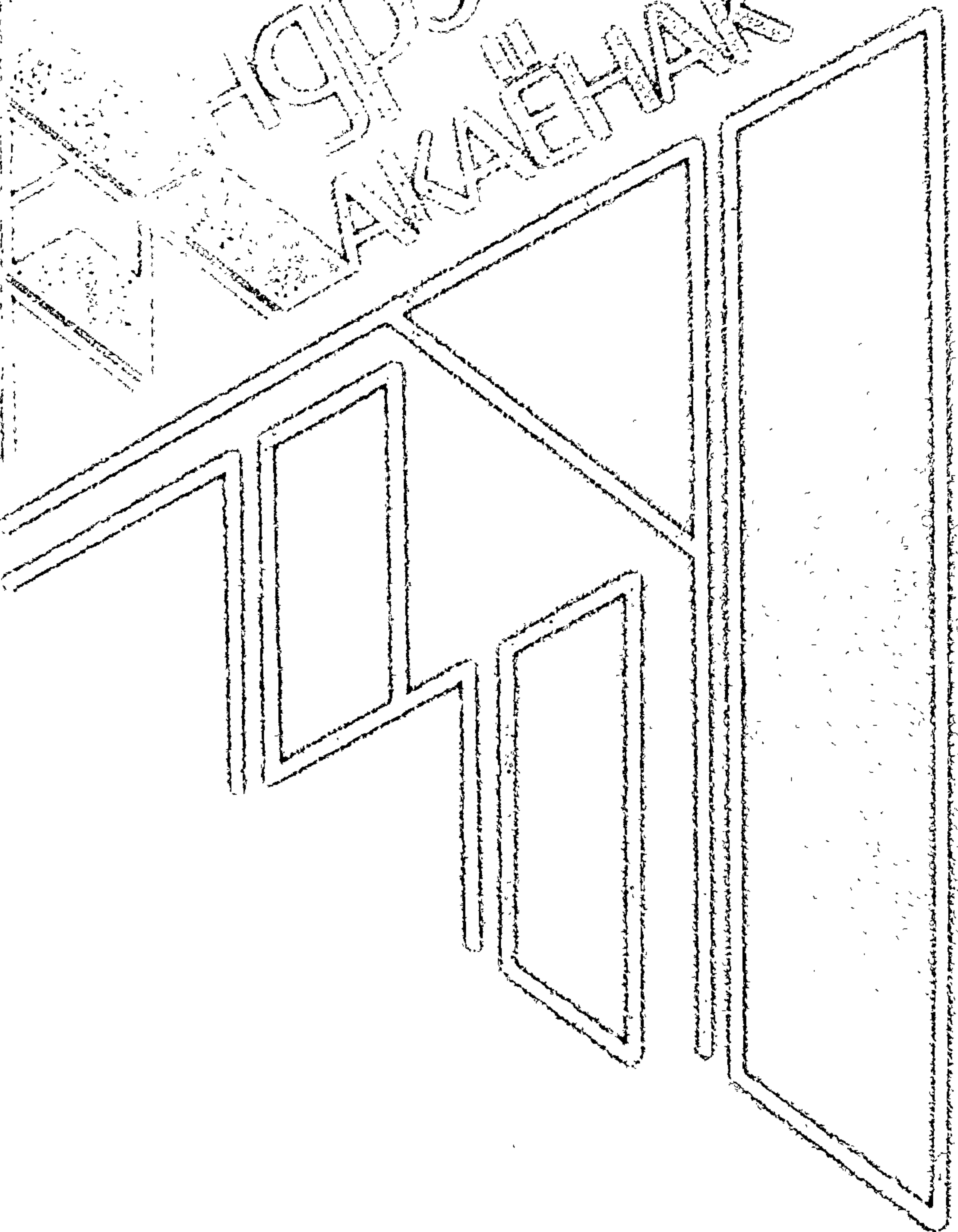

PROPOSA ALZABETHAK

АНДРЭЙ
МАКАЁНАК

ЗБОР
ТВОРАЎ

АНДРЭЙ МАКАЁНАК

ЗБОР
ТВОРАЎ
У ПЯЦІ
ТАМАХ

Рэдакцыйная калегія:

АЎСЯШЫКАЎ Г. С.

БЫКАЎ В. У.

ДЗЯЛЕЦ М. І.

ЛАЎШУК С. С.

МАКАЁНАК Л. І.

МАКАЁНАК С. А.

ШАМЯКІН І. П.

АНДРЭЙ
Макаёнак

ТОМ
ПЕРШЫ
○
П'ЕСЫ

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1987

ББК 84Бел 7
М 15

Прадмова, укладанне і каментарыі
С. С. Лаўшук а

М $\frac{4702120200-020}{M302(05)-87}$ 107—86

© Выдавецтва «Мастацкая
літаратура», 1987.

З ВЕРАЇ У ДАБРЫНЮ

У мастацтве і жыцці Андрэі Макаёнак вельмі любіў рамантыку і рамантыкаў, а між тым самога яго нястрымна, неадхільна «заносіла» на сатыру. І ў гэтым не было ніякай супярэчнасці, як не было яе ў настаянай мары нашага знакамітага камедыёграфу напісаць лірычны раман. Яркі, квяцісты, звонкі і — толькі самую крышачку — іранічны. І ён напэўна ж напісаў бы яго. Насуперак меркаванням некаторых скептыкаў, якія сцвярджалі, што А. Макаёнак, маўляў, — творчы «аднастаночнік», што ў іншых жанрах ён адчуваў сябе ледзь не бездапаможным. Не, чалавек таленавіты, як правіла, таленавіты ва ўсім. А адказам скептыкам можа добра паслужыць «Уверцюра» да камедыі «Таблетку пад язык». «Хай будзе песня. Хай дзяўчаты яе спяваюць. Задушэўна. Мякка.

Люблю мой край, старонку гэту,
Дзе я радзілася, расла,
Дзе першы раз назнала шчасце,
Слязу пядолі праліла.

Кожны раз, калі я пачую гэтую песню, перада мною ўзнікае, як дзівосны міраж, як дзіцячая казка, вобраз майго роднага сяла, і сэрца пачынае шчымець радасцю жаданай сустрэчы... І няважна — даўно я там быў ці толькі ўчора адтуль.

Не, не забыць мне яго ніколі. Там — радзіма. У душы яна. У памяці. У снах песнакойных. У настаяным чаканні няясна чаго, у спадзяванні на нешта харошае, радаснае. Пібы вясну чакаю з цёнлым ветрыкам і дожджыкам. А можа, першых усходаў, якія нотым гішнатычна вабяць твае вочы, твой погляд, аж накуль бледненькія расточки наднімуцца сцебялькамі, а з іх ускалышуцца буйныя каласы — надзея і радасць сялянская...

Прыплюшчыш іншы раз вочы, і перад табою ўзнаўляюцца некалі бачаныя ці міжволі паделуханыя вячэрнія сельскія маленькія інтэрмедыі. Яркія. Сакавітыя... Вось яны. Вясна. Вечар. Месячык. У нас яшчэ яго маладзіком завуць. Зорак — поўны кош. А гукаў!...

Здаецца, усе млеюць ад нейкіх салодкіх пакут жадання: і звоп-

кія двыркупы, і галасістыя лягушкі, і камары з далікатнымі скрыпкамі. А то раптам, спрасонія ці ад пуды, ляпіва завые сабака ці цяжка-цяжка ўздыхне сумная, журботная карова. А ля самых гародаў плешчацца ў цемені вясенняя поводка. І гракі... Грачышы грай!..

Здараецца і так: раптам на ўсё сяло неспадзявана разносіцца сакавіты, звонкі, галасісты жаночы кліч:

— За-а-ха-а-р! Вячэраць ідзі! А то бульба пераварылася на кісель!.. Дзе ён згінуў?!

І зпоў цішыня, да краёў напоўненая гукамі...»

Як добра бачыцца за гэтымі лірычнымі, а таму нібыта «немакаёнкаўскімі» радкамі іх аўтар! Як яскрава выяўляюць яны крыніцу яго любові і гневу.

Хто ўмее так згадаць родныя мясціны, той здольны напісаць любую рэч, у любым жанры, бо душа, акрыленая любоўю да Айчыны, не мае абмежаванняў у сваіх творчых магчымасцях. А Макаёнак да таго ж яшчэ з ранняга дзяцінства выявіў многія мастацкія схільнасці: выдатна рэзаў па дрэве, добра маляваў, вызначаўся не абы-якімі акцёрскімі здольнасцямі...

І ўсё ж, ён стаў драматургам. І не звычайным, а сатырыкам. Стаў працаваць у жанрах і рэдкіх, і па-жыццёваму клопатных. Як гэта атрымалася? Сам пісьменнік сцвярджаў, што не ён абраў сатыру, а сатыра выбрала яго, што пагул лёс не даў яму асаблівых магчымасцей для выбару жыццёвых сцежак-дарожак. Наколькі справядлівае гэта сцверджанне, можна пераканацца толькі адным шляхам: прайсціся разам з пісьменнікам яго жыццёвымі пуцявінамі.

Жыццёпіс такіх неардынарных, творча выдатных людзей, якім быў Андрэй Макаёнак, заўсёды абрастае легендамі, дапаўняецца гісторыямі цалкам прыдуманымі, хоць і з усімі адзнакамі верагоднасці. Зрэшты, яны, гэтыя гісторыі ды легенды, адыгрываюць несумнесна пазітыўную ролю, дамалёўваючы воблік пісьменніка, падаючы яму ў вачах грамадскай думкі выгляд завершанасці. Толькі ж не варта дапускаць, каб яны, зафіксавашы ў друку, пабывалі статус дакументальных. Гаворыцца гэта таму, што ў апошніх публікацыях аб творчасці А. Макаёнка не-не ды і прамільгне недакладнасць біяграфічнага парадку. І каб не множыць памылак, пры згадцы аб жыццёвых перыпетыях, лёсу пісьменніка будзем часцей заглядаць у «Аўтабіяграфію», якую ён напісаў па просьбе аўтара гэтых радкоў.

«Нарадзіўся ў сялянскай сям'і ў вёсцы Борхаў Рагачоўскага раёна 12 лістапада 1920 года. У 1927 годзе ў нашай вёсцы адкрылася пачатковая школа — надзея больш значная для вёскі, чым адкрыццё ў Гомелі універсітэта.

Дружбакі пайшлі ў школу, а мяне не прынялі, і не хапала месяцаў — замалады. Сядзеў пад вокнамі ўсю восень. А калі пачаліся замаразкі, настаўніца зжалілася — пусціла ў клас. І я прыжыўся там. Так і вучыўся, стараўся, каб не прагналі ад дружбакоў.

У пяты клас хадзіць было далекавата — за восем кіламетраў. І калі праз год адкрылася сямігодка ў вёсцы Шапчыцы — бліжэй на пяць кіламетраў, бацькі рашылі: лепей два разы находзіць у пяты клас, але бліжэй, чым бегаць за навукай далёка. На ланцях экапомія».

Што ж, бацькоў можна было зразумець: суровы час абумоўліваў характар паводзін. І ім хацелася б напаставаць сваіх дзетак, даць ім удосталь пагуляцца, нацешыцца дзяціннымі забавамі. Але ў пачатку трыццатых гадоў з разгортваннем калектывізацыі няўмольную волю дыктавала магічнае «трэба». Менавіта таму будучаму драматургу давалося вельмі рана далучыцца да працы. У адным з лістоў па ўліку кадраў ён запісаў: «1932-33-34 — пастухом у калгасе». Пазней ён педнойчы ўспамінаў, наколькі няпростай справай было тое пастухоўства. «Асабліва калі прыгадаць, пасля якога сняданку выганяў па пашу свіней: галадуха вымушала маці на такія кулінарныя хітрыкі, як прыгатаванне страў з лебяды, лісця ліпы, а потым бацвіння. Цяпер, запознена магу прызнацца, што даводзілася, азірнуўшыся па баках, спешна выгортаць з барознаў толькі ўчора пасеяную бульбу. Было. Цяпер ужо за даўнасцю можна прызнацца. А тады — крыў бог, даведаўся б мой бацька — пісягоў на спіне панасіў бы.

Ён быў прававерны актывіст.

Свіней з калгаснай фермы пасвіць паслаў ён пас, бо ніхто не хацеў за так ганяць у поле іх. Яны ж не свінні былі, а злыя ганчакі. Такія рухавыя і прадпрымальныя, што пават доўгая пуга была толькі сімвалам улады. А ўладай быў — голад. Ён і гнаў іх у шкоду. За дзень, бывала, так выбегашся, што засыпаў, не даходзячы да пасцелі. А прачынаўся, здаецца, тут жа, так хутка пралятала ноч. Маці, хоць і шкадавала будзіць, але абавязак прымушаў яе шкадаваць да пары. У школу хадзілі з братам праз дзень. Дзень я пасу — ён у школе, а пазаўтра мяняліся: я ў школе, а ён пасе».

Лагічна было б меркаваць, што ў такіх умовах школьныя справы будучага драматурга складваліся кепска. Але ж — не! Андрэй Макаёнак заўсёды быў сярод лепшых вучняў. Такім паказаў сябе і на выпускных экзаменах у Журавіцкай сярэдняй школе (1938 год). У гэтым жа годзе паступіў у ваеннае вучылішча, аднак не затрымаўся ў ім. «Вельмі ж не па мне была там дыцыпліна. Рос анархістам — пастухом. Прывык да волі, а там... Набузіў. Паколькі яшчэ прысягі не даваў — мяне па-добраму адправілі дамоў. І я быў удзячны таму памкамусвода, якому я пахаміў, а ён «як і паложана» далажыў па камандзе».

Папрацаваўшы год у раённым доме сацыялістычнай культуры, зрабіў новую спробу паступіць па вучобу. Гэтым разам — у Маскоўскі інстытут кінематаграфіі. Прыняць не прынялі, але, вяртаючы дакументы, запрасілі праз год паступаць зноў. І хто ведае, што з гэтага атрымалася б, але выйшаў указ аб воінскім прызыве юнакоў з сярэдняй адукацыяй на год рапей, які і прывырашыў

далейшы лёс А. Макаёнка. У кастрычніку 1939 года давялося яму аўраауць салдацкі шыбель. Начаюу службу на Каўказе, у Гру-зіі, якая — з яе скаламі ды цяспінамі — здалася ледзь не казач-най краінай. Напачатку. Пакуль не пачаліся походы з поўнай баявой выкладкай, з частымі пачнымі баявымі трывогамі, з ка-паннем аконау у камяністай глебе. Прызначэнне памочнікам па-літрука роты палёгкі не прынясло: засталася ўсё тая ж салдацкая пошка, а дадаўся абавязак выпускаць баявыя лісткі, чытаць чыр-вопаармейцам свежыя газеты, праводзіць з імі гутаркі, наказ-ваючы пры гэтым «узоры бадзёрасці і аптымізму». Служыу, сніу родную борхаўшчыну і зусім не думау, што самае цяжкае ўпера-дзе. Да вайны рыхтаваліся, але... «Вайна звалілася ўсё-такі печа-кана для нас — кадравых вайскоўцау. Напачатку пастрой быу — шанкамі закідаем. Верылі у свае сілы, свой дух і вельмі спадзя-валіся на класавую салідарнасць пямецкіх рабочых і сялян...

У жніўні 1941 года пайшлі да іранскай граніцы, каб апырэ-дзіць прапінненне туды немцау. Казалі, што там яны вілі гняздо. Каля двухсот кіламетрау пехатою — ды у такую спякоту, ды з та-кім рапцам. А ліха з гэтым паходам! Нам здавалася, што вядуць нас не туды. Вайна ж ішла у іншым месцы. Там нашы здавалі горад за горадам... Там былі патрэбны мы і наша злосць».

Толькі перад самым Новым годам, калі ўсе савецкія людзі жы-лі пад уражаннем разгрому немцау пад Масквой, дывізію, у якой служыу А. Макаёнак, кінулі у бой. У пекла крымскага дэсанта. «Цяжка было. Многіх сяброу страціу. І сам цудам выбрауся, атры-маўшы два цяжкія раненні. Аднак ногі выратавау. На сваіх хад-жу». Пра трагічныя перышеты лёсу драматурга у крымскім дэ-санце напісана пямала. Не паўтараючы сказанага, хочацца пага-даць прызнанне А. Макаёнка, зробленае пры падрыхтоўцы інтэрв'ю для штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва». «У жыцці людзі на-дзяляюцца на лірыкау і сатырыкау. Усё залежыць ад умення ба-чыць жыццёвыя праявы. Лірыку дастаткова знешняга антуражу, сатырык жа надзелены здольнасцю прапікаць у самыя патаемныя глыбіні любой сацыяльнай з'явы. Сярод адных і другіх могуць быць злосныя і добрыя, разумныя і тупыя, высакародныя і под-лыя. Добрыя сатырыкі становяцца пісьменнікамі. Не ўсе, вядома, а толькі тыя з іх, хто адораны душэўнай празорлівасцю і стой-касцю характару. Празорлівасць даецца прыродай, а стойкасць выпрацоўваецца у гарніле выпрабаваўняу. У мяне такім гарнілам быу крымскі дэсант».

Ратуючы у палявым шпіталі пры дапамозе трафейнага піста-лета свае ногі ад ампутацыі (урачы намылкова вызначылі гангрэ-ну, але малады палітрук катэгарычна адмовіўся ад жахлівай ане-рацыі) Андрэй Макаёнак тым самым зрабіу максімалісцкі мараль-ны выбар: лепш не жыць, чым застацца калекам. Можна зразу-мець бескампраміснасць яго грамадзянскай пазіцыі у будучым. Не мог чалавек, які выбірау смерць замест уласнага калецтва, па-канфармісцку мірыцца з сацыяльнымі недахопамі ды пера-жыткамі — калецтвамі сацыяльнымі. Вайна не выналіла з душы

А. Макаёнка дабрыні і спагадлівасці, але зрабіла яго характар загартавана-нязломным.

Зрэшты, сам драматург прызнаваўся, што яго жыццёвыя, ідэалагічныя і маральна-этычныя арыенціры акрэслілі не ўласна батальныя акцыі, а тыя пакутлівыя думы-развагі, якія апаноўвалі ў шпіталях Краснадара і Баку, дзе ён залечваў крымскія раненні. Да артадаксальнасці перакананы ў справядлівасці тых палітычных пастулатаў, якія прапагандаваў сярод чырвонаармейцаў, малады налітрук мусіў прызнаць, што дарэмна так некрытычна прымаў усе ранэнні нашага ваеннага камандавання, што сярод сапраўды таленавітых палкаводцаў былі і звычайныя бяздарнасці, якіх ён пазней у «Аўтабіяграфіі» назваў «тупымі генераламі».

Звыш чатырох месяцаў лячылі А. Макаёнка ў шпіталях. З'явілася парэшце надзея трапіць на фронт. Аднак жа раны адкрыліся і замест фронту — дэмабілізацыя і выкладанне ваеннай справы ў Акаурцкай сярэдняй школе ў Грузіі. Навучаў дзяцей, уважліва прыглядаўся да побыту горцаў і моцна сумаваў па радзіме. Як жа ён радаваўся, калі пашы войскі вызвалілі Рагачоўшчыну! Дадому! Папрацаваўшы крыху больш за месяц у Журавіцкай сярэдняй школе, быў абраны першым сакратаром мясцовага райкома камсамола. Можна з упэўненасцю сказаць, што ўсе наступныя працоўныя перамяшчэнні былі лагічным, заканамерным набліжэннем А. Макаёнка да драматургічнай творчасці. Калі знаёмішся з яго паслужным спісам, то ўзнікае ўражанне, што ён свядома прыспешваў гэта набліжэнне. Сапраўды, паступіўшы ў снежні 1944 года на курсы прапагандыстаў пры ЦК КПБ, цэлых дзесяць месяцаў недабывае на іх і ідзе працаваць сакратаром Гродзенскага гаркома камсамола. Менавіта ў Гродна пачынаецца творчы шлях будучага драматурга. Вядома, сачыніцельствам, вершыкамі ды замалёўкамі — ён грашыў і раней, але іх нікому не наказваў, а дасылаць у друк нават і не думаў. Зрэшты, не ставіў А. Макаёнак перад сабою сур'ёзных творчых задач і ў 1945 годзе. Узятца ж за пяро прымусіла суровая неабходнасць — у суровых умовах паладжвання камсамольскай работы на пасляваеннай Гродзеншчыне. У Журавічах было прасцей. Хоць і даляталі, бывала, нямецкія снарады (фронт доўга ўтрымліваўся на Дняпры) аж да будышкаў райкома, але з людзьмі працаваць было лёгка. Заходзя ж Беларусь яшчэ не была прывучана да савецкага ладу жыцця, у лясках хавалася нямала аптысаветчыкаў і звычайных бандытаў, вялікі ўплыў на моладзь аказвалі цэрквы і касцёлы. А ў гаркомаўскіх «арсеналах» — толькі голыя сцены. Ні кніг, ні плакатаў, ні метадычных распрацовак. Малады сакратар пачаў з таго, што намаляваў — і добра намаляваў! — партрэты партыйных правадыроў. Потым напісаў некалькі сцэнарыяў для клубных пастановак і агітбрыгад. Дайшла чарга і да драматычнай творчасці. Адпактавая п'еса «Добра, што добра канчаецца» вельмі спадабалася таварышам на працы, якія параілі паслаць яе на конкурс, толькі што аб'яўлены Упраўленнем па справах мастацтва і культуры БССР. Для аўтара гэтая пасылка закончылася надзвычай добра: яго дра-

матургічны першынец атрымаў лаўрэаткі дыплом і прэмію. К гэтаму часу А. Макаёнак на сямейных абставінах мусіў перасхаць бліжэй да родных мясцін, заняўшы пасаду загадчыка парткабінета Магілёўскага чыгуначнага вузла. У чэрвені 1946 года ён наогул апынуўся на «зыходных пазіцыях», вярнуўшыся ў Журавічы, дзе пачаў працаваць памочнікам сакратара райкома партыі. Але круг не замкнуўся: у маладога партыйнага работніка была зусім акрэсленая мара — стаць пісьменнікам. Драматургам. І ён ведаў, што без сістэматычнай адукацыі не здолее яе ажыццявіць, таму ў верасні 1946 года едзе на вучобу ў Рэспубліканскую партую школу пры ЦК КПБ.

«Вучыўся Макаёнак паспяхова, — успамінае яго аднакурснік М. І. Дзялец, — пацеў, як і іншыя, а можа быць, нават і больш за іншых... Мне здаецца, што менавіта ў гэтыя гады, гады вучобы ў партыйнай школе, ён ужо намеціў свой далейшы творчы — шлях драматурга. Вядома, нам, сябрам, ён аб гэтым нічога не гаварыў. Але мы ведалі, што пад невялічкімі сатырычнымі творамі ён ужо працаваў. Адну з такіх п'ес «Быць бычку на вяровачцы» мы нават збіраліся паставіць на школьнай сцэне сіламі сваёй групы».

Сатырычныя схільнасці А. Макаёнка былі ўлічаны пры размеркаванні выпускнікоў школы: яго зацвердзілі загадчыкам аддзела прозы часопіса «Вожык». Пачаўся новы кругабег у творчай біяграфіі пісьменніка. Да гэтага часу, магчыма, і можна лічыць справядлівым прызнанне А. Макаёнка, што лёс не даў яму асаблівай волі пры выбары жыццёвых дарог. Фатальным, пэўным чынам, быў толькі прыход яго ў драматургію, а вось далейшы творчы шлях быў абумоўлены найстражэйшым узважваннем кожнага кроку.

У нашым літаратуразнаўстве склалася трывалая думка, што А. Макаёнак без ніякіх ускладненняў, імкліва і лёгка ўвайшоў у літаратуру. І як доказ звычайна нагадваюць: першая «поўнаметражная» п'еса «На досвітку» пастаўлена тэатрам імя Япкі Купалы ў 1951 годзе, а праз два гады з выхадам сатырычнай камедыі «Выбачайце, калі ласка» папулярнасць маладога драматурга перасягнула межы і рэспублікі, і ўсёй Савецкай краіны. Што ж, ён і сапраўды не заседзеўся ў літаратурных чалядніках. Ды справа ў тым, што «На досвітку» была далёка не першай яго шматактавай п'есай. А. Макаёнак адносіўся да ліку тых мастакоў, якія вельмі патрабавальна ставяцца да ўласнай творчасці. Лепш не пісаць зусім, чым пісаць пасрэдна. Менавіта гэты максімалісцкі прынцып вымусіў яго адмовіцца ад публікацыі першых шматактавых п'ес «Ворагі» і «Выйгрыш». Гэткі ж лёс панаткаў і драму «Узыходы шчасця», якая ў 1948 годзе была адзначана другой прэміяй на рэспубліканскім конкурсе. Не папёс ён яе і ў тэатр, хоць на ўмовах конкурсу ўсе п'есы-лаўрэаты атрымлівалі рэкамендацыі да пастаўкі з боку Упраўлення па справах мастацтва і культуры БССР. Драматург прызнаўся, што апрача згаданай драмы ім да 1951 года было панісана яшчэ чатыры шматактавыя п'есы

і да дзесятка аднаактовак. На жаль, многія з іх згарэлі ў час пажару на дачы.

Прыход А. Макаёнка ў драматургію сунаў з вельмі спецыфічным этапам у яе развіцці. Зрэшты, не развіцця, а гісторыі, бо ў атмасферы тэорыі бесканфліктнасці драматургія хутчэй дэградзіравала, чым рухалася ўперад. Малады пісьменнік цалкам усвядоміў гэта не адразу. Раскрыла ж вочы яму больш глыбокае знаёмства з творчасцю Кандрата Крапівы. Надзвычайнае ўражанне аказала на яго, напрыклад, сатырычная камедыя «Хто смяецца апошнім», якую ён ведаў без перабольшання на памяць, а ў тэатры стараўся не прапусціць ніводнага спектакля на ёй. Як непадобны былі жывыя жыццёва паўнакроўныя калізій гэтай даваснай п'есы на хадульныя, вымучана схематычныя канфліктныя павязі ў творах сучасных!

У адной з папак, дзе драматург захоўваў асабліва цікавыя для яго публікацыі, побач з Пастановай ЦК ВКП(б) «Аб рэпертуары тэатраў і мерах па яго палепшанню» (20 жніўня 1946 года) адклалася і газета «Правда» ад 7 красавіка 1952 года, у якой публікаваўся артыкул «Пераадолець адставанне драматургіі». Не, не паўгад ішоў у драматургію А. Макаёнак! Патрабаванне партыі і народа выправіць становішча ў драматургіі шчасліва супала з яго асабістым імкненнем пісаць толькі праўдзіва, толькі на высокім мастацкім узроўні. Ён не мог не вырасці ў буйнога пісьменніка нават у іншай сацыяльна-палітычнай атмасферы, у іншых жыццёвых умовах. Зарукай таму — яго выдатная прыродная адоранасць. Калі ж такую творчую асобу заклікае сам час — то поспех забяспечваецца безумоўна.

Патрабавальнасць да сябе ў мастацкім лёсе кожнага пісьменніка заўсёды адыгрывае станоўчую ролю. Праўда, у дачыненні да рапняй творчасці А. Макаёнка гэтае меркаванне можна прыняць з пэўнымі агаворкамі. Паэту ці празаіку дастаткова любой публікацыі сваіх твораў, каб праверыць вернасць уласнага творчага шляху. А вось для драматурга-пачаткоўца існуе толькі адна эфектыўная праверка — выпрабаванне сцэнай. Хто ведае, як склаўся б творчы лёс А. Макаёнка, калі б першую п'есу прафесійнага тэатра паставіў не ў 1951 годзе, а гады на два-тры раней? Як бы там ні было, але сам пісьменнік неаднойчы падкрэсліваў, што толькі супрацоўніцтва з тэатрам, пастаноўка купалаўцамі драмы «На досвітку» раскрылі для яго сакрэты драматургічных жанраў, узброіўшы практычным навыкам творчасці для сцэны. Без гэтага навыку было б значна цяжэй так па-майстэрску арганізаваць няпросты жыццёвы матэрыял, пакладзены ў аснову сатырычнай камедыі «Выбачайце, калі ласка», якая праславіла яго як пернакласнага майстра драматургіі. Пры напісанні драмы «На досвітку» А. Макаёнак памятаў у асноўным толькі праблему, дзеля якой і браўся за напісанне твора. У наступнай жа сваёй п'есе ён, не забываючы аб праблемнасці, увесь час помніў пра гледача. Менавіта гэта зрабіла яго па-сапраўднаму тэатральным пісьменнікам.

У 1957 годзе А. Макаёнак напісаў камедыю над сімтаматыч-

пай назвай — «Каб людзі не журыліся». Такая назва, думасца, магла б добра стасавацца да кожнай яго п'есы. У тым ліку і да «Выбачайце, калі ласка». Сапраўды, выкрыццё калібераўшчыны, якая ўвасабляла сабою наказу, прыпіскі, дзьмутыя працэнтны ў вытворчых наказчыках, праводзілася драматургам не дзеля самога выкрыцця. Кожны радок камедыі — і гэта добра адчулі гледачы — прасякнуты гарачай закланочанасцю лёсам простага працаўніка. Гэтая закланочанасць не пакіне яго да апошняга дня творчасці. Будзе мяняцца танальнасць твораў: гаркавата-мінорная ў «Каб людзі не журыліся», светлая, антымістычная — у «Лявонісе на арбіце», якую крытыкавалі — часам, дарэчы будзе сказаць, залішне рэзка — за «прыхарошванне» рэчаіснасці, выяўляе гэту трывогу ў не меншай ступені, чым астатнія творы. Драматург любіў сваю «Лявоніху...», ганарліва вывесіў у рабочым кабінце навялічаны фатаграфію са спектакля на ёй. А там — дружна ўскінутыя ў нястрымным рогаце галовы, выбух веселасці. Ён крыху крыўдаваў на крытыкаў, якія звужана трактавалі калізіі камедыі, зважаючы на канфлікт да сутыкненняў уласніка Лявона і грамадска свядомай Лушкі. На адной з чытачоўскіх сустрэч драматург зачытаў вытрымку з кнігі І. Вішнеўскай «Камедыя на арбіце»: «Напэўна, камедыя гэта даўно б знікла, растварылася ў небыцці, засталася б на старых, з'едзеных пылам бібліятэчных паліцах, трывала сышла са свядомасці сучаснікаў, як сышлі дзесяткі і сотні камедыі і трагедыі, дзе ўвесь канфлікт засяроджваўся на тым, дзе і як будзе стаяць карова, дзе і як будуць несціся куры, дзе і як будуць расці яблыкі.

Але камедыя Макаёнка не растварылася ў небыцці, не сышла з памяці сучаснікаў, а, насуперак, вытрымала рэкордную колькасць спектакляў, прайшла з нечувальным поспехам амаль па ўсіх тэатрах нашай краіны, шмат разоў зноў і зноў вярталася на сцэну ў розныя і розныя гады, выдавалася і перавыдавалася, перакладалася і зноў перакладалася на многія і многія мовы братніх рэспублік. Чаму ж? Ды таму, што Лявон і яго карова — гэта не проста Лявон і яго карова, карова тут, у п'есе Макаёнка, толькі метафара, толькі вобраз, арэчаўленае ўяўленне Лявона аб свеце, аб мары, аб сэнсе жыцця».

Пракаменціраваў пісьменнік гэтае сцверджанне вельмі каротка: «Іна Вішнеўская ўмее чытаць драматургію. А то возьмецца каторы «спецыяліст» аналізаваць п'есу — вушы вянуць. Для яго няма ніякай розніцы паміж газетным артыкулам і такім спецыфічным відам творчасці, як драматургічная...»

Усім маладзейшым сваім калегам, якія звярталіся да яго за кансультацыямі і дапамогай, А. Макаёнак даваў розныя парады, але тры былі агульня: не садзіся за напісанне п'есы, пакуль не знойдзеш тэму агульнанароднага гучання; не забывай, што драматургія ў аднолькавай меры належыць і літаратуры, і тэатру, не гані ў п'есе газету. «Гнаць газету» — пісаць з разлікам на знешнюю актуальнасць — для яго было сінонімам літаратурчыны, халтуры. Любая, нават самая найважнейшая, найактуальней-

шая праблематыка не выратуе твора, калі ў ім будзе адсутнічаць належны ўзровень мастацкага яе асэнсавання. Праўда, А. Макаёнак больш цяжкіма адносіўся да слабых у мастацкіх адносінах п'ес, але з важнай грамадзянскай тэматыкай. А вось бліскучыя, фармальна дасканалыя пустышкі яго проста выводзілі з сябе. Самым зняважлівым азначэннем легкаважкасці камеды ў яго было: «Яшчэ адзін Рацэр з Канстанцінавым з'явіўся». Пацяшаць можна і ў балагане, а тэатр — сур'ёзная трыбуна для настаноўкі важных праблем, апрабаванні свежых думак. Пустанарожны смех можа дыскрэдытаваць любую ідэю, а разумны — данамога ўспрыняць яе не толькі інтэлектам, але і сэрцам. Вось чаму драматург так доўга надступаўся да напісання адной з найлепшых сваіх п'ес — трагікамедыі «Трыбунал». Задума яе акрэслілася яшчэ ў сярэдзіне 60-х гадоў, але раней усё ж была напісана трагікамедыя «Зацюканы апостал», без вопыту стварэння якой яму, думаецца, было б проста немагчыма справіцца з настаўленымі мастацкімі задачамі. Якія ж творчыя набыткі «Зацюканага апостала» мог выкарыстаць А. Макаёнак пры напісанні «Трыбунала»? Перш за ўсё — новыя трагікамічнага асэнсавання жыццёвыя матэрыялы. А гэты навык патрэбны быў яму, як кіслародны балон вадалазу. Заглыбіўшыся ў невядомыя петры складанага жанру, драматург рызыкаваў на кожным кроку. І вопыт «Зацюканага апостала» свяціў яму, не даваў збіцца са стваральнага тропу.

Часопіс «Советский экран» да трыццацігоддзя перамогі над нямецка-фашысцкімі захопнікамі арганізаваў шэраг «круглых сталаў» і гутарак, на якіх прысутнічалі пісьменнікі, акцёры, рэжысёры самых розных пакаленняў: побач з сівым ветэранам выступалі бязвусы юнак, каму вайна была вядомай толькі па мастацкіх творах ды расказах старэйшых. Дыскусіі адбываліся на наўдзесьцігоддзе пазней часу стварэння «Трыбунала», аднак да магчымасці камічнага адлюстравання падзей вайны па-ранейшаму многія ставіліся рэзка адмоўна. Усе сыходзіліся на думцы, што неабходна шукаць новыя падыходы да адлюстравання вайнавай тэмы, аднак асаблівага наватарства дапускаць збіраліся не многія. Што гэта так, засведчыла рэакцыя прысутных на выказванні рэжысёра і акцёра В. Басава. Грунтуючыся на ўласным вайнавым вопыце, ён, у прыватнасці, сказаў: «Цяжка было? Цяжка! Вельмі! Але сёння, мне здаецца, і весела было... Весела, ярка, звонка — проста, як у каляровым кіно. Я хацеў бы зняць такую карціну пра вайну, калі і смех і слёзы — усё разам».

«Як жа так?» — гневаліся апаненты. Весела, ярка, звонка? Нічога з гэтага не выйдзе! Жывуць яшчэ мільёны скалечаных, мільёны сірот. Вось пазней... Пазней можна і насмяцца.

Гаварылі нешта падобнае і аўтару «Трыбунала». А ён толькі горка ўсміхаўся: хіба ж час здольны змяніць што-небудзь? Хіба ж цапа пашага гора, нашых страт у Вялікай Айчыннай вайне з цягам часу стане меншай? Не, ніколі і ні на колькі. Пошук жа новых форм паказу чалавека па вайне неабходны нават хоць бы як дацягненні памяці пра тых, хто з яе не вярнуўся. Нецікава, шаблонна,

схематычна нісаць — значыць, не наважаць гэтай памяці. Вось чаму ў «Трыбунале» ўсё разам: смех і слёзы, узвышанае і нізкае, высакароднае і пачварнае, а побач з гэтым, дзякуючы гэтаму — яркасць адлюстравання матэрыялу, уражлівасць псіхалагічнага раскрыцця характараў.

А. Макаёнак любіў паўтараць, што без адкрыцця значных характараў, яркіх сацыяльных тыпаў няма сапраўднай літаратуры. Без такога адкрыцця ні адзін пісьменнік не застанецца ў памяці народнай. «Выйдзі на плошчу, — гаварыў ён, — у сталіцы, раённым гарадку, перад сельскім Домам культуры і спытай, як запомніліся тыя ці іншыя мастакі. Не яркімі сваімі біяграфіямі. Не. А героямі твораў. Вунь якое выдатнае, незвычайнае жыццё пра жыў Байран, а імя яго асацыіруецца з вобразам Дон-Жуана. Так і іншыя пісьменнікі. Гукні, напрыклад, у патоўн імя Шэкспіра. Пачуеш:

— Гамлет, Рамэа і Джульета, Макбет...

Назаві Грыбаедава:

— Чацкі, Фамусаў, Малчаліп...

Успомні Карнейчука:

— Платон Крэчат, Горлаў, Огнеў...

І нашых выдатных беларускіх пісьменнікаў памятаюць (і не толькі ў Беларусі!) па іх героях. У Купалы — Паўлінка, у Коласа — Лабановіч, у Крапівы — Гарлахвацкі, Туляга, Жлукта...

Што ж, у гэтых адносінах А. Макаёнку чырванець не давялося б. У друку шмат разоў упаміналася, што ў народзе практыку адміністравання, паказухі, прыпісак часта называюць калібераўшчынай. І, вядома ж, ні ў кога не сцяла б дыханне ад няведання, калі б у людскую масу выгукнуць імя самога драматурга. Гарошка, Моцкіч, Лявон і яго Лявоніха, Цесакоў з Глуздаковым... Асабліва ж палюбіўся публіцы галоўны герой трагікамедыі «Трыбунал» Цярэшка Калабок. Такія вобразы не часта сустракаюцца ў святле рампы. Прынамсі, менавіта такі характар і менавіта з такім высокім узроўнем мастацкага ўвасаблення ў савецкай драматургіі аналагаў не мае. У чым жа прыцягальная сіла вобраза?

Перш за ўсё — у яго жыццёвасці. Да «Трыбунала» ў беларускай драматургіі было створана нямала цікавых вобразаў гераічнага плана. Добра ўспрымаўся, напрыклад, Мікола Сабіла з «Перамогі» Е. Міровіча, дзед Талаш «У пушчах Палесся» Я. Коласа, Даніла Дрыль з «Партызанаў» К. Крапівы... Горш было з Канстанцінам Заслонавым. Калі ў першыя пасляваенныя гады аднайменная драма А. Маўзона яшчэ карысталася поспехам, то пазней адносіны да яе сталі халаднаватыя. Тое ж самае атрымалася з н'есамі «Юныя меціўцы» А. Гутковіча і У. Хазанскага, «Выбух» М. Алтухова і М. Гарулёва, «Ад імя пакалення» П. Харкова і інш. Разгадка заключаецца ў тым, што ў гэтых творах стаючыя персанажы характарызаваліся толькі ў патэтычна-ўзвышаных тапах, таму атрымліваліся яны мапумэнтальна-статычнымі. Такі паказ няплённы ў любых жанрах, а ў драматургіі ён — проста згубны. Вось чаму А. Макаёнак у выбары сродкаў абмалёўкі Цярэшкі пайшоў на смелы эксперымент: не толькі адмовіўся ад якіх бы там

ні было катурпаў, а, паадварот, заямліў героя, прымусіўшы амаль на працягу ўсёй дзеі прасядзець у мяшку, паладзіўшы над ім сямейны трыбунал, у працэдурі сваёй яўна не вытанчаць, лўна без піэтэту да «падсуднага». І ўсё ж Цярэшка ўспрымаецца сапраўдным героем. Не звычайным галоўным персанажам, а героем у параметрах разумення гэтага слова антычнай эстэтыкай. Прынамсі, катарсіснае ўздзеянне вобраза беларускага надпольшчыка-партызана на гледачоў і чытачоў відавочнае. І хоць абмалёўка Цярэшкі адрозніваецца ад нормаў паэтыкі старажытных, паралелі напрошваюцца самі сабою. Паяўнасць трагічнай віны, распрацоўка адвечных матываў патрыятычнай самаахвярнасці, увага да калізій, заснаваных на праблематычнасці права дзяцей судзіць сваіх бацькоў... І ўсё ж «Трыбунал» — цалкам сучасная п'еса. Героі антычнасці, як правіла, былі «сарыентаваны» на адну пэўную страсць, рысу характару. Аяксы ўвасаблялі непарушную дружбу, Адысей — хітрасць, разумную выкрутлівасць. Медэя — безразважную рэўнасць... Асноўная рыса характару Цярэшкі Калабка — гарачы патрыятызм. Але разам з тым ён яшчэ і працавіты, і дэталюбівы, і дасціпны... Драматург адшукаў пэпаўторна сучасныя рысы, надзяліў свайго героя жывым, канкрэтным бытавым, псіхалагічна дакладным воблікам.

Усесаюзная крытыка адзначала, што поспех п'есы, цікавасць да яе ў сотнях тэатраў Савецкага Саюза і за яго межамі абумоўлены яркім нацыянальным зместам твора. Сапраўды, у Цярэшку Калабку, у Паліне, у іх дзецях своеасабліва сфакусіраваліся многія анталагічныя рысы беларускага нацыянальнага характару, што з'яўляецца найвышэйшай вартаснай атэстацыяй камедыі.

Канец 60-х — 70-я гады былі вельмі плённыя ў творчасці А. Макаёнка. Ніколі яшчэ не адчуваў ён такой творчай раскаванасці. Як некалі М. Багдановіч у паэзіі, А. Макаёнак у драматургіі, а дакладней у камедыі паспрабаваў прышчапіць на беларускай глебе паболей жанравых парасткаў. Сатырычную і сацыяльна-бытавую камедыю ён асвоіў раней, а зараз адолеў дзве няпростыя разнавіднасці трагікамедыі — палітычны памфлет («Зацюканы апостал») і народны лубок («Трыбунал»). На гэтым яго творчыя дзяржанні не скончыліся: наступнай з'явілася камедыя-рэпартаж («Таблетку пад язык»), у якой драматург востра, па-грамадзянску смела асэнсаваў многія праблемы сельскай рэчаіснасці, у тым ліку і міграцыю вясковых насельнікаў у гарады.

У 70-я ж гады былі завершаны такія розныя па сваіх структурна-кампазіцыйных формах творы, як сатырычная камедыя трагікамічнага плана «Кашмар» (сцэнічная назва «Святая прастата»), камедыя — сентыментальны фельетон «Верачка» і трагікамедыя «Пагарэльцы». Праўда, апошні твор, дакладней, першапачатковы яго варыянт пад назвай «З кірмашу» быў напісаны яшчэ ў сярэдзіне 60-х гадоў. Праз паўтара дзесятка гадоў драматург так істотна перарабіў «З кірмашу», што атрымаўся прынцыпова новы твор, таму і назву атрымаў новую. У «Пагарэльцах» аўтар адмовіўся ад прывычных сюжэтна-кампазіцыйных форм, што і

адлюостравалася ў яе жаправым прадвызначэнні: «пралог і эпілог адной трагікамічнай гісторыі». Паказальна, што ад гэтага трагікамедыя не страціла сваёй цэласнасці, а выкрыццё прыстасавальніцтва, апалітычнасці, глумлення над святасцю сацыялістычных ідэалаў — сваёй вастрынні, пераканаўчасці. Сродкамі сатыры бічуючы ўхватаўшыну, пісьменнік-грамадзянін думаў пра заўтрашні дзень: ён ужо тады прадбачыў сённяшнія нашы турботы з рэзкай перабудовай усёй дзейнасці краіны. Ухватаўшына — гэта не толькі кар'ерызм, не толькі пралікі ў кадравай палітыцы, але і дрымучы кансерватызм, насіўнасць і коснасць, нежаданне мысліць на-сучаснаму. Апошнія інтэрв'ю, публіцыстычныя артыкулы і вусныя выступленні паказалі, наколькі пранікліва прадчуваў ён тыя перамены, якія пазней будуць вызначаны XXVII з'ездам КПСС. І наогул, у А. Макаёнка было здзіўляючае разуменне сацыяльна-палітычнага развіцця. Ён арганічна неяк, памастакоўску, можа, нават інтуітыўна адчуваў дыханне часу, не проста наспываў за яго імклівым бегам, але ўмеў сарыентавацца з тым, каб дапамагчы ўсталяванню новага, прагрэсіўнага. Так было, напрыклад, з камедыяй «Выбачайце, калі ласка», вывады якой напярэднічалі рашэнням партыйных пленумаў па пытаннях развіцця сацыяльных узаемаадносін на вёсцы. Так было і з іншымі п'есамі. Адчуванне таго, што ў дадзены момант цікавіць народ, паказала яму назву адной з камедый — «Лявоніха на арбіце», хоць напачатку назва была не такая. У тэатрах імя Янкі Куналы і падмаскоўнага горада Ногінска прэм'ерныя спектаклі адбываліся падчас першага палёту чалавека ў космас. Акцёры пастараліся абыграць падзею, што выклікала жывейшую рэакцыю гледачоў.

Новыя грані драматургічнага таленту А. Макаёнка адкрыла камедыя «Верачка». Дарэчы будзе пагадаць, што гэта толькі другая, побач з «Пагарэльцамі», п'еса, напісаная на айчынным матэрыяле, якая прысвечана гарадскому побыту. Але не гэта вызначае, вылучае яе ў творчасці драматурга. Спецыялістаў здзівіла іншае: танальнасць п'есы — тое, што дало падставы драматургу назваць яе сентыментальным фельетонам. Вытрыманая ў рэчышчы бытавой камедыі, яна мала падобна на ранейшыя п'есы пісьменніка-сатырыка, які кожным сваім творам зацята атакаваў розныя сацыяльныя недахопы. Ёсць сатырычная плынь і ў «Верацы», але яна яўна прыцішана. У выкрыцці таго ж бюракрата Прокусава драматург карыстаецца больш гумарыстычным, чым сатырычнымі фарбамі. «Верачка», бадай, самы паэтычны твор А. Макаёнка, аналогія людской дабрыні, чалавечай спагадлівасці.

Апошняй завершанай п'есай, свосасаблівым творчым завяшчаннем драматурга была трагікамедыя «Дыхайце эканомна». Шлях да яе аказаўся вельмі доўгім: ад драмы «На досвітку» праз трагікамедыю «Зацюканы апостал» і «Кашмар» — шлях у трыццаць год. Асабліва блізкай да «Дыхайце эканомна» з'яўляецца, несумненна, п'еса «Кашмар». Калі ўчытваешся ў гэтыя дзве п'есы, зноў і зноў уражваешся грамадзянскай праніклінасцю іх аўтара. Дзесяць год назад, калі святло рампы ўбачыла трагікамедыя

«Кашмар», чалавецтва больш бестурботна глядзела на праблемы вайны і міру. Магчымасць вайны, вядома, не адмаўлялася, але яна ўспрымалася хутчэй гіпатэтычна, чым рэальна. У А. Макаёнка ж не было наконт гэтага ніякіх ілюзій. Настойлівы роздум над праблемамі і заканамернасцямі чалавечага існавання прывялі яго да высновы, што толькі энергічныя меры могуць выратаваць планету ад поўнага знішчэння. Драматурга вельмі перакоіла, што меншыя навуковыя сілы, аграмаднейшыя бюджэтныя ўкладанні накіраваны на распрацоўку, удасканаленне сродкаў знішчэння. Не на стварэнне, хоць чалавецтва не пазбылося яшчэ пенісьменнасці, голаду, хвароб, іншых напасцей. Яшчэ больш яго турбавала, што грамадства капіталістычных краін пэўным чынам страціла мэтавыя арыенціры свайго існавання, што палітыка і развіццё эканомікі ў нечым адчужаюцца ад разумнай волі чалавека.

Як усё-такі лагічна, гарманічна-паслядоўна складваўся творчы шлях Андрэя Макаёнка! Кожным радком скіраваны яго п'есы супраць сацыяльнай коснасці, на дасягненне такіх чалавечых узаемаадносін, каб людзі не журыліся. Столькі Каліберавых, Моцкіных, Самасеевых, Гудзеевых, Глуздаковых, Крайдзялёвых, Ломцевых ды Прокусавых зваліла яго сатыра дзеля гэтай святой задачы, якая зусім заканамерна вывела драматурга да тэм глабальнага, агульпачалавечага гучання. Сапраўды ёсць вялікі сэнс у народным выслоўі: «Паміраць збірайся, але жыта сей». Але не меншы сэнс заключаецца і ў тым, каб дабіцца бяспекі для гэтай сяўбы — стваральнай працы — інакш страчваюцца мэтавыя яе арыенціры. А. Макаёнак знайшоў вельмі ўдалы драматургічны ход: прапусціў падзеі праз прызму бачання простага селяніна, і абсурднасць мілітарызацыі эканомікі сучасных капіталістычных дзяржаў стала відавочнай, перакапаўча нецяярпімай. Драматург і прычыны знаходзіць — эгаізм. «Я, мне, маё!» На ўзроўні пэўнага індывіда з эгаізмам яшчэ можна змагацца. Складаней з эгаізмам каставым, вялікадзяржаўным. Для задавальнення сваёй амбіцыі Жапу, герою «Кашмару», спатрэбілася нейкіх дзве сотні рублёў, а імперыялістычныя амбіцыі абыходзяцца значна даражэй: на ўтрыманне арміі чалавецтва, як сведчыць прэса, кожную гадзіну выдаткоўвае па трыццаць мільёнаў долараў.

Вывад трагікамедыі «Кашмар» педвухсэнсоўны: там, дзе папуе ваенна-прамысловы комплекс, няма чаго спадзявацца на добрых прэзідэнтаў. Трэба ламаць саму сістэму, знаходзіць і падтрымліваць тыя класавыя сілы, якія здольны гэта зрабіць.

Гэтая ж думка праходзіць і праз трагікамедыю «Дыхайце эканомна». Благаслаўляючы п'есу ў друк, І. Шамякіп адзначыў: «Не адзін год пісалася камедыя «Дыхайце эканомна». І не таму, што пісьменніку не працавалася — за гэты час напісана некалькі іншых твораў, — а таму, што да тэмы гэтай Андрэі адносіўся з выключнай патрабавальнасцю, з самай высокай адказнасцю. Трывога за будучыню, абуджэнне актыўнасці людзей у барацьбе за мір, выкрыццё ўсімі сродкамі тых, хто, ап'янелы ад прагі ўлады, ад імкнення папаваць над светам, штурхае чалавецтва ў бяздонне

ядзернай катастрофы — тэма гэтая, даказваў Андрэй Макаёнак і творчасцю, сваёй грамадскай, публіцыстычнай дзейнасцю стала актуальнай, галоўнай тэмай кожнага савецкага мастака...

Апафеозам сатырычнага выкрыцця маральнага ўбоства, дэградацыі гандляроў смерцю з'яўляецца камедыя «Дыхайце эканомна».

У сваёй апошняй камедыі А. Макаёнак сінтэзаваў многія творчыя знаходкі з папярэдніх сваіх п'ес. Як і ў «Зацюканым апостале», канфлікт камедыі фарміруецца сродкам сутыкнення персанажаў, абагуленых да сімвалаў. Прэзідэнт, Цэзар, Фарыд, Людовік, Адольф, Ісак, Хіра Сіта і іншыя персанажы п'есы ўвасабляюць сабою не проста пэўныя сацыяльныя тыпы, а цэлыя грамадскія фармацыі. Як і ў «Кашмары», у новай п'есе драматург умела выкарыстаў прыёмы гіпербалізацыі, спалучэння рэальнага і ўмоўна-фантастычнага выяўленчых планаў. Характэрна, што такое выкарыстанне не зніжае мастацкіх вартасцей трагікамедыі «Дыхайце эканомна», не надае ёй адзнак другаснасці. Свежасці ўспрыняцця садзейнічае тое, што драматург адшукаў арыгінальную перспектыву адлюстравання падзей, цікавы ракурс асвятлення, асэнсавання характараў. Перспектыва гэта як бы перакулена ў мінулае, дзеянне развіваецца ў адваротны бок, нібыта на кінаэкране, калі плёнка запраўлена не тым бокам. І гэты прыём прынёс столькі парадаксальнага, іранічна-саркастычнага зместу! Эліта, прадстаўнікі ўладу маючых і ваенна-прамысловага комплексу, схваўшыся ў супернадзейным сховішчы, хацелі выжыць у тэрмаядзернай вайне. Выжыць, каб праз пэўны час, калі адбудзецца натуральная дэактывізацыя зямной паверхні, зноў папаваць над светам, але ўжо без чырвоных, без класавых выступленняў працоўных, без пастаяннай пагрозы страціць свае капіталы. На самай жа справе прага нажывы, барацьба за ўладу ў гэтым ізаляваным мікрацарстве адкінула яго насельнікаў на тысячы гадоў назад — да дзікунства. Самае ж крыўднае для іх заключалася ў тым, што ядзерная катастрофа не адбылася. Прэзідэнту не ўдалося знішчыць усё жывое на зямлі: у апошні момант вучоны Кейт здолеў адключыць фатальныя кнопкі ад крыніц сілкавання. І яго словы: «Не! Не дапусцім! Нават калі на плацеце (паказвае на Біма і Крошку) іх было б толькі двое, то і тады варта ратаваць мір!» — успрымаюцца аўтарскім запаветам.

Драматургічная спадчына Андрэя Макаёнка — залаты фонд беларускай літаратуры і тэатра. Ён творча развіў многія жанравыя традыцыі, узняў нацыянальную камедыю да ўзроўню лепшых узораў сусветнай камедыяграфіі. Пэўны ўклад зрабіў ён таксама ў развіццё беларускай гумарыстычнай прозы і публіцыстыкі.

Памёр Андрэй Ягоравіч Макаёнак 16 лістапада 1982 года. Памёр у самым росквіце творчых сіл, поўны многіх цікавых задум.

Сцяпан Лаўшук

П'есы

НА ДОСВІТКУ

ДРАМА У ЧАТЫРОХ ДЗЕЯХ,
ШАСЦІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

П'ер Гранье — беспрацоўны.

Луїза — яго жонка.

Мішэль — іх сын.

Анры Леду — кіраўнік секцыі камнарты.

Раймон — інвалід.

Фларымон — рабочы, камуніст.

Жак
Дзюран
Раймонда } рабочыя.

Доктар.

Эжэн Дзюрвіль — уладальнік станкабудаўнічага
завода.

Жазефіна — яго маці.

Агнеса — яго другая жонка.

Жанна — яго дачка ад першай жонкі.

Катрын — накаёўка ў доме Дзюрвіля.

Альфрэд Дзюрвіль — дваюрады брат Эжэна.

Містэр Джонсан — амерыканец, унаўнаважаны
адміністрацыі па ажыццяўленню «плана Маршала».

Шэвалье — сацыяліст, дэпутат Нацыянальнага
сходу.

Бабі — канторчык завода Дзюрвіля, сацыяліст.

Леон — рабочы, сацыяліст.

Капітан — паліцэйскі камісар.

Пікетчыкі, рабочыя — мужчыны і жанчыны.

Штрэйкбрэхеры, паліцэйскія, амерыканскія
салдаты — мужчыны.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Асабляк Эжэна Дзюрвіля. Гасціная, абстаўленая дарагой мэбляй. На сценах вісяць карціны; на невялікіх падстаўках — некалькі статуэтак. У куце злева — шыйніна. Пасярод пакоя — круглы стол. Па характару гэтых карцін, статуэтак, мэблі можна меркаваць, што гаспадар асабляка — прыхільнік сюррэалістычнага мастацтва. Сярод гэтай мазні вызначаецца толькі партрэт маці Жазэфіны. Заштораныя вокны робяць пакой змрочным, сонным, здаецца, што ў пакой нікога няма. Але не. У калясцы на веласіпедных колах дрэмле старая хваравітая пані Жазэфіна — маці Эжэна Дзюрвіля. Нездзе прызыўна загудзеў нізкі, басавіты гудок завода. Старая прагнулася і, ледзь наварочваючы галаву, акінула пакой злым капрызным позіткам.

Жазэфіна (*хваравітым, скрыпучым голасам*). Зноў гудуць, зноў равуць... Катрыні! Катрыні!..

Паўза.

Заснула яна, ці што? Катрыні!.. Ніяк не даклічашся... Хоць намры... Равуць усё... Гудуць... Памерці спакойна не дадуць...

Жазэфіна наварочваецца да трумо. Глядзіцца ў яго, а потым нібы чытае там.

Памру...

Цяжка ўздыхае.

Памру хутка.

Кастлявымі пальцамі скамячыла на грудзях сукенку. Паварочваецца да лекаў і палівае ў чарку.

Заходзяць Катрыні і нікантна апрапутая Агнеса. Яны са здзіўленнем паглядаюць, як старая дрыжачай рукой капае ў чарку лекі. Капае болей, чым трэба.

Катрыні. Божа! Божа, ці ж па столькі можна?! Што вы робіце? Вы ж не вытрымаеце!

Жазэфіна ад пачакапасці ўпусціла чарку.

Ж а з е ф і п а. Чаго крычыш ты, вар'ятка! Во памру заўтра...

К а т р ы п. Вам жа доктар сказаў: толькі па пяць кропель, а вы?..

Ж а з е ф і н а. Ты на каго крычыш?!

Жазефіна ад'язджае ад століка.

Сама здаровая, а я апошнія сілы трачу.

А г н е с а (*спачувальна*). Нельга ж так, Катрып. Вы ж бачыце — мама вельмі слабая, ёй памагаюць гэтыя лекі, а вы... Трэба далікатней! (*Да Жазефіны, вельмі ласкава.*) Вам сёння кепска, мама?..

У вачах Агнесы непрытворная шчырасць. Яна ўважліва і далікатна ўхутвае старой ногі, папраўляе падушку.

Ж а з е ф і н а (*расчулена*). Кепска, мілая, зусім кепска... А яна, грубіянка... Ідзі адсюль!..

К а т р ы п выходзіць.

А г н е с а (*ласкава*). Вы не злуйцеся... Што вы хочаце ад яе... Гэтая настаўніца да ролі пакаёўкі яшчэ не прызвычайлася.

Ж а з е ф і н а. Дзякуй табе, Агнеса, дзякуй... (*Праз слёзы.*) Ты ў мяне, як родная дачка... І я цябе не забуду, не пакрыўджу... Я, відаць, скоро памру...

А г н е с а. Ну што вы, мама, што вы!.. (*Расчулена.*) Вы яшчэ доўга жыць будзеце...

Агнеса налівае старой лекі.

Ж а з е ф і н а. Не ўжо, мілая, не... За тваю ласку, за тваю дабрату да мяне ўсё табе адпішу, усё, да апошняга франка!..

А г н е с а. Вы супакойцеся. Мне нічога не трэба, адначніце, і ўсё будзе добра. Я вас у спальню завязу.

Ж а з е ф і н а. Дзякуй, мілая. Не трэба самой. А пакаёўка што будзе рабіць? Прагнаць яе трэба...

А г н е с а. Прагонім яе, прагонім.

Ж а з е ф і н а. Пачцівасці ў яе няма.

А г н е с а (*кліча*). Катрып!

Заходзіць К а т р ы п.

Вязі ў спальню!

Катрып бярэцца за каляску.

Ж а з е ф і н а. Лекі!

Агнеса дае лекі. Катрып вывозіць старую.

А г н е с а. О, божа! Хвала табе, паабяцала нарэшце!.. Ёй здаецца, што яна маладзее ад гэтых лекаў... Я добрая, я не пашкадую табе... *(Падыходзіць да люстэрка, прыхарашваецца, выварае позы. Какетліва навярнулася ад люстэрка, падышла да тэлефона, зняла трубку, набрала нумар.)* Алё! Скажыце, калі ласка, містэр Джонсан прыехаў з Парыжа?.. Гэта я... гэта... Будзьце ласкавы, перадайце яму, што пап Дзюрвіль даўно чакае яго... Мерсі... *(Кладзе трубку. Кліча Катрын.)*
Катрын!

З'яўляецца К а т р ы н.

К а т р ы н. Слухаю вас, мадам Агнеса.

А г н е с а. Хутка павінен... Вы, мілая, не прымайце да сэрца, што мадам Жазефіна лаецца, яна ўжо... Вы не перашкаджайце ёй піць лекі, яны вельмі памагаюць... Што гэта я хацела сказаць?.. Ага, хутка павінен прыехаць містэр Рычард Джонсан. Скажыце яму, што я ў садзе. Ён павінен прывезці мне новыя моды з Парыжа...

А г н е с а пайшла.

К а т р ы н. Якія там новыя моды!.. Ведаю я гэтыя моды... Распутніца!..

Катрын прыбірае гасціную.

Ведама ж, чаго ёй не хапае... Там вузь за кавалак хлеба... Жанчыны, каб пракарміць сваіх сірот, конскую работу цягнуць, а ёй толькі б...

Адчыняюцца дзверы, і ўваходзяць Жанна і Мішэль.

(Радасна.) Жанна! Галубка мая! Прыехала нарэшце! А я хвалявалася. І Мішэль? А ты адкуль?

М і ш э л ь. Добры дзень, мадам Катрын! Я таксама з Парыжа.

К а т р ы н. Ты здзівіўся, мой хлопчык, што я, твая настаўніца, стала пакаёўкай?

Мішэль адчувае сябе няёмка.

М і ш э л ь. А чаму?.. Вы...

К а т р ы н. Ну, не трэба так жаласліва глядзець... Нашай школы няма ўжо. Яе аддалі пад казарму амерыканцам. Вось і... Трэба ж зарабляць...

Ж а н н а. Што тут такое здарылася? Чаму мяне так тэрмінова выклікалі?

К а т р ы н. Тут нічога не здарылася. Гэта ж там з табой пенсія здарылася. З наліцый атрымалі пісьмо, што ця-

бе арыштоўвалі. Вось бацька і паслаў тэлеграму, каб ты хутчэй дамоў прыехала.

Жанна. Там не толькі мяне арыштавалі... Ну, я яму ўсё растлумачу. Я думала, тут цяперася якое...

Катрын. Бацька гразіўся не пусціць цябе больш ва ўніверсітэт.

Жанна. Як гэта «не пусціць»?

Катрын. І маці пастойвае на гэтым.

Жанна. Маці?

Мішэль. А вы ж казалі, што ў вас маці няма?

Жанна. І ёсць, і няма...

Катрын. Мачыха.

За сцэнай голас Жазефіны: «Катрын! Катрын!» Катрын выходзіць.

Жанна. Мама мая — вось... *(Паказвае на партрэт у жалобнай рамцы.)*

Мары дэ Жуневель... Яна загінула.

Мішэль. Загінула?

Жанна. Я тады была зусім маленькая... *(Успамінае.)* Амерыканцы бамбілі горад. А таты дома не было... Мы ўсе так баяліся, так страшна было... І маму раніла... У жывот... Яна так накутавала, так плакала... Мяне шкадавала... Нібы балюча было не ёй, а мне... Вечарам яна намерла.

Жанна падыходзіць да піяніна. Іграе нешта ўрачыста-жалобнае.
Паўза.

Мішэль. Вы цудоўна іграеце, Жанна!

Жанна. Навучыла цёця, маміна сястра. Я сем гадоў пражыла ў іх...

Жанна іграе мелодыі з бетховенскай «Патэтычнай санаты». Люблю Бетховена... А ведаеш, Мішэль, што пагадвае мне гэта музыка? Дэманстрацыю за мір. Помпіш? Тысячы людзей... Рашучых, смелых... Ідуць, ідуць!..

Мішэль. Наперадзе Тарэз, Дзюкло, а за імі, здаецца, уся Францыя стала ў шчыльныя калоны...

Жанна. Гэта сіла, гэта воля!.. Стань на дарозе — растопчуць, раздавяць! І мы з табою таксама найшлі!.. А следам: жудасная калона інвалідаў вайны... Вось ідуць бязрукія, сляпыя, бязногія на мыліцах, на калясках... А за імі — дзеці, сіроты... удовы... пясучь партрэты загінуўшых... Нават мёртвыя выйшлі на дэманстрацыю!.. Я ніколі не забуду гэтай карціны!

Мішэль. Я таксама...

Кароткая паўза. Мішэль неяк своеасабліва глядзіць на Жанну, пібы ён і не хоча, ды нехта яго прымушае расстацца з ёю. Уваходзіць
К а т р ы п.

К а т р ы п. Пані Жазефіна хворая. Прасіла, каб ты, Жанначка, не іграла.

Ж а н н а (да Мішэля). Ну, што ты так глядзіш на мяне?

М і ш э л ь. Цудоўны ты чалавек, Жанна, але...

Мішэль на хвіліну задумаўся, пешта вырашаючы.

Але мне трэба ісці адсюль...

Ж а н н а. Чаму? Не, не, не! Не дазваляю! Я запрашала цябе паабедаць са мной.

М і ш э л ь. Шчыра дзякую. Мне дома чакаюць.

Ж а н н а. Ну, добра. Але ты дай мне чэснае слова, што будзеш заходзіць да мяне... Ты ж бачыш, я тут амаль чужая. Бабуля мяне не любіць, папа заўсёды заняты, а з мацыхай мы не дружым. Мне будзе вельмі сумна адной. Ну?

М і ш э л ь. Абяцаю.

Ж а н н а. Не, гэтага мала. Дай слова як сапраўднаму сябру. Мы ж сябры! Так?

Жанна працягвае Мішэлю руку. Мішэль усміхаецца і працягвае сваю.

М і ш э л ь. Так.

Паціскаюць рукі.

Мы хутка сустрэнемся.

Ж а н н а. Чакай хвілінку. Я табе пакажу маю бібліятэку і...

Жанна кінула позірк на сцяпу і жахнулася, заўважыўшы на месцы партрэта Жанны д'Арк сюррэалістычную карціну.

Якая брыдота!.. А дзе яна?.. Цёця Катрын!

К а т р ы п. Хто яна?

Ж а н н а. Жанна д'Арк.

К а т р ы п. А-а-а... Не спадабалася яна амерыканцу, дык маці загадала вынесці яе.

Ж а н н а (з жахам). Як вынесці?! Куды?!

К а т р ы п. Яна ў маім пакоі. Не бойся... Я ж ведаю...

Жанна кідаецца да Катрын і горача цалуе яе.

Ж а н н а. Якая вы!.. Добрая... мілая!.. Прынясіце сюды!.. Выкіньце гэтую брыдоту!

К а т р ы п здымае карціну і выходзіць.

Мішэль. А як ты думаш, чаму амерыканцу не падабаецца Жанна д'Арк?

Жанна. Разбэшчаны пораў... Распуснік, відаць, і ўсё...

Мішэль. Не толькі... Той, хто выношвае захошніцкія планы, страшэнна ненавідзіць нават слова «патрыёт». Амерыканцы ж адчуваюць сябе ў Францыі, як акупанты. О, героі-патрыёты ім не падабаюцца!

Жанна. Так, гэта праўда...

Мішэль паціскае Жанне руку.

Ты што, дадому?

Мішэль. Мне трэба спяшацца. Пра выключэнне з універсітэта не раскажвай мадам Катрын. Пачакаем, што міністр адкажа.

Жанна *(цёпла)*. Я спадзяюся, што ты не забудзеш свайго абяцання.

Мішэль. Да сустрэчы!..

Мішэль хутка выйшаў. Уваходзіць Катрын і прыносіць карціну, перадае Жанне.

Катрын. Вось твая цёзка. Цалюткая...

Уваходзіць містэр Джонсан.

Джонсан. Гуд дэй! Дома?

Катрын. Мадам Агнеса чакае вас у садзе.

Джонсан, кінуўшы позірк на партрэт Жанны д'Арк, выходзіць у сад.

Жанна. Хто гэта?

Катрын. Амерыканец. Містэр Джонсан.

Жанна трымае ў руках партрэт Жанны д'Арк як дарагі сувенір.

Жанна. Партрэт — па старое месца, і піякіх амерыканцаў!

Катрын. Мішэль пайшоў ужо?

Жанна. Ён чамусьці вельмі спяшаўся.

Катрын. Чуе ўсё-такі яго сэрцайка...

Жанна. А што такое?

Катрын. Маці яго пры смерці. *(Уздыхнула.)* Я п'ядаўна бацьку бачыла.

Жанна. І ён нічога не ведае...

Катрын. А як жа вы сустрэліся, пазнаёміліся?

Жанна. А гэта тайна... Не, вам я раскажу. Універсітэт пазнаёміў нас. Мы ж разам вучымся. Толькі ён не ведаў, што Дзюрвіль — гэта мой тата. Усе студэнты уні-

версітэта мяне ведаюць па прозвішчы мамы — дэ Жуневель. Паглядзелі б вы, як ён здзівіўся, калі мы пад'язджалі да нашага дома...

Катрын. Зразумела...

Жанна. А што?

Катрын. На чыгунцы рэйкі зусім побач ідуць, а сысціся не могуць. А сышліся б — крушэнне было б. Вось гэта ён і зразумеў.

Жанна. Не боіцеся, крушэння не будзе. Ваўна гатова?

Катрын. Ідзі, ідзі, гатова.

Жанна *(нібы па сакрэту)*. Ён цудоўны, разумны юнак!..

Жанна пабегла ў другі пакой.

Катрын. Лепшы мой вучань быў...

Катрын п'яшчотна паглядзела ўслед дзяўчыне, затым вешае партрэт Жанны д'Арк.

Уваходзіць Альфрэд Дзюрвіль, дваюрадыны брат Эжэна Дзюрвіля. У яго руках чахол для чарцяжоў.

Альфрэд. Добры дзень, мадам Катрын!

Катрын. Добры дзень.

Альфрэд. Што, Эжэн яшчэ не прыехаў з завода?

Катрын. Не.

Альфрэд. Гм...

Альфрэд паглядзеў па гадзіннік. Звоніць па тэлефоне.

Будзьце ласкавы, пап Дзюрвіль яшчэ на заводзе?.. Выехаў? Даўно?.. Добра, мерсі.

Альфрэд кладзе трубку.

Ну што ж, пачакаем... *(Да Катрын.)* Вы яшчэ, мадэмуазель, замуж не выйшлі?

Катрын. Дзе мне ўжо да замужаства? Даруйце, але ж вы, мсье, не пасватаецеся...

Альфрэд *(кісла ўсміхнуўся)*. Так... Так...

Чуваць хваравіты голас старой Жазефіны: «Катрын! Катрын!».

Катрын. Іду, іду! Без лекаў і адной хвіліны пражыць не можа. Ці трэба, ці не трэба... Не ўжо, лекамі маладосці не вернеш...

Катрын забірае Жаннін чамаданчык і выходзіць. Праз некалькі хвілін уваходзіць Шэвалье і Дзюрвіль. Дзюрвіль вельмі хмуры, злы, печым раз'юшаны. Кідае куды панала канялюн, плашч. Вітаецца з Альфрэдам. Ходзіць па пакой і не знаходзіць сабе месца. Шэвалье вінавата сочыць за ім.

Д з ю р в і л ь. Да якої нары, да якога часу будуць гэтыя беспарадкі? Калі, нарэшце, скончыцца гэты хаос, гэты бунт?!

Ш э в а л ь е. Цярпенне, наш Дзюрвіль, цярпенне...

Д з ю р в і л ь (*яшчэ больш гарача*). Якое ж цярпенне, якое цярпенне, я пытаю? Дзе ўлада? Дзе паліцыя? Дзе турмы, нарэшце?! Дзе цвёрдая рука, чорт пабяры? Былі кромвелі, цьеры, напалеоны, гітлеры? Дзе яны цяпер?! Дзе?

Ш э в а л ь е. Не тыя часы цяпер. Усё цячэ, усё мяняецца. У дашым выпадку дыялектыка права. Век абсалютнай манархіі, век дыктатарства прайшоў. Народы навучаны. Значыць, трэба ўдасканальваць дэмакратычны метады праўлення.

Д з ю р в і л ь (*саркастычна*). Правіцелі! Ідыёты! Да чаго давялі Францыю?! Да чаго дакаціліся! І да чаго яшчэ дакоціцца! Была Францыя — дзяржава! А цяпер! Геаграфічнае паняцце. Ге-а-гра-фіч-на-е па-аця-яцце!

А л ь ф р э д. Амерыканцы гаспадарыць як у сябе дома. Нават больш — як у сваёй калоніі. Нацыянальную прамысловасць не аднаўляем. Адно прадпрыемства за другім ляціць у трубу, не вытрымліваючы амерыканскай канкурэнцыі. І ніхто пальцам не наварушыць, каб абмежаваць завоз амерыканскіх тавараў.

Кароткая паўза.

Я да цябе, Эжэн, па вельмі важнай справе. Ты павінен быць зацікаўлены. І зможаш выручыць мяне. Мой інжынер, здольны, таленавіты электрык, прапанаваў новую канструкцыю апарата. Яго можна выпускаць на старым абсталяванні. Трэба толькі дзесяткі два штампавальных станкоў для штампоўкі асобых дэталю. Разумееш, Эжэн, я зрабіў разлікі — толькі гэтым можна выратаваць прадпрыемства ад амерыканскай канкурэнцыі, толькі гэтым...

Д з ю р в і л ь. Ну, і што ты хочаш?

А л ь ф р э д. Вельмі прану цябе, прымі заказ на гэтыя два дзесяткі штампавальных станкоў. Чым хутчэй зробіш, тым лепш. Інакш я — банкрут... Зразумей, Эжэн, гэта зусім рэальна — банкрут...

Д з ю р в і л ь. У мяне на заводзе сёння аб'яўляецца забастоўка.

А л ь ф р э д. Вось як?!

Д з ю р в і л ь. Не пра гэты заказ трэба цяпер гаварыць. Другі, важнейшы, галоўны заказ трэба зрабіць нашым па-

літыкам, ураду — заказ па забарону забастовак. Яны страшней канкурэнцыі.

А л ь ф р э д. Не год жа будзе цягнуцца гэта забастоўка. Праз тыдзень завод будзе працаваць.

Д з ю р в і л ь. Зраблю, зраблю табе гэтыя станкі.

А л ь ф р э д. Ну, дзякуй, буду спадзявацца. Ну, бывай, Эжэн, бывай! Ты — мая надзея!.. Цяпер пайду ўладжваць фінансавыя справы.

Пры развітанні Альфрэд хапіўся за сэрца: ён хворы. Дзюрвіль паспешна падаў Альфрэду вады.

Д з ю р в і л ь. Што з табой? Што такое?

А л ь ф р э д. Нічога, нічога, пройдзе...

Д з ю р в і л ь. Эге, брат, табе трэба лячыцца, а не справамi займацца. Ідзі адпачні крыху, з паўгадзіны паляжы.

Дзюрвіль вядзе Альфрэда да дзвярэй, але спыняецца, кліча каго-небудзь.

Агнеса! Катрын!..

Уваходзіць К а т р ы н.

Катрын, там у маці цэлая аптэка, знайдзі што-небудзь, у яго сэрца хворае. Ды паклічце доктара...

К а т р ы н выводзіць А л ь ф р э д а.

Ш э в а л ь е. Мне здаецца, што ён ужо банкрут.

Д з ю р в і л ь (*пасля кароткай паўзы*). Ён будзе не апошнім, калі становішча не зменіцца... На якога д'ябла мы патрацілі мільёны франкаў, каб падтрымаць урад? Не міністры, а чмуты! Расцягваюць усё, раскрадаюць і казну і... Гапдлююць усім, пачынаючы з калоній і канчаючы міністэрскімі партфелямі. Кабінеты міністраў па тры разы ў тыдзень мяняюцца. У чахарду гуляюць.

Ш э в а л ь е. Гэта не чахарда, а палітычныя манеўры, мсье Дзюрвіль.

Д з ю р в і л ь. На іх саміх жандара трэба!

Паўза.

Прану прабачэння, мсье Шэвалье, я хацеў з вамі па-дзелавому, а выйшла так, што нагарачыўся...

Ш э в а л ь е. Я разумею вас і таму крыўды не маю.

Д з ю р в і л ь (*ціха*). Будзем гаварыць спакойна... (*Крычыць.*) Я асіг... (*Ціха.*) Будзем гаварыць спакойна. Я асігную на вашу партыю каласальныя сумы, даю вам сотні тысяч франкаў. І не таму, што мне няма куды траціць свае ўласныя грошы. Я не дама дабрачышнасці. Я ха-

чу бачыць ад іх карысць. Я хацеў бы, каб на маім заводзе ваша партыя, сацыялісты, уплыў на рабочых пі з кім не дзяліма. А па справе якія вышкі? Становішча на заводзе залежыць толькі ад камуністаў. Яны дыктуюць сваю волю, а не вы. Больш таго, радавыя члены вашай партыі не вас слухаюць, а ідуць за камуністамі. Доказ — забастоўка. Я падтрымліваю католікаў, кармлю дэголеўцаў, а карысці не бачу. Як жа быць? Тлумачэнняў мне не трэба.

Шэвалье. Я разумею. Трэба дзейнічаць...

Дзюрвіль. Вось іменна! Трэба вам узначаліць забастоўку. Перахапіць ініцыятыву з рук камуністаў. Як — думайце самі. Любымі сродкамі... Любымі!

Шэвалье. Пам трэба будзе нейтралітэт паліцыі.

Дзюрвіль. Яна будзе вашай саюзніцай. Толькі не марудзьце.

Уваходзяць містэр Джонсан і Агнеса.

Джонсан. О, містэр Дзюрвіль сёння не ў гуморы. Добры дзень!

Шэвалье. На заводзе забастоўка.

Джонсан. У Францыі забастоўка — такая ж звычайная з'ява, як у Лондане туман.

Дзюрвіль. Містэр Джонсан, што вы прывезлі з Парыжа?

Джонсан. Прывёз... для мадам Агнесы новыя ўзоры мод.

Дзюрвіль (*сур'ёзна*). Мне зусім не да жартаў, містэр Джонсан. Вы зразумейце, завод бастуе. Калі ж я атрымаю заказ, я згодзен буду павысіць ім зарплату.

Джонсан. Будзе.

Дзюрвіль. У мяне ніякіх гарантый...

Джонсан. У вашым дэпартаменце сорак тысяч беспрацоўных ратоў, восемдзсят тысяч свабодных рук, якія шукаюць работы і зароботку. Вось вам гарантыя.

Агнеса (*капрызна*). Якія вы пудныя людзі. Калі я ні прыйду, вы заўсёды сумоту паганяеце сваімі пуднымі размовамі.

Дзюрвіль. Не перашкаджай нам, Агнеса.

Агнеса. Абядай мне падарунак, тады не буду перашкаджаць.

Дзюрвіль. Вось вам яшчэ адзін забастоўшчык. Ва ўласным доме.

Джонсан (*рагоча*). Пятая калопа!.. Ха-ха-ха!..

Дзюрвіль (*жартуючы, Агнесе*). Запомні, будзеш

баставаць, знайду штрэйкбрэхершу. *(Смех.)* Абяцаю падарунак.

А г н е с а. Вельмі рэдкі. У ювеліра прадаецца пярсцёнак Герынга. Я хачу яго мець.

Д з ю р в і л ь. Куды ж ты яго надзвенеш? На пагу хіба?

А г н е с а. Гэта мая справа.

Д з ю р в і л ь. Цяпер у продажы з'явілася столькі рэліквій, што можна падумаць, быццам у Герынга было на меншай меры тысяча пальцаў. І запінкі Гітлера, і прыёмнікі Гебельса, і...

Ш э в а л ь е. Новы від спекуляцыі.

Д з ю р в і л ь. Упэўнен, што дзевяноста дзевяць працэнтаў гэтых рэліквій фальшывыя.

А г н е с а. А гэты пярсцёнак якраз нефальшывы. Я праверыла. І прашу купіць яго мне.

Д з ю р в і л ь. Ну добра, абяцаю такі падарунак.

А г н е с а. Мерсі. Удаляюся. Адзью! Мсье Шэвалье, праводзьце.

Ш э в а л ь е праводзіць А г н е с у.

Д з ю р в і л ь *(да Джонсана)*. Ну?

Д ж о н с а н. Заказ ёсць. Вам застаецца толькі заўтра паехаць у Парыж і аформіць. Справа ў тым, што разведка цяпер мае вельмі добрыя вушы. Што б вы ні гаварылі, яна ўсё чуе і дапосіць куды трэба. У міністэрстве ўзбраенняў вам не давяраюць за вашы пелаяльныя выказванні адносна амерыканскай палітыкі ў Еўропе. Акрамя таго, там вядома, што вашу дачку арыштавала паліцыя за сувязі з камуністамі.

Д з ю р в і л ь. Ну што вы, што вы! А як жа заказ?

Д ж о н с а н. Мне паверылі. Я сказаў, што я ваш кампаньён і маю акцыі вашага завода.

Дзюрвіль устае з-за стала як пераможца. Падае руку Джонсану.

Д з ю р в і л ь. Ну, дзякую! Заўтра ж еду ў Парыж. Дзякую!

Д ж о н с а н *(скетычна ўсміхнуўся)*. Гэтага мала. Але ж я пакуль што не кампаньён і акцыі не маю.

Д з ю р в і л ь. А што яшчэ?

Д ж о н с а н. Дырэктар завода электрапрыбораў хоча заказаць у вас штапавальныя станкі?

Д з ю р в і л ь. Так.

Д ж о н с а н. Вы не выканаеце яго заказ!

Д з ю р в і л ь. Чаму?

Д ж о н с а н. Вы навінны зрабіць усё, каб закрыць гэты завод. Гэта адзіная ўмова для атрымання вамі ваеннага заказу. Паслуга — за паслугу.

Д з ю р в і л ь. Але ж гэта завод майго дваюраднага брата...

Д ж о н с а н. Гэта не навінна мець ніякага значэння.

Дзюрвіль падняўся, пахадзіў, надумаў.

Д з ю р в і л ь. Будзем гаварыць проста: ён ваш канкурэнт?

Д ж о н с а н *(усміхнуўся)*. Так ці іначай, яго лёс вырашаюць. *(Мнагазначна.)* «План Маршала».

Паўза. Дзюрвіль задумаўся.

Вам вельмі шкада свайго брата? Парайце яму пераклучыцца на іншую прадукцыю. Гэта адзіны выхад пазбавіцца ад канкурэнцыі Злучаных Штатаў Амерыкі. Наадварот, мы падтрымаем яго, адпусцім крэдыт. Мы ідзём к вайне. Без вайны вы можаце аднойчы прагнуцца жабраком: вашы рабочыя разам з камуністамі адбяруць у вас завод, а для большай пэўнасці — пастараюцца перарэзаць вам горла. Гэты грабёж яны называюць рэвалюцыяй.

Д з ю р в і л ь. Вы педаацэньваеце пашы сілы.

Д ж о н с а н. Вашы сілы?.. Каб не нашы гарнізоны на тэрыторыі Францыі і Германіі, гэта магло б здарыцца нават заўтра. Я прыехаў у Францыю і здзівіўся вашай бездапаможнасці. На ўсёй краіне беспарадкі, забастоўкі, мітынгі, дэманстрацыі, камуністы, камуністы, камуністы... Ні паліцыя, ні ўрад нічога не могуць зрабіць... Вы ж на вулкане! Я сёння з Парыжа. А ўчора меў асалоду бачыць дэманстрацыю, арганізаваў камуністамі. На вуліцы Сталінграда. Якая іронія, у Парыжы — вуліца Сталінграда! Вы разумееце, што гэта такое! Гэта страшна! Гэта жудасна! Я зразумеў, што Францыі патрэбна сур'ёзная аперацыя, ампутацыя. Інакш яна загіне ад заражэння. Вы падумаіце толькі — варта было камуністам прыдумаць нейкую эстафету міру, як уся Францыя паднялася на ногі і рушыла ад горада да горада. І ўрад бяссільны перашкодзіць гэтай эстафеце. Ніхто не прызнае ўрада! Заўтра камуністы крыкнуць: «Далоў урад!» — і Францыі п'яма! Тым больш што пад бокам рускія дывізіі, рускія танкі. Вы разумееце сваё становішча?

Д з ю р в і л ь. Дзе ж выхад, на-вашаму? Дзе ратунак?
Д ж о н с а н. Вайна! А для вайны патрэбна зброя, а не пыласосы.

Вяртаецца Шэвалье.

Д з ю р в і л ь. Я згодзеп — з камуністамі пыласосамі не наваюеш...

Д ж о н с а н. Дык вось рашайце. Або вы атрымаеце ваенны заказ, або мы размясцім яго на другім заводзе.

Д з ю р в і л ь *(падумаўшы)*. Так... Так... *(Рашуча.)* Цяпер неабходны самыя рашучыя меры. Забарапіць забастоўкі, аб'явіць іх сабатажам, здрадай радзіме і арганізаваць масавыя арышты і суды камуністаў!

Д ж о н с а н. Правільна! Мала гэтага, трэба забарапіць так званыя міжнародныя камуністычныя гнёзды!.. Тут спатрэбіцца і ваш «сабатаж», і ваша «здрада радзіме», і, калі хочаце, расстрэлы, містэр Дзюрвіль.

Шэвалье. Нельга ж так прасталіпейна. Гэтая праграма неарыгінальная. Успомніце восень 1939 года. Праўда, тады не доллары, а больш маркі ў хаду былі.

Д ж о н с а н *(сур'ёзна)*. Мы не дамагаемся патэнта на праграму. Ужо ёсць законапраект аб забароне мітынгаў, дэманстрацый і забастовак.

Д з ю р в і л ь. Калі? Калі ж будзе закон, а не праект?

Д ж о н с а н. Вось гэты дэпутат на тым тыдні прывязе вам патрэбны закон...

У дзвярах паказваецца пані Жазефіна ў калясцы, а за ёю —
Альфрэд.

Жазефіна *(незадаволена, хваравіта)*. Чаго ён крычыць? Чаму ён так гарлаціць? Нават у сваім доме нельга спакойна адпачыць.

Дзюрвіль ідзе пасустрэч Жазефіне, каб адправіць яе назад.

Д з ю р в і л ь. Супакойся, мама, супакойся. У нас тут важная справа.

Жазефіна. Звыклі там, у Амерыцы, гарлаціць, дык і тут... Памерці спакойна не дадуць.

Д з ю р в і л ь. Нельга ж, нельга так, мама!

Жазефіна. Ты, Эжэн, глядзі! Альфрэд мой пляменнік, і ў крыўду яго не давай гэтым амерыканцам. Сваіх трэба выручаць з бяды.

Д з ю р в і л ь. Я вас апошні раз прашу, мама! Не ўменвайцеся вы ў мае справы! Я лепей за вас ведаю, што

мне рабіць, а чаго не трэба. Альфрэд сам навішч зразумець, што яго завод для Францыі... устарэў.

Альфрэд пасцярожыўся.

Альфрэд. Што гэта азначае?

Дзюрвіль. Пакуль яшчэ не позна, пакуль яшчэ ёсць капітал, займіся другой справай. А то на канкурэнцыі і апошні страціш.

Джонсан. Калі мсье Альфрэд будзе ўпартым, мы будзем вымушаны выкінуць на рынак свой такі ж тавар на дэмпінгавых цэнах. Два месяцы, і вы — банкрут.

Альфрэд. Значыцца, устарэў... для Францыі...

Дзюрвіль. Ну, вядома. Ты ж сам прызнаеш — табе патрэбна новае абсталяванне, новыя станкі...

Альфрэд. Так... Ну, вядома... Хто хоча ўтаніць свайго сабаку, аб'яўляе яго шалёным...

Дзюрвіль. Ну павошта так?.. Зразумей жа ты... Нарэнце зразумей, што свая скура даражэй мне за сарочку, хоць яна таксама блізкая да цела... Тут вырашаецца мой лёс, лёс майго завода... Выканаць твой заказ, зрабіць якіх-небудзь дваццаць станкоў і тым часам страціць вялікі, серыйны заказ, я... проста неразумна будзе.

Альфрэд. Значыць, ты адмаўляешся дапамагчы мне?

Дзюрвіль. Ну не магу я, не магу!..

Альфрэд. Дзякую за шчырасць... Толькі варта было б помніць, што твой бацька і мой бацька — былі братамі...

Альфрэд забірае чарцяжы і выходзіць.

Жазефіна. Эжэн! Дык ты мяне гэтак слухаеш?! Помні ж, ты мне больш не сын! Не сын!..

Жазефіна выязджае з гасцінай.

Дзюрвіль. Ну, вось і... трагедыя...

Джонсан. Ну-у, містэр Дзюрвіль! Перш за ўсё бізнес, а потым старыя забабоны... Бізнес! Бізнес!..

Дзюрвіль (да Шэвалье). Купіць, прадаць, ашукаць, забіць, а сарваць забастоўку!! Дзейнічайце!

Шэвалье. Ну што ж, паспрабуем...

Шэвалье і Джонсан выходзяць.

Паўза.

Уваходзіць Жанна, свежая пасля ванны, пераапрапутая.

Жанна. Добры вечар, папа!

Дзюрвіль. Добры вечар, дачушка. Прыехала?

Жанна. Прыехала.

Дзюрвіль. Так... Так-так...

Жанна. Цешта ты пиветліва мяне сустракаеш, хмуры нейкі...

Дзюрвіль. Можа, ты мяне развесяліш, узрадуеш чым-цебудзь?

Жанна. Я разумею. Цябе абурыла тое, што мяне арыштавала паліцыя. Але я табе ўсё раскажу.

Дзюрвіль. Я ўсё ведаю, і раскажыце мне нічога не трэба. Не чакаў я ад цябе, Жанна, каб ты ганьбіла маю сіваю галаву.

Жанна. Але ж ты выслухай мяне спачатку.

Дзюрвіль. Не, лепш ты выслухай. Ты ўжо не маленькая, а дарослая дзяўчына. І дазваляеш сабе такія перыстойныя ўчышкі. Дайшла да таго, што цябе арыштавала паліцыя. І каго? Дачку Дзюрвіля. Сорам! Ганьба!

Жанна. Сорам і ганьба не мне, а паліцыі, якая арыштоўвае невінаватых людзей. Ты выслухай спачатку. Я выйшла з універсітэта з дзяўчатамі. Ідзём па вуліцы, а насустрач п'яныя амерыканскія салдаты. Схапілі адну дзяўчыну і павалаклі ў машыну. Добра, што хлопцы нашы падаспелі, студэнткі. Яны выручылі дзяўчыну пу і морды набілі гэтым нахабнікам. А паліцыя, замест таго каб абараніць нас, нас жа і арыштавала. Што ты цяпер скажаш?

Дзюрвіль. Не трэба хадзіць па вуліцы з такімі дзяўчатамі, якіх салдаты хапаюць.

Жанна. Дык што гэта? І па вуліцы нельга хадзіць? Як пры гітлераўскай акупацыі?

Дзюрвіль. А другі раз за што цябе арыштоўвалі?

Жанна. Не толькі мяне, а сотні людзей, якія не хочуць амерыканскай акупацыі. І я таксама не хачу! Таму і пайшла на дэманстрацыю пратэсту, калі прыязджаў Эйзенхаўэр.

Дзюрвіль *(перадражнівае)*. «Дэманстрацыю пратэсту»! Я разумею, калі камуністы мітынуюць. Але чаму ты пайшла? Чаму псуеш і сваю і маю рэпутацыю?.. Праз твае ўчышкі мне не давяраюць!

Уваходзіць Джонсан.

Жанна. А табе патрэбны давер амерыканцаў?

Дзюрвіль. Не твая справа, чый мне давер патрэбны! Твая справа — не забываць, што ты мая дачка, а я твой бацька, і берагчы сваю рэпутацыю!

Ж а н н а. Акрамя таго, папа, я яшчэ французжанка. І рэпутацыя французжанкі мне даражэй за рэпутацыю дачкі.

Д з ю р в і л ь (*збянтэжана*). Эге-ге!.. Вуць што ты! «Французжанка». Так гаварыць з бацькам цябе універсітэт навучыў?

Ж а н н а. Універсітэт.

Д з ю р в і л ь. А можа, камуністы?

Ж а н н а. Камуністы.

Д ж о н с а н. Дзіўна, містэр Дзюрвіль, нібы яна зусім не ваша дачка.

Д з ю р в і л ь. Я дапусціў глупства, даручыўшы яе выхаванне ліберальнай цётцы. І вось вынік.

Д ж о н с а н. Значыць, яна не выпадкова дружыць ва універсітэце з камуністамі. Непрыемны факт. Мы напярэдадні вялікіх надзей, а камуністы не толькі бастуюць і мітынуюць, яны разбураюць нашы сем'і.

Д з ю р в і л ь. З сённяшняга вечара забудзь пра універсітэт! Туды ты болей не паядзеш!

Ж а н н а. Паяду!

Д з ю р в і л ь. Не паядзеш!!

Ж а н н а. Паяду!

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Запушчаны бульвар. Лавачкі, некалі пафарбаваныя, ужо аблезлі. Старыя абскубенныя дрэвы. Адно зламана разрываю бамбы. Задняя частка сцэны — жылы шматпавярховы дом, аблуплены і замызганы звонку: яшчэ не сцерлі слядоў маскіроўкі. На сцяне надпісы: «Мір! Мір!» Крыху лявей — старыя руіны. Час ад часу разнастайныя сігналы аўтамашын, зрэдку раздаецца свісток паліцэйскага, які недзе паблізу пільна сочыць за парадкам. Ясны цёплы асенні дзень. Па бульвары павольна перасоўваецца на ролікавай калясцы Р а й м о н — інвалід без абедзвюх ног. Перад ім на кульцях стаіць скрыначка з кветкамі. Раймон выбірае зручнейшае месца, спыняецца і, азірнуўшыся па баках, пачынае падлічваць свой заробак.

Заробак малы. Гэта відаць па незадаволеным твары Раймона.

Р а й м о н. Тысяча чарцей! Што за няўдалы дзень сёння! Усе, быццам знарок, кругом абыходзяць. Нягэ месца мяняю...

Раймон заўважае, што набліжаюцца дз в е ж а п ч ы н ы. Ён вельмі жаласліва заявае:

— Не плач горка, Пернета,
Мы замуж аддадзім,
І жыць ты будзеш з графам
Ці з прынцам маладым.
— Ах не, не трэба графа,
І прынц не трэба мне,
Люблю я толькі П'ера,
Ды ён сядзіць ў турме.
— Твой П'ер будзе павешан
На плошчы ля царквы.
— Памру разам з каханым,
Я з ім на смерць пайду!
У садзе ля дарогі
Вы пахавайце нас,
Мо ўспамяне праходы
Пра наш апошні час.

Жанчыны спыняюцца, слухаюць, уздыхаюць.

Мілыя, добрыя мадам! Не праходзьце міма галоднага...

Першая жанчына дае некалькі франкаў.

Першая жанчына. Хто цяпер не галодны? Вуць штодня цэны на прадукты павышаюцца...

Раймон. Дык вы падбаўце яшчэ на павышэнне цэн.

Другая жанчына таксама падае грошы.

Другая жанчына. Даём колькі можам. Ты хоць такі, ды жывы, а мой — загінуў. Хай бы хоць такім вярнуўся... Усё-такі бацька дзецям быў бы, а то — сіроты...

Першая жанчына. А цяпер бастуем самі. Хто ведае, колькі прыйдзецца галоднымі сядзець...

Раймон. А на якім заводзе?

Першая жанчына. На дзюрвілеўскім.

Раймон. А-а-а, доўга прыйдзецца, ён скупы!..

Жанчыны пайшлі. Раймон крычыць ім услед.

Сардэчна вам дзякую за ваша велікадушша!

Раймон хавае грошы ў кішэню, папляваўшы на іх. Ён задаволены. О, тады яшчэ крыху трэба пасядзець. Калі ў гэтых жанчынах лёгкая рука, можа, к вечару нашаніце.

Раймон заўважае паліцэйскага і крычыць.

Кветкі, кветкі! Апошнія кветкі лепшага магазіна!

Падыходзіць паліцэйскі.

Паліцэіскі. Ты зноў тут? Ты чаго распінаешся?
Раймон. Я не распінаюся, папе паліцэіскі, я не Хрыстос. Я крычу.

Паліцэіскі. Бачу, што крычыш...

Раймон. Чуеце, папе паліцэіскі, бачыць нік
нельга.

Паліцэіскі. Ты мне вачэй не замазвай. Бачыш,
што нікога няма, чаго крычыш?

Раймон. Таму і крычу, што нікога няма. Пачу-
юць — прыйдуць.

Паліцэіскі. Што, жабруеш?

Раймон. Хто? Я? Я жабраваць стану?

Паліцэіскі. Ты мне не якай! А хто тут толькі
што песню скуголіў?

Раймон. Я спяваў. Весела мне, вось і спяваю. А ча-
му не спяваць? Гэта ж не забаронена?

Паліцэіскі. Глядзі ты ў мяне. Працаваць трэба!

Раймон. Я працую. Ці ж вы не бачыце? *(Паказвае
на скрынку з кветкамі.)* Гэта ж лепшы філіял лепшага
ў горадзе кветкавага магазіна «Квітноючая Францыя».

Паліцэіскі. Праверу.

Раймон. Чэснае слова, працую. Вядома, паліцэіскім
працаваць не магу ўжо, бо вам трэба вельмі шустра бе-
гаць ад бастуючых, а я... *(Паказвае на ногі.)*

Паліцэіскі. Што, што? Ты глядзі, а то я за твой
язык... Зараз жа вымятайся адсюль!..

Раймон. Рад бы, ды ў маім таксі гаручае скончы-
лася.

У гэты час з аднаго пад'езда чуваць крык. Адзін з жыхароў гэтага
дома, дэголец, схапіўшы за каўнер Жанну, выштурхоўвае
яе з дома. На гэты скаandal выбягаюць жыхары суседніх кватэр.
Сярод іх Жак і Фларымон. Спыняюцца выпадковыя пра-
хожыя.

Дэголец. Я цябе зараз у паліцыю дастаўлю, ма-
скоўскі агент! Нідзе ад вас ратунку не знойдзеш! *(Зайва-
жыў паліцэіскага.)* Паліцэіскі! Паліцэіскі!

Жанна. Пусціце! Пусціце! Грубіян!

Дэголец. Паліцыя хай адпускае! Я табе пакажу
Адозву. Я табе пакажу подпісы! Сцены ўсе запэцкалі
сваім мірам!

Паліцэіскі падыходзіць да іх.

Паліцэіскі. Што за скаandal?

Дэголец. Прашу адправіць яе ў паліцыю. Яна
мне сёння спакою не дае са сваёй Адозвай. Адзін раз за-

чыніў дзверы перад носам, дык яна другі раз стукае. Прашу навесці парадак, пан паліцэйскі, дайце мне магчымасць спакойна жыць!

Першая жанчына. Сорамна так абыходзіцца з дзяўчынай, мсье!

Дэголевец. Не ваша справа!

Паліцэйскі. Я павінен даставіць вас, мадэмуазель, у паліцыю!

Другая жанчына. За што?

Першая жанчына. Што яна дрэпнага зрабіла?

Жак. Нікуды вы яе не адправіце!

З суседняга пад'езда выбягае Мішэль. Заўважыўшы, што Жаппу трымаюць за каўнер, ён падбег і адпіхнуў дэголеўца ад Жаппы.

Мішэль. А вам, мсье, вайна трэба? Калі вам вайны хочацца, дык вось ім, народу, не хочацца!

Першая жанчына. Ён на вайне нажыўся. Мы галадалі, а ён прадуктамі спекуляваў.

Раймон. Падвядзіце яго да мяне, я яму накажу, што такое вайна!

Жак. Мадэмуазель, дзе ваша Адозва? Дазвольце мне падпісацца пад ёй.

Жанна дае Адозву, і людзі падпісваюць яе. Паліцэйскі разгубіўся і не ведае, што рабіць. Дэголевец хавасца ў пад'ездзе.

Фларымон (*услед*). Вось і пайшоў, як цюцька, якога авечкі паслалі на пашу.

Дэголевец вяртаецца.

Дэголевец. А вам, паліцэйскі, не паздаровіцца! Я далажу твайму начальству, як ты сочыш за парадкам на сваім участку.

Паліцэйскі свірчыць.

Паліцэйскі. Прашу разысціся, панове! Не нарушайце парадак! А вы, мадэмуазель, ідзіце за мной!

Мішэль. Нікуды яна не пойдзе!

Жак. Схавайце свісток, пане паліцэйскі! Дарэмна налохаеце!

Паліцэйскі. Вашы дакументы, мадэмуазель!

Фларымон. Не давайце яму, каб ад бяды далей!

Жаппа паказвае паліцэйскаму дакументы.

Ах, нявопытная!

Паліцэйскі. Дзюрвіль? Гэта які Дзюрвіль?

Жанна. Не які, а якая.

П а л і ц э й с к і. Гэта ваш бацька... па стапкабудаўнічым?

Ж а н н а. Мой, але гэта не мае значэння.

П а л і ц э й с к і. Прашу выбачэння, мадэмуазель!
(Вяртае дакументы.)

Ж а к. Тут і без нас усё абышлося б...

Д р у г а я ж а н ч ы н а (здзіўлена). Гм... Дзюрвіль?!

Усе разыходзяцца. Раймон наігрывае песеньку: «Нам не страшны шэры воўк...» Мішэль і Жапна заходзяць у другі пад'езд.

П а л і ц э й с к і (падыходзіць да Раймона). А ты! Вон! Зараз жа вымятайся адсюль! Ну! (Піхае Раймона.)

Па бульвары праходзіць Б а б і, следам за ім з'яўляецца Шэ-
в а л ь е.

Ш э в а л ь е. Мартэн Бабі, мсье Бабі! Пачакайце хвілінку!

Б а б і вяртаецца.

Б а б і. Я слухаю вас.

Шэвалье адводзіць яго ўбок.

Ш э в а л ь е. Толькі што адбылося пасяджэнне партыйнага камітэта. Мы асудзілі забастоўку на заводзе Дзюрвіля як незаконную. Гэта забастоўка не што іншае, як падрыў эканомікі краіны ва ўгоду Маскве. Вы разумееце?! І ўсё гэта пад выглядам павышэння заробку рабочым.

Б а б і. Разумею.

Ш э в а л ь е. Дык вось мы абавязалі ўсіх членаў нашай партыі на заводзе прыняць усе захады, каб сарваць сабатажніцкую забастоўку.

Б а б і. Разумею.

Ш э в а л ь е. Неабходна зараз жа, сёння ж, пачаць вярбоўку добраахвотнікаў, якія згодны будучь сарваць забастоўку. Вярбуйце не толькі сярод рабочых завода Дзюрвіля, а і сярод беспрацоўных. Памятайце і папярэджвайце людзей, што нас поўнасьцю падтрымліваюць урадавыя органы. Зразумелі?

Раймон, выглянуўшы з-за вугла і ўбачыўшы, што паліцэйскага няма, вяртаецца на старое месца.

Б а б і. Зразумеў.

Ш э в а л ь е. Вось так. Ідзіце, ідзіце і неадкладна бярыцеся за справу.

Б а б і пайшоў.

Р а й м о н (*калі міма яго праходзіць Шэвалье*). Мсье!
Калі вы чэсны француз, не праходзьце міма ахвяры
вайны.

Шэвалье. Што такое? Што такое? У чым справа?

Р а й м о н. Не дайце памерці з голаду.

Шэвалье. Вы што? Вы чаму закон парушаеце?

Р а й м о н. Які?

Шэвалье. Вы што? Не ведаеце? Жабраваць забаро-
рошена законам.

Р а й м о н. Мой жывот законаў не прызнае. Ён га-
лодны.

Шэвалье. Што за беспарадак! Што за беспарадак!
Дзе паліцыя? Чаму яна не сочыць за парадкам? Дзе ён?..
(*Азіраецца, крычыць.*) Паліцэйскі! Паліцэйскі!

З-за вугла выходзяць Л е д у і Д з ю р а н, яны назіраюць за гэ-
тай сцэнай.

Р а й м о н. Мсье! Я вам дзесяць франкаў дам, толькі
ідзіце, ідзіце ад мяне.

Шэвалье. Не, я зараз цябе туды, куды трэба... (*Клі-
ча.*) Паліцэйскі!

Р а й м о н. Што ты да мяне прычапіўся?! (*З пагро-
зай.*) Пайшоў вон, двуногі шакал! А то я зараз цябе пра-
вяду! Даганю, дык павырываю ногі! (*Шарыць рукамі ка-
ля сябе, шукаючы, чым бы яго стукнуць.*)

Л е д у. Вы, шаноўны дэпутат, (*іранічна*) слуга наро-
да, лепей патурбаваліся б, каб урад забяспечыў інвалідам
чалавечае існаванне, а не траціў бы мільярды франкаў на
новую вайну. А вы нацкоўваеце паліцэйскага на галодна-
га калеку. Сорам!

Шэвалье. Што вам трэба? Што вам трэба? Чаго вы
да мяне прысталі!

Дзюран наступае на Шэвалье, і той паспешна выходзіць.

Д з ю р а н (*пазнаў інваліда*). Раймон!

Р а й м о н. Не, не Раймон, а толькі... палавіна.

Д з ю р а н. Бачу... А дзе ж другая?

Р а й м о н. Стаптаў да пупавіны ў пошуках работы.

Л е д у. Не да жартаў, брат, табе.

Р а й м о н. А чаму? Добраму французу для смеху гора
не памеха. Людзі любяць вясёлага чалавека.

Д з ю р а н. Та-ак... Колькі мы з табой не бачыліся,
гады два, здаецца, га?

Р а й м о н. Гады два будзе...

Д з ю р а н. Дзе ж гэта цябе так?

Р а й м о н. Далёка, брат, адсюль, далёка! Сам вінаваты, дурань.

Л е д у. Як гэта сам?

Р а й м о н. Доўгая песня расказваць усё спачатку. (Да Дзюрана.) А гэта хто? Таксама камуніст?

Д з ю р а н. А ты што, не ведаеш яго? Гэта ж Апры Леду.

Р а й м о н. А-а, чуў... (Глядзіць з цікавасцю.) Сядайце, а то пяёмка галаву задзіраць.

Леду і Дзюран селі на лаўку, закурылі.

Д з ю р а н. Ну расказвай.

Кароткая наўза.

Р а й м о н (наказвае на туфлі Леду і Дзюрана). Амерыканскія?

Л е д у. Амерыканскія.

Р а й м о н. Дзяшоўка, праўда?

Д з ю р а н. Дрэнь, а таму і дзяшоўка.

Р а й м о н. Дык вось, можа, праз гэтую дрэнь я і застаўся без ног.

Леду і Дзюран зацікавіліся.

Як навезлі амерыканцы вось гэтай дрэні, завалілі ўсе магазіны, дык наша абутковая фабрыка і закрылася.

Л е д у. Не вытрымала канкурэнцыі?

Р а й м о н. Цэлы год хадзіў без работы. Швэндаўся ад адных варот завода да другіх, і ўсё дарма. Мая спецыяльнасць закройшчыка гэтак трэба была, як кабыле брытва. Ды ці я адзіп такі бадзяўся? Што табе расказваць, сам бачыш. Цяпер таксама не ленеі. Адным словам, дажыўся да таго, што хоць камень на шыю ды... А яшчэ збіраўся жаціцца. Ты ж памятаеш маю Казету? А тут ні фрэнка ў кішэні, ні кватэры.

Д з ю р а н. Гэта я ведаю. Ну а далей?

Р а й м о н (уздыхнуў). Далей?.. Далей знайшлася адна паганая морда, якая параіла мне выхад... Я параіўся з Казетай і рашыў зарабіць грошай... Вярбоўшчык сустрэўся, каб яму падавіцца маімі нагамі!.. Я і наслухаў... Думаў, усё роўна здыхаць, а тут добра плацілі... Адным словам, завербаваўся на два гады ў Афрыку, у каланіяльныя войскі, у корпус генерала Жуэна.

Л е д у. Вось яно як!..

Р а й м о н. Нас зацхпулі ў смярдзючую пасудзіну і

туды... Пабоўталіся тыдні два на моры і... высадзілі. Толькі не ў Афрыцы, а ў В'етнаме... Ашукалі, як дурняў...

Д з ю р а н. Ну і як жа вас там сустрэлі?

Р а й м о н. Насыналі жару ў штаны... Я хутка спёкся... Больш года ў шпіталях валяўся, а адтуль выехаў вась на ўласным таксі.

Д з ю р а н. Сапраўды дурань... А я гляджу, дзе гэта ты прапаў...

Л е д у. Таксі, кажаш, заваяваў сабе...

Д з ю р а н. Ну, а пасля ранення ты сваю Казету сустракаў? Яна цябе бачыла параненага?

Р а й м о н. Не, не бачыла. Я ёй напісаў са шпіталя, каб не чакала мяне... Вярней, я напрасіў таварыша, каб напісаў, што я загінуў...

Паўза.

Раймон праікніёна панявае: «Не плач горка, Пернета...» Дзюран падышоў і паклаў руку на плячо Раймона.

Д з ю р а н. І як жа ты цяпер жывеш?

Р а й м о н. Весела. Песенькі сняваю, кветачкамі ганцлюю. Вось толькі паліцэйскі снакою не дае. Мы, ведаеш, свой трэст арганізавалі, хлопцы нішто сабе.

Л е д у. Які трэст?

Р а й м о н. Акцыянернае таварыства паўфабрыкатаў вайны «Квітнеючая Францыя». Чалавек сорак сабралася нас, бязногіх, бязрукіх, сляпых — інвалідаў. Усе даходы ў кучу, разам жывём і кормімся. У крыўду сябе не даём.

Л е д у. Цікава... (Да Дзюрана.) Ён табе нічога не паказаў?

Д з ю р а н. Пакуль што не. А што?

Л е д у. Вось агітатар супраць вайны, супраць ваяцных загаў, супраць «плана Маршала». (Раймону.) Гое, што вы арганізаваліся, добра. Як бы гэта мне да вас зайсці, калі вы ўсе ў зборы?

Р а й м о н. Калі ласка, калі ласка! Вуліца Рабесі'ера, 16, падвал.

Л е д у. Абавязкова прыйду, абавязкова.

Р а й м о н. Сярод нас ёсць адзін, што разам з вамі партызаніў.

Л е д у. Хто такі?

Р а й м о н. Жан Рабіпэ.

Л е д у (падумаўшы). Жан-падрыўнік? Пяўжко ён? Адважны хлопец быў. Нерадаіце яму сардэчнае прывітанне.

Р а й м о н. Хлопец ён хвацкі, толькі цяпер вась так-

сама, як і я, без ног. Ды яшчэ захварэў, бядак. Слабы вельмі.

Л е д у. Усё, што ты тут нам раскажаў, ты навінен усім рабочым расказаць. Каб яны зразумелі, што прынеслі французам амерыканцы і вайна. Табе і тваім таварышам да рабочых трэба ісці, а не тут руку працягваць. Заўтра я прыйду да вас.

Л е д у і Р а й м о н знікаюць. На бульвары ідуць Д ж о н с а н і А г н е с а. У гэты час з дома выходзіць Ж а н н а. Яна чакае Мішэля.

А г н е с а. Я не магу, не магу больш заставацца там піводнага дня. Вы зразумеіце толькі, якая гэта мука — жыць з чалавекам, якога не толькі не кахаш, а ненавідзіш нават. Непавідзець і прыкідвацца ласкавай, прыемнай. О, як гэта цяжка!

Д ж о н с а н. Як жа так выйшла, што вы, прыгожая жанчына, і згадзіліся выйсці замуж за яго?

А г н е с а. Я хацела мець уласную яхту, вілу, марыла пра заграічныя падарожжы, Італію, Іспанію... *(Плача.)* А ён, нягоднік, нікуды мяне не выпускае. Рычард, мілы мой! Я толькі вас, толькі вас кахаю. Я за вамі куды вы скажаце паеду, хоць на край свету. Мілы мой, любы, паедзем у Амерыку!

З дома выходзіць М і ш э л ь. Жанна дае яму знак маўчаць.

Д ж о н с а н. У Амерыку?.. У Амерыку можна... Аднак цяпер я не магу вярнуцца ў Амерыку, пакуль не зраблю свой бізнес. Еўропа цяпер — залатыя прыскі...

А г н е с а. Я разумею. Я таксама пастараюся. Старая абяцала перадаць мне ў завяшчанні сваю рэнтг. Я зраблю ўсё. Толькі дайце мне слова, што потым возьмеце і мяне з сабой.

Д ж о н с а н. Клянуся статуяй Свабоды!..

А г н е с а. Ну вось...

Уязджае Р а й м о н.

Р а й м о н. Апошнія кветкі сезона! Леншыя кветкі «Квітнеючай Францыі». *(Над'язджае да Джонсана.)* Ваша светласць! Купіце букетік сваёй чароўнай даме. Калі вы кахаеце яе, зрабіце ёй прыемнасць. Падарунак ад шчырага сэрца. Прыемна і танна! Прыемна і танна!

Д ж о н с а н. Эй ты, герой! Хто гэта табе? *(Тыцкае стэкам у ногі.)* Немцы?

Р а й м о н. Не, В'етнам.

Д ж о н с а н. А-а... Тады варта.

Бярэ некалькі кветак, аддае іх Агнесе і праз плячо кідае інваліду манету. Яна накацілася, Мішэль падбягае, паднімае манету і аддае Раймону.

Мішэль *(з абурэннем)*. Не сабаку кідаеце, а чалавеку!

Джонсан. О-о! Малакасос!

Жанна. Як вам не сорамна, містэр Джонсан?

Джонсан. О-о! Мадэмуазель Жанна! І вы тут? Не чакаў. Флірт.

Жанна *(задзёрыста)*. Збіраю поднісы супраць вайны.

Джонсан. А чаму ж сёння вы такая сярдзітая? Мала сабралі? А? Давайце я паднішуся.

Мішэль. Не давайце, Жанна!

Джонсан. Та-ак!.. Значыцца, і вы заадно з камуністамі? Супраць бацькі, так? Здо-орава! Значыць, вы хочаце міру? Баіцеся вайны? Так? Аднак, мадам Агнеса, заўважце, у вашым доме свой камуніст.

Агнеса. Як гэта непрыстойна!

Жанна. А вы лепей маўчыце!

Джонсан *(да Жанны)*. А ведаеце, анёл міру, мяне вельмі часта праследуе адна вельмі цікавая... ідэя. Вельмі цікавая. І ўсё не было выпадку. Разумеете, падысці да чалавека і сказаць... *(Падыходзіць да Мішэля.)* А ведаеце, даражэнькі, я добра ўяўляю, як бы вы зараз выглядалі ў труне. Ха-ха... Цікава, праўда? *(Глядзіць, як гэта падзейнічала на Мішэля.)* А гэта можа здарыцца з кожным і ў любую хвіліну. Здаровы, вясёлы, жыццярадасны і раітам... ён можа апынуцца ў труне. А? Бывае так, бывае.

Усе ашаломлены.

Да набачэння, мадэмуазель. А бацьку вашага я парадую.

Мішэль. Раней я цябе на шыбеніцы ўбачу, чым ты мяне ў труне! Хуліган!

Джонсан. Но-но! Француз! Я цябе навучу ветлівасці!

Раймон. А вы, ваша светласць, вымятайцеся вон з Францыі, калі вас тут няветліва сустракаюць. Вон, янкі!

Міма праходзяць двое амерыканскіх салдат. Джонсан дае ім знак, і тыя, пераглянуўшыся, намерваюцца пабіць Мішэля. Але Фларымон і Жак, якія толькі што выйшлі з дома, уменваюцца. Фларымон мнагазначна канлянуў, а Жак свіснуў. Збіраюцца рабочыя. Амерыканцы выходзяць, рашыўшы за лепшае не чапаць. Рабочыя з пасменкай праводзяць іх.

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Кватэра П'ера Грэнье. Паўпадвальны пакойчык з адзіным акном, у якое ніколі не заглядвае сонца. Калі міма акна ідуць прахожыя, відаць толькі ногі. Справа — дзверы і парог з прыступкамі. Каля акна — голы, пічым не накрыты стол, два зэдлікі. У куце вядро, а над ім, на паліцы, прымус, салдацкі кацялок і кафеіннік. Злева, за выцвіўшай, некалькі квяцістай шырмай стаіць ложкак, на якім ляжыць хвора на сухоты Луіза — жонка П'ера. У пакоі пахне сырасцю і цвіллю. На сцяпе вісіць адзінокі гадзіннік-ходзікі. Цікавіе яго яшчэ больш падкрэслівае беднасць і пустэчу пакоя.

За шырмай кашляе Луіза, доўга, падрыўна.

Адчыняюцца дзверы. Уваходзіць Мартэн Бабі, ён азірае пакой і моршчыцца.

Луіза. Хто там?

Бабі. А дзе ж гаспадар?

Луіза. Не прыходзіў яшчэ. Вам трэба што?

Бабі. Быццам сама не ведаеш. Калі ён грошы аддасць за кватэру?

Луіза. Ах, мсье Бабі, вы прабачце. Самі ж бачыце, што ў нас... Вельмі прашу вас, пачакайце яшчэ крыху.

Бабі. І так ужо два месяцы чакаю, а франкі штодня ў цане падаюць. Страты цярплю.

Луіза. Ён у даўгу не застанецца. Вы ж бачыце, якое яму гора са мной...

Бабі. Гэта яго справа. Сына вучыць маеце за што, а за кватэру не плаціце.

Луіза. Сына вучыць добрыя людзі дапамаглі. Леду, дзякуй яму, прыстроіў у Парыжы на такую работу, каб і вучыцца можна было. Ці ж яму лёгка вучыцца.

Бабі. Так і перадай П'еру: не прынясе грошы — сёння ж выселю, я не мільянер...

Луіза. Вы ж самі ведаеце, як цяпер цяжка знайсці работу. Ён жа з ранку да вечара ходзіць...

Бабі. Знайшоў бы, каб хацеў. Работы хопіць. Дык на камуністаў глядзіць...

Бабі пайшоў.

Луіза (*уздыхнула*). Сына вучым... Яму гэта вочы коле. Якія ж злыдні бываюць людзі... Убачыць у жабрака новую торбу, дык і тую хоча адабраць... (*Уздыхае, кашляе.*) Хоць бы памерла хутчэй, ці што. А то і сама мучуся і яго замучыла. (*Зноў кашляе.*) Ох, госпадзі, прыбяры ты маю душу грэшную, пашкадуй ты яго, гаротніка. За якія ж

ты грахі такія караш і яго і мяне? Прашу цябе, госп...
(Закашлялася...)

Уваходзіць Мішэль з газетай «Авангард». Ён радасны, узбуджаны. Кладзе газету і яшчэ нейкія лісткі на стол.

Ты, сыноч?

Мішэль. Я, мама, я.

Луіза. Там, глядзі, пісьмо табе прынеслі. На стале, відаць...

Мішэль знаходзіць пісьмо і чытае.

Ад каго пісьмо?

Мішэль. З міністэрства асветы.

Луіза. А што такое, калі не сакрэт?

Мішэль. Добрага нічога... Мяне ўсё-такі выключылі з універсітэта.

Луіза. Ды што ты, сыноч? За што?

Мішэль. За што?..

Кароткая паўза.

Мама, ты добра помніш нямецкую акупацыю?

Луіза. А хто яе не помніць, сыноч, хто яе забудзе?

Мішэль. І тых людзей помніш, што ў партызанах былі?

Луіза. Як жа не помніць... Калі б не яны, дык нас даўно на свеце не было б. Яны выратавалі нас якраз у тую ноч, калі фашысты хацелі расстраляць. Леду выратаваў.

Мішэль. Дык вось, я пра гэтых герояў пісаў у газету... І пра тое, што новыя фашысты, амерыканскія, зноў хочуць акупіраваць Францыю. А мы, студэнты, арганізавалі дэманстрацыю супраць амерыканцаў. За гэта мяне і выключылі.

Луіза. Дык што ж гэта?.. (Плача.)

Мішэль. Мама, чаго ты?.. Ну што ты?!

Луіза. Гэта я так... Шкада мне цябе... Вучылі, вучылі і...

Мішэль. Нічога, мама, нічога. Хутка прыйдзе той час, калі і бедняку можна будзе вучыцца. (Упэўнена.) Я яшчэ буду вучыцца. А цяпер накуль што... Нічога, пабачым...

Уваходзіць П'ер з невялікімі пакункамі ў руках.

П'ер. А-а, і ты дома, студэнт-прафесар!.. Ну, калі ты студэнт, збегай вады прысясі. Мы зараз кофе прыгатуем. (Зайважыў на стале газету.) Газета? Не-е! Кофе лепей за

газету. Ад яе апетыт меншым не стане. Кажуць, у Бельгіі адзін чэмпіён па пяць кілаграмаў газет з'ядае зараз. Толькі потым жыватом качаецца. *(Смяецца.)* Пакутнік... Газету кушіў?

М і ш э л ь. Кушіў.

П' е р. А дзе грошы ўзяў?

М і ш э л ь. Зарабіў. Хадзіў збіраць подпісы над Адозвай і наткнуўся — адзін перабіраўся на другую кватэру. Дапамог яму ўпакаваць і нагрузіць рэчы.

П' е р. Бяжы, бяжы па ваду.

М і ш э л ь, схопіўшы вядро, пабег.

Ну, а ты? Як ты сёння?

Л у і з а. Я?.. Я ўжо ўсё. Сёння зусім не ўставала... Відаць, і не ўстапу болей... Ты толькі Мішэлю не кажы... Не трэба... Ён яшчэ малады, не трэба...

П' е р. Ну што ты, што ты, Луіза! Навошта так? Ты і не думай так!.. *(Неяк недарэчна-наспешліва разгортвае пакуначкі.)* Ты вось зараз падсілкуешся трохі... Я тут сяго-таго прынёс...

Л у і з а. Ат, дарэмна гэта ўсё... Мне ўжо нічога не трэба.

П' е р. Не, не, не! Я тут масла крышку табе дастаў. Табе ж неабходна масла... Мядку б яшчэ...

Л у і з а. А дзе грошы ўзяў?

П' е р. Прафсаюз крыху дапамог.

Л у і з а. Ты і так ужо ў даўгах, б'ешся як муха ў па-вуцінні.

П' е р. Нічога, нічога. Знайду работу, разлічымся. Былі б рукі ды ногі.

Уваходзіць Л е д у.

Л е д у. Добры вечар, стары!

П' е р *(жартаўліва)*. Нават не ўгадаю, хто прыйшоў. Сто гадоў не бачыліся. Ну, здароў, здароў, дарагі Леду. Быў памочнікам міністра, дык часцей заглядаў, а цяпер нешта і вачэй не наказваеш. На такі выпадак старога бургундскага не нашкодзіла б, га?

Л е д у. Не, што ты, што ты! Нічога не трэба.

П' е р. Ды ты не бойся, не бойся. Я частаваць не буду, а шкада. Дажыўся я... *(Зрабіў бутэрброд і падае Луізе. Тая, відаць, адмаўляецца.)* Ды ты хоць крышку вазьмі.

Л е д у. Прывітанне, мадам Луіза. Я нават не заўважыў вас.

Луіза. Добры вечар, мсье...

Леду (*да П'ера*). Дык, кажаш, дрэнна жывеш?

П'ер. Чаму дрэнна. Напалавіну як міністр. Нічога не раблю, хаджу па горадзе, гуляю і шукаю, да каго б паняцца на паслугі.

Леду. Дык чаму напалавіну?

П'ер. А таму, што міністры на паслугі наймаюцца і на гэтым цяпер капіталы нажываюць, хлеб маюць, а я — нашча бегаю.

Леду. Ды ты што, міністрамі пават незадаволены? Яны ж цяпер вашы — сацыялісты.

П'ер. Бывае і так, што іншы раз свой сабака кусае горай за чужога. Бывае, бывае...

Леду. А дзе ж сын, дзе Мішэль?

П'ер. Ды ён зараз прыбляжыць. Па ваду паслаў.

Леду. А я спецыяльна да яго.

П'ер. Ці не замнога для яго гонару?

Леду. Не, не! Малайчына хлопец. У партызапах намятаю яго хлопчыкам...

П'ер. Дзіця горкае...

Леду. І глядзі ты, што напісаў. (*Разгарнуў газету.*) У трэцім нумары друкуецца. «Успаміны маладога партызана». Талкова напісаў.

П'ер. Бач ты яго!.. Ого! Пакажы. (*Разглядае газету.*) Не дурны, не дурны, калі так.

Уваходзіць Мішэль з вядром вады.

Мішэль (*радасна*). Добры вечар, добры вечар!

Леду (*жартаўліва*). З прыемнасцю вітаю і вішнюю маладога аўтара з новымі поспехамі!

Мішэль. З якімі?

Леду. Ды ты яшчэ і сам не ведаеш? Вось глядзі.

Мішэль. А-а... (*Хаваючы радасць, разглядае газету.*)

Леду. Малайчына, Мішэль, малайчына! Пачатак добры. Вучыцца, вучыцца трэба, тады далёка пойдзеш.

П'ер. Калі паліцыя не затрымае.

Луіза. Яго з універсітэта выключылі.

Леду. За што?

Мішэль (*дае прачытаць пісьмо*). Прачытайце.

Леду (*прачытаўшы пісьмо*). Та-ак...

П'ер. Так, так... (*Уздыхнуў.*)

Леду. Нічога, нічога, не падай духам... Ад іх можна было чакаць... Ну што ж, вось гэта і ёсць барацьба. Зна-

чыць, яны пачулі тваю сілу. А ты не здавайся, не падай духам.

М і ш э л ь. Я і не падаю.

Л е д у. Вось табе заданне... партыйнае даручэнне. Учора дэголеўскія бандыты зрабілі палёт на партком. Забілі аднаго нашага таварыша.

М і ш э л ь. Чуў.

Л е д у. Дык вось ты і панішы, як памёр наш таварыш... Хай ведаюць людзі, каго забіваюць фашысты. Гэта забойства не абышлося без Дзюрвіля і паліцыі. У адказ на забастоўку яны хацелі запалохаць нас. Патрэбен востры фельетон, высцебаць іх па твары, накінуць на іх сіякі, меціны. Зробіш?

М і ш э л ь. Пастараюся.

Л е д у. Вучыцца ты будзеш, не бядуі. А цяпер трэба змагацца. Іх век падыходзіць к канцу. Перад табой яшчэ адкрыецца шырокая дарога.

П' е р. Цяжкі наш век...

Л е д у. Нялёгкі.

М і ш э л ь. Нічога, вынесем. Вымелі з Францыі нямецкіх фашыстаў, вымецем і дамарошчаных.

П' е р. Але ж колькі народу загінула!..

Л е д у. Дарэчы, тут недзе ў вашым двары інваліды жывуць. Як бы мне знайсці іх прыстанішча?

П' е р. «Квітнеючая Францыя»? Ды яны тут, у суседнім над'ездзе.

М і ш э л ь. Я вас правяду.

Л е д у. Калі ласка.

П' е р. Ды ты пагуляй крыху, пагутарым яшчэ. Хоць кубак кофэ вып'еш.

Л е д у. Я пасля яшчэ, мабыць, заіду.

Л е д у і М і ш э л ь выходзяць.

П' е р (*услед*). Вы там не баўцеся, а я тым часам кофэ прыгатую.

Л у і з а. Добры ён чалавек...

П' е р. Сам нямала гора бачыў, таму і снагадаць можа. (*Распальвае прымус і выносіць яго ў калідор.*) Памятаю, ездзіў я да яго, калі ён намочнікам у міністра быў. Дык у яго прыёмнай, бывала, розныя сядзяць, чакаюць. А ён выйдзе, каторых папрасцей, рабочых, пазаве ў першую чаргу і пагутарыць. А такія, як Дзюрвіль, сядзяць, злуюцца, а чакаюць. О, тым быў не даспадобы. Таму, відаць, і пастараліся выжыць.

З двара даносіцца гудок таксі. П'ер выглядае ў акно.

Луіза. Што там? Можка, паліцыя?

П'ер. Не, таксі... Гм... Цікава, хто ж гэта ў нашым двары такі багач, што на таксі катаецца?.. Не, паненка нейкая... Вот жа людзям жывецца. Я б за твая грошы сем разоў пехатою збегаў... *(Да жонкі.)* У цябе яшчэ лекі не скончыліся?.. Ці збегаць узяць?

Луіза. Ёсць яшчэ, ды карысці з іх мала. Болей не трэба.

Уваходзіць Жанна. На фоне гэтай беднай кватэры яна выглядае багата.

Жанна. Добры вечар. Скажыце, калі ласка, дзе тут жыве Мішэль Грэнье?

П'ер *(сумеўся)*. Хто-о?

Жанна *(нясмела)*. Мішэль... Грэнье...

П'ер *(нібы ён упершыню пачуў гэта імя)*. Мішэль?
(Разглядае яе з ног да галавы.)

Жанна. Так. Я, можа, памылілася?

П'ер. Мішэль — мой сын. Вы не памыліліся.

У гэты час уваходзіць Мішэль.

Вось і ён.

Мішэль. Жанна?

Жанна. А я вось прыехала, да цябе, спецыяльна. Вось газету... Ты бачыў? Віншую, Мішэль, віншую.

П'ер *(нарэшце асвойтаўся)*. Вы сядайце, сядайце. Праўда, выбачайце, што ў нас крыху не так, але нічога, вы сядайце, сядайце.

Жанна. Дзякую, дзякую. Я ўжо дадому ішла, калі чую раптам: «Мішэль Грэнье! Патрыёты». Думаю, што такое? Гляджу, хлопчык газеты прадае і крычыць на ўсю вуліцу: «Мішэль Грэнье! Патрыёты. Успаміны маладога партызана!» Купіла газету, вось — «Авангард». Ты не чакаў?

Мішэль. На праўдзе сказаць, не чакаў. Дзякую.

Жанна. Я проста рада за цябе. Вельмі рада.

П'ер. Дзякую! Мішэль, ды ты... *(Паказвае, што трэба насадзіць Жанну.)* Які ты... О-от, малады чалавек!..

За шырмай закашлялася Луіза, цяжка, надрыўна. Жанна пасцярожылася.

Луіза *(з жахам)*. П'ер! П'ер!.. Дыхаць!.. Дай!..

П'ер і Мішэль кідаюцца за шырму. Вось цяпер відаць, што на старэнькім драўляным ложку ляжыць вельмі схуднелая, з сінявою над вачыма Луіза. На ложку не пасцель, а куча лахманоў, рыззя.

П'ер (прыпадняўшы галаву Луізе, спалохана). Мішэль! Вады.

Мішэль намкнуўся да вядра з вадою.

Не, не! Халодная. Лякарства, лякарства! Вунь там, на акне! Ды хутчэй ты!

Мішэль падае лякарства. Жанна таксама ўсхванілася. Яна спачатку назірае, як Мішэль з лыжкі сілком вылівае ў рот непрытомнай маці лякарства, затым, абвёўшы позіркам пакой, яна выбягае з кватэры. Мішэль заўважыў гэта толькі тады, як за ёй зачыніліся дзверы. Луіза застагнала. На двары фыркнула машына, паехала.

Ну што ты? Ну што ты, Луіза? Табе лягчэй? Табе лягчэй цяпер?

Мішэль. Можна, па доктара збсгаць? А, мама?..

Луіза. Не трэба, сыноч... не трэба... Мне лягчэй стала. У нас быў хто цяпер ці мне здалося?.. Дзяўчына нейкая гаварыла. Галасок такі...

П'ер. Не, не, не здалося. Ты намаўчы крышку, а то табе цяжка зараз. Я сам раскажу... От табе і Мішэль наш, га? Такая, брат, красуня прыйшла да яго, што я і рот разявіў. І скажы ты, га! Хто б падумаў! Не дурань, не дурань! А яна! Адзін пярсцёнак, відаць, тысяч дзесяць. Далібог. Адразу відаць, што з багатай сям'і.

Луіза. А дзе ж яна?

П'ер. Яна? Пайшла ўжо... Павіншавала яго і пайшла. А чаго ж яна сядзець будзе? Павіншавала, і ўсё.

Уваходзіць Мартэн Бабі.

Луіза. Спалохалася, відаць, беднасці нашай.

Бабі. Добры вечар!

П'ер. Добры вечар!

Бабі. Ну як, знайшоў работу?

П'ер. Дзе ж ты яе знойдзеш! Чаравікі стаптаў ужо. (Адумаўся.) Але нічога, нічога. Я знайду работу, абавязкова знайду.

Бабі. Ну, гэта твая справа.

П'ер. Вядома, вядома.

Бабі. Вось што, дарагі Грэнье...

П'ер. Які там к чорту дарагі.

Бабі. Мне трэба грошы.

П'ер (жартуе). А гэта ўжо ваша справа.

Бабі. Жартачкі ты пакінь. Я прыйшоў сур'ёзна нагаварыць! Ты мне за кватэру вінаваты ўжо за два з паловай месяцы. Ці ты забыўся?

П'ер. Гэта я памятаю, добра памятаю, мсье Бабі.

Б а б і. Калі ж ты разлічышся?

П' е р. Як толькі знайду работу, з першай палучкі вам аддам, чэснае слова. Вы не турбуйцеся, мсье Бабі, абы толькі работу знайшоў.

Б а б і. Ну вось што. Я табе знайду работу. На машынабудаўнічым заводзе камуністы арганізавалі забастоўку. А мы, сацыялісты, супраць яе. Дык вось ты можаш пайсці туды працаваць, калі хочаш мець кватэру, работу і заробтак.

М і ш э л ь. Ён туды працаваць не пойдзе.

Б а б і. Як гэта не пойдзе?

М і ш э л ь. Штрэйкбрэхерам, здраднікам не будзе.

Л у і з а. Мішэль!..

Б а б і. Я маю прадпісанне прэфекта паліцыі і магу хоць зараз жа выкінуць вас на вуліцу...

П' е р. Дык жа даўгі, даўгі прападуць, мсье Бабі.

Б а б і. Што тут у вас, пачлежны дом для жабракоў?! Вы будзеце камуністам патураць, седзячы ў мяне на шыі?! Зараз жа выганю к чорту!

П' е р. Мсье Бабі, мсье Бабі!..

М і ш э л ь. Вы суньце яму гранату ў рукі, каб ён у камуністаў кінуў! Шантажыст!

Б а б і. Ну, гэтага я не пацяплю! Каб у маім доме ды мяне ж...

П' е р. Мсье Бабі! Мішэль, перастаць!.. Мсье Бабі! Вы не звяртайце на яго ўвагі. Ён што? Малады яшчэ. А маладыя ж, вядомая справа, заўсёды гарачыя... Вы паслухайце... Я вас не ашукаю, вы павярце. Я век пражыў, зарабляючы сваімі рукамі, і нікога не ашукаў. Я чэсны чалавек. Я заўсёды быў чэсным. Вы зразумейце. Я не магу пайсці. Людзі ж таксама есці хочуць. Я чэсна...

Б а б і. Мне з тваёй чэсці хлеба не есці, яна мне без патрэбы. Я не жахіх, і ты мне не нявеста. Аддай доўг, а не, дык я ў гэту кватэру прастытутку пушчу, абы яна акуратна мне грошы плаціла.

М і ш э л ь *(абурана)*. Пакой, дзе ляжыць хвора, мы праветрым ад смуроду.

Мішэль расчыняе дзверы і наказвае Бабі на выхад.

Б а б і *(адступаючы)*. Я пайду, але зараз прыйду не адзін.

Б а б і выходзіць. На парозе сутыкаецца з Лео нам.

Л у і з а. Мішэль, сыноч, навошта так? Ён жа нас прагоніць...

Л е о н. Добры вечар.

П' е р. Не зусім, брат, не зусім. Бяда адна не ідзе, а за сабою другую вядзе.

Л е о н. З кватэры, відаць, выганяў. А?

М і ш э л ь. Прыходзіў наймаць штрэйкбрэхераў.

Л е о н. А-а... Да мяне таксама прыходзіў. Лбо на завод, кажа, або з кватэры вон. Ты ж, кажа, сацыяліст.

П' е р. Во, во, і мне ж так, шэльяма. Ну, а як ты думаш выкруціцца?

Л е о н. Чорт яго ведае...

П' е р. А мне трэба будзе скарыцца...

М і ш э л ь. Так, так. Прадавайце рабочых гэтак жа, як вашы лідэры-сацыялісты... Працуйце на гэтых дзюрвіляў, каб жылі ў раскошы, а самі гібейце, жабруйце!..

П' е р. Ну а што ты зробіш, сыноч. Ты ж сам бачыш.

Л е о н. Не, к чорту! Усё роўна здыхаць, ці з голаду, ці з холаду. Не пайду! Хай выганяе. Учора галасаваў за забастоўку, а заўтра ісці штрэйкбрэхерам? К чорту!

П' е р. У цябе другая справа. А як мне? А мне што? З хвораі на руках. *(На вачах слёзы.)* Куды мне?

М і ш э л ь. Толькі не цярпець! Баставаць. На рэвалюцыю паднімацца!

П' е р. Малады ты, сыноч, гарачы. Рэвалюцыя — гэта зноў кроў, зноў вайна, зноў няшчасці...

Л е о н. Мы, сацыялісты...

М і ш э л ь. Вы, сацыялісты, сацыялісты! Вы чакаеце, пакуль дзюрвілі вам сацыялізм паднясуць... Калі трэба быць рашучым, вы ў кусты хаваецеся...

Адчыняюцца дзверы, і на парозе з'яўляецца Ж а н н а, а за ёй
д о к т а р з чамадапчыкам.

Д о к т а р. Добры вечар! Дзе хвораі?

Ж а н н а. Гэта доктар.

П' е р. Вось тут, тут, мсье доктар.

П' е р вядзе доктара за шырму.

Д о к т а р. Святло!

М і ш э л ь уключае святло. Доктар распранаецца.

Л е о н. Я пайду, калі...

Л е о н выходзіць. Доктар і П' е р ідуць за шырму. Доктар аглядае хворую Луізу. Мішэль падыходзіць да Жаншы.

М і ш э л ь *(вінавата)*. Прабач, Жанна, я пра цябе вельмі дрэннае падумаў.

Жанна. Няўжо між намі такая вялікая мяжа?! Толькі таму, што мой бацька...

Мішэль. Ты яшчэ не ўсё разумееш, Жанна. Ты яшчэ не ведаеш жыцця, не мяжа, а сцяна... Мы неаднолькавым хлебам ускормлены.

Жанна. Так, я нічога не разумела... да сённяшняга дня. Але пасля сённяшняга між намі мяжы няма, не будзе. Я дакажу!

З-за шырмы выходзіць доктар, за ім П'ер.

Доктар. Дык што ж гэта вы... *(Хацеў сказаць: «Так запусцілі хваробу», але зразумеў.)* Вы што, беспрацоўны?

П'ер. Так, мсье доктар, ужо трэці месяц.

Доктар. Так... так... Вы лячылі чым-небудзь?

П'ер. А як жа! Лячылі, лячылі. Вось і цяпер яшчэ лякарствы ёсць.

Доктар. Пакажыце.

П'ер паказвае мікстуры, парашкі.

Амерыканскія? *(З абурэннем.)* Шарлатанства! Выкіньце вон! Дайце паперы кавалак, я рэцэпт напішу.

П'ер бярэ са стала паперу.

П'ер. Вось, калі ласка.

Доктар. Сырая ў вас кватэра.

П'ер. І тая не свая. Да вайны была лепшая, але разбамбілі, згарэла.

Мішэль. Чакайце, я другі лісток дам. *(Забірае з рук у бацькі лісток.)* Гэта Адозва.

Доктар. Супраць атамнай бомбы, супраць вайны? *(Бярэ лісток і піша рэцэпт.)* Дарэчы, дай гэтую Адозву. Я таксама яшчэ не падпісаўся. *(Падпісвае Адозву.)*

П'ер *(бярэ рэцэпт)*. Дзякую, мсье доктар! Дзякую. Выбачайце, заплаціць не маю чым. Але, можа, работа якая ёсць, дык я з усёй душой, я магу...

Доктар. Не трэба, нічога не трэба. *(Да Мішэля.)* Паседзеш са мной, я дам кіслародную падушку для хворай. Пакажу, як карыстацца.

П'ер. Мсье доктар! Ну што? Як? *(Паказвае на хворую.)*

Доктар *(падумаўшы)*. Позна...

Уваходзіць Леду.

Леду. Добры вечар. Мсье доктар, мне казалі, што вы тут. Вельмі вас прашу наведаць яшчэ аднаго хворага,

інваліда. Ён тут, побач. Вельмі ў цяжкім становішчы. Прашу вас.

Доктар (*незадаволена*). Што вы мяне просіце? Я ж не адмаўляюся. (*Апрапаецца.*)

Леду (*наказвае на Жанну*). А гэта ваша асістэнтка?

Доктар. Гэта мадэмуазель Дзюрвіль.

Леду (*здзіўлена*). Дзюрвіль?

Мішэль (*некалькі разгублена*). Гэта Жанна... Дзюрвіль. Яна... Мы сёння разам подпісы пад Адозвай збіралі, і яна... даўно хоча з вамі пазнаёміцца. Знаёмцеся. (*Да Жанны.*) Гэта Леду.

Жанна. Леду? Я вельмі рада.

Жанна вельмі ўсхвалявана гэтым знаёмствам, і доктар неяк на-поваму паглядзеў на Леду.

Леду. Значыцца, і вы подпісы збіралі? Тады... вельмі карысна будзе пабачыць вам, што нясе вайна простым людзям. Пойдзем паглядзім. (*Да Мішэля.*) Вось табе яшчэ пра што трэба напісаць.

Доктар, Жанна, Мішэль і Леду выходзяць.

П'ер (*паўтарае словы доктара*). Позна...

П'ер навольна апускаецца на табурэт. Сядзіць, як госць. Зараз ён чужы ў гэтым пакоі: яго прыдавіла, прыціснула гора.

Луіза. Яны пайшлі?

П'ер. Пайшлі.

Луіза. Гэта была тая дзяўчына?

П'ер. Тая...

Доўгая, цяжкая паўза.

Уваходзяць Бабі з паліцэйскім.

Бабі. Вось ён, пане паліцэйскі, а вось праднісанне ірэфекта. І грошы не плаціць і кватэру не вызваляе.

П'ер. А гэта — новая кватараптка, якая будзе акуратна грошы плаціць?

Бабі. Вось бачыце, пане паліцэйскі, ён вас абразіў.

Паліцэйскі. Не бачу, а чую.

Бабі. Чуеце? Вось і прашу — выселіць яго з майго дома на падставе закону.

П'ер. Куды вам спяшацца, мсье Бабі? Чаго спяшацца? Я пайду працаваць... Пайду... Толькі скажыце, калі...

Бабі. А-а-а, то-та ж! Даўно б так! Я скажу калі. (*Да паліцэйскага.*) Хай пакуль што нажыве, пане паліцэйскі,

а там набачым. *(Да П'ера.)* Глядзі ж, я жартаваць не люблю.

Бабі і паліцэйскі выходзяць, пакінуўшы дзверы расчыненымі.

П'ер падышоў да дзвярэй, падняў прымус.

П'ер *(навольна)*. Патух... гаручас скончылася...

Заслона.

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

Тая ж гасціная Дзюрвіля, што і ў першай карціне.
Густы змрок.

Уваходзіць усхваляваная Агнеса.

Агнеса. Ну, адвакат найшоў. Здаецца, усё добра...
Завяшчанне гатова.

Ціха ўваходзіць Катрын.

(Агнеса спалохалася.) Што ты ходзіш так, нібы крадзеся?

Катрын. Паходка ў мяне такая.

Агнеса. Доктар прыходзіў?

Катрын. Другі раз паслала на яго. Дома не было.

Агнеса *(уздыхнуўшы)*. Гора на маю галаву. Не дом, а паліклініка... Мамаі даўно лякарства прымала?

Катрын. Ды яно пара ўжо...

Агнеса. Занясі.

Катрын бярэ бутэлечку.

Ды не тое, а вось гэта.

Катрын. Ці не ад гэтага лякарства яна ноччу так пакутавала? Можа, не варта болей даваць?

Агнеса. Наадварот, малыя дозы на яе не дзейнічаюць. Трэба болей даваць.

Катрын выходзіць.

Аджыла сваё, хопіць. Дайі другім пажыць.

Недзе наблізу ў царкве звоняць к вячэрні.

(Агнеса хрысціца.) Даруй мне, госпадзі, даруй мне, грэшніцы!

Агнеса падышла да дзвярэй у кабінет Дзюрвіля. Паслухала і выйшла з гасцінай. Праз пекаторы час уваходзіць Катрын. Уключае святло.

К а т р ы н. Старая робіцца певыпоснай. На кожным кроку падкрэслівае, што я раб... Цяжка... Ох, цяжка...

Уваходзіць Ж а н н а, стомленая, хмурая, задумлівая.

Што з табой, дзіцятка? Дзе ж ты была цэлы дзень? Ты яшчэ не абедала? *(Жанна моўчкі пакруціла галавой.)* Ну што такое? Ты заўсёды вясёлая, а сёння... Можна, пакрыўдзіў хто?

Ж а н н а. Не.

К а т р ы н. А тут такі скандаль быў... Як прыйшла мачыха з гэтым, з амерыканцам, дык такога нагаварылі бацьку, ён пасля абеду прыехаў з Парыжа, такога нагаварылі, што той як разышоўся, як раскрычаўся, аж захварэў. У кабінцеце цяпер ляжыць. Сэрца, бач, у яго слабае. Па доктара паслалі.

Ж а н н а *(грозна)*. Я ім сёння сама нагавару.

К а т р ы н. Не, любая, ты лепей ім не паказвайся на вочы. Хай уляжацца злосць... Потым... Ідзі ціхенька ў свой пакой. Я туды есці прынясу.

Ж а н н а *(задумліва)*. Я толькі сёння ўбачыла сапраўднае жыццё... як людзі жывуць. Якая ж я дурненькая была, сляпая, як кацянё... Нічога ж я не ведала... Якая дабрата, якое хараство ў людзях і якія яны няшчасныя. Мне сорамна было ісці дадому. Мне сорамна было глядзець ім у вочы. Яны пакутуюць таму, што мы, яны... *(Паказвае ў бок бацькавага кабінета. Заплакала.)*

К а т р ы н. Жанна, што з табой?

Ж а н н а. Інваліды... бязрукія, бязпогія, сляпыя... без пасцеляў, без падушак... проста так, па саломе, на падлозе.

К а т р ы н. Дзе ты іх бачыла? Якія інваліды?

Ж а н н а. Там, у падвале. Леду паказаў. Сорак чалавек, і адзін хворы, зусім хворы... За што ж яны ваявалі? За каго пакутуюць гэтыя людзі? Нашто гэтыя вайны?!

К а т р ы н. Плакаць не трэба, Жанна. Трэба дапамагаць тым людзям, якія змагаюцца супраць вайны. Пойдзем у твой пакой, там пагутарым.

Выводзіць Ж а н н у.

Д з ю р в і л ь *(крычыць з кабінета)*. Эй, хто там! Эй!..

Перачакаўшы крыху, Д з ю р в і л ь выходзіць з кабінета, апрацунты ў піжаму.

Эй! Тысяча чарцей! Паглухлі яны ці паспулі?

Убягае А г н е с а.

А г н е с а. Ой, што ты робіш? Чаму ты ўстаў? Не шкадуеш ты ні сябе, ні мяне.

Д з ю р в і л ь. То ўюцца перад носам, як мухі, то не дазвацца вас. Прынясі мне што-небудзь піць...

А г н е с а. Катрын! Катрын! Я ж ёй дам!..

А г н е с а выбягае.

Д з ю р в і л ь (*услед ёй*). Мякка сцэле... Відаць, праціць нешта будзе... Жанчына бывае ласкавай толькі тады, калі хоча нешта выпрасіць ці калі правініцца.

А г н е с а прыносіць бутэльку ліманаду.

А г н е с а (*напракае*). Не беражэш ты сябе... не даражыш, неасцярожны.

Д з ю р в і л ь. Ну добра, добра.

А г н е с а. Ты хвалюешся, первуешся праз нейкае дзяўчо. Плюнь ты, і ўсё... Падумаш!.. А то прыгразіў бы ёй... пазбаўленнем спадчыны...

Д з ю р в і л ь. Думаеш, дапаможа?

А г н е с а. А ты паспрабуй.

Д з ю р в і л ь. Як гэта?

А г н е с а. Прыдумай як-небудзь... (*Цярбіць яго за валасы.*) Ці цябе вучыць? Ты ж у мяне хітры на выдумкі... Перавядзі часова сваю маёмасць на чыё-небудзь імя...

Д з ю р в і л ь (*хаваючы іронію*). На тваё, вядома.

А г н е с а. Адразу стапе шаўковай.

Уваходзяць Д ж о н с а н і Ш э в а л ь е.

Д ж о н с а н. Добры вечар! Як сэрца, сунакоілася?

Д з ю р в і л ь. Нічога, дзякую.

Д ж о н с а н. Такая скала і — хварэць. (*Рагоча.*) Ну дык што за тэрміновы ваенны савет? Якую аперацыю вы намераны правесці? Я чуў, што ўчора вельмі спрытна прыбралі аднаго камуніста?

Ш э в а л ь е (*Дзюрвілю*). Выкарысталі вашу параду. Любымі сродкамі перахапіць ініцыятыву ў камуністаў.

Д з ю р в і л ь. Дрэнна, няўдала выкарысталі. Апроч гэтага, вы нічога не прыдумалі?

Ш э в а л ь е. Трэба гэты намер давесці да канца.

Д з ю р в і л ь. Я за вас прыдумаў: я рашыў задаволіць патрабаванні забастоўчыкаў... Я не пратрачу, узяўшыся за такі заказ.

Ш э в а л ь е. Даведаюцца пра ваенны заказ, усё роўна будуць баставаць. Заказ накуль што навінен быць тайнай.

Д з ю р в і л ь. Што потым будзе, там будзем бачыць.

Мне галоўнае не выпусціць заказ, пачаць выпуск ваеннай прадукцыі. Гэта галоўнае. А тады хай дазнаюцца, хай бастуюць. Мне толькі гэта і трэба будзе. Тады ўрад за іх возьмецца як за сабатажнікаў, якія падрываюць нацыянальную абароназдольнасць. Я нацкую ўрад на забастоўшчыкаў. Самы зручны момант назбавіць свой завод ад камуністаў. Я іх аддам... не я, а ўрад аддасць іх над суд ваяннага трыбунала. Ясна? *(Пагрозліва.)* Я задаволю іхнія патрабаванні!

Шэвалье. Аднак, мсье Дзюрвіль, гэту забастоўку арганізавалі камуністы, і калі вы задаволіце іх патрабаванні, тым самым вы паднімеце аўтарытэт камуністаў перад рабочымі.

Дзюрвіль. Гэта лагічна! А што вы прапануеце?

Шэвалье. Я заўтра... Не, сёння ж арганізую свой забастовачны камітэт, сваю дэлегацыю для перагавораў. І вы задаволіце нашы патрабаванні, а не камуністаў.

Джонсан. Вы геній, містэр Шэвалье! Задаволіць патрабаванні не камуністаў, а сацыялістаў! Рабочыя навінны думаць, што вы, сацыялісты, дамагаліся прыбаўкі, а не камуністы.

Шэвалье *(усміхнуўся)*. Значыць, я не дарэмна не пасхаў на пасяджэнне парламента?

Дзюрвіль. Вядома! Дзеля інтарэсаў рабочых вы, як дэпутат, не пасхалі нават на пасяджэнне Нацыянальнага сходу.

Джонсан рагоча.

Шэвалье. Ваша ахвяра акупіцца поўнасцю.

Дзюрвіль. Тым больш — падаспее закон аб забароне забастовак. *(Глянуўшы на гадзіннік.)* У гэты час у Парыжы, у парламенце, ідуць спрэчкі аб законапраекце...

Уваходзіць доктар.

Доктар. Добры вечар!

Дзюрвіль. Добры, зусім добры, мсье доктар.

Доктар. Мне казалі, што вы дужа хворы...

Дзюрвіль *(жартаўліва)*. А вы і рады таму? Не! На злосць урачам я жывы і здаровы. У мяне прайшло ўжо. Толькі, здаецца, маці педамагае. Эй! Хто там! Агнеса! Катрын! Жанна!

Уваходзяць Катрын, Жанна і Агнеса.

(Да Агнесы.) Пакажы доктару хворую. Ды пакрываіце стол.

Доктар і Агнеса выходзяць.

Джонсан. Вапа старая — цудоўны сімвал старої добрай Францыі. Пядужая, кволая, на сваіх пагах ужо не стаіць, крэкча, але ўсё ж варушыцца і нават часам лаецца. Уважліва паглядзеўшы на яе, старэнькую, бачыш: залатое ўчора для яе праішло, сёння — няма, а заўтра — не будзе. Францыя была.

Жанна (горача). Няпраўда! Хлусня!

Джонсан (наварнуўся да Жанны). О, чую малады голас.

Катрын (захінаючы сабой Жанну). Не, містэр Джонсан! У Францыі было ўчора, ёсць сёння і будзе заўтра! Час спыніць немагчыма! На змену дню прыходзіць вечар, яго змяняе ноч. Але неўзабаве світанне, і дзень пастане.

Дзюрвіль. Гэта што яшчэ?!

Катрын. Вось так і з Францыяй. Яна перажывае зараз час на досвітку... Сонца вось-вось узыхдзе!.. Над Францыяй будзе сонца!

Дзюрвіль. Зараз жа пакіньце гэты дом! Там, на вуліцы, можаце чакаць світання!

Катрын. Я дачакаюся, мсье Дзюрвіль!..

Катрын выходзіць.

Дзюрвіль (услед). Воц!

Жанна (горача). І ўсё-такі над Францыяй будзе сонца!

Джонсан. Ці не з усходу, ці не з Расіі мадэмуазель чакае тое сонца?

Жанна. Толькі не з захаду, не з Амерыкі!..

Уваходзіць Агнеса.

Агнеса. Стол накрыты. Прашу, панове.

Дзюрвіль. Прашу, панове. Прашу, прашу, прашу. Я зараз.

Агнеса вядзе Джонсана і Шэвалье ў сталовую.

Жанна, ад каго ты пераняла такія непрыстойныя і дзікія манеры?

Жанна. Пана! Я хачу больш сур'ёзна пагаварыць. Манеры тут ні пры чым.

Дзюрвіль. Ага... Вось як... Ну што ж, я слухаю.

Жанна. Ты толькі што прагнаў з дому чэснага чалавека, чэсную французжанку. За што?!

Д з ю р в і л ь. Пакаёўка павінна знаць, што ёй дазволена і што педазволена.

Ж а н н а. Зараз жа прагані з дому гэтага... авантурыста і інтрыгана, які таксама павінен знаць, што яму дазволена і што педазволена.

Д з ю р в і л ь. Каго?

Ж а н н а. Амерыканца, містэра Джонсапа! А разам з ім і гэту... Даруй мне, але яна заслужыла... Гэта распусніца для мяне не маці і нават не мачыха!..

Д з ю р в і л ь *(строга)*. Што ты гаворыш, Жанна!

Ж а н н а. Я не магу больш жыць у адным доме з такімі нізкімі, агіднымі людзьмі. Я чула, як яна прасіла, маліла яго, каб ён узяў яе ў Амерыку... Яна пенавідзіць і цябе і ўсіх нас...

Д з ю р в і л ь *(сцяўшы зубы)*. Жанна! Ты яшчэ маладая, ты яшчэ не ўсё разумеш... Я ў яго руках. Мой завод! Яму сто гадоў, яго пабудаваў мой дзед... Гэта ўсё маё жыццё, усё маё багацце... гэта я сам. І ўсё залежыць ад яго. Я не магу, я не магу яго прагнаць! Я не магу выпусціць з рук васны заказ. Прагнаць яго — гэта ўсё роўна, што адмовіцца ад васнага заказу. Ад яго залежыць і твой лёс, твая будучыня, тваё багацце.

Ж а н н а. Такой цаной? Як гэта нізка! Як гэта подла! Простыя рабочыя, бедната сядзяць без хлеба, пакідаюць дзяцей галоднымі і не ідуць зарабляць на ваенных заказах, бастуюць супраць вайны. А ты?

Д з ю р в і л ь. Ты хочаш, каб і я стаў жабраком?

Уваходзіць К а т р ы п з чамадапчыкам.

Ж а н н а. Ты ператварыў свой асабняк у публічны дом для амерыканцаў, ты гандлюеш сваёй жонкай! Гэта...

Д з ю р в і л ь. Замаўчы! *(Замахнуўся на Жанну.)*

К а т р ы п *(стала паміж імі)*. Вы, мсье Дзюрвіль, разам з амерыканцамі прагналі мяне са школы, вы прагнапяце мяне са свайго дому, але французай з Францыі вам не выгнаць. Наадварот, блізка час, калі народ ачысціць Францыю і ад амерыканцаў і ад вас саміх. *(Ідзе да выхаду.)*

Ж а н н а. Вы ж не людзі! І ты мне не бацька. Я пакідаю твой брудны, твой нікчэмны дом!

Ж а н н а выходзіць. За ёй К а т р ы п.

Заслона.

ДЗЕЯ ЧАЦВЁРТАЯ

КАРЦІНА ПЯТАЯ

Магутныя металічныя вароты завода Дзюрвіля, над якімі на сетцы надпіс: «Dürevil et K°». Далей, за варотамі, відаць заводскія карпусы, падвесная дарога для ваганетак, справа ад варот праходная будка, каля якой двое рабочых — пікет. Злева кантора завода — двухпавярховая будына даволі прыгожай архітэктуры. Фундамент даволі высокі, і таму перад уваходам — ганак. Пад вокнамі пара дрэўцаў і лавачка. На аднаму, на два праходзяць члены забастовачнага камітэта і, паказваючы пропускі пікетчыкам, заходзяць за вароты, дзе і рассяджваюцца.

Ф л а р ы м о н. Глядзі, а гэты допар капіталізму ўсё роўна на работу цягнецца.

Л е о н. Выслужыцца хоча перад гаспадаром.

У кантору ідзе Б а б і: ён байкатуе забастоўку і штодня з панкай акуратна прыходзіць на работу ў кантору.

Ф л а р ы м о н (да Бабі). Мсье Бабі, адну хвіліначку. У мяне для вас павіна ёсць.

Б а б і. Ну, што такое?

Ф л а р ы м о н. Сёння я быў у гасцях у Дзюрвіля. Дык за чаем ён мне па сакрэту сказаў... Усім, хто бастуе, ён зарплату павысіць на тры тысячы франкаў, як мы і натрабавалі, а вам будзе плаціць па-старому, кажа, Бабі і гэтаму будзе рад. Выходзіць, што вы прайгралі? Га?

Б а б і (сур'ёзна). Мы яшчэ пабачым, хто прайграў, а хто выйграў. (З пагрозай.) Бастуйце, бастуйце!

Ф л а р ы м о н. Дык вы заклікаеце нас баставаць? (Пагражае.) Добра ж, раскажу Дзюрвілю.

Б а б і. Пачакай, пачакай! Усіх ён патурыць з завода, патурыць. А камуністаў у першую чаргу.

Ф л а р ы м о н. Гляджу я на вас і ведаеце што бачу? Вельмі вы падобны на адну птушку — маленькая такая, плюгавенькая, крапіўнікам завецца. Калі здараецца, пу там, гром на небе, маламка бліскае, дык ёй здаецца, быццам неба трашчыць, ламасца і вось-вось зваліцца на зямлю і тады канут усяму жывому, загіне свет. Дык што яна робіць? Ляжа на спіну і ногі дагары — надтрымаць неба хоча, каб выратаваць усё жывое. Дурненькая птушка, няпраўда?

Пікетчыкі смяюцца, а Б а б і раззлаваўся і пайшоў у кантору.

Л е о н. Здрава ты яго!

Уваходзіць А н р ы М е д у.

Л е д у (вітаецца). Здарова, хлопцы! (Да Фларымона.)
Забастовачны камітэт у зборы?

Ф л а р ы м о н. Як адзін.

Л е д у. Актыў?

Ф л а р ы м о н. Тут. А што такое? У чым справа?

Л е д у. Зараз начуеш!.. (Заходзіць за вароты, дзе сабраўся актыў.) Дык вось што, таварышы, справа падзвычайная, вельмі сур'ёзная. Урадавая камісія ўнесла ў Пацыянальны сход антырабочы законапраект аб забароне мітынгаў, дэманстрацый і забастовак.

В о к л і ч ы а б у р э н н я:

— Не можа быць!

— Ды што яны, звар'яцелі!

— Што ж гэта такое!

— Ды гэта ж фашызм!..

Л е д у. Так! Імперыялісты рыхтуюць тыл для новай вайны. Безумоўна, трэба чакаць паліцэйскіх мер, арыштаў. Яны хочуць паўтарыць трыццаць дзевяты год: надрыхтаваць прыход фашызму.

В о к л і ч ы:

— Не дапусцім!

— Навучаны!

— Хопіць!

— Баста!..

Л е д у. Народ павінен неадкладна заявіць магутны пратэст супраць гэтага законапраекта.

Г о л а с. Пакуль мы заявім пратэст, дык законапраект стане законам.

Л е д у. Я толькі што гаварыў з Парыжам. Цэнтральны Камітэт паведаміў, што дэпутаты-камуністы ўжо шаснаццаць гадзін утрымліваюць парламенцкую трыбуну. Вы разумееце чаму? Наша задача — неадкладна падтрымаць нашых дэпутатаў адсюль. Увесь завод, увесь горад вывесці на вуліцы. Дэманстрацыі і забастоўкі — вось наш адказ на гэты законапраект!

В о к л і ч ы:

— Правільна!

— Яспа!

— Дзейнічаць!

— Будзем дзейнічаць!

— Будзем дзейнічаць, таварышы!..

Л е д у. Фларымон!

Ф л а р ы м о н. Я.

Л е д у. Зараз жа аб'явіць трывогу. Падняць усіх рабочых станкабудаўнічага завода. Не забудзьце ўзмацніць пікеты. І зноў вылучыць дэлегацыі ў навакольныя вёскі. Падняць сялян. Ясна?

Ф л а р ы м о н. Будзе зроблена, таварыш Леду!

Л е д у. Жак!

Ж а к. Ёсць!

Л е д у. Зараз жа звязацца з партыйным камітэтам завода электрапрыбораў. Задача тая ж.

Ж а к. Ёсць!

Л е д у. Раймонда! На шаўковую фабрыку!

Р а й м о н д а. Добра!

Л е д у. Мішэль!

М і ш э л ь. Слухаю, таварыш камандзір!

Л е д у (*усміхнуўся*). А ты, партызан, будзеш сувязным пры мне.

М і ш э л ь. Ёсць, таварыш камандзір!

Л е д у. Таварышы! Будзьце пільнымі, могуць быць правакацыі. Штаб-кватэра будзе тут. У выпадку чаго — званіце мне. Я накуль застаюся тут. Ідзіце, таварышы! Толькі не марудзьце!

Усе разыходзяцца, акрамя пікета.

Л е о н. Ну ці чуў ты?

Ф л а р ы м о н. А ты што, ужо сналохаўся?

Л е о н. А што ты думаш, засадзяць у турму, тады і круці мазгамі.

Ф л а р ы м о н. Ну-у, усіх у турму не засадзяць. Турмаў не хопіць.

Да пікетчыкаў падыходзяць Леду і Мішэль.

Л е д у. Правільна, папаша, правільна! Калі людзі збяруцца грамадой, тады нават богу не па сабе. Што можа адзіп супраць усіх? У пікеце ўсе людзі надзейныя?

Ф л а р ы м о н. Здаецца, не надвядуць.

М і ш э л ь (*глянуўшы на Леона*). Акрамя сацыялістаў.

Л е о н. Гэта ён у мой агарод... (*Да Мішэля.*) Не ўсе сацыялісты такія, як Бабі і Шэвалье. Яны не стапуць бастваць, а я бастую.

Л е д у. Правільна, трэба адрозніваць лідэраў ад радавых сацыялістаў, з якімі мы можам дзейнічаць заадно. (*Да Мішэля.*) Пайшлі.

Л е д у і М і ш э л ь выходзяць.

Л е о н *(заўважыў Дзюрвіля)*. Глядзі ты, гругап тут.

Уваходзіць Д з ю р в і л ь. Пікетчыкі дэманстратыўна засупулі рукі ў кішэці. З канторы расчыняе дзверы і лісліва ўсміхаецца Б а б і.

Д з ю р в і л ь *(спыніўся каля пікетчыкаў)*. Бастуеце?

Ф л а р ы м о н. Бастуем.

Д з ю р в і л ь. Дабаставаліся. Жываты падвяло?

Ф л а р ы м о н. Ну, яшчэ не дабаставаліся. Бачылі, які абоз прадуктаў сяляне прыслалі? І рабочыя з другіх заводаў тое-сёе надкінулі. Дапамаглі. Вось дзе нашы саюзнікі, а не Амерыка.

Д з ю р в і л ь *(да Бабі)*. Выклікаць мне зараз жа гэтых камітэтчыкаў.

Ф л а р ы м о н. На перагаворы? Даўно б так.

Д з ю р в і л ь *(да Бабі)*. Зараз жа!

Б а б і. Забастовачны камітэт на чале з Шэвалье вас чакае ўжо.

Д з ю р в і л ь. А тыя? Камуністы тут?

Б а б і. Не, пяма.

Д з ю р в і л ь. Паклічце і гэтых.

Б а б і. Слухаю!..

Бабі падбягае да праходнай, але пікетчыкі не выпускаюць яго.

Ф л а р ы м о н. Нельга!

Д з ю р в і л ь *(загадвае)*. Прапусціць!

Ф л а р ы м о н. Нельга, мсье Бабі!

Д з ю р в і л ь. Я ўжо не гаспадар на сваім заводзе? *(Крычыць.)* Зараз жа прапусціць!

Ф л а р ы м о н *(спакойна)*. Мсье Дзюрвіль, навошта крычаць, мы ж не глухія. *(Паказвае на Бабі.)* У яго здароўе слабае ды і погі не такія прыткія. У нас ёсць каму збегаць, маладзейшаму. Леон! Ідзі скажы Леду: гаспадар просіць...

Д з ю р в і л ь. Не просіць, а патрабуе!..

Ф л а р ы м о н. ...вельмі просіць на перагаворы.

Л е о н пабег.

Б а б і. Якое нахабства! Якое нахабства!

Ф л а р ы м о н. Ну і хітрыя ж бываюць людзі. Вось паглядзіце на яго, мсье Дзюрвіль. *(Паказвае на Бабі.)* Не прайшло і паўгадзіны, як ён падбухторваў нас на забастоўку, а цяпер перад вамі хвастом віляе, нібы вам дабра жадае. От жа чалавек!

Дзюрвіль кінуў позірк на Бабі.

Б а б і (абурана апраўдваецца). Якое пахабства! Паклёп! Паклёп! Мсье Дзюрвіль, гэта ён наўмысля! Не верце яму! Не верце!

Уваходзяць Л е д у і Л е о н.

Л е д у. Каму я так пільна патрэбны?

Д з ю р в і л ь. Я выклікаў увесь забастовачны камітэт.

Л е д у. Калі вы згодны задаволіць патрабаванні рабочых, можаце паведаміць мне. Я ўпаўнаважаны на гэта.

Д з ю р в і л ь. Я патрабую спыніць забастоўку. Папярэджваю, што Нацыянальны сход прыняў закон аб забароне...

Л е д у (перапыняе). Пакуль што толькі праект.

Д з ю р в і л ь. Заўтра будзе закон.

Л е д у. Гэты закон вам на ўцеху, а народ яго не прызнае.

Д з ю р в і л ь. Вы не падпарадкоўваецеся закону? Вы супраць урада?

Л е д у. Калі ўрад пад вашу дыктоўку піша законы і парушае элементарныя правы грамадзян, народ мае права супраціўляцца такому ўраду.

Д з ю р в і л ь. Я прыйшоў не на дыспут з вамі, а весці перагаворы з забастовачным камітэтам.

Л е д у. Сёння мы ніякіх перагавораў з вамі весці не будзем. Цяпер рабочыя бастуюць не толькі за павышэнне зароботнай платы, але і супраць вашага законапраекта.

Д з ю р в і л ь. Значыць, вы адмаўляецеся ад перагавораў? (Да пікетчыкаў.) Вы чулі? А я хацеў дапамагчы вам... Ну што ж, не жадасце вы, з другімі будзем гаварыць. Я пабяру новы каптынгент рабочых. Я думаю, што знайду замену.

Б а б і. Ужо ёсць, мсье Дзюрвіль. Колькі хочаце.

Дзюрвіль кіўнуў галавой, і Б а б і пабег некуды.

Ф л а р ы м о н. Я ж кажу — донар капіталізму.

Л е д у. Лакаута не дапусцім!

Д з ю р в і л ь. Тады з вамі будзем гаварыць іначай!

Д з ю р в і л ь пайшоў у кантору.

Л е д у. Ну што ж, пагаворым!

Прыкметна пастунае змярканне. Фларымон панявае песеньку.

Л е о н. Ціха! Нехта ідзе. (*Прыглядаецца.*)

Ф л а р ы м о н. Хто ідзе? Пароль!

Р а й м о н (*над'язджае на калясцы*). «Салідарнасць». (*Да Леду.*) На заводзе электрапрыбораў ходзяць чуткі, што Дзюрвіль атрымаў вясны заказ для нашага завода. Так што ты, панашка, сваімі рукамі новую вайну будзеш рыхтаваць.

Л е о н (*трывожна*). Глядзі!.. Глядзі!..

Фларымон прыглядаецца. З вуліцы да варот набліжаецца вялікая група штрэйкбрэхераў у суправаджэнні паліцыі. Іх вядзе Бабі. Сярод штрэйкбрэхераў П'ер Грэнье.

Ф л а р ы м о н. Свісток!

Леон, заклаўшы ў рот пальцы, дае свісток — сігнал.

Зачыняй вароты!

Ф л а р ы м о н і Л е о н заходзяць на заводскі двор і зачыняюць за сабой вароты.

Б а б і (*падыходзячы да варот*). А-а, думасце, схаваліся! Думаеце, на вашым стане? Не-е! Вы-ку-рым! Ад закону не схавася!

Р а й м о н. А-а, стары знаёмы. Пакрыўдзіла ж цябе родная мама, мсье Бабі.

Б а б і. Што?

Р а й м о н. Я кажу, мама твая парадзіла цябе без хваста. От і жыць цяжучна. Няма чым віляць перад Дзюрвілем.

Б а б і. Пачакайце! Яшчэ пабачым, хто перад кім будзе віляць.

З завода да варот прыбягаюць рабочыя-забастоўшчыкі.

Г а л а с ы р а б о ч ы х:

— Што здарылася?

— У чым справа?

— Паліцыя!

— Дзе?

— Штрэйкбрэхеры!

— Вуць за варотамі. Трывогу трэба!..

Ф л а р ы м о н. Ціха, без пацікі!

Б а б і (*зларадна*). Ага-а, прыпякло.

Ф л а р ы м о н. Брысь! А то... (*Замахнуўся жалязкай.*) Вельмі проста магу тваю жонку ашчаслівіць — удавой пакінуць.

Б а б і (*адхіснуўся*). Ну, ну!..

Б а б і ўваходзіць у каптору.

Л е о н. Эй, Грэшьє, і ты тут?

П' е р. Ну, вядома, тут, а не на могілках.

Л е о н. Фларымон! Ты не чуў, старына, што Грэшьє мае намер сватацца да Дзюрвіля?

Ф л а р ы м о н. Намер — не цыбуля, у сун не пакладзеш.

З канторы выбягае Б а б і.

Б а б і. Брава! Брава! Браточки!

Р а й м о н. Цюцька табе брат.

Б а б і. Наша ўзяла! Брава нашаму Шэвальє! Нашаму дэпутату!

Г а л а с ы р а б о ч ы х:

— Яго забрала.

— Наморднік яму, а то пакусае!

— Ціха, дайце яму сказаць!..

Б а б і. Ціха! Браточки! Наша перамога! Пап Дзюрвіль згадзіўся з намі. Усім павышае зарплату.

З канторы выходзіць Шэвальє, за ім Джонсан, а следам капітан паліцыі.

Вось, калі ласка! Віва Шэвальє!

З завода прыходзіць Л е д у.

Шэвальє (*падымае руку, просіць увагі*). Грамадзяне! Французы! Слаўныя металісты! Наша стойкасць, дысцыпліна і рэвалюцыйная вытрымка прынеслі нам яшчэ адну значную перамогу пад капіталізмам! Так, перамогу ў рамках законнасці. Хай будзе вам вядома, што забастовачны камітэт, які, карыстаючыся вашым легкавер'ем, узначалілі камуністы, гэты камітэт адмовіўся весці перагаворы з Дзюрвілем аб задавальненні вашай просьбы. А таму я, як ваш дэпутат і член сацыялістычнай рабочай партыі...

Ф л а р ы м о н. Асёл не можа раскрыць рота, не задраўшы хваста.

Шэвальє. ...узяў на сябе гэтую цяжкую місію, каб у вашых інтарэсах дамовіцца з папам Дзюрвілем аб павышэнні зарплаты вам, каб спыніць забастоўку і зпоўначыць выпуск прадукцыі для нашай квітнеючай Францыі.

Л е д у. Якой прадукцыі?

Леду прабіраецца да варот.

Р а й м о н. Для нас? Кастылі ці каляскі?

Шэвальє. Усякай прадукцыі. Рабочых не цікавіць, якія машыны выпускаць. Для іх галоўнае — заробак

і чалавечыя ўмовы жыцця. А вам, як відаць, прыемна бачыць галодныя сем'і рабочых, прыемна чуць плач галодных дзяцей. Нас не цікавіць прадукцыя. Нас цікавіць, што Дзюрвіль павысіў заробак на паўтары тысячы франкаў.

Г а л а с ы р а б о ч ы х:

— Вось гэта іншая размова.

— Ага, я ж казаў, што надбавіць.

— Наша ўсё-такі ўзяло...

Гул адабрэння. Леду пешта шануў Жаку.

Л е д у. Паважаны дэпутат! З якой гэта ласкі Дзюрвіль згадзіўся павысіць заробак? І чаму ён адмовіўся ўзяць заказ на штампавальныя станкі для свайго брата? Ці не таму, што пан Дзюрвіль атрымаў ваенны заказ? Га? Раскажыце праўду народу!

Рабочыя заненакоіліся.

Ш э в а л ь е. Няпраўда! Няпраўда! Паклён! Правакацыя! Не верце правакацыйнай выдумцы камуністаў! Ніякага ваеннага заказу няма!

Д ж о н с а н (*жэстам рукі загадвае патоўпу змоўкнуць*). Французы! (*Гэта прагучала як вокрык.*) Мы, амерыканцы, не маем намеру патураць сабатажнікам. Злучавыя Штаты Амерыкі дапамагаюць вам, французам, стаць на ногі. Але і самі вы павінны працаваць...

Р а й м о н (*перапыняе*). Вось ваша дапамога! Вось на якія ногі вы хочаце паставіць французаў! Гэта вы мяне зрабілі калекам. Браточки! Французы! Навошта вам вайна?! Далоў заказ! Ганіце іх вон! Вон, янкі! Вон у Амерыку!

Народ зноў заненакоіўся.

З'яўляюцца Мішэль і Жанна.

Мішэль падбягае к Леду і пешта расказвае.

Ш э в а л ь е. Грамадзяне! Французы! Не паддавайцеся на правакацыю! Ніякага ваеннага заказу я не ведаю.

М і ш э л ь. Таварышы! Металісты! Ён клянецца, што не ведае пра заказ. Ён абвінавачвае ў правакацыі камуністаў. А нам вядома, што Дзюрвіль павысіў вам заробак толькі таму, што атрымаў тэрміновы ваенны заказ! Вялікі заказ на вайну! І Шэвалье ведае гэта.

Ш э в а л ь е. Няпраўда! Паклён!

М і ш э л ь. А што гэта так, можа пацвердзіць дачка самога Дзюрвіля. Жанна! Гэта праўда?

Ж а н н а. Так, гэта праўда.

П' е р (*да Шэвалье*). Колькі ж вы будзеце дурачыць

нас? Вы давлялі мяне да беспрацоўя, да галечы. Мала вам гэтага? Вы яшчэ хочаце запаскудзіць мне душу? Здрадай?! Як жа вас я ненавіджу! Я праклінаю той дзень, калі паверыў вам, калі пайшоў з вамі. Вось ваш білет!.. *(Са злосцю рве на шматкі свой білет члена сацыялістычнай партыі і кідае яго пад ногі Шэвалье.)*

Л е д у. Таварышы! Вось гэты «дэпутат» толькі што распінаўся, нібы ён ваш заступнік. Ён пашкадаваў вашы галодныя сем'і. А чаму ж тады вы, шаноўны заступнік, не скажаце рабочым адкрыта, што за падачку Дзюрвіля металісты павінны выпускаць ваенную прадукцыю — аўтаматы і мінамёты.

Рабочыя заненакоіліся.

Каму так пільна снатрэбіўся гэты заказ? Галодным рабочым сем'ям? Удовам? Сіротам? Інвалідам? Ці Дзюрвілю і вашым амерыканскім гаспадарам? Вам Расія поперак горла стала? Чэспыя французы не дазваляць! Не выйдзе! Французы не будуць, ніколі не будуць ваяваць супраць Савецкага Саюза!!

Народ узбуджаны. Спачатку разрозненыя выкрыкі: «Далоў заказ! Далоў вайну!» Затым дружна скандуюць. Джонсан ківае капітану паліцыі, і той дае знак паліцэйскім. Яны арыштоўваюць Леду. Некалькі рабочых вырываюцца з-за варот, каб выручыць Леду.

Б а б і. Грамадзяне! Грамадзяне! Толькі не супраць закону!

П' е р *(з абурэннем)*. Якога закону?! Якога закону?! Хлопцы! Выручайце Леду!!

Капітан паліцыі дае свісток. Паліцэйскія з дубінкамі кідаюцца на рабочых. Нібы ў адказ на арышт Леду, трывожна загуў гудок на заводзе. Да яго далучаюцца гудкі другіх заводаў і кароткія гудкі паравозаў.

Заслона.

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Досвітак. У кабінце прэфекта паліцыі цёмна. З вуліцы дапосіцца гоман патоўну: гул то спіхае, то нарастае. На тварах чыноўнікаў паліцыі разгубленасць і пераналох. Капітан первова лянае на рычажку тэлефона і ахрыплым голасам крычыць у трубку.

К а п і т а н. Алё!.. Алё!.. Парыж! Парыж! Парыж! Так, так... Я слухаю! Хто там перабівае? Так, так. Цяпер вас добра чуваць. Паі палкоўнік? Дайце інструкцыі...

Я ж вам дакладваў. Вуліцы перапоўнены дэманстраантамі! Раз'юшаны натоўп чыпіць пагромы! Толькі што інваліды разграмілі бюро па найму добраахвотнікаў у В'етнам, а чыгуначнікі скінулі з рэек воінскі эшалон. Што рабіць?.. Нічога сваімі сіламі зрабіць не магу, дайце падмогу...

Убягае паліцэйскі.

Паліцэйскі. Пан капітан, пан капітан!..

Капітан *(паліцэйскаму)*. Ціха ты! *(У трубку.)* Якія тут сілы?! Прэфектура абкружана рабочымі! Нікога з паліцэйскіх чыноў не выпускаюць у горад... Што? Што-о? *(Нейкі час трымае каля вуха трубку, затым кладзе яе на апарат.)* Страляць?..

На вуліцы шум узмацніўся, чуваць выкрыкі. «Свабоду Леду!» Нездзе ўспыхнула і, набліжаючыся, нарастае «Марсельеза».

Паліцэйскі. Пан капітан!..

Капітан. Зачыні акно! *(Амаль істэрычна.)* Як страляць?.. Куды страляць? Каму страляць? Гэты раз'юшаны натоўп пасля першага стрэлу разарве нас на шматкі.

Паліцэйскі. Пан капітан!..

Капітан. Ну што табе трэба, што табе трэба?

Паліцэйскі *(дакладвае)*. Звапіла жонка Дзюрвіля. У іх дом уварваліся інваліды і рабочыя, схапілі Дзюрвіля і пацягнулі некуды. Прасіла дапамагчы...

Капітан. Чорт з ім! Сам заварыў гэтую кашу, хай цяпер і расхлёбвае.

Паліцэйскі. Я не таму... мой капітан, можа, гэта рэвалюцыя, дык, пакуль не позна...

Капітан. Астало! Пакуль не позна, ідзі скажы, каб ніхто не ўздумаў страляць, калі не надакучыла насіць галаву на плячах.

Паліцэйскі выйшаў.

(Да другога паліцэйскага.) Чаму святла няма?

Другі паліцэйскі. Электрастанцыя таксама бастуе, мой капітан.

Капітан. Ведаю, што бастуе. Свечку хоць бы прынес!

Другі паліцэйскі. Хіба што толькі свечку ўжо... *(Выходзіць.)*

Капітан асцярожна прыпадымае штору і глядзіць у акно. На вуліцы мітусяцца факелы. Праз зачыненае акно даносіцца прыглушаны гоман натоўпу і нарастае песня французскіх докераў. Гэта відовішча наганяе на капітана жах.

Капітан (ціха, паўшэптам). Раз'юшаны вулкан... (Быццам некаму пагражае.) А-а... растрывожылі яго, разварочалі... (Увабраўшы галаву, адступае ад акна і садзіцца на крэсла.)

Уваходзіць другі паліцэйскі са свечкай.

Другі паліцэйскі (нясмела). Каб гэтага Леду ды ў другую турму, куды-небудзь... (Смела.) Мой капітан! А калі сказаць, што Леду гэтага няма ў нас, быццам вывезлі яго ў другую турму, у другі горад?.. Га?

Капітан. Паспрабуй толькі заікнуцца аб гэтым! Каб падумалі, што мы ў расход яго пусцілі?

Уваходзіць першы паліцэйскі.

Першы паліцэйскі. Пан капітан! Зноў дэлегацыя, дазвольце далажыць.

Капітан. Не пускаць!

Першы паліцэйскі. Пан капітан, але ж там Дзюрвіль...

Капітан. Што?.. Дзюрвіля прапусціце, аднаго.

Першы паліцэйскі. Не пускаюць... аднаго не пускаюць.

Даносіцца з вуліцы скандаванне: «Свабоду Леду! Свабоду Леду!»
Гул натоўпу ўзмацняецца.

Што загадаеце?

Капітан. Многа іх там?

Першы паліцэйскі. Народ...

Капітан. Я пра дэлегацыю пытаю.

Першы паліцэйскі. Чалавек дваццаць.

Капітан. Прапусці чалавек пяць-шэсць.

Першы паліцэйскі выходзіць. Польша свечкі дрыжыць, а ствараецца ўражанне, што налахліва дрыжаць паліцэйскія. Праз хвіліну ў кабінет шумна ўрываюцца Фларымон, Мішэль, доктар і інвалід Раймон. Яны прывялі сюды і Дзюрвіля. У руках Мішэля факел. Польша свечкі затрапятала і патухла.

Фларымон (да капітана). Вось вам Дзюрвіль. Пяхай пры нас, пяхай па вочнай стаўцы абвінаваціць Леду ў якім-небудзь злачынстве. А садзіць у турму невінаватага чалавека не дазволім! Бячынства не данусцім!

Доктар. На гэта ёсць закон, парадак!

Раймон. На тое яны і паліцыя, каб парушаць закон.

Капітан (гнеўна). Ціха! Вы! Вы з кім размаўляе-

це? Вы на каго крычыце? Я зараз жа загадаю і вас арыштаваць разам з гэтым Леду.

Ф л а р ы м о н. Паспрабуйце!

Фларымон расчыняе акно.

Знадворку даносяцца гоман патоўпу і крыкі: «Свабоду Леду!»

Народ не арыштуеш!

Р а й м о н. Ты не глядзі, капітан, што мяне толькі палова засталася! Я яшчэ сілу маю. І такую сілу, што магу абярнуць цягнік з тапкамi. Ты на чыгуначным вузле быў? Бачыў, як я там варочаў? Так што ты нас не палюхай! Я цяпер — асілак! *(Паказвае за акно на народ.)* У мяне цяпер тысячы ног і тысячы рук!

Ф л а р ы м о н. Вызваляйце Леду! За што вы насадзілі яго ў турму?

К а п і т а н. Нам прад'явіў матэрыялы мсье Дзюрвіль.

Р а й м о н. Выкладвайце нам матэрыялы!

Дзюрвіль маўчыць, відаць, ён перапалохаўся.

К а п і т а н. На мінулым тыдні была аварыя на вашым заводзе.

Ф л а р ы м о н *(да Дзюрвіля)*. Вы заявілі аб гэтым у паліцыю?

Д з ю р в і л ь. Нікуды і нічога я не заяўляў. Паліцыя сама...

К а п і т а н. Як гэта сама, пан Дзюрвіль? Вы ж мне загадалі...

Д з ю р в і л ь. Нічога я вам не загадваў.

К а п і т а н. Ах так? Дзяжурны! Прывесці сюды Леду!

П е р ш ы п а л і ц э й с к і. Ёсць!

П е р ш ы п а л і ц э й с к і выходзіць. Спачатку ціха і нясмела, а потым настойліва і моцна гучыць пачатак музыкальнай фразы «Інтэрнацыянала».

Д з ю р в і л ь. І вы, мсье доктар, з камуністамі?

Ф л а р ы м о н. А чаму ж яму не быць з камуністамі?

Д з ю р в і л ь. Я, здаецца, не вас пытаю.

Д о к т а р. Я і сам магу адказаць. Ваш завод, мсье Дзюрвіль, падпалілі...

Дзюрвіль збяптэжыўся.

Вы ўжо запэпакоіліся. А калі б ён сапраўды загарэўся і тушыць яго прыехалі пажарнікі-камуністы, няўжо вы іх прагналі б з завода? Думаю, што не, калі вы з нармальнай псіхікай. А Францыя — не завод. Францыя — гэта дом, гэта дзеці, народ, культура. Францыя — гэта радзіма.

І вось Францыю хочуць спаліць у полымі новай сусветнай вайны. Камуністы ратуюць Францыю ад гэтага пажару. Чаму я навінен быць не з імі?

Паліцэйскі прыводзіць Л е д у.

Л е д у. Прывітанне, таварышы! Прывітанне, сябры мае!

Усе дэлегаты горача паціскаюць яму руку.

Ну што, пан Дзюрвіль? Вы думалі заналохаць нас голадам, фашысцкімі законамі, забойствамі з-за вугла і арыштамі?! Не выйшла? І не выйдзе! Ні вам, ні вашым закіянскім гаспадарам не ўдасца зламаць волю французскага народа да міру, да свабоды, да сацыялізма! Паглядзіце праўдзе ў вочы.

Паварот круга. Л е д у выходзіць да народа.

Таварышы! Будзьце пільнымі! Мы перажываем самы небяспечны і самы адказны перыяд. Наш народ штурхаюць у бездань. Хто? Імперыялісты! Чаму? Яны чуюць сваю пагібель і ратунак шукаюць у новай вайне. Яны цяпер, рыхтуючы вайну, саджаюць нас у турмы, забарапляюць забастоўкі, мітынгі і дэманстрацыі за мір. А што ж яны могуць нарабіць, калі ім удасца развязаць вайну?! Над намі навісла сур'ёзная небяспека. Але ўсё залежыць ад нас саміх. Наш лёс у нашых руках. Усе чэсныя людзі зямлі — ад Кітая да Францыі, ад Аўстраліі да Нарвегіі, ад Бразіліі да Канады, а іх мільёны, бяруць справу міру ў свае рукі. Мы выйграем бітву за мір, дэмакратыю і сацыялізм! Наш народ, які падняў сцяг Парыжскай камуны, наш народ, які першы заспяваў «Інтэрнацыянал», адстаіць да канца справу міру!

Ці то музыка іграе, ці то ў народзе выспявае мелодыя магутнага пралетарскага гімна. Мінэль зацявае «Інтэрнацыянал». Яго падхапіла дэлегацыя, а за ёю і народ.

На ўсходзе палыхае зара.

Заслона.

ВЫБАЧАЙЦЕ, КАЛІ ЛАСКА

КАМЕДЫІ
У ЧАТЬІРОХ ДЗЕІХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Калібераў Сцяпан Васільевіч.
Антаніна Цімафееўна.
Моцкін.
Печкуроў Кузьма Прохаравіч.
Гарошка Ягор Сяргеевіч.
Марыя Кірылаўна.
Наташа.
Лёня.
Ганна Чыхнюк.
Міхальчук.
Гардзіюк.
Курбатаў Сяргей Іванавіч.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Ясны ліпеньскі ранак. Кватэра Сцяпана Васільевіча Каліберава. Са спальні выходзіць Сцяпан Васільевіч; ён у саколцы, піжамных штапах, на нагах хатнія тапкі. Сцяпан Васільевіч нечага доўга шукае. Чым даўжэй шукае, тым піжэй падае і без таго дрэнны настрой.

Калібераў. Закурыць у доме — цэлая праблема. Пра апетыт клопоціцца, а первы трэпле... Запалкі схавае, шэльма... *(Знайшоў запалкі, прыкурый і зноў пайшоў у спальню.)*

Знадворку прыходзяць Антаніна Цімафееўна і Ганна з кошыкам.

Антаніна Цімафееўна. Заходзьце, мілая, заходзьце сюды. *(Паставіла крэсла каля дзвярэй.)* Сядайце, калі ласка, сядайце.

Ганна. Дзякую, галубка, дзякую. Няма калі мне сядзець.

Антаніна Цімафееўна. Дык вы спецыяльна прыйшлі на мяшкі?

Ганна. Кладаўшчык напрасіў. Хутка жыво начнецца — спатрэбяцца.

Антаніна Цімафееўна. Мне і самой руціла, ды не было кім перадаць. *(Бядуючы.)* Я вінавата, а вам клопат.

Ганна. Які там клопат.

Антаніна Цімафееўна. А за бульбу ён заплаціў грошы?

Ганна. Заплаціў, заплаціў.

Антаніна Цімафееўна. Цяпер жа, самі ведаеце, могуць прынісаць парушэнне Статута сельгасарцелі.

Ганна. Не, не, заплаціў, заплаціў.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. А гэта што ў вас? Можна, яйкі? Дык я іх вазьму.

Г а н н а. А во, калі ласка. Мне ўсё роўна каму прадаваць.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Ой, мілая, вельмі ж яны дробненькія.

Г а н н а. Не, чаму дробненькія? Сярэднія. Пеўня пяма ў двары. Быў там нейкі, дык задушыў кабанчык. Так мае куркі ўдовамі і засталіся...

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а *(нездаволена)*. Дробненькія... Але нічога, вазьму.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а забірае яйкі і выносіць на кухню. Ганна тым часам аглядае кватэру: памацала абрус, з цікаўнасцю агледзела буфет і раптам заўважыла на буфэце чучала ката, якому нададзена такая поза, быццам ён вось-вось схопіць мыш. Вяртаецца А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а і адлічвае Ганне грошы.

А старшыня ваш, Гарошка, вельмі добры чалавек. І характар такі лагодны, пакладзісты.

Г а н н а. Жонцы трэба лагодны характар, а калгасу — ні к чаму. Калгасу гаспадар патрэбен, ды добры гаспадар. Галубка, дзіўны кот у вас.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Праўда, мілая, быў дзіўны кот. Любімец мой.

Г а н н а. Натапырыўся, а каторы час не паварушыцца.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Гэта чучала... Як вам сказаць... Партрэт на памяць зрабілі...

Г а н н а. Дык ён здох?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Памёр.

Г а н н а. Аб'еўся?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Што вы, мілая! Я так яго даглядала! Мы тады ў Мінску жылі. На ўвесь Мінск, пэўна, не было такога ката. Такі разумны быў, такі ласкавы... *(Выцірае слёзы.)*

Г а н н а. Дык вы яго аблунілі і напхалі печым?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Мастак рабіў.

Г а н н а. Бедны коцік... А тыя, што ў калідоры, таксама вашай гадоўлі?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Мае, мілая, мае. Люблю я іх.

Г а н н а. У вас дзетак, відаць, пяма?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. І без іх клопату хапае.

Г а н н а. Ну, вядова, вядома. А ў мяне іх двое. Без мужа гадую.

Антапіна Цімафееўна. А дзе ж ён?

Ганна. Сабакам сена косіць.

Антапіна Цімафееўна. Сабакам?

Ганна. Можа, і кошкам, хто яго ведае.

Антапіна Цімафееўна. А цераз суд, аліменты...

Ганна. Хай ён падавіцца тымі аліментамі. Я і сама дзяцей выгадую. Большы сёлета сямігодку скопчыў. У тэхнікум паедзе. Па электрычнасці тэхнікам хоча быць. Хай едзе. Цяпер вучоныя людзі ўсюды патрэбны. Вось і ў нашым калгасе электрастанцыю ставіць будзем. Інжынеры прыязджалі, планы знімалі.

Антапіна Цімафееўна. А-а, ведаю, ведаю. Гэта Сцяпан Васільевіч пасылаў да вас інжынераў.

Ганна. Хай бы ён цяпер на Гарошку націснуў, каб пасля жніва і за электрастанцыю ўзяўся. Шкада, што наш Макар Сямёнавіч, бедны, захварэў. Той бы падагнаў. От быў чалавек!..

Антапіна Цімафееўна. А Калібераў што? Горшы?

Ганна. Як вам сказаць?.. Нарады розныя ды пасяджэнні часта праводзіць. А вось у калгасах рэдка бывае. А з такіх, як Гарошка, нельга вачэй спускаць.

Антапіна Цімафееўна. Ну, ён цяпер спуску не дасць.

Ганна. Хто?

Антапіна Цімафееўна. Сцяпан Васільевіч Калібераў.

Ганна. Выбачайце, калі ласка, можа, я што лішняе нагаварыла пра вашага мужа.

Антапіна Цімафееўна. Нічога, нічога, мілая. За крытыку мы не крыўдзімся.

Ганна. Ну, дык я пайду ўжо. Бывайце здаровенькі.

Антапіна Цімафееўна. Усяго добрага, мілая.

Ганна выйшла.

(Антапіна Цімафееўна падышла да дзвярэй у спальню, настаяла, паслухала.) Спіць яшчэ...

Звоіць тэлефон.

Слухаю... Добры дзень, Кузьма Прохаравіч! Сцяпану Васільевічу крыху нездаровіцца. Зайдзіце, калі ласка, праз гадзінку.

Калібераў *(са спальні)*. Навошта ты хлусіш? Каму нездаровіцца?

Антапіна Цімафееўна. А чаму ты сніш да гэтай пары? Ужо дзесяць гадзін, даўно пара ўставаць.

Калібераў. Не твая справа, сплю я ці не сплю.

Антапіна Цімафееўна. Э-э, тут нешта не тое... Значыць, у абкоме ўчора супраць шэрці пагладзілі. *(Адчыняе дзверы ў спальню і вельмі ласкава.)* Сцёпа, ну навошта ты курьш да сьнеданья? А потым будзеш скардзіцца, што няма апетыту.

Сцяпан Васільевіч ці то адкашляўся, ці то пешта буркнуў і выйшаў са спальні.

Можа, табе вадзічкі сагрэць для брыцця?

Сцяпан Васільевіч, нічога не адказаўшы, пайшоў на кухню мыцца.

Значыць, вымову закацілі. Не менш... *(Прыносіць мужу сарочку і туплі. Калі Сцяпан Васільевіч прыходзіць з кухні, яна падае яму ручнік.)* Чаму ты сьніш певясёлы, Сцёпа? *(Уключыла радыё.)*

Голас з рэпрадуктара. Абком указаў таварышу Калібераву па загадны стыль работы, калі аператыўнае і канкрэтнае кіраўніцтва падмяняецца засядацельскай мітуснёй. У час падрыхтоўкі да ўборкі неабходна...

Антапіна Цімафееўна паспешна выключае радыё.

Калібераў. Раструбілі, праславілі... Весяліся ты, радуйся, што муж атрымаў суровую вымову з апошнім папярэджаннем.

Антапіна Цімафееўна. Я так і знала.

Калібераў. Што ты знала? Знайка...

Антапіна Цімафееўна. А чаму ж ты, Сцёпа, па мне злосць спаганяеш? Я ж тут ні пры чым.

Калібераў. Не прыставай ты, яй-богу! Адчапіся... *(Сеў, задумаўся.)*

Антапіна Цімафееўна. Ты хоць бы раскажы — за што ж табе вымову далі.

Калібераў маўчыць.

Каб казалі, што ты нічога не робіш, бяздзейнічаеш, дык жа і дзень і ноч прападаеш там на сваіх пасяджэннях і нарадах, днюеш і начуеш там. І сам спакою не ведаеш і людзям не даш. Дык за што ж тады?

Калібераў. Вось за гэта — за пасяджэнні і нарады, за гаварыльню. Камісія, бачыш, выявіла няспраўныя камбайны і жняркі. Зернесушылак не хапае, і такі не падрыхтаваны.

Антаніна Цімафееўна. Няўжо ты сам павінен камбайны рамантаваць і жніяркі? Нічога не разумею.

Калібераў *(рэзка)*. Калі нічога не разумееш, дык памаўчы. Кіраваць трэба, а не засядаць!

Антаніна Цімафееўна. Ты заўсёды так: табе нехта пасоліць, а мне гэта бокам вылазіць.

Калібераў. Памаўчы, Тоня, памаўчы хоць крыху!
(Стукнуў танкай аб стол.)

Паўза.

Сядзяць абое і маўчаць.

Сцяпан Васільсвіч, первуючыся, выбівае па сталю, нібы па барабане, «Старога барабаншыка». Потым да гэтай гульні далучаецца і Антаніна Цімафееўна.

Антаніна Цімафееўна *(памаўчайшы)*. Ну і колькі ж мы будзем так маўчаць? Не, Сцёпа, тут маўчаць не прыходзіцца. Я даўно з табой хацела пагаварыць. Але ты заўсёды адмахваешся.

Калібераў маўчыць.

(Антаніна Цімафееўна смялее.) На тваім бы месцы я тваіх работнічкаў так узяла б за жабры, так бы іх прымусіла круціцца, што... Ты з імі цацкаешся, а сам вымовы хапашся... Бокам бы ім вылезла мая вымова.

Калібераў коса глянуў на Антаніну Цімафееўну.

Можа б, ты перакусіў чаго? Паснедаў бы?

Калібераў. Сыты... Па горла сыты.

Антаніна Цімафееўна. Ты на мяне не злуйся. Я табе добра жадаю. Ты думаеш, мне лёгка глядзець, як ты перажываеш? *(Уздыхнула.)* Вырвацца б адсюль, з гэтага балота, назад, у Мінск...

Калібераў. Глядзі, каб не вылецела, як пробка.

Антаніна Цімафееўна. Так яно, мабыць, і будзе. Ну, вядома, калі ты не возьмешся за розум.

Калібераў *(іранічна)*. А калі яго няма?

Антаніна Цімафееўна. Дык злазь з даху і не суй гошту.

Калібераў. Вось гэта па-бальшавіцку!

Антаніна Цімафееўна. А як ты думаў? Да пары збан ваду пасіць.

Калібераў. Здрава!

Антаніна Цімафееўна. Твая іронія ні к чаму. Смешачкі, мілок, пакінь на пасля. У Мінску ты займаў вялікую пасаду.

Калібераў. І які ж вывад?

Антаніна Цімафееўна. Вывад?.. Ну хай не справіўся ты там — скарацілі цябе. Але ж не махнулі рукой, не сказалі — «іранашчы чалавек». А наслалі сюды, ніжэй, старшынёй райвыканкома, каб ты тут наказаў сябе. Табе далі магчымасць наказаць сябе. Дык ты ж пакажы!

Калібераў. Вынікамі работы трэба наказаць. А вынікі...

Антаніна Цімафееўна. Работы? Працуюць хай другія. А ты і тут (*сцяла кулак*) сябе пакажы і там (*палец уверх*) пакажы сябе! Тады і вынікі будуць. Інакш ты ніколі ў Мінск не вернешся. Больш таго, мой мілок, цябе могуць і адсюль скараціць. Што ж ты тады будзеш рабіць? Спецыяльнасці ты не маеш, адукацыя... (*Махнула рукой.*) Куды ж ты пойдзеш? Пастухом у калгас? Дык жа і там таксама трэба ўмець нугай валодаць.

Калібераў (*не хаваючы іроніі*). Пераканаўча. Далей.

Антаніна Цімафееўна. Ты не хочаш ацаніць сваё становішча.

Калібераў. Я ж вельмі ўважліва слухаю.

Антаніна Цімафееўна. Усе павінны ведаць, што ты працуеш як вол, начэй не спіш — за раён хварэеш... Во, во! І апроч таго — хворы. Чуў, з якой павагай гавораць пра Макара Сямёнавіча? «Захварэў, бедны...»

Калібераў. А якая ж у мяне хвароба?

Антаніна Цімафееўна. Гіпертанія, рак, гемарой, язва — любую выбірай.

Калібераў. А як наоцт (*пстрыкнуў па горле*) ста грамаў?

Антаніна Цімафееўна. Дома — колькі хочаш. А па людзях — ні ў рот. Дома сама буду паіць, да чорцікаў.

Калібераў. Не жыццё, а рай. Ну вось што, хопіць мне слухаць тваю мяшчанскую трызню. Сама (*пастукаў спачатку па лбе, а потым па сталю*), а яшчэ ўстаноўкі дае.

Антаніна Цімафееўна. Ты не можаш без абразы? Ты што?..

Калібераў. Што? (*З сарказмам.*) Пачынаю сябе наказваць! (*Нервуецца, ходзіць па пакоі.*) Чорт яго ведае! Там вучаць, указваюць, дырэктывы даюць, вымовы аб'яўляюць, а прыедзеш дадому — таксама інструктаж.

Антаніна Цімафееўна. А снакойна пельга?

Калібераў. Колькі разоў я цябе прасіў: не лезь у

мао справы. У мяне — свая галава. А ты пазбірала катой — гадуі іх Вось твая справа. (*Выходзіць у спальню.*)

Стук у дзверы. Антаніна Цімафееўна ідзе адчыняць.
Уваходзіць Моцкін.

Моцкін. Выбачайце...

Антаніна Цімафееўна. Калі ласка, калі ласка. Заходзьце.

Моцкін. Добрай раніцы!

Антаніна Цімафееўна. Добрай раніцы.

Моцкін. Сцяпан Васільевіч прыехаў?

Антаніна Цімафееўна. Прыехаў, ды яму... крыху нездаровіцца. Ізноў прыступ...

Моцкін (*перапалохаўся*). Што вы? А што такое?

Антаніна Цімафееўна. Печань... камні... ведаеце...

Моцкін. Ух, ух, ух!.. Гэта ж вельмі сур'ёзна. Калі так, дык я не буду яго турбаваць.

Антаніна Цімафееўна. Не, не, па важнай справе ён прыме.

Моцкін. Што вы, што вы! Надакучаць хвораму чалавеку?

Антаніна Цімафееўна. Вы не ведаеце яго. Ён жа такі — хворы не хворы, а цягне як вол. І нікому не заікнецца.

Моцкін. Вы ведаеце, у мяне ў Мінску ёсць добра знаёмы доктар. Дваюрадны брат маёй жонкі, дацэнт, гінеколаг. Яго ўсе прафесары і дацэнты ведаюць. Магу ўстроіць.

Антаніна Цімафееўна (*абмахваючыся рукамі*). Дзякую, дзякую... Ён быў ужо і ў прафесароў і ў дацэнтаў... Яму ў Кіславодск трэба. Дык жа лета — гарачая нара цяпер. Не да таго яму. Пачынаецца жніво, хлебапарыхтоўкі.

Моцкін. Антаніна Цімафееўна, здароўе даражэй.

Антаніна Цімафееўна. Ён і слухаць пра гэта не хоча. Для яго даражэй за ўсё — работа. Макара Сямёнавіча, сакратара райкома, у прыклад ставіць. Яму ўборачная і хлебапарыхтоўкі снаць не даюць. На першае месца раён хоча вывесці.

Моцкін. Калі Сцяпан Васільевіч захоча, дык сёлета наш раён можа самым першым закончыць хлебапарыхтоўкі.

Антаніна Цімафееўна. А чаму ён не захоча?

Моцкін. Таму, што тут... трэшкі... ведаеце, трэба...

(Расганырыўшы пальцы, робіць рукой нейкія выкрутасы.)
Не ведаю, ці паслухае ён.

А н т а н і н а Ц і м а ф с е ў н а. А вы пагаварыце з ім, нарайцеся. Можка, ён вас і паслухае.

Заходзіць К а л і б е р а ў.

К а л і б е р а ў. А-а, Моцкін.

М о ц к і н. Добры дзень, Сцяпан Васільевіч! У вас такі і сапраўды нездаровы выгляд. *(Вітаецца.)*

К а л і б е р а ў. Ну, што там у цябе? Сядай.

М о ц к і н. Сёння выхадны дзень, і вам трохі нездаровіцца, дык я ўжо не буду турбаваць. Я найду. Выбачайце, што зайшоў. Не ведаў.

К а л і б е р а ў. Ну, ладна, ладна. Што там у цябе?

М о ц к і н. Хай сабе мне няма ні выхаднога дня ні снакойнай ночы, дык я ўжо як-небудзь буду круціцца. А навошта вам, калі ў вас такое здароўе?

К а л і б е р а ў. Дык чаго ты тады заходзіў?

М о ц к і н *(зразумеў, што далей юліць лішне)*. Заўтра на выканкоме вы будзеце слухаць аб малаканастаўках. Дык я ўчора за вечар зрабіў спіс — хто як здае малако. Можка, вы паглядзелі б?

А н т а н і н а Ц і м а ф с е ў н а. Я схаджу ў аптэку, можа, «Есентукі № 20» прывезлі. *(Выйшла.)*

К а л і б е р а ў. Ага... пакажы. *(Разглядае спіс.)* Так... так... «Леў Талстой» поўнасцю разлічыўся?

М о ц к і н. «Леў Талстой» маслам... маслам... кхе... з магазіна...

К а л і б е р а ў. А гэта? А тут? Што? У Гарошкі столькі?

М о ц к і н. Вы ўжо не хвалюйцеся. Пры вашым здароўі...

К а л і б е р а ў. Ты аб маім здароўі не клапаціся. *(Разважліва.)* Малако-то малако, але не яно рашаючае звяно ў нашай рабоце.

М о ц к і н. Канешне, што малако? Гэта чануха. Заўтра на выканкоме націсем, і яно само пацячэ.

К а л і б е р а ў *(ходзіць па пакоі заклапочаны)*. Хлеб — вось што аснова асноў.

М о ц к і н. Сцяпан Васільевіч! Дык мы ўжо графік надрыхтавалі. Заўтра таксама трэба зацвердзіць. Паглядзіце, калі ласка.

К а л і б е р а ў *(разглядае графік)*. Намецілі першага верасня закончыць хлебаздачу?

Моцкін. Першага верасня, Сцяпан Васільевіч. Мы трохі скарацілі дзяржаўныя тэрміны.

Калібераў. Бачу, што трохі. А на справе калі скончыце?

Моцкін. Ну, думаю, пятнаццатага верасня скончым.

Калібераў. А пра датэрміновае выкананне планаў чуў што-небудзь, таварыш Моцкін?

Моцкін. А як жа! Чуў, канешне.

Калібераў. Дык вось, сёлета мы навішны быць перадзе перадавікоў! Ясна? Каб перадавікі за намі ў хвасце пляліся. А твой графік забяспечвае гэта? *(Моцкін паціскае плячыма.)* Дык вось, напляваць і забыць твой графік. Да пятнаццатага жніўня з хлебанарыхтоўкамі павінны разлічыцца поўнасцю і без лішняй гаворкі.

Моцкін. Гэта не так проста арганізаваць, Сцяпан Васільевіч.

Калібераў. Арганізуеце! А не зробіш — душу вон і жылы на тэлефон! Цацкацца не буду. Даволі.

Моцкін. Ну, Сцяпан Васільевіч, тут трэба пакруціць мазгамі.

Калібераў. Чорт вазьмі! Другія раёны такія ж, як наш: адна і тая сістэма, адны і тыя арганізацыі і калгасы амаль такія ж, а яны на паўмесяца, а то і на цэлы месяц раней за нас заканчваюць хлебанарыхтоўкі. Або сейкі сакрэт ёсць, або мы нікуды не вартыя кіраўнікі.

Моцкін. Не, чаму? Кіраўнікі вы добрыя. Але і сакрэты таксама ёсць. Адзін сакрэт — калгасы, відаць, не адшолькавыя. Напэўна, багацейшыя.

Калібераў. А другі?

Моцкін. Другі вы таксама ведаеце. Што з беднага браць? Трэба браць з багатага. Завысіць плац багатаму — і націскай. Хай выкопвае.

Калібераў *(махнуўшы рукой)*. Які гэта сакрэт?

Моцкін. І я ж кажу: які гэта сакрэт?

Калібераў. Значыць, ёсць яшчэ і трэці?

Моцкін. Калі гаварыць шчыра, дык ёсць. Праўда, гэты сакрэт... сакрэтны.

Калібераў. Ну, ну, цікава.

Моцкін. Некаторыя, не ведаю, разумныя ці неразумныя, людзі робяць... Яны хітра робяць. Канешне, яны не крадуць і сабе ў кішэню не кладуць. Усё для роднай дзяржавы стараюцца. Скажыце, а хто не хоча быць перадавіком?

Калібераў. Ды гавары ты адкрыта, Моцкін. Што ты фішціш?

Моцкін. Я не фішчу... Я хачу сказаць, што хітрыя людзі перад начальствам заўсёды ў добрым святле.

Калібераў. Фу ты, чорт вазьмі!.. Ну і чалавек ты! Соль, соль давай.

Моцкін. Скажыце чэсна — а вы мне не насоліце гэтай соллю?

Калібераў. А ты баішся?

Моцкін *(асмеліўся)*. Сцяпан Васільевіч... У некаторых раёнах парыхтоўку збожжа праводзяць спіртзаводы, леспрамгасы. Яны прымаюць ад калгасаў хлеб і выдаюць квітанцыі.

Калібераў. Так, так.

Моцкін. У нашым раёне ёсць спіртзавод.

Калібераў. Ну, ну.

Моцкін. Калі там працуе свой чалавек, дык з ім лёгка дамовіцца.

Калібераў. Так, так.

Моцкін. Каб ён выдаў калгасам квітанцыі, а з калгасаў узяў пакуль што не хлеб, а гарантыйныя распіскі.

Калібераў *(дагадаўся)*. Так, так, так, так...

Моцкін. Хлеб яшчэ на полі, а мы ўжо з дзяржавай разлічыліся. І зводку ў вобласць паслалі законную — на падставе квітанцый.

Калібераў. А потым?

Моцкін. А потым? Будзем націскаць і здаваць хлеб, каб вярнуць гарантыйныя распіскі. Праўда, цяпер развялося столькі рэвізораў, кантралёраў і правяральшчыкаў, што хоць ты плач. І асабліва тых, як іх, што пішуць у газеты, у «Кракадзіл», у «Вожык».

Калібераў *(схамянуўшыся)*. А ты, брат, камбінатар! Спе-ец!

Моцкін. Цяпер вам трэба толькі націскаць, паціскаць, націскаць. А я, я ім буду падказваць выхад. Па сакрэту. Праўда, не ўсякаму старшыні можна падказаць такі выхад. Гарошку з «Партызана» можна.

Калібераў. Гарошку... *(Думаючы.)* Гарошку можна... А яшчэ?

Моцкін. Ну, «Льву Талстому» можна. Толькі перад гэтым страху трэба нагнаць.

Калібераў. І ўсё?

Моцкін. З усяго раёна можна выбраць яшчэ аднаго-двух. І нам хопіць — во!

Калібераў. Та-ак...

Моцкін. Капешне, Сталярову з «Большавіка» пра гэта не заікайся — прыцыповы. З такім кашу не зварыш. Ці, напрыклад, Штаненка з «Максіма Горкага»... Той падкруціць вус і скажа: «А ну-тка, таварыш Моцкін, хадзем параімся на бюро райкома...» (*Паказвае на Калібераву, як бы Штаненка ўзяў яго за каўнер.*) Да чаго ж яхідны чалавек.

Калібераў (*з падозрэннем*). Ты што, таварыш Моцкін, жартуеш ці ўсур'ёз стараешся выканаць хлебна-рыхтоўкі. А?

Моцкін. Сцяпан Васільевіч! Як жа мне не старацца?! За хлеб у мяне ўжо дзве вымовы. Адноу Макар Сямёнавіч даў у мінулым годзе, а другую — яшчэ раней — вобласць прыслала... Калі камень доўга ляжыць на адным месцы, дык ён абрастае мохам. А чалавек — вымовамі. За свой век я пераканаўся. Трэба шукаць сухога месца. А мне абяцалі пасаду дырэктара базы ў Бабруйску. Дык навошта мне гэты самы мох? На новае месца трэба прыехаць чыстым... Вы думаеце, калі мне даюць вымову, дык я не хварэю? Таксама хварэю...

Калібераў (*укалоўшы Моцкіна позіркам*). «Таксама»? Скажы, Моцкін, а ты Статут партыі чытаў?

Моцкін. Чытаў, Сцяпан Васільевіч.

Калібераў. Ты думаш, мне надакучыла пасіць у кішэні партбілет?

Моцкін. Што вы, Сцяпан Васільевіч? Я так не думаю.

Калібераў. Дык навошта ж ты мяне штурхаеш на падман партыі, на падман дзяржавы, на злачынства?

Моцкін. Я штурхаю? Я нікога не штурхаю. Вы самі прасілі, каб я раскажаў сакрэт. Я толькі раскажаў, як некаторыя робяць.

Калібераў. Ты думаеш, калі мне аб'явілі вымову, дык я гатоў на ўсякую хітрасць і подласць, каб быць на добрым рахунку ў начальства?

Моцкін. Што вы, Сцяпан Васільевіч? Якую вымову? Я нічога не ведаю.

Калібераў. Ты ўсё ведаеш. Але памыляешся — на падман партыі, на злачынства перад дзяржавай я не пайду.

Моцкін. Ніякага злачынства і ніякага падману няма. (*Шчыра.*) Дзяржаве мы аддадзім усё, што належыць, абавязацельствы свае выканаем поўнасцю.

Калібераў (праз зубы). Моцкін! Калі ты яшчэ хоць раз заікнешся, май на ўвазе — усе твае камбінатарскія махінацыі я выкрыю на бюро райкома.

Моцкін (спалохаўся). Сцяпан Васільевіч! За што? Я ж толькі вам расказаў. Даю вам чэснае слова: буду рабіць толькі так, як вы скажаце.

Калібераў. Як скажа партыя!

Моцкін. Ну і партыя, канешне.

Паўза.

Моцкін закурыў. Калібераў з хітраватай усменкай таксама працягвае руку на папяроску. Моцкін ахвотна частуе. Прыкурваюць. Дружна пускаюць струйкі дыму ўгору.

Калібераў. Табе, Моцкін, падабаецца твая пасада?

Моцкін. Што вам сказаць? Як уласная жонка.

Калібераў. Што значыць — «як уласная жонка?»

Моцкін. Трошкі люблю, трошкі цярплю, трошкі хачу другую.

Калібераў. Другую хочаш? Цёплае месца шукаеш?

Моцкін. Сцяпан Васільевіч, скажыце, а хто не шукае? Кожны чалавек шукае сабе цёплае месца. Адны едуць у Крым, другія — у Сочы, туды, дзе болей сонца, дзе цяплей. А для вас хіба няма лепшага месца, чым тут? Ёсць. Дык чаго тут сядзець? Чаго нам тут сядзець, Сцяпан Васільевіч?

Калібераў. Ты глядзі, Моцкін, зломіш сабе шыю.

Моцкін. Ломіцца тое, што не гнецца.

Заходзіць Антаніна Цімафееўна.

Антаніна Цімафееўна. Сцёна! Скінь ты гэту піжаму. Надзець касцюм.

Калібераў выходзіць у спальню, каб пераапрацуцца.

Вы гаварылі са Сцяпанам Васільевічам?

Моцкін. Гаварыў.

Антаніна Цімафееўна. Ну і што?

Моцкін. Куды там! І слухаць не хоча. Не дазваляе.

Антаніна Цімафееўна. А без яго дазволу нельга, калі ён не згодзен?

Моцкін. Канешне, можна. Але ж боязпа... без дазволу.

Антаніна Цімафееўна. А вы не бойцеся. Паверце мне. Дзе ж вы бачылі, каб па гэта (пакруціла пальцам і так, як Моцкін) дазвол давалі?

М о ц к і н. Дык ён жа нават і слухаць не хоча і ведаць не хоча.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Ах, які ж вы нездагадлівы. Ён жа толькі ведаць не хоча. Яму не трэба гэтага ведаць.

М о ц к і н. Ага... Ясна...

Прыходзіць дырэктар спіртзавода П е ч к у р о ў.

П е ч к у р о ў. Добры дзень, Антаніна Цімафееўна.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. А-а, Кузьма Прохаравіч! Добры дзень! Як пажывае Ніна Трафімаўна? Сядайце.

П е ч к у р о ў. Нічога, дзякую. Прывітанне вам перадавала.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Дзякую. А як сыноч? Ізэўна, бегае ўжо?

П е ч к у р о ў. Не, гультай. Пакуль што поўзае.

М о ц к і н. Увесь у бацьку.

Заходзіць К а л і б е р а ў.

К а л і б е р а ў. А-а, п'янтрэст! Здароў, здароў!

М о ц к і н. Ну, як там у вас, таварыш дырэктар спіртзавода, яшчэ не капае?

П е ч к у р о ў. Хоць і не капае, але сырасць ёсць.

М о ц к і н. Сырасць ці сырэц?

К а л і б е р а ў (*лянае на кішэнях — шукае, папяросы*). Антаніна! Дзе мае папяросы?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Ты ж яшчэ не паснедаў, Сцёна. Апетыт страціш.

П е ч к у р о ў (*прапануе папяросы*). Калі ласка, у мяне ёсць.

М о ц к і н (*апярэдзіўшы Печкурова*). Калі ласка...

К а л і б е р а ў (*жартам*). Хабару не бяру. (*Пайшоў у спальню па папяросы.*)

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а панесла на кухню «Есептукі».

П е ч к у р о ў. Ну, што?

М о ц к і н. Трэба быць дышаматам. Ты яму з дзяржаўных пазіцый. Разумееш? Пра хлебапарыхтоўкі зрабі намёк. Толькі асцярожна, не ў лоб. Скажы, што для раёна, ты пастараснешся... каб не быць у хвасце...

Вяртаецца К а л і б е р а ў, а потым А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а.

К а л і б е р а ў. Ну, што вы стаіце? Сядайце.

М о ц к і н. Не, я пайду. Бывайце здаровенькі! Будзь-

це ўпэўнены, Сцяпан Васільевіч, Моцкіп вас не падвядзе, без вас я пі-пі-пі. *(Да Печкурова.)* Ну, таварыш дырэктар спіртзавода, рыхтуйся да прыёмкі хлеба. *(Выйшаў.)*

Калібераў. На паваселле хутка пазавеш?

Печкуроў *(уздыхнуўшы)*. І сам не ведаю калі, Сцяпан Васільевіч. Усе мае плачы... *(Махнуў рукой.)* Хіба толькі вы выручыце.

Калібераў. Ад каго? Ад пракурора? Можна, з заводу цягаў матэрыялы для ўласнага доміка?

Печкуроў. Не, тут усё чыста. Усё за свой кошт. І квітанцыі маю... *(палез у кішэню, каб паказаць квітанцыі)* на бензін, на лес, на цэглу...

Калібераў. То-та ж, глядзі!.. Ну, а што такое?

Печкуроў. Ваенком... *(Уздыхнуўшы.)* Маёр Дусё.

Калібераў. Што маёр Дусё?

Печкуроў *(з іроніяй)*. Пятага ліпеня ў яго жонкі былі імяніны.

Антаніна Цімафееўна. Ну і што?

Печкуроў. А я завалтузіўся з гэтым домікам і забыўся, зусім з галавы вылецела.

Калібераў. Ну дык што?

Печкуроў. Вось, павестку прыслаў. Відаць, на вайсковыя зборы.

Калібераў і Антаніна Цімафееўна смяюцца.

Калібераў. Ты сур'ёзна думаш, што ваяком праз пейкія імяніны табе павестку прыслаў?

Печкуроў. Я падазраю, Сцяпан Васільевіч. Акрамя таго, Моцкіп сказаў, што так.

Калібераў. Кожнага чалавека вы лічыце прайдзі-светам.

Антаніна Цімафееўна. Гэта вам павука. Імяніны жонкі начальніка — не абы-што.

Печкуроў. Вам смешна, а я малодшы лейтэнант, зепітчык.

Антаніна Цімафееўна. Для малоднага лейтэнанта вы, Кузьма Прохаравіч, занадта поўны.

Калібераў *(праз смех)*. Які з цябе афіцэр? Разумна ўсё-такі робяць, што не даюць тлусцець.

Печкуроў. Сцяпан Васільевіч, дык вы...

Калібераў. Не, брат, тут справа дзяржаўная. Канстытуцыю чытаў? Там запісана, што абарона Айчыны — свяшчэнны абавязак кожнага грамадзяніна СССР.

Печкуроў. Чытаў, вядома...

Калібераў. Таму мы навішчы быць начыку, навінны быць гатовымі да абароны. А ты зенітчык.

Печкуроў. Сцяпан Васільевіч! Я, здаецца, чалавек сур'ёзны. У прышчыне, вядома, я нічога не маю супраць.

Калібераў. Яшчэ б...

Печкуроў. Але ўзважце гэта па-дзяржаўнаму. Цяпер самая гарачая пара: трэба завод рыхтаваць да новага сезона, нарыхтаваць сыравіну. І самае галоўнае — вось вось пачнецца хлебаздача. Дык дзе я прынясу больш карысці? Гэта пытанне трэба рашыць з дзяржаўнага пункту погляду, у інтарэсах раёна.

Калібераў. Н-да... У інтарэсах раёна, кажаш?..

Печкуроў. Маёр Дуеў ранае гэта чыста ведаемствена, а вы можаце — з дзяржаўных пазіцый.

Калібераў. Н-да-а...

Печкуроў. На майго памесніка, галоўнага інжынера, цяжка спадзявацца. Вы ж ведаеце, які ён букваед. Што б ён ні рабіў — ад літары не адступіцца. Пачэпіць пенсэ на нос — і ў інструкцыю. А ў час хлебапарыхто-вак прыходзіцца іншы раз... знаеце... і так... як-небудзь... не толькі па інструкцыі.

Калібераў. Ну, я яму гайкі закручу!..

Печкуроў. Дык яму ж яшчэ трэба закручваць гайкі, а ў мяне ўжо закручаны... *(Уздыхнуў.)* Далей няма куды.

Калібераў. А як у вас з Моцкіным? Што, дружба?

Печкуроў. Дружба — не дружба, але адзін аднаму верым.

Калібераў *(у роздуме)*. Так, т-так... А па якое чысло цябе выклікаюць?

Печкуроў. На заўтра.

Калібераў ходзіць па пакоі, прыкідваючы, як вырашыць гэтае пытанне. Печкуроў чакае рашэння, як прысуду. Вось ён глянуў на «адваката», Антаніну Цімафееўну, просячы дапамогі.

Антаніна Цімафееўна. Ты ўсё-такі, Сцяпан Васільевіч, пагавары з Дуевым.

Калібераў. Я не маю ніякіх правоў.

Антаніна Цімафееўна. А ты яму нарай, растлумач... з дзяржаўных пазіцый, у інтарэсах раёна.

Печкуроў. З вашым аўтарытэтам, з вашым словам ён будзе лічыцца.

Калібераў ходзіць па пакоі. Антаніна Цімафееўна і Печкуроў праводзяць яго вачыма. Нарэшце Калібераў надыходзіць да тэлефона.

Антаніна Цімафееўна і Печкуроў пераглянуліся. Антаніна Цімафееўна ўсміхнулася і паляпала Печкурова па плячы.

Антаніна Цімафееўна. А я вам зараз снеданне арганізую.

Калібераў *(на тэлефоне)*. Маёра Дуева.

Печкуроў *(Антаніне Цімафееўне)*. А ў вас настойка?

Антаніна Цімафееўна. Адны ягады.

Печкуроў тайком ад Каліберава выцягвае з партфеля грэлку са спіртамі і наказвае Антаніне Цімафееўне, каб яна выліла ў графін з настойкай, які стаіць на акне. Антаніна Цімафееўна так і робіць. Калібераў заўважыў гэта, зразумеў і адварнуўся, каб не бачыць.

Калібераў. Дуеў? Калібераў. Прывітанне ўзброеным сілам. На рыбу сёння не паехаў?.. А-а... Слухай, ты што, Печкурова, дырэктара спіртзавода, выклікаў?.. Ага... так-так... Пара ў нас пачынаецца гарачая: хлебапастаўкі, а там бульба... А завод яго не малепькі. Яму трэба будзе прымаць і хлеб і бульбу. Без яго там запарацца. Там жа такія работнічкі, што... Так што ў нашых інтарэсах, у інтарэсах раёна... Што? Так-так... А я думаў... Толькі анкету? Ну, будзь здароў. *(Да Антаніны Цімафееўны.)* Паснедаем, ці што? *(Печкурову.)* Здаецца мне, што ты не так пра завод, як пра свой домік думаш... Пачнецца хлебаздача, каб на заводзе піякай затрымкі не было. Зразумеў? І наогул...

Печкуроў. Будзьце ўпэўнены, Сцяпан Васільевіч. Галаву адкруціце.

Антаніна Цімафееўна. Прашу за стол.

Печкуроў. Дзякую.

Нясмелы стук у дзверы.

Антаніна Цімафееўна. Калі ласка!

Нясмелы стук паўтараецца.

Калі ласка, калі ласка, заходзьце!

Дзверы расчыняюцца, паказваецца кашолка, другая і затым — Гарошка Ягор Сяргеевіч. Ubачыўшы на сталі снеданне і чаркі, ён крыху разгубіўся, збянтэжыўся.

Гарошка *(хаваючы за спіну кашолкі)*. Выбачайце, калі ласка!.. Добрага здароўечка вам.

Калібераў. А-а, Гарошка! Ну, заходзь, заходзь. Што ты засаромеўся, нібы ў жапочую лазню трапіў?

Гарошка. Ды вы ж... Ды я ж... не ў час трапіў. Хлеб-соль.

Калібераў. Якраз у час. Прапу за стол.

Гарошка перадае Антаніне Цімафееўне кашолкі.

Антаніна Цімафееўна. Сядайце, сядайце.

Калібераў. А там што? Парушыце Статута сельгасарцелі?

Гарошка. Ды не! Што вы! Агурочки, маладыя агурочки. Жонка перадала Антаніне Цімафееўне. Свае, са свайго агарода. Не?

Печкуроў. А-а, добрая закуска. Люблю агурочки.

Гарошка. Закусачка ў мяне ёсць, таварыні дырэктар спіртзавода. Міласці просім.

Калібераў. Бач, куды страляе. *(Разлівае ў чаркі настойку.)*

Антаніна Цімафееўна *(перасцерагаючы)*.
Сцёпа, ты забыў, што табе пельга?

Калібераў. Чаму пельга?

Антаніна Цімафееўна *(налівае гасцям)*.
У Сцяпана Васільевіча сёння быў прыступ у пячонках. А калі прыступ — піць пельга, ну ні кропелькі. Дык вы ўжо і не ўгаворвайце яго.

Калібераў. Гэта чорт ведае што такое!..

Антаніна Цімафееўна. Так-так, мілы. Рэжым ёсць рэжым!

Печкуроў. Гэта і я скажу: без рэжыму ў нашы гады прападзеш. *(Паднімае чарку, урачыста.)* Сцяпан Васільевіч!..

Гарошка *(таксама паднімае чарку)*. Сцяпан Васільевіч!..

Сцяпан Васільевіч адварнуўся. Гарошка і Печкуроў пераміргнуліся і вынілі.

Антаніна Цімафееўна. Яму даўно трэба ў Кіславодск. Дык хіба вырвешся з гэтай вашай уборачнай? Сам тут пакутуе, і я з ім. Тут і здароваму мотанна, а не толькі хвораму.

Гарошка. Антаніна Цімафееўна, а чаму вы да нас не заглядваеце? Рэчка пад бокам, луг, лес. А-ах, як харапа!

Антаніна Цімафееўна. Ды ўсё ніяк не збяруся.

Калібераў. Ты што? Пад чужых жонак клініі падбіваеш?

Гарошка. Я ўжо да чужых жонак пяздаты, Сцяпан Васільевіч. Да мяне можна пусцаць. Не?

Калібераў. А куды ж яна надзею сваіх катой?

Гарошка. Катой? А катой можна... Можна і катой. Малака ў нас хоніць. Не?

Печкуроў. А ў іх там сапраўды хораша. Вось бы дзе домік паставіць.

Калібераў. Ну, як жа ты, Гарошка, да ўборачнай надрыхтаваўся? За колькі дзён думаш выканаць хлебанастаўкі?

Гарошка. Вось таму, Сцяпан Васільевіч, я і заехаў да вас. Прасіць буду. Вельмі буду прасіць.

Калібераў. За спрос платы не бяруць.

Гарошка. Сцяпан Васільевіч! Не завышайце нам хоць у гэтым годзе план хлебазакупа. Зрабіце ласку. Дайце годзік перадыхнуць. А то ўжо мне калгаснікі праходу не даюць. Думаюць, што я сам, каб перад начальствам выслужыцца.

Калібераў. А дзяржаве што?

Гарошка. Дык жа, Сцяпан Васільевіч, некаторыя з году ў год, а нам... А, часнае слова, ураджай у нас сёлета... На праўдзе, на закону зрабіце, як ёсць.

Калібераў. Значыць, мы не на закону робім?

Гарошка. Я не кажу... Сцяпан Васільевіч, вам відней.

Калібераў. А калі відней, значыць... у інтарэсах раёна робім. І галоўнае — у інтарэсах дзяржавы. Дзяржаве трэба хлеб. А што ты хочаш? На адсталых выехаць? Ім трэба данамагчы хоць бы да сярэдніх падцягнуцца.

Гарошка. Дык жа мы, так сказаць, перадавыя, таксама да сярэдніх прыцягнуліся. Не?

Калібераў. Значыць, дрэнна гаспадарыце! Біць трэба за такое кіраўніцтва!

Гарошка. Біць-та нас б'юць, Сцяпан Васільевіч. Зверху вы, а знізу калгаснікі. А за што? На працадзень мала даём. Вось за што. А вы, Сцяпан Васільевіч, са свайго боку, ведаеце, таксама... трохі... Так што мне — хоць круць-верць, хоць верць-круць, Усё адно.

Печкуроў. А ты, Гарошка, не круць-верць, а круць-круць.

Аптапіна Цімафеяўна выйшла на кухню.

Гарошка. Так можна закруціцца. Сцяпан Васільевіч, калі б сёлета на закону ўстанавілі план, часнае слова, на працадзень у нас будзе не менш...

Калібераў. Таварыш Гарошка! Я яшчэ не помню

такога выпадку, каб за нізкі працадзень каму-небудзь абвясцілі вымову. А за адставанне з хлебапастаўкамі — я асабіста... ведаю такіх кіраўнікоў, якія па дзве і тры вымовы маюць. Яспа?

Калібераў хуценька налівае ўсім па чарцы, пераміргнуўшыся, яны выпіваюць.

Г а р о ш к а. Ясна. Хоць круць-верць, хоць верць-круць.

Выпілі яшчэ па адной, Печкуроў пачынае песню: «Шумел камыш, дрэвья гнулись...» На высокай ноце падхапіў песню і Гарошка: «...а почка темная была...» Прыбягае Антаніна Цімафееўна і зачыпяе вокны.

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Двор старшыні калгаса «Партызан» Гарошкі. Дом з адкрытай верандай, у палісадніку вішні. На верандзе вазоны. Да акна на гарышчы прыстаўлена лэсвіца. На верандзе за столікам Лёня малюе ў пасценгазету карыкатуры. Ягор Сяргеевіч спіць на канапе, прыкрыўшыся газетай. Храпе, аж пагалоскі ідуць.

Л ё н я. «Ехаў дзедка на кірмаш...»

Чуваць храп Гарошкі.

«З ім на возе баба...»

Храп мацней.

«Конік з выгляду дарма...»

Зпоў храп.

«Ды цягнуў ён слаба...»

Заходзіць П а т а ш а.

П а т а ш а. Што ты тут малюеш?

Л ё н я. Афармляю пасценгазету. Грамадская на-
грузка.

П а т а ш а. Хто гэта?

Л ё н я. Ісус Хрыстос.

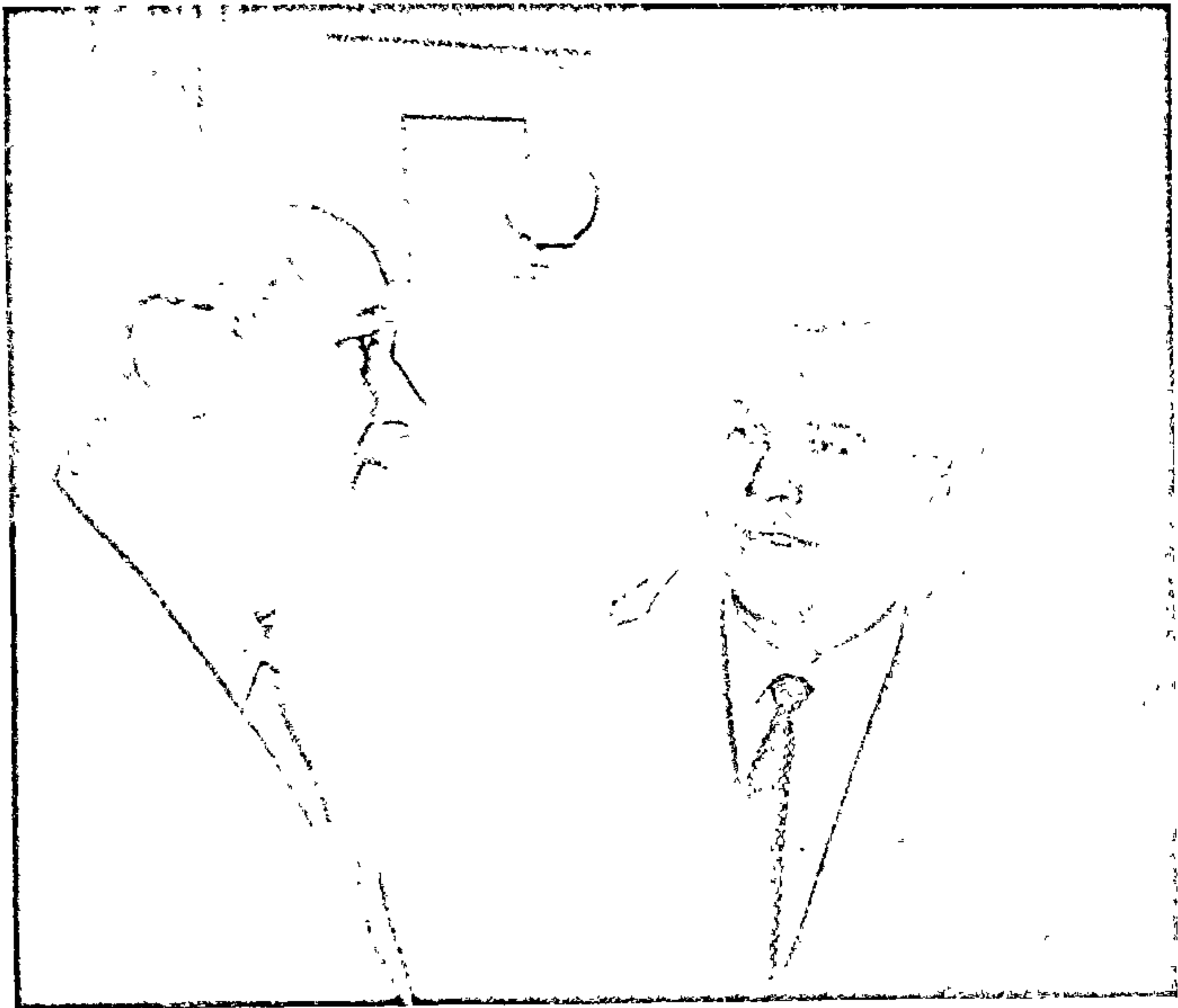
П а т а ш а. У пасценгазету?

Л ё н я. А што?

П а т а ш а. Ён жа быў маладым. А чаму ты яго лы-
сым зрабіў?

Андрэй Макаёнак і Алесь Ганчар.
1958 год.

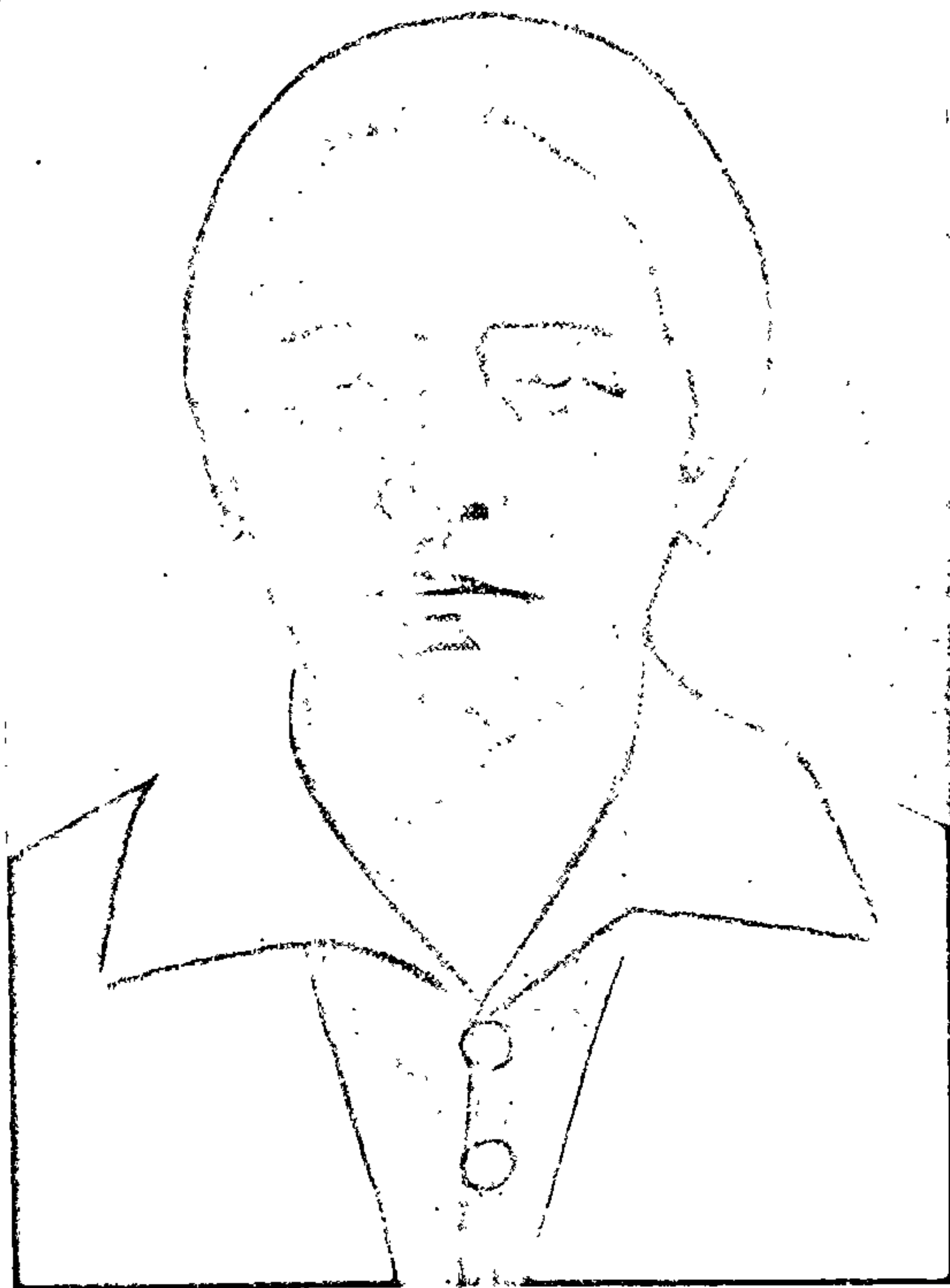

Маці Андрэя Макаёнка Малання Міхайлаўна.
1930 год.

Лёня. Быў маладым, а цяпер палысеў. Колькі часу праішло. А на татку ён не надобны?

Паташа. Лысіна якраз такая.

Лёня. Дык вось гэта і ёсць тата ў вобразе Хрыста.

Паташа. А за што вы яго?

Лёня. За тое, што ўсім грахі даруе. Пазнячыха за ўсё жыво ні разу на полі не была. Грыбы ў горад возіць і ягады. А праўленне ёй ні слова.

Паташа. Дастанецца табе ад бацькі на арэхі.

Лёня. А за кым крытыкі? А-а! Паталя Ягораўна, а чаму ты сёння прыбралася, як на настаўніцкую канферэнцыю?

Паташа. Вырасцеш, Лёня,— сам даведася.

Лёня. Уранні падзела адно плацце, а цяпер другое...

Заходзіць Марыя Кірылаўна.

Марыя Кірылаўна. А дзе бацька?

Лёня. Займаецца самастойнай вучобай. У цяньку на канане пад газетай.

Марыя Кірылаўна. Ягор! Ягор! Ці не здурэў ты? Жыво ў разгары, а ты сярод дня бурбалкі пускаеш? Што людзі падумаюць?

Гарошка *(праціраючы вочы)*. Падумаюць, што я быў на парадзе ў Каліберава.

Лёня. І скончылася яна на сігналу настуха: «Выганя-я-яй!»

Гарошка. Вунь, чуеш, нават дзеці ведаюць.

Марыя Кірылаўна. Пратры хутчэй вочы! Сам Калібераў прыехаў. Зараз у хату наскочыць.

Лёня. Закручваць тату гайкі?

Гарошка. А ты... Вільгаць вытры над носам!

Марыя Кірылаўна. І ўпаўнаважаны з ім, Моцкін. У праўленні былі і ў свіран ужо заглянулі.

Лёня. Тэндэнцыю шукаюць?

Гарошка. Якую тэндэнцыю?

Лёня. У газеце чытаў? Вось пра наш раён. *(Узяў газету, чытае.)* «Раён не вынадкова з першых дзён кампаніі адстае з хлебанастаўкамі. У наасобных калгасах яшчэ не выкрылі шкодную тэндэнцыю...» А што такое тэндэнцыя?

Гарошка адмахнуўся.

Цікава... Мама, а можа, Пазнячыха і ёсць тая тэндэнцыя?

Марыя Кірылаўна. Ай, адчапіся ты ад мяне. Нічога я не ведаю.

Г а р о ш к а. Скажаш ім, што мяне дома няма, скажаш — на поле паехаў. (*Лезе на гарышча.*)

Л ё н я. Палез, а не паехаў.

Н а т а ш а. А што, як туды Калібераў узлезе і знойдзе цябе там?

Г а р о ш к а. А чаго ён палезе?

Н а т а ш а. Я яму скажу, што ты там.

Г а р о ш к а. Я табе скажу. (*Лезе вышэй.*)

Н а т а ш а. Тата! Як гэта несур'ёзна! Мне проста сорамна за цябе. Хаваецца, як пашкодзіўшае дзіця. Ты ж гаспадар у калгасе. Чаго ты баішся? Што табе зробіць?

Г а р о ш к а. А што я ім зраблю? Што я ім скажу? Графік за пяціднеўку не выканаў?! А як я апраўдаюся? Ну? Такі графік! Ды яго не толькі за пяціднеўку — за наўмесяца не выканаеш. Хоць лоб разбі. Што я, усіх людзей зніму з поля на возку і малацьбу? Га?

Н а т а ш а. Што ты на нас крычыш? Ты ім так і скажы, а не хвайся.

Г а р о ш к а. І скажу! Не? Я ўсё скажу! Я не магу так працаваць! Няхай здымаюць, калі так! (*Спускаецца з лесвіцы.*) Я гаспадар у калгасе ці не я? Што яны мяне за горла хапаюць! Няма такіх законаў! Не па закону робяць. І ўсё!! Хоць круць-верць, хоць верць-круць! Не па закону!

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Ягор! Ты, глядзі, глупства не пагавары. Ты з імі спакайней.

Г а р о ш к а. Не магу спакайней! Даволі! Я сам ведаю, што дзяржаве трэба здаваць хлеб. І здам! Не?

Марыя Кірылаўна хоча пайсці.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Рабі, як сам ведаеш.

Г а р о ш к а. Куды ты? Можна, частаваць прыйдзецца, дык...

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Тады Лёню прышлеш. Я на агародзе буду.

Н а т а ш а паківала галавой і пайшла ў хату. М а р ы я К і р ы л а ў н а выходзіць. Заходзяць Калібераў і Моцкін. Вітаюцца.

К а л і б е р а ў (*заўважыўшы газету*). Чытаў?

Г а р о ш к а. Пра гэту... як яе... тэндэнцыю? Толькі што.

К а л і б е р а ў. І якія вывады зрабіў?

Г а р о ш к а. Трэба выконваць графік, Сцяпан Васільевіч.

К а л і б е р а ў. Толькі выконваць?

Г а р о ш к а. Выконваць, Сцяпан Васільевіч.

Калібераў. А за першую пяцідзёнку графік выканалі?

Гарошка. Не, Сцяпан Васільевіч. Мала намалацілі... Ведаеце, не зусім яшчэ паспела.

Моцкін. Таварыш Гарошка! Не трэба хлусіць. У вас у свірне топ сем намалочанага збожжа.

Гарошка. А-а, гэта ячмень з насеннага ўчастка.

Моцкін. Бачыце, яшчэ спачатку ўбіраюць насенныя ўчасткі!

Гарошка. Каб не асыпаўся. Шкада. Добры хлеб вырас. І раней паспеў.

Калібераў. А чаму вы камбайн пусцілі на цімафеўку, а не на жыта ці ячмень? Таксама раней паспела?

Гарошка. Насенны ўчастак, Сцяпан Васільевіч.

Калібераў. А гэта не сабатаж?

Гарошка. Не, Сцяпан Васільевіч. Чэснае слова, пачала асыпацца, папаўзла.

Калібераў. Зараз жа перавесці камбайн на ўборку збожжавых. Увесь паяўны намалочаны хлеб адправіць на парыхтоўчы пункт.

Гарошка. Сцяпан Васільевіч...

Калібераў. Калі не хочаце, каб вашы паводзіны расцанілі як сабатаж.

Гарошка. Сцяпан Васільевіч...

Калібераў. Запомніце, таварыш Гарошка, тут не да жартаў!

Гарошка. Лёня! Ідзі пакліч брыгадзіра Міхальчука! І скажы клапаўшчыку, хай адгружае ўвесь хлеб са свірна.

Лёня пабег.

Моцкін. На насенне вы сабе яшчэ намалоціце. Хоціць.

Гарошка. Ці ж пра гэта гаворка? Але ж гэты ячмень спецыяльны, гатунковы, чысты. Шкада такое дабро на харч пускаць. Ды хоць бы на харч, а то ж на спіртзавод... Не?

Калібераў. Трэба не забываць першую заповедзь: лепшы хлеб у першую чаргу — дзяржаве. А вы, як аднаасобнік, як прыватнік, разважаеце. Больш таго... Вельмі падобна на кулацкую тэндэнцыю.

Гарошка. Што вы, Сцяпан Васільевіч, бог з вамі. Толькі не думайце так пра мяне.

Моцкін. Як гэта не думайце, таварыш Гарошка?

Вы графік не выконваеце. Вы цягнеце раён пазад. А нас б'юць. Сцяпана Васільевіча б'юць... у газетах. А вы хочаце, каб мы не думалі.

Калібераў. Запомні, таварыш Гарошка, — калі за гэту няцідзеўку ты поўнасцю не ўвойдзеш у графік, я такі сабантуі арганізую, што моташна стане. На фармуліроўкі скупіцца не буду.

Гарошка. Сцяпан Васільевіч, як жа я цяпер?.. Не змагу, не здолею. Самі вы падумаіце...

Калібераў. Не, цяпер ужо вы думаіце! Я цацкацца не буду. Даволі!

Моцкіп. Пашто такая паніка, таварыш Гарошка? Не такая складаная справа, калі на плячах галава, а не макацёр. Усё можна зрабіць! Праўда, Сцяпан Васільевіч?

Калібераў. Усё можна!.. Можна, калі захочаш.

Моцкіп (Гарошку). Чуеш, таварыш Гарошка? Ты запомні такія словы Сцяпана Васільевіча!

Заходзіць брыгадзёр Міхальчук.

Калібераў. Чаго варта ваша расстапоўка рабочай сілы? Брыгадзёр?

Гарошка. Так, таварыш Калібераў.

Калібераў. Дзе вашы людзі?

Міхальчук. Усе на полі, таварыш Калібераў.

Калібераў. Вось бачыце! Камбайн вы пусцілі на цімафееўку. Усіх людзей вывелі на поле. Малацьбу не арганізавалі. Сарціроўку, сушку і адпраўку збожжа на нарыхтоўчыя пункты сарвалі. А хто за вас будзе здаваць хлеб дзяржаве?

Міхальчук. Мы самі здамо, таварыш...

Калібераў. Калі?

Моцкіп. Ну, калі?

Міхальчук. Я так думаю, таварыш... Пакуль надвор'е добрае, трэба ўхапіць усё з поля. Будзем жаць і ваціць у гумно. А раптам дожджык? Народу малавата... вот. На малацьбу нашлеш, дык на полі асынацца будзе. Адны страты... Дыі надвор'е ў нас такое, што... Клімат. Не загадаеш, дыі не наслухаецца. Прыйдзе Ілья і паробіць гнілля. Як у мінулым годзе — восем гектараў аўса пагніло на полі і шэсць гектараў жыта нарасло ў бабках. Я так думаю, таварыш...

Гарошка. Мы так абгаварылі на праўленні і рашылі.

Калібераў. Вы рашылі здаваць хлеб дзяржаве да новага года?

Міхальчук. Яно, калі на-гаспадарску, дык чаму да новага года? Мы ведаем дзяржаўныя тэрміны.

Заходзіць Лёня.

Моцкін. Сцяпан Васільевіч! З такімі тэмпамі, вы знаеце, наш раён... Нам столькі шынак будзе!..

Калібераў. Зараз жа перавесці з поля палавіну людзей на малацьбу, сарціроўку, сушку і вывазку збожжа на пункты. Камбайн зняць з цімафееўкі і наслаць на жыта.

Лёня. А ў камбайне шатун зламаўся...

Гарошка. Адкуль ты ўзяў гэта?

Лёня. Каля кузні камбайнер гаварыў. Дзед Цімох новы выстругаў. Дзіркі прапякаюць.

Моцкін. Бачыце, Сцяпан Васільевіч, аб'ектыўныя прычыны!

Калібераў. А вы, таварыш Гарошка, паслязаўтра з'явіцеся на пасяджэнне. Там разбяромся! Мы не можам цярынец адставацца раёна... Хлеб — гэта...

Гарошка *(як на завучанаму)*. ...аснова савецкай эканомікі...

Калібераў. Папімаць трэба!.. І вы, таварыш Моцкін, як упаўнаважаны, разам з ім будзеце адказваць за тэмны хлебаздачы. Нікога на галоўцы не паглядзім. *(Акінуўшы мнагазначным позіркам усіх, накіроўваецца да выхаду. За ім Моцкін.)*

Моцкін. Сцяпан Васільевіч! А я што?.. Я, канешне...

Калібераў і Моцкін выйшлі.

Міхальчук. Не хлеб аснова, а калгасы. Будзе калгас спраўны — будзе і хлеб...

Гарошка. І ты туды... Філософ! Чуў, якія словы гаварыў? Якія фармуліроўкі? Ідзі знімай з поля людзей! Зараз жа! Чуеш?

Заходзіць Моцкін.

Міхальчук. І калі ўжо кончыцца гэты сабантуй, калі ў нас сапраўдны парадак усталяецца?

Гарошка. Ты пагавары, пагавары яшчэ!

Прыбягае Ганна — узрушаная, злая, напорыстая.

Ганна. Ты што гэта, Гарошка, усур'ёз? Ці толькі каб начальству вочы адвесці? А?

Гарошка *(перапалохаўшыся)*. Пачакай, пачакай! Не тарахці! Паспееш!

Моцкін. А што такое?

Г а н н а. Хай ён скажа, што гэта такос. *(Да Гарошкі.)* Дык гэта ты загадаў з пасеннага ўчастка ячмень здаваць у пастаўкі?

М о ц к і н. Так, ён.

Г а р о ш к а. Так, я загадаў.

Г а н н а. Дык што ж ты сабе думаеш? А? Па якому такому праву ты самавольнічаеш? Ты чаму распараджаешся, як сваім уласным? Не дам з пасеннага ўчастка!.. Хоць трэсні, а не дам! Не масш права!

М о ц к і н. Што значыць «не дам»?

Г а н н а. А тое і значыць! Насенны ўчастак!

М о ц к і н. Вам ясна, што да пятнаццатага жніўня вы павіпны поўнасцю выканаць хлебапастаўкі?

Г а н н а. А хто ўстаіавіў такія тэрміны? Чаму іменна да пятнаццатага?

М о ц к і н. Як гэта чаму?

Г а н н а. А так — чаму? Па якому закону? Гарошка! Ты баішся пагутарыць з пачальствам па-гаспадарску, дык дай мне... Дай мне тую тоўстую кнігу з закопамі! Дзе яна? Лёня! Прынясі сюды «Даведнік старшыні калгаса».

Л ё н я прыносіць з хаты кнігу.

Ну, таварыш пачальнік, пачытай, ты больш граматы. Дзе тут сказана, што да пятнаццатага?

М о ц к і н. А вы чулі пра датэрміновае выкананне і перавыкананне планаў?

Г а н н а. Чулі, ведаем. Дык для гэтага парадак трэба. А не так: стук-грук — хата, цяп-ляп — печ! Выбачайце, калі ласка, так не выйдзе. Па-твойму, выходзіць, што трэба ўсё кінуць-рынуць — і сіласаванне, і другі ўкос, і звозку саломы ад камбайнаў, і жніво... Пакуль надвор'е добрае — жаць трэба, убіраць трэба. Вось што цяпер галоўнае.

М о ц к і н. Сёння галоўнае — хлебаздача.

Г а н н а. Не толькі сённяшнім днём трэба жыць.

М і х а л ь ч у к. Парадак — галоўнае. Тады і хлебаздача будзе.

М о ц к і н. Ды што мы яе слухаем? Якія тут размовы?

Г а н н а. А ты паслухай і пагавары, калі з табой калгаснікі размаўляюць. Яны і цябе хлебам кормяць.

М о ц к і н *(Гарошку)*. Увесь паяўны намалочаны і высушаны кандыцыйны хлеб адправіць на парыхтоўчы пункт.

Г а р о ш к а. Добра, таварыш Моцкін, добра.

Г а н н а. І насены?

М о ц к і н. Ніякіх насенных участкаў.

Г а н н а. Гэта чаму?

М о ц к і н. Трэба выконваць першую занаведзь. Хлеб здаецца не куды-небудзь...

Г а н н а. А я што — сабе ў кішэню бяру? Не маеце права! Ёсць такая пастанова! З насеннага ўчастка не дам — і ўсё тут!

М о ц к і н. А хто вы такая?

Г а н н а. Калгасніца. Радавая калгасніца! Сваімі рукамі гэты насены ўчастак гадавала: палола, надкормлівала! Вось хто я такая. Начэй недасыпала, думала, каб палета дабро пасеяць...

М о ц к і н (*пры кожным сказе мерае яе з ног да галавы*). Вы гарлапан! Вы зрываеце хлебапастаўкі! Вы сабатуеце дзяржаўнае мерапрыемства! Я знаю гэтую шкодную тэндэнцыю!

Л ё н я (*здагадаўся*). Ага, значыць, цётка Ганна — тэндэнцыя.

Г а н н а. Дык я — тэндэнцыя?! А ты хто такі? Хто ты такі, каб распараджацца маёй працай?

Г а р о ш к а (*сумеўся*). Ганна! Ты што? Учадзела?

Г а н н а. Можа, сам учадзеў. Стаіш тут, нібы мыш над венікам. А я не ўчадзела! Цярпеліне лопнула! Накіцела! Праўду скажу! Я знаю, дарагі ты наш начальнічак, чаго табе хочацца. На чужым гарбу ў рай! Табе абы толькі хутчэй план выканаць, перад начальствам пахваціцца, тэлеграмку ў вобласць паслаць. А на калгасныя справы табе напляваць, тут хоць і трава не расці. Табе ўсё роўна. А мне не ўсё роўна, мне тут жыць...

М о ц к і н. Хто яна такая? Прозвішча, імя і на бацьку... (*Дастае бланкот і запісвае.*)

Г а р о ш к а. Чыхнюк...

Г а н н а. Ганна Аляксееўна.

М о ц к і н. Сацнаходжанне?

Г а р о ш к а. Да калгасаў батрачкай была. Не?

М о ц к і н. У кулака? Ясна... У час акупацыі дзе была, што рабіла?

Г а н н а. Што рабіла? Я табе зараз пакажу, што рабіла.

Г а н н а выйшла.

Л ё н я. Яна пакажа!

Л ё н я выходзіць.

Моцкін. Колькі ў яе працадзён? Як яна працуе?

Гарошка. Працуе добра, таварыш Моцкін. Не?

Моцкін *(недаверліва)*. Добра? *(Пагрозліва.)*

Добра!

Гарошка *(крыху збянтэжыўся)*. Ну, старасца...

Міхальчук. Ну што ты гаворыш, Ягор? Працуе яна вельмі добра. Трэба чэсна сказаць. Працадзён трыста дваццаць будзе. Ну, а што па язык... Слова не пазычае, дык... Актывістка, член партыі, дэпутат сельскага Савета.

Моцкін. Чануха! Яўны антысавецкі элемент. Яна сунраць стварэння дзяржаўных рэзерваў сельскагаспадарчых прадуктаў. А вы? Каму патураеце? Каму?

Гарошка. Таварыш Моцкін! Чэснае слова, не патураем.

Моцкін. Ну, Гарошка, я сваю галаву не буду падстаўляць пад абух. Я далажу таварышу Калібераву. Я яму далажу, каго ты слухаш!

Гарошка *(Міхальчуку)*. Ну чаго ты стаіш? Ідзі знімай з поля людзей!

Міхальчук. Ягор, хай сёння людзі працуюць. Заўтра ўжо...

Моцкін. Што заўтра? Што заўтра?

Міхальчук. Калі вы будзеце брыгадзірам, тады калі ласка. А сёння — я брыгадзір. І людзей ганяць не буду. Вот!.. Не ганіце мяне ў шую. Я таксама пра дзяржаву думаю. Можна, яшчэ больш, як вы. Вот!

Міхальчук выйшаў.

Моцкін. Ну, Гарошка, што ты сабе думаеш?

Гарошка начухаў патыліцу адной рукой, потым другой. Пайшоў і вярнуўся.

Гарошка. Скруціць мне галаву Калібераў. Не?

Моцкін. Калі нічога не прыдумаеш — скруціць.

Гарошка. А што я прыдумаю? Што я прыдумаю? Хоць круць-верць, хоць верць-круць — нічога не прыдумаеш.

Моцкін. А што ў вас на плячах? Гарбузы ці галовы?

Паўза.

Калі хочаш, заўтра ты будзеш самым перадавым у раёне.

Гарошка. Заўтра? Такіх цудаў не бывае.

Моцкін. Не бывае? Яшчэ як бывае. Калі хочаш, сёння дырэктар спіртзавода выпіша табе квітанцыю на збожжа. Адразу на пяцьдзсят тон. Хочаш?

Г а р о ш к а. А дзе я вазьму сёння пяцьдзсят тон?

М о ц к і н. Дзе ты возьмеш? У чарнілцы. Спiртзаводу ты напішаш гарантыйную распіску на хлеб, а мне аддасі квітанцыю. За пяць мiнут ты станеш перадавіком. З дырэктарам спiртзавода я ўжо дамовіўся. Ён вось-вось тут будзе.

Г а р о ш к а. Не, боязна.

М о ц к і н. Чаго боязна?

Г а р о ш к а. А раптам дазнаецца Сцяпан Васiльевич. Не?

М о ц к і н. Навошта яму знаць? Ён зусiм не хоча гэтага знаць. А калі не хоча знаць, дык ён і не будзе знаць. Будзь спакойны.

Г а р о ш к а. Баюся, таварыш Моцкiн.

М о ц к і н. Каго?

Г а р о ш к а. Пракурора баюся.

М о ц к і н. І чаму ты, Гарошка, усiх баiшся? Што ён — воўк? Таварыш пракурор — не воўк. Што ты, украў, ці што?

Г а р о ш к а. А якая выгада Печкурову даваць мне квітанцыі?

М о ц к і н. Не турбуйся, ёсць выгада. Домiк сабе пабудаваў, а склады адрамантаваць (*іранiчна*) забыў. Вось вы адзiн аднаго і выручыце.

Г а р о ш к а. Дачуецца Калiбераў — будзе нам і дудка, будзе і свiсток. Не?

М о ц к і н. Навошта табе свiсток? (*Надзеў шапку, закрый партфель і збiраецца пайсцi.*) Хопiць з цябе і дудкi. Не хочаш! Як хочаш! А паслязаўтра на пасяджэннi ад Калiберава не толькi дудка, труба табе будзе.

Г а р о ш к а. Куды ж вы, таварыш Моцкiн?

М о ц к і н. А што, я дарэмна буду трацiць час?

Г а р о ш к а. Пачакайце, дайце хоць трошкi падумаць.

М о ц к і н. Яму гавораць: таварыш Гарошка, будзьце перадавіком, дык ён яшчэ хоча трошкi падумаць. (*Памерваецца пайсцi.*)

Г а р о ш к а. Стойце! Пачакайце! (*Затрымлівае Моцкiна.*) Ну, скажыце, а ці можна так рабiць?

М о ц к і н. Вось і пабудуй з такімі камунiзм. Можна! Усё можна. Сам Калiбераў так сказаў. Я ж табе казаў: запомнi, Гарошка, такія словы!

Г а р о ш к а. Ну, добра. Хоць круць-верць, хоць верць-круць — усё адно. Я згодзен! Ну і галава ў вас, таварыш Моцкiн. Я сам ніколі б не дадумаўся да такога. А ўрэшце

і мне вальпей цяпер будзе. Можна і другія работы падцягнуць. Не будзе той гарачкі. Не?

Заходзіць дырэктар спіртзавода Печкуроў.

Моцкін. Бачыш, сам бог яго паслаў.

Печкуроў. Па тэлефоне пазваніў. Ну як? У вас гатова?

Моцкін. Яму ж на карысць, а ледзь уламаў яго.

Печкуроў. Упінаўся?

Гарошка. Такая справа, што...

Печкуроў. Э-э, дык Ягор Сяргеевіч можа нас аб'ягорыць.

Гарошка. Што вы, Кузьма Прохаравіч? Каб вы мяне не падкузьмілі.

Печкуроў. Не, не, калі так, я рызыкаваць не буду.

Моцкін. Кузьма Прохаравіч! Калі ўважліва прыглядаюцца да сонца, дык і на сонцы знаходзяць плямы. А мы не сонцы. Мы — чалавекі. І калі мы адстаём з хлебапастаўкамі, да нас таксама прыглядаюцца. А калі Сцяпан Васільевіч прыгледзіцца, дык, будзьце ўпэўнены, заўважыць, што адзін будзе сабе домік за дзяржаўны кошт, а ў другога...

Гарошка. А ў мяне што?

Моцкін. Сабатаж.

Печкуроў. Квітанцыі гатовы. На пяцьдзесят тон. Як мы дамовіліся. Давай распіску са штапам, пячаткай, па ўсёй форме.

Гарошка. Дык пойдзем тады ў праўленне.

Лёня пайшоў у хату.

Печкуроў. Можна было б і чарку выпіць, ды няма калі. Трэба спяшацца назад. Сам Калібераў паехаў на завод. *(Дастае з партфеля грэлку.)* На. А мне кілаграмаў пяцьдзесят агурочкаў маладых. Без усялякіх распісак. Сёння ж. Так?

Моцкін *(Гарошку)*. Будзеш пасылаць зводкі аб уборцы і абмалоце, дык ты іх адпаведна... *(Паказвае: завьысь.)*

Гарошка. Лёня!

З'яўляецца Лёня.

На, пакладзі там, за буфетам. *(Перадае грэлку са спірт-там.)*

Лёня *(патрос грэлку)*. Булькае, а халодная. Каму ж мы яе ставіць будзем? *(Перакуліў уніз коркам.)*

Г а р о ш к а. Асцярожней ты.

П е ч к у р о ў. Бацька знойдзе, каму паставіць. (*Смяецца.*)

М о ц к і н. Хопіць вам, час ідзе.

Л ё н я найшоў у хату.

П е ч к у р о ў. Ну, пайшли, пайшли.

Улягае Г а н н а.

Г а н н а (*Моцкіну*). Вось што я рабіла пры акупацыі. Вось медаль, а вось і ордэн. А ты што рабіў пры акупацыі? Дзе ты быў?

Г а р о ш к а. Супакойся ты, сарока! Ох і язык у бабы! І трэба ж было табе. А-ах!..

Г а н н а. А ты, Гарошка, маўчы! Сапі ды маўчы! За насенны ўчастак я табе, брат, і ў горле пашкрабаю. Пастанову правіцельства пісала не таму, што паперу няма куды дзяваць. Закон ёсць закон! Па галоўцы цябе не наглядзім!

Г а р о ш к а (*крычыць*). Чорт вас вазьмі ўсіх! Што вы мяне ўсе палохаеце! Нікога я не баюся! Чаго табе ад мяне трэба? Чаго табе трэба?

На крык Гарошкі з хаты на веранду выйшлі Н а т а ш а і Л ё н я.

Г а н н а (*спакойна*). Каб не чапалі насеннага ўчастка.

Г а р о ш к а. Ніхто яго не чапае! Адчапіся ад мяне!

Г а р о ш к а надзеў шапку і выходзіць. Следам за ім выходзяць П е ч к у р о ў і М о ц к і н.

Г а н н а (*ласкава*). Перамяніўся чалавек...

Г а н н а выходзіць.

Л ё н я. Ну і тэндэнцыя... Ну і лапатуха!

Н а т а ш а. Ці ж так можна на старэйшых гаварыць?

Л ё н я. А табе што?

Н а т а ш а. Як што?

Л ё н я. Я пе ў школе, а дома. І ты мне не настаўніца, а сястра.

Н а т а ш а. Значыць, толькі ў школе трэба быць культурным, а дома і хуліганіць можна?

Л ё н я. Чуў я гэта. (*Перадражнівае.*) «Дзеці, трэба быць прыкладнымі не толькі ў школе, але і дома і на вуліцы...» Мне ўжо надакучыла.

Н а т а ш а. Ах ты нягоднік! (*Схапіла яго за вуха.*)

Л ё н я. Пусці, пусці! Настаўнікам забарапяецца дзяцей за вушы цягаць.

Н а т а ш а. А я не ў школе, а дома, і не настаўніца, а сястра.

Л ё н я. Пусці! Пусці, табе кажуць! А то ўсе твае на-сцелі накам'ячу!

Н а т а ш а. Я табе накам'ячу.

Л ё н я. Пусці! Вунь пракурор ідзе!

Н а т а ш а. Дзе?

Н а т а ш а адпусціла Лёнева вуха, глянула на вуліцу і пабегла ў хату.

Л ё н я. А-а-а, спужалася!..

Заходзіць пракурор Сяргей Іванавіч Курбатаў.

К у р б а т а ў. Лёпя? Добры дзень!

Л ё н я. Добры дзень, таварыш пракурор.

К у р б а т а ў. Бацька дома?

Л ё н я. Не, няма. У праўленні.

К у р б а т а ў. А маці?

Л ё н я. На агародзе. Можка, паклікаць?

К у р б а т а ў. Не, не трэба. А Наталля Ягораўна?

Л ё н я. Дома. Паклікаць?

К у р б а т а ў. Зрабі такую ласку.

Л ё н я *(хацеў пайсці, але вярнуўся)*. Допыт будзеце рабіць?

К у р б а т а ў *(усміхнуўся)*. Допыт.

Л ё н я. Строгі?

К у р б а т а ў. Вельмі строгі. Вось як ты зараз у мяне.

Л ё н я. Правільна, трэба строга з ёй. Правінілася, значыць?

К у р б а т а ў. Пабачым.

Л ё н я. І пратакол будзе?

К у р б а т а ў. Хутчэй за ўсё акт... грамадзянскага стану.

Л ё н я *(не зразумеў)*. Так... А потым забераце?

К у р б а т а ў. Можка, і забяром.

Л ё н я. Правільна. Хай не цягае за вушы.

К у р б а т а ў. А яна цягае?

Л ё н я. Трохі. А падоўга забераце?

К у р б а т а ў. Можка, назаўсёды.

Л ё н я. Назаўсёды? Не, яна не балюча цягае. Вы яе тронкі натрымайце і пусціце. Яна ўсё-такі добрая. Пават... вот... і... з пятага класа кажуць, што яна добрая настаўніца. Яна толькі дома цягае за вушы.

К у р б а т а ў. Ну, калі так, тады іншая справа.

Л ё н я *(пакруціўшы галавой)*. Та-ак... Паклікаць?

(Расчыняе дзверы ў хату.) Падсудзімая Паталя Ягораўна Гарошка! К пракурору!

Уваходзіць П а т а ш а.

А мне, мусіць, пельга прысутнічаць?

П а т а ш а. Ідзі, Лёня, пагуляй.

Л ё н я. Усё пагуляй ды пагуляй...

Л ё н я заходзіць у хату. Паташа падыходзіць да Курбатава і падае яму абедзве рукі, моўчкі вітаюцца.

К у р б а т а ў. Ну, Наташа, сёння субота, мой судны дзень. Так, здаецца?

П а т а ш а. Так, Сярожа, субота. Я і сапраўды адчуваю сябе як падсудзімая...

К у р б а т а ў. Якая ж ты падсудзімая, калі прыгавор мне выносіцца?

П а т а ш а. Сярожа...

К у р б а т а ў. Я чакаю, Наташа.

П а т а ш а. Гэта такія важныя, такія адказныя крокі ў жыцці... Мне проста... неяк... пават не верыцца, што я выйду замуж... Замуж... Муж... Жонка... Словы нейкія, быццам першы раз чую... *(Глядзіць яму ў вочы вельмі ласкава.)* Муж... *(Жартаўліва.)* Сярожа, а мае вучні не будуць мяне баяцца, калі я выйду за цябе замуж? Я ж тады стану пракуроршай!

К у р б а т а ў. А што я, пудзіла якое, ці што?

П а т а ш а. Сяброўка мая, ты яе ведаеш — Лёля... Помніш, я цябе знаёміла.. Ну там, калі ў інстытуце вучылася... Помніш?

К у р б а т а ў. А-а, з кудзеркамі, беленькая?

П а т а ш а. Ага. Дык ведасш, што яна гаварыла? «Глядзі, Наташа, пракуроры, суддзі і міліцыянеры — чэрствыя, сухія людзі. Яны пават з жонкамі размаўляюць *(перадражнівае афіцыйны тон)* у аднаведнасці з артыкулам такім-та крымінальнага кодэкса...»

К у р б а т а ў *(смеючыся)*. Ну, трапіла б яна ў рукі нашаму брату!..

П а т а ш а. А яна такія трапіла. У маі месяцы.

К у р б а т а ў. Пад суд?

П а т а ш а. За судзію... замуж выйшла.

К у р б а т а ў. Ага, не плюй у калодзеж, прыйдзецца напіцца.

П а т а ш а. А што, Сярожа, калі б я зрабіла якое-небудзь злачынства? Пяўжо ты завёў бы на мяне следства і пад суд аддаў бы?

Курбатаў. Калі б ты не выйшла за мяне замуж?

Наташа. Данусцім.

Курбатаў. Пад суд. Абавязкова пад суд!

Наташа. Ну, а калі б выйшла замуж?

Курбатаў. Тады не! Пі ў якім разе!

Наташа. Дык такая твая прынцыповасць?

Курбатаў. Па закону ж я не меў бы права весці следства і аддаваць жонку пад суд. А няўжо ты магла б зрабіць злачынства?

Наташа. А як ты думаеш?

Курбатаў. Ты не... Ты не такая...

Наташа. А якая я?

Курбатаў. Ты добрая, ты разумная, ты цудоўная, ты самая харошая, ты...

Наташа *(прытулілася да яго грудзей)*. Ну, хопіць, хопіць з мяне.

Курбатаў. Гэта могуць нацвердзіць нават вучні пятага класа. Ты толькі дома за вушы цягаеш...

Наташа. Ах, вось як... *(Жартуючы, сханіла яго за вушы.)*

Курбатаў. Пусці, пусці, настаўнікам забараняецца за вушы цягаць.

Наташа. А я не ў школе, а дома... *(Курбатаў цалуе Наташу.)*

Курбатаў. Наташа, ты з бацькамі гаварыла?..

Наташа адмоўна ківае галавой.

Не? Чаму? *(Гладзіць Наташу па галаве.)*

Наташа. Сорамна неяк... Ты сам пагавары.

Курбатаў. Значыць, ты згодна?

Наташа. Паабяцаў такі рай... Як жа мне адмовіцца?

Курбатаў. Радасць ты мая! Шчасце ты маё! *(Абдымае і цалуе яе.)*

Наташа *(вызваляецца з яго абдымкаў)*. Пусці... Убачаць...

Курбатаў. Не, цяпер я ўжо цябе не аднушчу. З першага бяру адначынак, і паедзем мы з табой на цэлы месяц да майго дзядзькі — лесніка. Там сапраўдны нам будзе рай. Стары ўжо даўно чакае нас. Нават лодку нафарбаваў і тваім імем назваў.

Наташа. Вельмі ўжо здагадлівы твой дзядзя.

Курбатаў. Такі ж, як я...

Наташа цалуе Курбатава. Асцярожна адчыняюцца дзверы, і з хаты выходзіць Лёня. Ад нечаканасці Лёня аж прысеў. Падлічвае секунды, глядзячы на камнас, які посіць на руцэ замест гадзінніка.

Л ё н я. Роўна дваццаць адна секунда па майму кампасу.

Н а т а ш а. Як табе не сорамна, Лёня?!

Н а т а ш а пабегла ў хату.

Л ё н я. А пракурору не сорамна?..

К у р б а т а ў. Недарма цябе за вушы цягаюць...

К у р б а т а ў пайшоў за Наташай.

Л ё н я. А яшчэ казаў «забяру». Вунь куды забірае! Пракурор! Хто яго цяпер баяцца будзе?.. Мама!

Заходзіць М а р ы я К і р ы л а ў н а.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Чаго ты?

Л ё н я. Пракурор прыехаў.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Ну дык што?

Л ё н я. У Наташы допыт рабіў.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Які допыт?

Л ё н я. Стро-огі. Відаць, забярэ.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Што ты пляцеш?

Л ё н я. Не верыш? Вось тады ўбачыш. Яны там, ідзі пагавары з імі.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Вярзеш ты пешта...

М а р ы я К і р ы л а ў н а спачатку, нічога не разумеючы, глядзіць на Лёню, потым выцерла рукі і пайшла ў хату, дзе Наташа і Курбатаў.

Л ё н я. Яна ім дасць! Я ж казаў, хто цяпер гэтага пракурора пабаіцца...

Заходзіць Г а р о ш к а.

Г а р о ш к а. Лёня! Ты грэлку за буфетам паклаў?

Л ё н я. Ага. Тата!

Г а р о ш к а. Чаго ты?

Л ё н я. Пракурор прыехаў.

Г а р о ш к а (*насцярожыўся*). Пракурор?

Л ё н я. Допыт рабіў.

Г а р о ш к а (*занепакоіўся*). Допыт? У каго? У цябе?

Л ё н я. У Наташы. Ды строгі.

Г а р о ш к а (*у роспачы*). Я так і знаў. Я так і знаў.

Л ё н я. Знаў?

Г а р о ш к а. Ай, дурань, дурань. Навошта я слухаў таго Моцкіна. Ах, ах, ах...

Л ё н я (*збянтэжыўся*). Ты яго не бо-ойся!

Уваходзяць Курбатаў, Наташа і Марыя Кірылаўна. У Марыі Кірылаўны на вачах слёзы. Гарошка заўважыў слёзы і плюхнуўся ў крэсла.

К у р б а т а ў *(падышоўшы да Гарошкі)*. Ягор Сяргеевіч! У мяне да вас вельмі важная і сур'ёзная справа.

Г а р о ш к а. Я так і знаў... Я так і знаў... Я чакаў гэтага.

Усе пераглянуліся.

К у р б а т а ў. Ну дык што вы нам скажаце?

Г а р о ш к а. Вінават... Па дурацці па сваёй.

К у р б а т а ў. Чаму па дурацці?

Г а р о ш к а. Чэснае слова, таварыш пракурор, да таго сама не дадумаўся б...

К у р б а т а ў. Я не разумею вас. Тут узаемная згода.

Г а р о ш к а. Якая тут згода? Прыціснулі. Хоць круць-верць, хоць верць-круць — усё адно не выкруцішся. Не?

К у р б а т а ў. Хто прыціснуў?

Г а р о ш к а. Начальства, Калібераў. Такого страху пагнаў...

К у р б а т а ў. Тут нейкае непаразумеенне, Ягор Сяргеевіч.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Ягор, ці не п'яны ты? Паташа паша замуж выходзіць...

Г а р о ш к а. Як замуж?

М а р ы я К і р ы л а ў н а. За Сяргея Іванавіча. Дазволу твайго просяць.

Г а р о ш к а. Ды што ж ты!.. От баба-дурніца! Слёзы пусціла, сырасць разводзіш! Так бы і гаварыла. *(Радасна.)* Значыцца, зяцем...

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Службовы кабінет Каліберавы. Сцяпан Васільевіч падлічвае пешта на лічыльніках і спявае. Настрой у яго самы найлепшы.

К а л і б е р а ў *(напявае)*.

За кукарачу, за кукарачу

Я не прощу!

І окручу я и одурачу,

Но обиду не спущу!

Знаю, поздно или рано,

Ты вернешься в мой шалаш,

И снова в руки таракана

Сердце ты свое отдашь.

Ну-с, што мы маем па сённяшні дзень? Так-с... Сорак два... два пішам, чатыры ў памяці... двойчы шэсць — дванаццаць ды чатыры — шаснаццаць... семдзсят восем працэнтаў.
(*Чуваць раскаты далёкага грому.*)

Люблю грозу в начале мая,
Когда весенний первый гром...

(*Звоніць тэлефон, рэзка, звонка.*) Я слухаю. Званецкі райвыканком? Ну давай... Я слухаю. Калібераў! А-а, здароў, здароў, сусед! Нічога, памаленьку... Пакуль што не, але ўжо блізка... Семдзсят восем і шэсць дзесятых, як лёду... (*Зноў гром.*) А ты што думаў? А ў цябе як?.. Э-э, брат, што ж ты? На васемнаццаць працэнтаў адстаў... Сакрэт? Які сакрэт?.. Ах, сакрэт! Сакрэт просты: гайкі трэба тужэй закручваць сваім работнічкам. Тут і сакрэт увесь! Будзь здароў. Жадаю поспехаў. (*Паклаў трубку, падышоў да акна.*) Дождж? (*Расчыніў акно.*) Дожджык?.. Так-с... Сакрэтамі цікавяцца...

Уваходзіць Антаніна Цімафееўна.

Антаніна Цімафееўна (*радасная, узбуджаная*). Сцёпа! А табе сюрпрыз. Вось, глядзі! У абласной газеце. Чытай...

Калібераў. Што там? (*Разглядае газеты, якія яму толькі што перадала Антаніна Цімафееўна.*)

Антаніна Цімафееўна (*чытае*). «У гутарцы з нашым карэспандэнтам таварыш Калібераў заявіў...» І яшчэ: «Перадавікі хлебаздачы...» Ну, Сцёпа, ты цяпер пайшоў угару. Я так рада, так рада! Нарэшце! Цяпер толькі не зывай, толькі не зывай. Не лаві варон — і ты будзеш зноў у Мінску. Мы вернемся туды з перамогай.

Калібераў. А ў мяне, Тоня, для цябе таксама сюрпрыз. (*Глянуў на гадзіннік.*) Ах, ледзь не праварошў. (*Уключае радыё. З рэпрадуктара чуецца голас Сцяпана Васільевіча.*)

Голас Каліберавы. ...нашых поспехаў. Я бяру смеласць заявіць ад імя працаўнікоў сацыялістычных палёў нашага раёна, што мы з чэсцю будзем трымаць першыноство ў вобласці па выкананню дзяржаўных абавязальстваў па хлебапастаўках. Парукай гэтаму — зладжаная арганізацыя працы, працоўная дысцыпліна і добрае падвор'е...

Чуваць раскаты грому.

Г о л а с д ы к т а р а. Вы слухалі выступленне Сцяпа-на Васільевіча Каліберава. На гэтым абласны радыёкамітэт свае перадачы заканчвае...

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. А калі ж ты высту-наў?

К а л і б е р а ў. Учора. Пасля нарады ў абкоме спе-цыяльна запрасілі на радыё.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Вось толькі пра на-двор'е ты... Бачыш — гром грывіць, дождж.

К а л і б е р а ў. Гэта ерунда! Што мне гром?!

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Як цікава! Ты сам тут, а словы твае плаваюць над зямлёю. І вецер іх не раз-вееў, і дождж не размачыў.

К а л і б е р а ў. Яны вышэй дажджу, вышэй хмар.
(*Палец угару.*) Там! У эфіры!

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Ну, Сцёпа, цяпер я веру ў тваё шчасце. Ты помніш Суворова?

К а л і б е р а ў. Якога Суворова?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Палкаводца Суворова?

К а л і б е р а ў. А, гэтага помню. А што?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Ты вельмі мне пагад-ваеш яго. Ён таксама быў у няміласці, зайздросныя людзі саслалі яго ў глуш. Але праўда сваё ўзяла. Вярнуўся з нашанай. Вось і цябе — прагналі з Мінска... і куды? Нават не ў горад.

К а л і б е р а ў. Не прагналі, а паслалі на ўмацаванне, каб выцягнуць раён з прарыву. Ясна?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Гэта ўсё роўна. Але нічога, Сцёпа. Ты яшчэ ім пакажаш, на што ты здольны. Толькі не зявай. Не чакай міласці ад людзей, а сам, сам ацані свае заслугі і дзейнічай.

К а л і б е р а ў. Ну-ну, павучы, павучы.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Наша мэта — сталіца.

К а л і б е р а ў. Але ў сталіцу з адной уборачнай не праб'ешся. Трэба багаж больш салідны. (*Падышоў да схе-матычнай карты раёна на сцяне.*) Вось вазьму і распрацую план такой будоўлі ў нашым раёне, каб на ўсю рэспубліку грывела. Напрыклад — канал паміж Дняпром і нашай Процэй.

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Навошта той канал?

К а л і б е р а ў. Як навошта?

А н т а н і н а Ц і м а ф е е ў н а. Ну сапраўды — наво-шта нам канал?

Калібераў. Хай ведаюць! Хай помняць — па маёй ініцыятыве ў нашым раёне асушана вялікае балота.

Антаніна Цімафееўна. І зноў застанешся ў гэтым раёне?

Калібераў. Ну што ты! Чаго мне тут заставацца?

Антаніна Цімафееўна. Сцёна! Сцяпунчык мой! Які ты сёння мілы! Ты проста герой! Вось такога я цябе люблю. Сапраўдны мужчына. *(Лашчыца да яго.)*

Калібераў. Ну, ну! Хопіць, хопіць! Тут табе не спальня, а службовы кабінет.

Антаніна Цімафееўна. А ты чуў, Сцёна? Пракурор жэніцца.

Калібераў. Жэніцца?

Антаніна Цімафееўна. І ведаеш, каго ён бярэ? Дачку Гарошкі, Наташу, настаўніцу. Маладажоны... Цудоўная пара — мядовы месяц!

Калібераў. Ну ідзі, ідзі, не перашкаджай.

Антаніна Цімафееўна *(пацалаваўшы Сцяпана Васільевіча)*. Гаротнік ты мой!.. Націскай, націскай ім на педаль, закручвай гайкі! *(Выйшла.)*

Калібераў *(знімае трубку, звоніць)*. Алё! Дайце мне «Максіма Горкага»! Алё! «Максім Горкі»? Хто гаворыць? А дзе старшыня? Зараз жа знайдзіце Штапенку і скажыце, каб педкладна мне пазваніў... Калібераў гаворыць...

Пакуль Сцяпан Васільевіч кладзе трубку, у кабінет прыходзіць
Моцкін.

Моцкін. Уй, Сцяпан Васільевіч! Што вы нарабілі, што вы нарабілі!

Калібераў. Што такое? Што за націка, таварыш Моцкін?

Моцкін. Сцяпан Васільевіч! Я толькі што... слухаў ваша выступленне.

Калібераў. Ну і што?

Моцкін. Як што, Сцяпан Васільевіч? Я слухаю, а мяне па спіне мароз шкрабае.

Калібераў. Чаго! Што ты там такое страшнае пачуў?

Моцкін. Страшнае? Страшнае тое, што я яго пачуў. Слухаць можна, а ці можна было гаварыць?

Калібераў. А чаму не?

Моцкін. Чаму? Цяпер, Сцяпан Васільевіч, кожную хвіліну чакай карэспандэнтаў. Цяпер яшчэ напачуць, як

тараканы на свежы хлеб. Касякамі, касякамі. Я знаю іх. Вопыты, метады, перадавікоў ім дай, тое накажы, гэта расказы... А што мы ім раскажам?

К а л і б е р а ў. Як што?

М о ц к і н. Сцяпан Васільевіч! Быццам вы не ведаеце. «Леў Талстой» перадавік. А які ён перадавік? На квітанцыях ён перадавік. А што ён здаў? Кукіш ён здаў. Расніску здаў. І Гарошка з «Партызана» такі ж перадавік. На дваццаць працэнтаў фікцыі...

К а л і б е р а ў (*аслупянеў*). І-і-ігх!.. Мо-о-цкі-ін!.. Сакрэт свой пусціў у ход?!

М о ц к і н. Цяпер ён не толькі мой сакрэт. Ён і ваш сакрэт, і Гарошкі сакрэт, і «Льва Талстога» сакрэт. Цяпер гэта наш сакрэт.

К а л і б е р а ў (*пагрозіва*). Махінатар! Ачкаўцірацель! Шантажыст!

М о ц к і н. Сцяпан Васільевіч! Сцяпан Васільевіч! Што вы! Не хвалюйцеся!

К а л і б е р а ў. Ды я цябе ў нарашок сатру! Я з цябе блін зраблю!

М о ц к і н. Які з мяне блін? За што? Калі б я што-небудзь якое, дык я ж ніколі, нічога, ніякага. А калі што якое, дык што тут такое? Квітанцыі я не вынісваў, распіскі не даваў, на старшынь не націскаў і на радыё таксама не выступаў.

К а л і б е р а ў (*прастагнаў ад здзіўлення*). І-і-ігх... Загнаў у перат — ані назад, ані ўперад...

М о ц к і н. Сцяпан Васільевіч! Цяпер толькі ўперад, толькі ўперад! Назад позна!

К а л і б е р а ў. Ах ты, цяго-однік! (*Паступае на Моцкіна.*)

М о ц к і н (*адступаючы*). Сцяпан Васільевіч! Таварыш Калібераў! Вы не ганяйцеся! Ёсць выхад! Ёсць разумны выхад, Сцяпан Васільевіч! Ух і нервы ў вас, Сцяпан Васільевіч! А нервы беражыце, яны спатрэбяцца для сямейнага шчасця.

К а л і б е р а ў. Моцкін!..

М о ц к і н. Цяпер трэба снакойна ўсё абдумаць, снакойна выклікаць Гарошку. Я ўжо выклікаў яго да вас. Выклікаць старшыню «Льва Талстога». І тут вы ім накажыце! Накажыце, што выкрылі іх махінацыі, прышчаміце хвасты і... будзьце ўнрўнены...

Грымнуў гром.

У кабінет заходзіць Гардзіюк.

Г а р д з і ю к. Можна? Добры дзень! Таварыш Калібераў? Я з абласной газеты. Гардзіюк. Спецыяльны, так скажаць, карэспандэнт. Будзем знаёмы. Вось, калі ласка. *(Надае пасведчанне.)*

М о ц к і н. Шыбы снег на галаву...

Г а р д з і ю к. Хто? Я?

М о ц к і н. Не, што вы! Мы тут пра надвор'е — дождж, гром.

Г а р д з і ю к. А-а, сапраўды, гром з яснага неба.

К а л і б е р а ў *(крыху асвойся)*. Вельмі прыемна. Сядайце, калі ласка. Я — Калібераў, а гэта — Моцкін — наш галоўны парыхтоўшчык. Знаёмцеся.

Г а р д з і ю к. Вельмі прыемна.

М о ц к і н. Вельмі, вельмі прыемна. А вы знаеце, мы вас чакалі.

Г а р д з і ю к. Чакалі?

М о ц к і н. У газетчыкаў нюх востры. Не паспеў стаць перадавіком, і яны тут як тут.

К а л і б е р а ў. А я помню вашы артыкулы, таварыш Гардзіюк.

Г а р д з і ю к. Нават помніце?

К а л і б е р а ў. Калі не памыляюся, апошні быў пра Крупіцкі раён.

Г а р д з і ю к. Правільна. Пісала.

К а л і б е р а ў. Шчыра прызнацца, я вас уяўляў зусім не такою.

Г а р д з і ю к. Напэўна, думалі, што я салідная дама?

К а л і б е р а ў. Правільна. І прытым нажылая, знаеце, з сівізной, сярдзітая такая жанчына. *(Паглядзеўшы на яе прагнымі вачыма.)* І раптам вы — такая. *(Нават рукі пацёр.)*

Г а р д з і ю к. Паверце, не ад вас першага чую.

К а л і б е р а ў. Акрамя таго, я недзе чытаў, што вы і для літаратуры тое-сёе робіце. Пішаце, творыце...

Г а р д з і ю к *(скромна)*. Збіраю матэрыял.

К а л і б е р а ў. Героіка, рамантыка, напэўна, вабіць?

Г а р д з і ю к. Не, сатыра.

К а л і б е р а ў. Сатыра. *(Успомніў.)* Ах, так-так — «Гогалі і Шчадрыны нам патрэбны». Правільна, правільна... Але *(са здзіўленнем)* у маім раёне шукаць матэрыял для сатыры?..

Г а р д з і ю к. Каб пісаць сатыру, трэба вельмі добра ведаць і добрых людзей.

К а л і б е р а ў. Так-так-так... Гэта правільна. Чытаю-

чы вашы артыкулы, я думаў, што ніша аграном, чалавек з практыкай, які добра разбіраецца ў сельскай гаспадарцы.

Гардзіюк. Ну, гэта ўжо прыемны камплімент.

Калібераў. Я не для камплімента.

Гардзіюк. Тым больш прыемна. Але і я ў даўгу не застаўся. Камплімент я вам скажу праз газету.

Калібераў. Няма за што. Хіба фельетон напішаце?

Гардзіюк. Ну што вы? У вас поспехі!..

Калібераў. Ніякіх поспехаў у нас няма.

Ад гэтых слоў Моцкін вылучыў вочы і аж прыпадзіўся ў крэсле.

Гардзіюк. Як там няма? Па хлебапастаўках вы на першым месцы ў вобласці.

Калібераў. Гэта ўсё яго работа, яго заслугі. *(Паказвае на Моцкіна.)*

Моцкін збянтэжыўся.

Моцкін. Сцяпан Васільевіч! *(Да Гардзіюк.)* Вы знаеце, таварыш Гардзіюк, наш Сцяпан Васільевіч такі скромны, я сказаў бы, западта скромны. Сваю работу, свае заслугі ён зусім не цэніць. Як хваліць, дык ён другога падсоўвае, а калі што якое — віну на сябе валіць.

Калібераў. Выбачайце, таварыш Моцкін. Наконт віны ты загпуў.

Гардзіюк. Вінаватага караем, а правага — мілуем?

Калібераў. І надоўга вы да нас?

Гардзіюк. Толькі сёння і заўтра, а паслязаўтра трэба пазад вяртацца і здаць рэдактару артыкул.

Калібераў. Э-э, мала ж, мала вам часу далі. Скажыце, калі не сакрэт, на якую тэму вы думаеце пісаць артыкул?

Гардзіюк. Задача такая — перадаць вопыт вашай работы, метады кіраўніцтва, расказаць аб вопыце лепшых старшынь калгасаў, механізатараў.

Калібераў. Ну што ж, калі ласка, калі ласка. *(Адкінуўшыся ў крэсле.)* Трэба сказаць, што арганізацыйную работу правялі вялікую. Спачатку склікалі сесію райсавета, потым сход райпартактыву, а райком камсамола — раённы сход камсамольскага актыву. Пасля райвыканком сумесна з райкомам партыі правялі нараду старшынь сельсаветаў, потым — нараду старшынь калгасаў, брыгадзіраў і рахункаводаў. Затым — семінар сакратароў партарганізацый, семінар агітатараў. Па лініі аддзела прапаганды і рэдакцыі райгазеты правялі нараду сельско-

раў і рэдактараў пасцепгазет. Па лініі аддзела культуэта-ноў — парад у загадчыкаў клубаў і сельскіх хат-чытальняў.

Моцкін. Па нашай лініі — таксама не драмалі...

Калібераў. Не, ён не драмаў. А потым у кожны калгас паслалі ўчаўнаважанага раікома і раівыканкома.

Моцкін. У пекаторыя — адстаючыя — нават па два.

Калібераў. Ага, ледзь не забыўся. Яшчэ правялі злёт механізатараў.

Гардзіюк. Скажыце, а такая колькасць парад не перашкаджала падрыхтоўцы да ўборкі?

Калібераў. Як перашкаджала?

Моцкін. Чаму перашкаджала?

Гардзіюк. Вы правялі трынаццаць сходаў, злётаў, парад, семінараў. На кожным з іх прысутнічала па сорак — пяцьдзсят чалавек. Патрачана пяцьсот — шэсцьсот чалавека-дзён. Прыкладна за месяц.

Калібераў. А мы днём не праводзілі. Мы вечарамі!

Гардзіюк. А спаць калі? Вы ж, пэўна, самі цэлы месяц на падушку не клаліся?

Калібераў. Ну, знаеце, цяпер не да сну.

Моцкін. Хіба цяпер заснеш? Як цяпер заснеш? Толькі круцішся з боку на бок. Думаеш, думаеш і круцішся. Як тут выкруціцца?

Калібераў. Н-да... Вы спыталі — ці перашкаджалі нарады... Можна меркаваць па выніках. А вынікі гавораць, што нарады пайшлі на карысць.

Гардзіюк. А гэта, бадай, доказ... і не блягі доказ.

Калібераў. А мне, грэшнаму, за нарады, уласна, загацілі вымову ў абкоме.

Гардзіюк. Можна спадзявацца, што здымуць.

Моцкін. Хоць яна не медаль, на грудзях не блішчыць, а ўсё-такі. Вымову (*па-філасофску*) лёгка схапіць, а адчапіцца ад яе — усё роўна, што ад паганай хваробы.

Гардзіюк (*Калібераву*). Выбачайце за такую цікаўнасць, але мяне цікавіць ваш, асабіста ваш рабочы дзень. Таксама калі не сакрэт.

Калібераў (*скромнічае*). Ну што вы! Каму гэта цікава? Што я? Я, так сказаць, з'ява петышова. Справа іншая — простыя людзі: калгаснікі, механізатары, брыгадзіры, жывёлаводы, людзі, якія непасрэдна ствараюць матэрыяльныя каштоўнасці. А пра мяне ўжо хай у настановах пішуць... Для літаратуры мне месцейка дзе-небудзь у цяньку.

Гардзіюк. А вы і сапраўды скромны.

Моцкіп. Во, во! Я ж вам казаў. Ці Сцяпан Васільевіч вам пра сябе што скажа? Ні-ні! Вы ў мяне спытайце, як ён, хворы, у яго ж камень у пячонках, цц... такі камень... І ўсё-такі і дзень і ноч, і дзень і ноч на рабоце. Цягне як вол, выбачайце, Сцяпан Васільевіч. Ад цямна да цямна ў калгасах. Прыедзе ў адзін калгас, у другі, у трэці, у чацвёрты. Пагаворыць з людзьмі, расталкуе, раскажа... І слухаюць яго — во так, вушы развесіўшы.

Калібераў. Перастань ты, Моцкіп. Чалавек падумае, што я абкружыў сябе падхалімамі.

Гардзіюк. А можа, вы для яго сапраўды аўтарытэт?

Моцкіп. Ці ён так падумае? А вы топка заўважылі. Імяна аўтарытэт. Чаму яго так слухаюць? У кожным калгасе ўсе справы ведае. Нават дробязі. Другога не слухаюць, а Сцяпана Васільевіча — раз-два, і гатова. Аўтарытэт!

Калібераў. Ну ты, чэснае слова, сёння нейкі несур'ёзны чалавек, Моцкіп.

Нямелы стук у дзверы.

Калі ласка, заходзьце!

Нямелы стук паўтараецца.

Ну заходзь, заходзь! Хто там?

Моцкіп. Я ведаю, што гэта Гарошка.

Уваходзіць Гарошка ў брызентавым плашчы. З яго цячэ вада.

Гарошка. Добры дзень! Можна?

Калібераў *(ветліва)*. Калі ласка, калі ласка! Добры дзень. Гэта наш старшыня калгаса «Партызан», Гарошка.

Моцкіп. Перадавік. Таксама перадавік.

Калібераў. Знаёмцеся. Спецыяльны карэспандэнт абласной газеты, таварыш Гардзіюк.

Гардзіюк. Вельмі прыемна.

Гарошка *(выцершы хустачкай руку, вітаецца)*. Добры дзень!

Калібераў. Што новага, Гарошка? Чым узрадуеш?

Гарошка. Якая тут радасць, Сцяпан Васільевіч? Такі дождж, каб ён згарэў, і ў такі час! Яшчэ б якіх-небудзь чатыры дзянькі пастаяла надвор'е, і ўсе каласавыя ўбралі б.

Калібераў. Павесь свой балахон вуць туды, а то пад табой цэлая лужа.

Г а р о ш к а. Для бульбачкі дожджык трэба, а для жніва... Хто ведае, калі ён перастане...

К а л і б е р а ў. Тут, таварыш Гарошка, цікавяцца вашымі поспехамі, вашай работай, а не дажджом.

Г а р о ш к а. Хто?

М о ц к і н. Вось, спецыяльны карэспандэнт з газеты.

Г а р о ш к а. Аг, якія там поспехі!

Г а р д з і ю к. Як жа так? Уборку заканчваеце, з дзяржавай амаль разлічыліся...

К а л і б е р а ў. Вось і раскажы, як гэта вы арганізавалі. Пахваліся. Тут Моцкін тое-сёе пра цябе раскажаў.

Г а р о ш к а. Што вы, таварыш Моцкін, ці ж гэта я? Гэта ж вы арганізавалі. Не?

М о ц к і н. Скромнасць, скромнасць!

Г а р д з і ю к. Сапраўды, якія ў вас цудоўныя, скромныя людзі.

М о ц к і н. Бяруць прыклад са Сцяпана Васільевіча.

Г а р д з і ю к. Дык вы мне так нічога і не раскажаце? Хоць бы пра тое, як вы арганізавалі адгрузку хлеба на дзяржаўныя склады, як працуе транспарт.

Г а р о ш к а *(уздыхнуў)*. Гэта ўсё проста... Не? Першая заведзь, капешце... Сцяпан Васільевіч прыехаў, пагаварыў... А таварыш Моцкін падказаў... Ну, от і... раз-два, і гатова... Квітанцыі здалі.

Г а р д з і ю к. Па вашаму расказу выходзіць вельмі проста — раз-два, і гатова. А на самой справе — колькі бяссонных начэй было, колькі работы!..

К а л і б е р а ў. Так... Трэба арганізаваць!..

М о ц к і н. Нарады... *(Падказвае Гарошку.)* Нарады, нарады.

Г а р о ш к а. Хітрую галаву трэба мець...

М о ц к і н. Ой, таварыш Гардзіюк, вы ж пад дожджыкам былі. Трэба было б хоць пераапраіуцца. Так жа можна прастудзіцца.

Г а р д з і ю к. Нічога, нічога. Я не вельмі прамокла.

К а л і б е р а ў. Не, не, таварыш Гардзіюк. У маім раёне я за ўсё адказваю. І за вас таксама, наколькі вы ў маім раёне. Не магу дазволіць, не магу дапусціць прастуду ў вашым целе. Я патрабую зараз жа пераапраіуцца.

Г а р д з і ю к. Ну што вы, што вы! Вельмі дзякую за клопаты. Я проста не заслужыла такой увагі.

К а л і б е р а ў. Пры чым тут заслугі.

Г а р д з і ю к. Ну, добра. Я пайду, а то і праўда — паяк

няёмка. Толькі скажыце, калі ласка, дзе тут у вас гасцініца?

Калібераў. Зламалі! Ды якая тут была гасцініца?

Моцкін. Сорамна было перад людзьмі за такую гасцініцу.

Калібераў. Дык я рашыў адгрохаць такую, каб усякі, хто прыедзе да нас у камандзіроўку, па-сапраўднаму мог адначыць у нас.

Моцкін. Як на дачы.

Калібераў. А вам пакуль што давядзецца сныціца на прыватнай... Калі вы не супраць — калі ласка, да мяне.

Гардзіюк. Ну што вы, лішнія клопаты...

Калібераў. Якія там клопаты. Кватэра прасторная, дзяцей няма, а я дома мала бываю. Ды, урэшце, адзін, два дні...

Гардзіюк. Калі так, адмаўляцца не буду. Дзякую за гасціннасць.

Калібераў устае, каб правесці яе да дзвярэй.

Калібераў. Я дам вам правадніка.

Гардзіюк. Так і быць — пайду пераапраўся. Я яшчэ зайду да вас, пагутарым, параімся. А заўтра пабываю ў калгасах. *(Гарошку.)* А ў ваш калгас я абавязкова заеду. Цікава, вельмі цікава...

Калібераў *(за дзверы)*. Аня! Правядзіце, калі ласка, таварыш Гардзіюк на маю кватэру і скажыце Антаніне Цімафееўне... Хаця я ёй сам пазваню.

Гардзіюк. Бывайце. *(Выходзіць.)*

Гарошка, нібы заварожаны, глядзіць на дзверы, за якімі схавалася Гардзіюк. Ён не асмельваецца перавесці вочы на Каліберава, прагучваючы навальніцу.

Моцкін *(Гарошку)*. На вочы ёй не трапляйся.

Калібераў *(звоніць па тэлефоне)*. Кватэру. Тоця? Зараз Аня прывядзе дзяўчыцу... спецыяльны карэспандэнт абласной газеты. Прымі там яе... сама ведаеш як... Дні на два. Ды не ўздумай катамі хваліцца. Чуеш? *(Павесіў трубку.)*

Паўза. Чуваць далёкія раскаты гromу.

Гарошка. Ілья па небе катаецца...

Калібераў *(саркастычна)*. Ну, перадавік, скромніца! Чаму ж ты не пахваліўся сваімі поспехамі спецыяльнаму карэспандэнту?

Моцкін. Чаму?!

Г а р о ш к а. Сцяпан Васільевіч... *(Устаў з крэсла.)*

К а л і б е р а ў. Чаму не раскажаў пра свае махінацыі з распісачкамі і квітанцыямі?

М о ц к і н. Чаму?!

Г а р о ш к а. Сцяпан Васільевіч...

К а л і б е р а ў. Што Сцяпан Васільевіч? Як ты арганізаваў хлебаздачу?

Г а р о ш к а. Не я арганізаваў. Таварыш Моцкін арганізаваў.

М о ц к і н. Таварыш Гарошка! Ты Моцкіна не чапай! Мая хата з краю, я распісак не пісаў. Мне ўручылі квітанцыю — і ўсё. А як вы там зрабілі — мне малая справа.

Г а р о ш к а. Таварыш Моцкін! Як жа вы так! За што?

К а л і б е р а ў. Думалі, што я не буду ведаць? Я ўсё ваны справы ведаю! Нават дробязі!

Г а р о ш к а. Сцяпан Васільевіч...

К а л і б е р а ў. Жулікі! Ачкаўцірацелі! Пад суд аддам! *(Аж устаў з крэсла.)*

Г а р о ш к а *(сеў)*. Сцяпан Васільевіч! За што? Я ж не сам! Я ж не дадумаўся б... Даруйце мне.

М о ц к і н. Што даруйце, што даруйце, таварыш Гарошка? Ты цяпер павінен за суткі здаць хлеб і вярнуць свае распіскі.

К а л і б е р а ў. Не зробіш — дух воп, жылы на тэлефон!

Г а р о ш к а *(ледзь не плача)*. Дык жа дождж...

К а л і б е р а ў. А дзе твае зерцесушылкі?!

Г а р о ш к а. Хто ж ведаў, што так будзе?

М о ц к і н. Развесь свой балахон, плашч...

Г а р о ш к а. Дапамажыце як-небудзь... Можна, упаўнаважанага...

К а л і б е р а ў. А ўчастковага ўпаўнаважанага не хацеў?

М о ц к і н. Зяця вазьмі, пракурора.

Г а р о ш к а. Што вы! Такі зяць, што ні даць ні ўзяць.

К а л і б е р а ў. Ідзіце і зараз жа ўзнімайце ўсіх на ногі. Збярыце актыў і штурмуйце.

Г а р о ш к а. Працаў я... Хоць круць-верць, хоць... О-о!

М о ц к і н. Толькі пра распісачку не гавары. Май на ўвазе, чым гэта пахне.

К а л і б е р а ў. Ідзіце!

Г а р о ш к а *(выходзячы)*. Толькі не пускайце да мяне гэтую... з газеты.

Г а р о ш к а выйшаў.

Моцкіп. Цяпер ён заварушыцца.

Калібераў. Ты разумеш, Моцкіп, што ты натварыў?

Моцкіп. Пакуль што нічога страшнага, Сцяпан Васільевіч.

Калібераў. Якую ж ты мне свіню падлажыў!

Моцкіп. Сцяпан Васільевіч! Дзе ж тут свіння? Я ўпэўнены, што ўсё будзе добра і гладка.

Калібераў. Ты ўяўляеш, што будзе, калі даведаюцца члены бюро райкома, калі гэта дойдзе да абкома партыі? Не пасіць мне партбілета.

Моцкіп. Як яны даведаюцца? Ад каго? Адкуль?

Калібераў. Бяда прыходзіць адтуль, адкуль яе не чакаеш.

Моцкіп. Пакуль што ведаем толькі мы — вы і я. Значыць, толькі маўчок.

Калібераў. Як жа быць з гэтай... з карэспандэнтам?

Моцкіп. А вы ёй пагаварыце сто бочак арыштаў, а потым на машыну і павазіце па калгасах. Толькі туды, куды трэба. І ўсё. І галоўнае — нікога да яе не падпускайце.

Заходзіць Ганна, штурхаючы перад сабой Гарошку.

Ганна. Не, не, я хачу, каб і ты тут быў.

Калібераў. Што такое? Што такое?

Ганна. Справа ёсць, таварыш Калібераў.

Калібераў. Асабістая? Службовая?

Ганна. Для мяне асабістая, а для вас службовая.

Моцкіп. Па асабістых справах сёння Сцяпан Васільевіч не прымае.

Ганна. А-а, і ты тут?! Якраз ты патрэбен. Тут мы начыстату і пагаворым.

Калібераў. Сядайце. Якая справа, таварыш Чыхнюк?

Ганна. Дуна баліць, таварыш Калібераў. Таму і да вас прыйшла. Дабро на полі гіне, дабро.

Калібераў. Чаму гіне?

Ганна. Гаснадара няма! *(На Гарошку.)* Ці ж ён гаснадар? Учора — столькі хлеба надкасілі, зжалі... А тут хмара, такая хмара, што цёмна стала. Трэба было б усіх людзей наслаць, каб у гумны звесці ці хоць бы ў конны скласці. Такі хлеб — хоць у млын вязі! А ён...

Калібераў. А ён што?

Г а н н а. Прыскочыў вось гэты — упаўнаважаны! Такого страху пагнаў на Гарошку... Бог яго ведае... (Гарошку.) Чым ён напалохаў цябе?! Дык ён, як на пажар, усе падводы з поля зняў, усіх людзей — вазіць збожжа на пункты. Гэта парадак?

М о ц к і н. Дзяржаве, дзяржаве.

Г а р о ш к а. Хоць круць-верць, хоць верць-круць — усё адно я вінаваты.

Г а н н а. А хто вінаваты? Ты і ён! (Паказвае на Гарошку і Моцкіна.) І на падводах у мянках хлеб памок, і на полі ў снапах дождж вымалачвае. Што ж гэта робіцца, таварыш Калібераў?! Сёння не паглядзела на дождж, пайшла на поле... Наплакалася, гледзячы на такія парадкі. Адтуль да вас. Навядзіце парадак, а не — дык я вышэй пайду. Да вобласці дайду, да правіцельства.

К а л і б е р а ў. Нікуды не трэба ісці. Мы самі ўладзім. У нас таксама сілы хопіць. Разбяромся.

М о ц к і н. Ты нас не палохай.

К а л і б е р а ў. Таварыш Гарошка, гэта ўсё праўда?

Г а р о ш к а. Сцяпан Васільевіч, а што я магу зрабіць? З аднаго боку вы паціскаеце, а з другога боку, вось бачыце, яны — народ. А мне каго слухаць?

Г а н н а. Сваю галаву трэба мець. Цябе народ выбраў, даверыў гаспадарку, а ты што?

К а л і б е р а ў. Таварыш Чыхнюк, наша галоўная задача — у першую чаргу разлічыцца з дзяржавай.

Ганна падыходзіць да Каліберава; гаворыць вельмі шчыра і страшна. Неяк так атрымалася, што яна выціснула яго з-за стала і заняла яго службовае месца, стала, так сказаць, «кіраўніком».

Г а н н а. Я так разумею, таварыш Калібераў. Галоўная задача — у першую чаргу добры ўраджай вырасціць, а потым сабраць яго так, каб піводнае зярнятка не прапала. Тады і з дзяржавай разлічымся. Мы свой доўг помнім. І калгаснікам трэба за сваю працу атрымаць, і налета каб было што пасеяць. А не так, як ён. Авёс яшчэ не пасею, грэчка толькі цвіце, а яны стараюцца жытам ды пшаніцай здаць дзяржаве і за грэчку і за авёс. А сеяць што будзем? Назад будзем вазіць з дзяржаўных складаў? Туды-сюды зярно возім, людзей тузасем, коней ганяем. Гэта па-гаспадарску?! У людзей жа работа з рук валіцца, калі бачаць такое кіраўніцтва.

М о ц к і н. У нас графік ёсць — да пятнаццатага жніўня.

Г а н н а. Хто такі графік выдумаў? Ты?

Моцкін. Ты па мяне не крычы, грамадзянка! Не я выдумаў, а...

Калібераў *(перапыняе)*. Пачакай, Моцкін! Не гарачыся. Таварыш Чыхнюк са свайго боку правільна ставіць пытанне.

Моцкін. Вось іменна — са свайго боку. Дзярыкаўныя інтарэсы ў яе на другім плане. Яна зусім не патрыёт свайго раёна, свайго калгаса. Яна і не думае стаць перадавіком па хлебнарыхтоўках.

Ганна. Дык, значыцца, ты — патрыёт? Што языком мелеш? А мы, калгаснікі, што сваімі рукамі зямлю цяньчым, не патрыёты? А? У цябе толькі графік у галаве сядзіць. У цябе галава не баліць, што дабро на полі гіне. Ты не сеяў, не барапаваў, не палоў, не жаў. А мы сваімі рукамі...

Калібераў. Спакойна, спакойна, таварыш Чыхнюк! Так жа нельга!

Ганна. Не магу спакойна! Ён хоча перадавіком стаць! На чужым гарбу ў рай! Вунь яно што! Ах ты, гніда ты!...

Моцкін. Я не дазволю, Сцяпан Васільевіч, я не разумею...

Калібераў. Не лезь на ражон, Моцкін! Выйдзі па хвіліну.

Моцкін нехаця выходзіць.

Ганна. Патрыёт! Ведаем такіх патрыётаў. Колькі іх пад канём усцца, калі той воз цягне. Сляпнямі іх у пародзе завуць, патрыётаў гэтакіх.

Калібераў. Прызнаеш крытыку, таварыш Гарошка?

Гарошка *(перапалоханы)*. П-п-прызнаю, С-с-сцяпан Васільевіч. Хоць круць-верць, хоць верць-круць.

Калібераў. Мала — прызнаць крытыку! Трэба выправіць стаповішча.

Ганна. Гэта яшчэ не ўсё, таварыш Калібераў. Вам трэба прыехаць да нас. Сёння ж. Мы збяром сход. Вось там народ яму пакажа.

Уваходзіць Моцкін разам з Гардзіюк.

Моцкін. Сцяпан Васільевіч! Вось... таварыш Гардзіюк...

Калібераў *(разгубіўся)*. Добра, добра, таварыш Чыхнюк. Заўтра буду. Абавязкова. Можаце быць упэўне-

ны. Усё ўладзім. Ну, да пабачэння! (*Стараецца выправіцца яе.*)

Г а н н а. А то — да чаго дакаціліся! Няпраўда (*да Гарошкі і Моцкіна*), знойдзем і на вас управу. Ці ж так можна гаспадарыць?.. Мы ведаем і дзяржаўныя іптарэсы, і дзяржаўныя тэрміны... А вы за графікам ды паперкамі людзей не бачыце, свету белага не бачыце. Гэтаму нас партыя не вучыць!

Гардзіюк звярнула ўвагу на Ганну.

Г а р о ш к а. Ну, усё, усё, Ганна Аляксееўна.

Г а н н а. Не! Яшчэ не ўсё! Я вас выведу на чыстую ваду...

Калібераў страшэнна зморшчыўся, застагнаў, абвясіў, пібы ў яго пячонках сапраўды цэлая грудка каменя.

Г а р д з ю к. Ой! Што з вамі? Што такое?

М о ц к і н. Прыступ!.. У яго, знаеце, камень у пячонках.

Г а р д з і ю к. Доктара паклікаць! Так жа нельга.

Паспешліва бярэ графін з вадой. Але Моцкін апырэджвае і, сханіўшы бутэльку з «Есентукамі», палівае ў шклянку і падае Калібераву.

М о ц к і н. Не, не, ваду не трэба. У яго «Есентукі».

Г а р о ш к а. Да чаго давяла чалавека.

Г а н н а. Таксама захварэў... Ну, што ж, самім прыйдзеца разбірацца. Народ, ён можа.

Г а р о ш к а. Пайшлі, пайшлі!

Г а н н а і Г а р о ш к а выходзяць.

К а л і б е р а ў. Дзякую...

Г а р д з і ю к. Таварыш Калібераў, вы несур'ёзна ставіцеся да свайго здароўя. Вам трэба лячыцца.

К а л і б е р а ў (*жаласліва*). Ат, цэлы буду. Дзяцей у мяне няма. Сірот не пакіну.

Гардзіюк заспяшалася, яна не хоча адстаць ад Ганны і Гарошкі.

Г а р д з і ю к. Вам трэба адпачыць, Сцяпан Васільевіч. Я сёння вас турбаваць не буду.

Г а р д з і ю к выходзіць.

Доўгая паўза.

Калібераў і Моцкін адчуваюць сябе так, пібы толькі што абмінулі страшэннае бяздолле.

К а л і б е р а ў. Ну, Моцкін! А што далей?

Недзе вельмі блізка ўдарыў пярун.

Моцкіп. На вачах асіну расшчаніла...

Заходзіць пракурор Курбатаў.

Курбатаў (*абграсаючы з сябе ваду*). Шу і падвор'е сёння! Патоп!

Калібераў. Пакуль не позна, трэба загазаць каўчэг.

Моцкіп. І праўду кажуць: «Бог няроўна дзеліць». У Сярэдняй Азіі цэлае лета пячэ і пячэ, а тут — нібы рэштата цячэ. Старому небу трэба рамонт. І хто там камунгасам загадвае? Вы не цікавіліся, таварыш пракурор? Такога нядбайнага пад суд трэба аддаць.

Курбатаў. Мне і на зямлі спраў па горла.

Калібераў. Значыць, жэнішся, пракурор?

Моцкіп. Ах, залатыя дзянёчкі — мядовы месяц!..

Калібераў. Калі ж адпачынак бярэш?

Курбатаў (*хмура*). Зрываецца мой адпачынак.

Моцкіп. Няўжо такая сур'ёзная справа?

Курбатаў. Афёра.

Моцкіп. Афёра?

Курбатаў. Ды яшчэ якая!

Калібераў. У пашым раёне? Не можа быць!

Курбатаў. Сцяпан Васільевіч, вы атрымалі зводку аб хлебапастаўках? Можна паглядзець?

Калібераў. Вось.

Курбатаў (*зверыўшы свае запісы*). Яна правільная, таварыш Моцкіп?

Моцкіп (*аўтарытэтна*). На падставе квітанцый, таварыш пракурор.

Курбатаў. На заводзе ў Печкурова столькі хлеба?

Моцкіп. А што вы думаеце? Гэту лічбу я з пальца высмактаў? У мяне ёсць квітанцыі.

Курбатаў. На складах Печкурова і палавіны гэтай колькасці няма. Я атрымаў сігнал.

Калібераў. Не можа гэтага быць.

Моцкіп. Не верце гэтым сігналам.

Курбатаў. Я толькі што з завода. Сам бачыў. Шкада, Печкурова не застаў. Пасхаў даставаць шыфер для свайго дома. Думаю затрымаць. Вы не сунраць?

Калібераў. Вось яму і наваселле...

Моцкіп. І вы ўпэўнены, што гэта афёра?

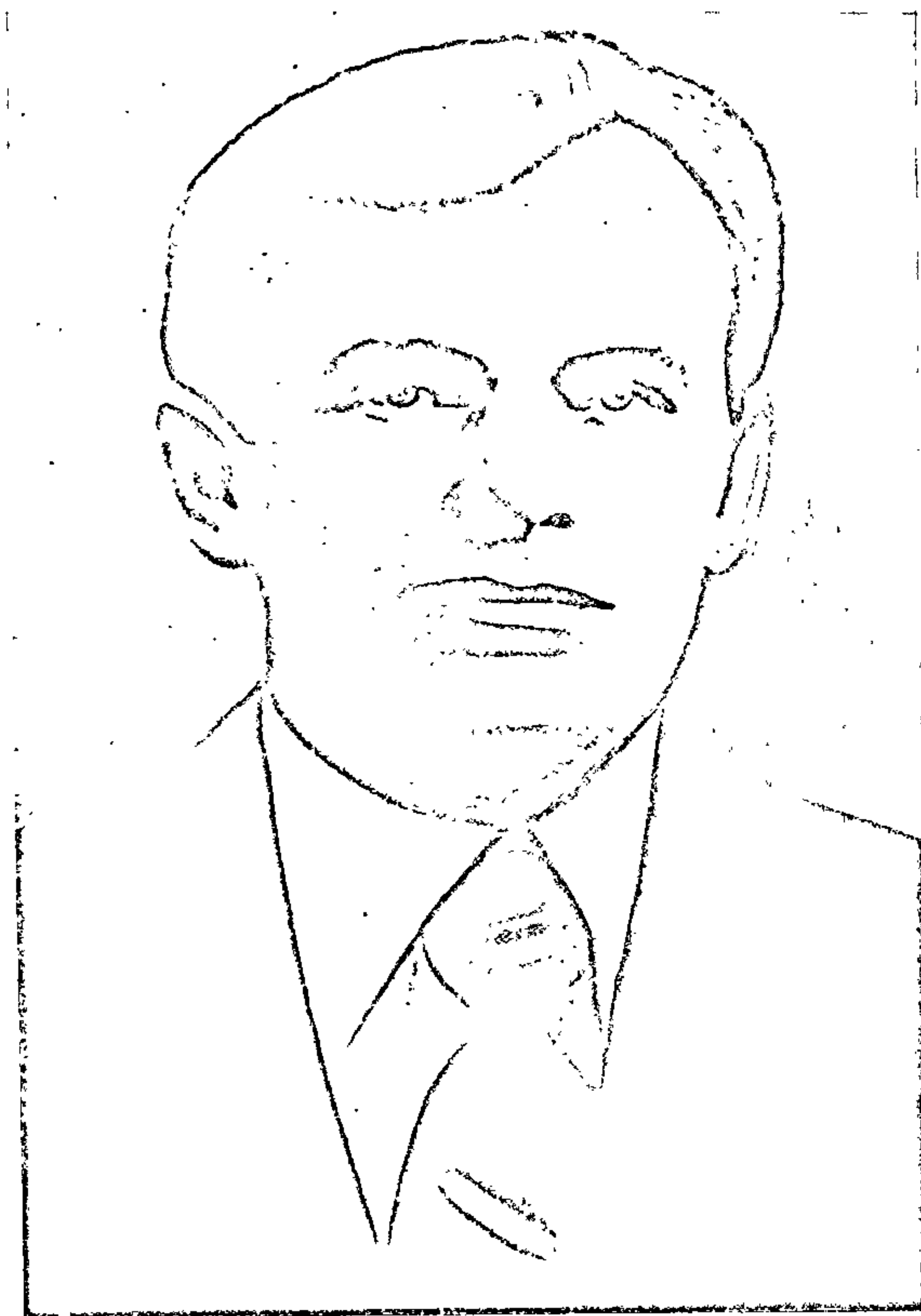
Курбатаў. А як вы думаеце, таварыш Моцкіп?

Калібераў. Так-так, як вы думаеце, таварыш Моцкіп?

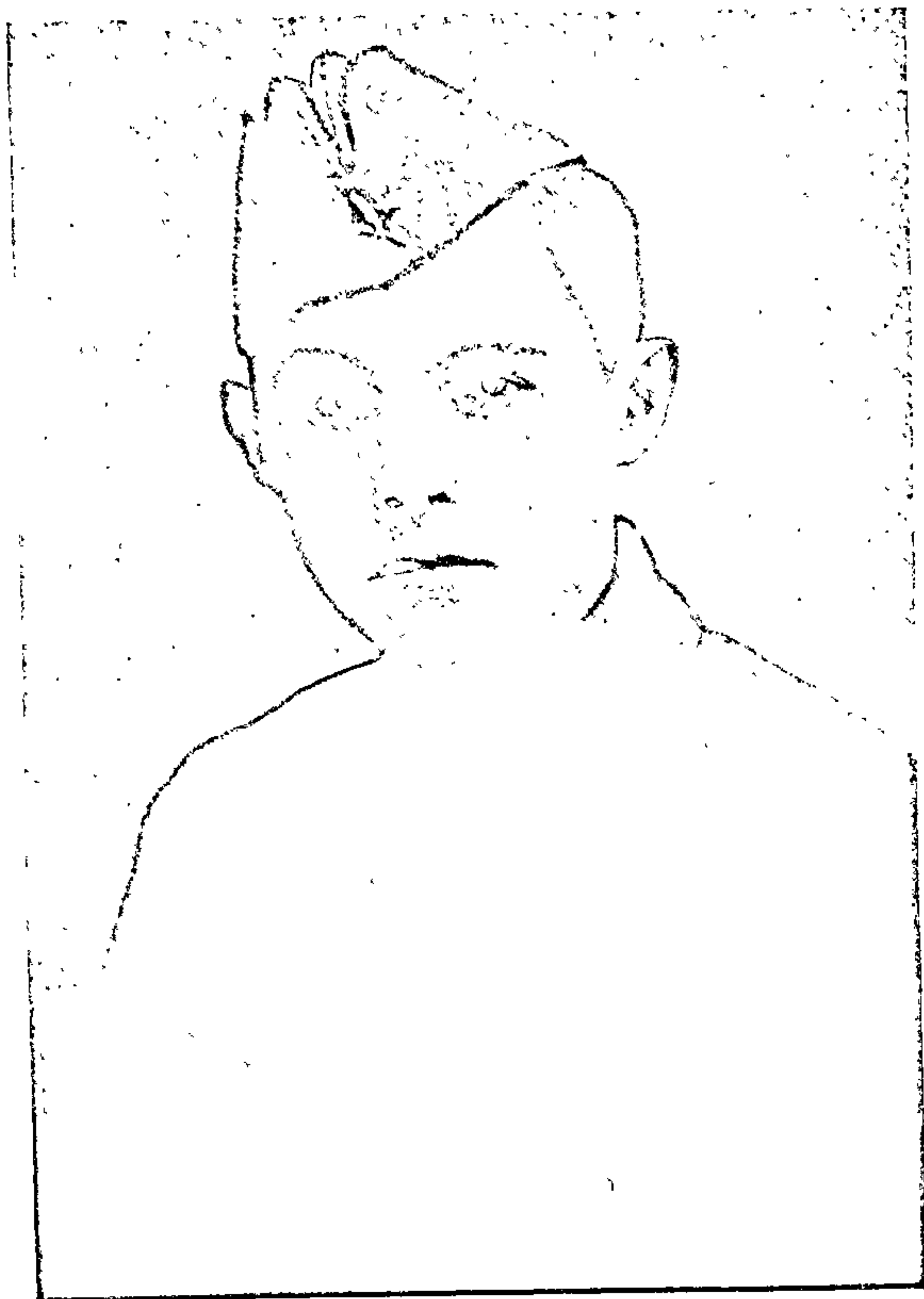
Бацька Андрэя Макаёнка Ягор Сяргеевіч.
1928 год.

Андрэй Макаёнак на вайскавай службе.
1939 год.

Моцкіп. Калі б ён украў адну тону — можна паверыць. А тут жа сотні тон. Нашто яму столькі? Што ён будзе рабіць?

Курбатаў. Аферысты бываюць розных калібраў.
Калібераў. Што?

Курбатаў. Я кажу, таварыш Калібераў, што аферысты бываюць розных калібраў.

Калібераў. Значыць, ты водпуск не бярэш? Будзеш разблытваць?

Курбатаў. Такая служба.

Моцкіп. Служба не воўк, у лес не ўцячэ.

Курбатаў. Злодзеі уцячэ.

Моцкіп. Ах, як мне вас шкада! У вас цяпер самы шчаслівы момант у жыцці. Мядовы месяц! Гэта адзін раз у жыцці бывае. Трэба было б яго правесці так, каб на ўсё жыццё запомніць. Маладзенькая жонка, такая прыгожая, такая ласкавая, такая ягадка! *(Аж цмокнуў.)* Цяпер лета... Дожджык перастане, зайграе сонейка. А-ах, як хораша з такой жоначкай схадзіць пакупацца, папляскацца ў рацэ... Ці ў лясок па ягадкі, па грыбочкі.

Курбатаў цяжка ўздыхнуў.

Для маладых такое шчасце! Пастарэш — таго не будзе.

Калібераў. Таварыш Моцкіп, Курбатаў падумае, што ты хочаш яго адгаварыць.

Курбатаў. На дзяржаўных складах такая недаста-ча хлеба, а вы так спакойна разважаеце.

Моцкіп. Я ўпэўнены, што нічога тут сур'ёзнага няма. Навошта хвалявацца.

Курбатаў. Крыху праясняецца.

Моцкіп. Што праясняецца?

Курбатаў. Неба праясняецца. Таварыш Моцкіп, прашу вас, калі ласка, вазьміце ўсе квітанцыі і зайдзіце ў пракуратуру.

Моцкіп. Калі? Сёння?

Курбатаў. Зараз. Трэба праверыць.

Моцкіп. Калі ласка. У мяне ўсё ў парадку.

Курбатаў выходзіць.

Калібераў. Ну, Моцкіп, сцеражыся. Калі выкрыецца твая махінацыя — не чакай ад мяне літасці! Не будзе!

Моцкіп. Выбачайце, я тут ні пры чым. Мяне самога ашукалі! Падсупулі квітанцыі. А я што?

Калібераў. Не фінці, Моцкін. Хоць перада мной не фінці!

Моцкін. А што мне рабіць? На сваю галаву браць?

Калібераў. Любіш катацца, любі і саначкі вазіць. Сцеражыся, Моцкін.

Паўза.

Моцкін. Пракурор — не карэспандэнт. Яго вакол пальца не абвядзеш... Сцяпац Васільевіч, прыдумаўце яму якую-небудзь камандзіроўку, семінар, курсы, параду якую-небудзь!

Калібераў. Ён табе прыдумае камандзіроўку!

Моцкін сядзіць, як мыш пад венікам.
Прыходзіць Антаніна Цімафееўна.

Антаніна Цімафееўна. Сцёпа! Гэта чорт ведае што! Міліцыя зусім не сочыць за парадкамі! Па вуліцы бегаюць прыблудныя сабакі, кусаюцца... Толькі што пакусалі Ваську.

Калібераў. Якога Ваську?

Антаніна Цімафееўна. Ката.

Калібераў. І ты яшчэ са сваімі катамі!

Антаніна Цімафееўна. Сцёпа! Ты ж яшчэ сёння не абедаў. Пойдзем. А карэспандэнт пасхала.

Калібераў. Як паехала? Куды?

Антаніна Цімафееўна. Ты яе так напалохаў сваёй хваробай, што яна, каб не турбаваць цябе дома, узяла свой чамаданчык і паехала з Гарошкам і Гапнай.

Калібераў. І ты яе выпусціла? Эх ты! Разява! Ратзей! (*Усхваляваны, выскачыў з-за стала.*) Ну што? Што цяпер? Што?! Не, яшчэ не ўсё! Я сам туды паеду. Я сам буду выкрываць ачкаўцірацеляў і махляроў. Сам! (*Звоніць па тэлефоне.*) Гараж! Федзя! Зараз жа падавай машыну. Едзем у «Партызан». Што-о? Хто ўзяў машыну? Якая жопка? Хто дазволіў? (*Да Антаніны Цімафееўны.*) Каму ты дала машыну? Дзе машына, я цябе пытаю?

Антаніна Цімафееўна. Не магла ж я пехатою выправіць тваю госцю.

Калібераў. Ідыётка! І чым толькі гасподзь тваю галаву набіў?! (*Звоніць па тэлефоне.*) Неміроўскага. Неміроўскі? Выручай. Дай мне сваю машыну на паўгадзіны. Разумееш, пазнося на сход у калгас «Партызан». Што? Ах, чорт! (*Кладзе трубку.*) Камера лопнула. Ну, Моцкін, сушы сухары!!

Заслона.

ДЗЕЯ ЧАЦВЁРТАЯ

Пляцоўка перад канцылярыйй праўлення калгаса «Партызан», некаторы час сцэна пустая, затым з канцылярыі выходзяць *Ганна* і *Міхальчук*.

Міхальчук. І як гэта *Гарошка* прызнаўся табе ва ўсім?

Ганна. А дзе ён дзенецца?

Міхальчук. Ах і пракурор бы з цябе выйшаў!

Ганна. Хоціць з мяне і таго, што я старшыня рэвізійнай камісіі.

Прыходзіць *Гарошка*.

Гарошка (*да Міхальчука*). Ну, што там? Не прымаюць на пункце?

Міхальчук. Не прымаюць. Пакуль давезлі — мяшкі з жытам наскрозь прамоклі.

Гарошка. Дык ты не ведаеш, што рабіць?

Міхальчук. Сушыць трэба.

Гарошка. Хвала богу: дадумаўся. Посцілкі збяры па дварах, брызенты пасцялі, баб пастаў пераланапчаць, веялку пусці!

Міхальчук. З тваёй ласкі лішняя праца. Навошта было ўчора пад дажджом падводы гнаць?

Ганна (*Гарошку*). На, падпішы акт рэвізійнай камісіі.

Гарошка. Быў бы ты на маім месцы, дык і пад агнём пагнаў бы. (*Уздыхнуўшы*.) І трэба было табе, *Ганна*, гэтую заваруху падпімаць, сход гэты...

Ганна. Не, *Ягор*, сход трэба. Хай народ пагамоніць, ён гаспадар. Справа ж сур'ёзная! Дзяржаўная! Зразумей ты гэта. Нельга, ніяк нельга без сходу.

Гарошка. Ці ж я ва ўсім вінаваты?

Ганна. А ты не бойся, людзі разбяруцца — дзе ты вінаваты, а дзе хто іншы.

Міхальчук. Каб паражняком пазад не ехаць, думаю са станцыі суперфасфат прывезці. *Ягор Сяргеевіч*, можа б, ты пачатку прытуліў да даверанасці?

Гарошка (*знайшоўшы ў кішэні пачатку*). Ну от... (*Звяртаецца да пачаткі*.) З табой мне і пачот і павага былі. Ты мяне і карміла, ты мяне і наіла: з табой я піводнага вяселля, піводных хрэсьбіп не прапусціў. А вось — прыйдзецца, відаць, расстацца. Ты, як няверная жопка, — сёння ў аднаго, заўтра ў другога.

Г а н н а. Калгасу ад таго мала карысці, што яна на руках ходзіць. *(Узяла з рук Гарошкі пячатку, прыставіла да даверанасці.)* На, патрымай пакуль што. Даражыць трэба, цаніць.

М і х а л ь ч у к найшоў.

Г а р о ш к а *(хацеў пайсці, але затрымаўся)*. Ганна, а дзе гэта... карэспандэнтка спецыяльная?

Г а н н а. Яна? На полі набывала, паглядзела, з людзьмі пагаманіла, у абком партыі справілася пазваніць. Да-сціпная маладзіца.

Г а р о ш к а. Як ты думаеш, распіша яна мяне? Не?

Г а н н а. Абавязкова распіша. Я ж прасіла яе, вельмі прасіла. А набывае на сходзе ды паслухае, што людзі кажуць, дык трымай толькі шапку. А як жа?

Г а р о ш к а. От праславіцца Гарошка... Эх, Ганна, Ганна!.. Бі, значыцца, свой свайго, каб і чужы баяўся?

Г а н н а. Не лезь куды не трэба. Не падстаўляй, тады і біць не будуць.

Г а р о ш к а *(хацеў пайсці, але зноў затрымаўся)*. Ну, а як ты думаеш, будуць мяне судзіць?

Г а н н а. На сходзе? Яшчэ як будуць. А ты што думаў? Даруюць? Па галоўцы паглядзяць за плутні?

Г а р о ш к а. Ну, а там?

Г а н н а. Там? Не ведаю. Ты ў зяця спытай. Яму відней. Вунь ён якраз ідзе.

Г а р о ш к а. Ах, табе смешачкі, а мне... *(Выходзіць, каб пазбегнуць сустрэчы з Курбатавым.)*

Уваходзяць Н а т а ш а і К у р б а т а ў.

Н а т а ш а. Няўжо бацька ва ўсім вінаваты?

К у р б а т а ў. Вінаваты і другія. Печкуроў прызнаўся, што ўсё арганізаваў Моцкін.

Г а н н а. Толькі глядзі, таварыш пракурор, тут справа дзяржаўная. Калі ён твой дзець, дык хай мае чэсць!..

Г а н н а выходзіць.

К у р б а т а ў. Ах, чорт вазьмі! Якая сітуацыя! Дурацкая сітуацыя! Не паспеў стаць зяцем, а прыходзіцца на чэсця пісаць пратакол допыту.

Н а т а ш а. Скажы, Сярожа, а гэта вельмі сур'ёзна?

К у р б а т а ў. Ну, вядома, не жартачкі. «Партызан» здаў хлеба толькі дваццаць сем тон, а па зводцы перадавік — восемдзсят працэнтаў.

Н а т а ш а. Я разумею... Ну, а... судзіць бацьку не будуць?

К у р б а т а ў. Да суда, магчыма, і не дойдзе, але nepřыемнасці будуць.

Н а т а ш а (*памаўчайшы*). Вось і пасхалі мы з табой у лес і на лодцы пакаталіся... (*Уздыхнула.*)

К у р б а т а ў. Ці ж тут мая віна? Наташа! Што мне цяпер рабіць? Як мне быць?

Н а т а ш а (*апусціўшы галаву*). Рабі як сам ведаеш...

К у р б а т а ў. Для мяне... для нас важна, вельмі важна тое, што ты скажаш. Я ж параіцца з табой хачу... Як з самым блізкім, самым дарагім для мяне чалавекам, Наташа.

Н а т а ш а. Ну чаго ты хочаш? Хочаш, каб я сказала: «Аддавай бацьку пад суд, запры яго ў турму»? Гэтага ты хочаш? А самі паедзем на лодцы катацца?

К у р б а т а ў (*памаўчайшы*). Колькі nepřыемнасцей прыносяць такія вось тышы, як Моцкін ды Печкуроў! І не толькі дзяржаве... Гады! Вось бачыш? Наша асабістае жыццё, наша з табой шчасце, аказваецца, залежыць і ад іх. Яны і тут могуць нашкодзіць... Дзеля сваёй карысці яны гатовы самае святое, самае чыстае падтаптаць пад ногі.

Н а т а ш а (*стрымліваючы слёзы*). Сярожа! Харошы мой! Ты на мяне не глядзі... Рабі так, як табе сумленне падкажа.

Курбатаў накіроўваецца ў кантору.

Ты куды зараз?

К у р б а т а ў. Праверу пакладныя ў рахункавода.

К у р б а т а ў заходзіць у праўленне.

Уваходзяць Г а р о ш к а і М а р ы я К і р ы л а ў н а.

Н а т а ш а. Ну, я ж яму страху паганю!

Г а р о ш к а (*да Марыі Кірылаўны*). Ды хай там твае агуркі пасохнуць, павянуць і пагніюць! Не да агуркоў цяпер. Бяры посцілкі і гайда да свірня — жыта сушыць, а не ў агародзе вераб'ёў пужаць.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Чаго ты крычыш? Ну, чаго ты крычыш? Ты паслухай! Цябе зяць шукаў па нейкай сур'ёзнай справе.

Г а р о ш к а. А ты кур'ерам у яго служыш, ці што?

Н а т а ш а. Тата! Што ты нарабіў? Да чаго ты дастукаўся?

Г а р о ш к а. Што такое? Да чаго я дастукаўся?

Н а т а ш а. Яшчэ пытаеш? Нашто ты махляваў з хлебапастаўкамі?

Г а р о ш к а. Ціш-ш... Адкуль ты ведаеш?

Н а т а ш а. Ад зяця твайго.

Г а р о ш к а. Ну, усё... Цяпер у абцугах. Хоць круцьверць, хоць...

Н а т а ш а. Вось які ты мне падарунак да вяселля падрыхтаваў. Мне што цяпер рабіць? А як яму? Ён жа пракурор! Што ж ты маўчыш? З кім цяпер я павінна застацца? З табой ці з ім? Парай, ты ж бацька. Ты ж, відаць, і аб гэтым падумаў, перад тым як плутаваць!

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Што ж ты нарабіў, Ягор? Па вачах жа я тваіх бачу, што ты вінаваты.

У Гарошкі падкасіліся ногі. Ён прысеў на ганак.

Г а р о ш к а. Ну, ты, цыц! Не разводзь сырасць... (*Да Наташы.*) Ну і хай, ну і хай пасадзіць... Пасяджу... А вы сабе гуляйце вяселле. Ці ж я ведаў...

Па вуліцы праходзіць Лёня на высокіх хадулях.

Л ё н я. А народу ў клубе колькі сабралася! Наташа, кіно пасля сходу будзе?

Н а т а ш а. Не, не будзе.

Л ё н я. Ну і таржаство без мастацкай часткі...

Чуваць сігнал легкавой аўтамашыны.

А-а, вось і Моцкін прыкаціў. Зноў бацьку гайкі будзе закручваць.

Л ё н я выходзіць.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. А галовачка мая бедная! А што цяпер будзе?!

Уваходзіць Моцкін.

Г а р о ш к а. Канец мне, таварыш Моцкін. Прапаў я...

М о ц к і н. Што за паніка, таварыш Гарошка?

Г а р о ш к а. Пракурор дазнаўся. У бухгалтэрыі капалецца. Усё! Канец...

М о ц к і н. Чаго ты баішся цяпер? Ён жа твой зяць...

М а р ы я К і р ы л а ў н а. А божачка мой, божа!..

Г а р о ш к а. Вось да чаго вы давялі мяне. Я ж казаў, я ж ведаў, што так будзе.

М о ц к і н. Нічога ты не ведаў. Ніхто цябе не падвёў. І чаго ты спалохаўся? Тут усё можна па-сямейнаму. (*Паказвае на Наташу.*) Вось яна — дачка табе ці не дачка?

Марыя Кірылаўна. Дачка, дачка...

Моцкін. А пракурору хто? Жонка ці не жонка?

Марыя Кірылаўна. Ды ўжо ж... Толькі што выдалі.

Моцкін. Ну, вось хай з ім і пагаворыць, папросіць.

Наташа (з абурэннем). Папрасіць?! Я яго папрашу, каб ён вас... каб ён вам... каб вы і ўпукам заказалі! Я яго ўпрашу!

Моцкін (з дакорам). Ай-яй-яй! Ну, добра! Я табе ніхто! Я не прашу ў цябе літасці. (Паказаўшы на Гарошку.) А ён табе — бацька ці не бацька?

Наташа. Вы не можаце сумленна! Вы людзям жыццё атручваеце!

Наташа выходзіць. За ёй ідзе Марыя Кірылаўна.

Марыя Кірылаўна. А мая ж ты дачушка! А мая ж ты ягадка! Ён жа цябе гадаваў, ён жа цябе паіў-карміў. А хто ж за яго папросіць? Хто ж за яго заступіцца?

Марыя Кірылаўна выходзіць.

Моцкін (да Гарошкі). Ідзі і прасі яе, каб угаварыла свайго пракурора...

Уваходзіць Калібераў — салідны, смелы, рашучы. Гарошка, прадчуваючы нядобрае, увабраў галаву ў плечы і спышўся як заварожацы.

Калібераў (Моцкіну). А, і ты тут, камбінатар?!

Моцкін (спакойна). Сцяпан Васільевіч...

Калібераў. Дамахляваўся?!

Моцкін (цвёрда). Сцяпан Васільевіч. Зараз патрэбна партыйная вытрымка. Нам не да сваркі. Юрыдычна ва ўсім вінаваты Гарошка. А Курбатаў — яго зяць. І ён зможа справу загладзіць. У гэтым напрамку я ўжо тое-сёе прадырняў. Гэта, так сказаць, — ход канём. Са свайго боку мы павінны пераканаць Гарошку, каб ён сёння ж здаў гэтыя пяцьдзсят тон. Няхай нават з пасепных участкаў. Вернем распіскі — і мы ў дамках. Людзі ёсць, а транспартам я забяспечу.

Калібераў. Вось гэта па-дзелавому. (Да Гарошкі.) Ну што, патварыў, а цяпер у кусты? Старшыня! Які ты старшыня?! Баба, а не старшыня! Зараз жа ідзі і аб'яві, што ніякага сходу не будзе. Працаваць трэба, а не гаварыльняй забаўляцца. Няхай усе, хто прыйшоў на сход, зараз жа возьмуцца за перавозку збожжа на парыхтоўчы пункт. Каб да раніцы разлічыўся поўпасцю, без усялякай

ліны! Ясна? А члены праўлення хай застаюцца. Мы з імі абмяркуем, што ты за старшыня!

Уваходзіць Г а н н а.

М о ц к і н. Сцяпан Васільевіч, Гарошка тут ужо...

К а л і б е р а ў (перапыняючы яго). Памаўчы, камбінатар! (Да Гарошкі.) А ты што? Не чуеш? Ідзі распускай сход!

Вяртаюцца М а р ы я К і р ы л а ў н а і П а т а ш а.

Г а н н а. Таварыш Калібераў! (Здзіўлена.) Распуская сход? Тут справа сур'ёзная заварылася. Падман дзяржавы! Па зводках мы перадавікі, а на самой справе — і палавіны таго не здалі.

М а р ы я К і р ы л а ў н а. Ганначка, ну за што ж ты?..

К а л і б е р а ў. Хто вам гэта сказаў?

Г а н н а. Самі даведаліся. (Паказваючы на Гарошку.) Дый сам ён ужо не тоіцца.

К а л і б е р а ў. Ах, вось як! (Да Гарошкі.) Значыць, ты прызнаўся?

Г а р о ш к а (безнадзейна). Хоць круць-верць, хоць верць-круць...

К а л і б е р а ў (не стрымаўшы злосці). Трапло! (Стрымліваючы сябе.) Махлюеш перад дзяржавай?!

Г а н н а. А вы хацелі сход адмяніць.

К а л і б е р а ў (рэзка). Не да сходаў нам цяпер. Трэба неадкладна ліквідаваць прарыў! Усе на хлебаздачу! Я не дапушчу ачкаўцірацельства!

Уваходзіць Г а р д з і ю к.

Вы прыехалі якраз дарэчы. Я выкрыў тут абураючы выпадак ачкаўцірацельства. Злачынную махінацыю з квітанцыямі...

М о ц к і н. Хлеба здалі дваццаць сем тон, а квітанцый у іх на пяцьдзсят тон больш...

К а л і б е р а ў (да Гардзіюк). Вы не ведаеце, як цяжка працаваць з такімі кадрамі... (Уздыхнуў.) Вось паглядзіце на яго. Здаецца — цяля, ягнё. А ў душы ён — воўк, воўк у авечай шкуры. Як можна на яго спадзявацца?! Матаешся на раёне, выхоўваеш іх, вучыш, патрабуеш, пачэй не спіш... Не хочацца ж быць горш за людзей. Пават калі дасягнеш пейкіх маленькіх, пязначных поспехаў, дык жа не! Знойдзецца вось такі — ён жа...

М о ц к і н. Лыжка дзётцю ў бочцы мёду.

К а л і б е р а ў. Я ўжо і не ведаю, што мне з ім рабіць?! Уявіце сябе на маім месцы. Што б вы мне параілі?

Гардзіюк *(не хавячы іроніі)*. Я разумею вас. На фоне агульных поспехаў і раштам — пляма.

Моцкін. Вось іменна — пляма.

Калібераў. Я разумею, вы навішны быць аб'ектыўнай. Вы не можаце прайсці міма такога факта...

Моцкін. На фоне поспехаў, канешне...

Гардзіюк. Ну што вы, што вы! Я разумею. Несумленны ўчынак аднаго не можа заслапіць поспехі калектыву.

Калібераў. Ясна! *(Наступаючы на Гарошку.)* Як вы асмеліліся, таварыш Гарошка?! Хацелі ашукаць савецкую ўладу?! Як вы дадумаліся?!

Гарошка *(трымціць)*. Ці ж гэта я дадумаўся, таварыш Калібераў? Гэта ж Моцкін дадумаўся...

Гардзіюк. Якая скромнасць!

Марыя Кірылаўна. Божа ж мой, божа!..

Моцкін. Таварыш Гарошка, не валіце з хвораі галавы на здаровую. Такі нумар не пройдзе!

Калібераў. З Моцкіным, калі ён вінаваты, мы потым разбяромся, там, дзе трэба. А зараз вы адказвайце!

Моцкін. Я што? Я распісак не пісаў. Я толькі атрымаў законныя квітанцыі, і ўсё. Гэта вы, таварыш Гарошка, захацелі стаць перадавіком.

Гарошка. Людзі добрыя! Што ж гэта робіцца? У вочы глядзіць і...

Уваходзіць Курбатаў.

Калібераў *(Гардзіюк)*. Увесь раён чэсна выконвае свае абавязацельствы перад дзяржавай, а гэты ачкаўціраць кідае цень...

Гардзіюк. Гэта, безумоўна, выключны выпадак?

Калібераў. Але мы зробім усе неабходныя вывады.

Курбатаў. На жаль, гэта не выключны выпадак, таварыш Калібераў.

Калібераў *(толькі цяпер заўважыў Курбатава)*. А-а, і ты тут? Гэта, чорт вазьмі, вельмі дарэчы.

Курбатаў. Печкуроў сёння прызнаўся, што адзін яго прыцель арганізаваў нешта падобнае яшчэ ў чатырох калгасах.

Моцкін. Цесця выручаеце, таварыш пракурор?

Курбатаў. Праўду кажучь, што на злодзею шапка гарыць. Не выкручвайцеся, грамадзянін Моцкін. Не выйдзе. На спіртзаводзе я забраў гарантыйныя распіскі гэтых ашуканцаў.

Мар'я Кірылаўна. А зяцёк ты мой, а талубок ты мой, а пашкадуі ты яго! А не губі ты яго! *(Таўчэ мужа кулакамі пад бок.)*

Гарошка. Мар'я! Цыц!

Мар'я Кірылаўна. А пашкадуіце ж вы яго! Ці ж ён адзін тут вінаваты? *(Зноў штурхае Гарошку пад бакі.)*

Ганна. Так яму, Мар'я, так! Вучы сваім розумам жыць.

Наташа. Мама! Як не сорамна? *(Адводзіць маці ўбок.)*

Калібераў. Усё ясна! *(Курбатаву.)* Мы спадзяёмся, таварыш Курбатаў, што вы будзеце аб'ектыўнымі. *(Ганне.)* А калгас трэба зараз жа ачысціць ад гэтага махінатара.

Ганна. Тут дзяліць трэба пароўну: і гэты паганяльшчык *(на Моцкіна)* нечага варты. Нельга ж на аднаго Макара ўсе шышкі валіць.

Гарошка. І праўда, Ганначка. Памятаеце, таварыш Калібераў, як вы тады з Моцкіным прыехалі і на мяне паціскалі?

Калібераў. Што значыць «паціскаў»? Я патрабаваў выканання графіка. А ты што? Сам зрабіў злачынства, а цяпер вінаватага шукаеш? Прайдзісвет!

Гарошка *(яго цярпенне лопнула, ён узбунтаваўся).* Хоць круць-верць, хоць верць-круць!.. *(Кінуў шапку вобзем.)* Я не магу больш так працаваць! Вызваляйце мяне ад старшынства. Паціскалі, Сцяпан Васільевіч! Яшчэ як паціскалі! Рознымі фармуліроўкамі палохалі! А Ганну тады аблаялі — шкоднай тэпдэнцыяй! А Моцкін тады прывёз дырэктара спіртзавода з гатовымі квітанцыямі, і мяне прымусілі распіску напісаць, каб хутчэй графік перавыканаць.

Калібераў. Першы раз чую! Таварыш Моцкін?!

Моцкін. Паклёп, Сцяпан Васільевіч, паклёп!

Курбатаў. Не, не паклёп!

Калібераў *(Моцкіну).* Значыць, і вам таксама пельга верыць? Таварыш Моцкін! Значыць, і вы — такі ж прайдзісвет? Як ты асмеліўся сваімі бруднымі рукамі паганіць святую справу — справу забеспячэння дзяржавы хлебам?! Як ты адважыўся супрацьстаўляць інтарэсы калгаснікаў дзяржаўным інтарэсам?

Ганна. Во-во! Для такіх вась дзяржава — адно, а калгас — другое.

Калібераў. Ты хацеў насварыць калгаснікаў з дзяржавай? З намі?

Ганна. Не дажыве ён да гэтага!

Моцкін *(не чакаўшы такога павароту)*. Сцяпан Васільевіч! І гэта вы?

Калібераў. Ды вас за гэта пад суд мала аддаць! *(Курбатаву.)* Таварыш пракурор, афармляйце справу.

Моцкін. Таварыш Сцяпан Васільевіч! Выбачайце! Вы не першы раз чуеце. Я ж вам раскажаў яшчэ да прыезду таварыш Гардзіюк пра махінацыі Гарошкі і Печкурова. Чаму ж вы гэта скрываеце? Вы таксама хацелі стаць перадавіком. Ух, як вы хацелі! І графік такі прыдумалі! Тады вы пра калгаснікаў не думалі, а цяпер — мяне к пракурору? Не я, а вы націскалі на старшынь калгасаў! Не я, а вы па радыё выступалі! А цяпер на стрэлачшыках хочаце выехаць! А?

Ганна. Ды яны ж аднаго поля ягады!

Калібераў *(да Гардзіюк з нахабнасцю незвычайнай)*. Вы раскусілі іх намер? Гэта — не што іншае, як дыверсія, палітычная авантура.

Гарошка *(ад здзіўлення рот разявіў)*. Зноў фармуліроўкі!..

Гардзіюк. Тут аднаго артыкула мала. Я, здаецца, натрапіла на вельмі цікавую сітуацыю для сатыры.

Калібераў. Хіба гэта *(наказвае на Гарошку і Моцкіна)* тыпова для майго раёна? Хіба ў маім раёне няма добрых, сапраўдных, чэсных людзей? Сатыру? Хто дазволіць? Хто дапусціць?

Уваходзіць Міхальчук.

Міхальчук. Там сход чакае!..

Ганна. Таварыш Калібераў! Пойдзем к народу! Ён разбярэцца.

Калібераў. Што мне народ? Я сам разбяруся!

Міхальчук. І верна, што яму народ, пліое ён на народ.

Калібераў. Што?

Міхальчук. Не плюй у калодзеж.

Убягае Лёня з радаснай весткай.

Лёня. Прыехаў! Макар Сямёпавіч прыехаў! А з ім сакратар абкома.

Калібераў. Ах, чорт! *(Схапіўся за бок і завый так,*

нібы ў яго ў пячонцы сапраўды камень, ды яшчэ і гарачы.)

М о ц к і н (са здзекам). У яго ж камень у пячонках! Бульжнік! (Калібераву.) Кіньце дурня строіць! Няёмка. Тут жа людзі глядзяць!

Г а н н а. За пазухай у яго камень, а не ў пячонках.

К а л і б е р а ў. Якое вы маеце права?!

Г а н н а. Маем права! Выбачайце, калі ласка! Усё роўна перад народамі і перад партыяй прыйдзеца адказваць!

Г а р о ш к а. І адкажуць! Це? Хоць...

Г а н н а. Хоць круць-верць, хоць верць-круць, адкажуць!

Заслона.

КАБ ЛЮДЗІ НЕ ЖУРЫЛІСЯ

КАМЕДЫЯ У ЧАТЫРОХ ДЗЕЯХ,
ПЯЦІ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Кавальчук Цімафой Ягоравіч.
Васіль — яго сын.
Самасееў.
Раман — удавец.
Юля — яго дачка.
Аксіння — удава.
Маланка — яе дачка.
Цярэшка — пажылы калгаснік.
Гудзееў.
Сенька-заіка.
Ліхтароў — бухгалтар калгаса.
Дабрыла — участковы міліцыянер.
Дзед.
Грачоў — брыгадзір.
Першы калгаснік.
Другі калгаснік.
Трэці калгаснік.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Раіняя вясна. Са стрэх звісаюць ледзяшы.
Двор удавы Аксініі.
Аксінія на дрывотніку сячэ дровы.
З хаты выходзіць Кавальчук.

Кавальчук. Даўпенька я не сек дровы.
Аксінія. Можа, вам пязручна! Вы ж госць, дыі не
абы-які — начальства. *(Адае яму сякеру.)*
Кавальчук. Нічога. *(Сячэ дровы.)*

Да варот падыходзіць брыгадзір Грачоў.

Грачоў. Аксінія! Можа б, ты пайшла да свірпа на-
сенне чысціць!

Аксінія. Пайду, калі каня дасі па дровы з'ездзіць.
Грачоў. Старшыня забараніў перад пасяўной да-
ваць коней па дровы.

Аксінія. Ну, дык хай сам чысціць!

Аксінія пайшла ў хату.
Па вуліцы, міма варот, ідуць абняўшыся тры падніўшыя
калгаснікі. Сярод іх — Сенька-заіка.

Калгаснікі *(спяваюць)*:

Ой, расцвіла ружа, белы цвет.
Ой, расцвіла ружа, белы цвет.
Мела я мужа,
Ой, мужа я мела,
Мела я мужа — п'яніцу!

Спыняюцца каля варот, вітаюць брыгадзіра.

Грачоў. Што вы сабе думаеце, хлопцы! Пасяўная
не за гарамі, а вы ў рабочы дзень казу водзіце па сяле.

Сенька-заіка. А хто з нас к-ка-аза?

Грачоў. Дзе ваша сумленне!

Сенька-заіка. Ст-старшыні п-пазычылі. У яго рэвізія выявіла недастачу сумлення.

Грачоў. А ў вас лішкі? Значыць, не пойдзеце на работу!

Сенька-заіка (*сур'ёзна*). Не, не можам.

Грачоў. Чаму?

Сенька-заіка. Сёння знамянальная дата. Першае апрэля адна тысяча дзевяцьсот пяцьдзесят пятага года! Падманны дзень.

Грачоў. Ты не блазнуі!

Першы калгаснік. Старшыня збудаваў хату за наш кошт, за калгасны, а прадае і грошы ў кішэню. Сабе!

Сенька-заіка. О-о! Падманны дзень! Баімся празываць.

Грачоў. Што?

Сенька-заіка. М-ма-агарыч! Нам бы хоць м-магарыч дастаўся. А то і гэта скруціць. Ён такі. Пайшлі, хлопцы! (*Заспяваў.*)

У гародзе — вось бяда,
Самасеем лебяды.
Вырасла і сокі п'е.
Прапалоць бы нам яе.

Сенька-заіка і яго сябры пайшлі далей.

Грачоў (*да Кавальчука*). Чулі?

Кавальчук. Чуў. Сур'ёзныя хлопцы.

Грачоў (*здзівіўся*). Якая ж тут сур'ёзнасць? Гэта ж поўны разлад у калгасе!

Кавальчук. А вы што зрабілі? Вы ж сакратар партарганізацыі.

Грачоў. Хадзілі ў райком цэлай дэлегацыяй, гутарылі з новым сакратаром, абяцалі прыняць меры. Вось чакаем...

Кавальчук. Да-а... Усё чакаеце, пакуль зверху прыедуць парадак наводзіць?.. А калі самі возьмецеся? Ты ж камуніст? А што такое камуніст?

Грачоў. Рэвалюцыянер! Змагар, актыўны басец!

Кавальчук. Ты кругом сябе паглядзі! Па ўсёй краіне ўздым які, энтузіязм. А ты — «сядзім, чакаем».

Грачоў. Тут старшыню мяняць трэба.

Кавальчук. Мяняйце.

Грачоў. Без райкома?

Кавальчук. З райкомам! Толькі ж і самім трэба варушыцца, а не сядзець склаўшы рукі. Ты ж павінен быць

апорай для райкома. А дзе ваша ініцыятыва? Дзе ваша партыйная прынцыповасць? Бальшавіцкая настойлівасць? Га?

Г р а ч о ў. Таварыш Кавальчук, дапамажыце нам. Вы ўсё-такі на высокай пасадзе ў Мінску.

К а в а л ь ч у к. Ідзіце і самі званіце ў райком. Самі дабівайцеся. А потым і я пазваню.

Г р а ч о ў пастаяў, а потым рашуча рушыў да праўлення. Кавальчук зпоў узяўся за сякеру.
Да варот падыходзіць д з е д.

Д з е д. Памагай бог!

К а в а л ь ч у к. Дзякую, дзед! На бога спадзявайся, а сам...

Д з е д. Стары я. Без сыноў застаўся. На вайне галовы наклалі. А жыць прыходзіцца. А як жыць?

К а в а л ь ч у к. А што такое?

Д з е д. Сядай. Сыноў маіх помніш?

К а в а л ь ч у к. Як жа! І Васіля помню, і Хвёдара, і Паўла, і Грышку.

Д з е д. Ну от. Кажуць, што ты цяпер начальнік вялікі...

К а в а л ь ч у к. Ды як вам сказаць...

Д з е д. Чуў... Людзі гаварылі. Дык от, можа б, ты старшыні нашаму сказаў. Хай бы памог. Хата мая ўжо... Ды якая там хата!.. У вайну згарэла, дык я ў лазні акно прарубіў ды пачурку склаў. Жыў трохі, а цяпер... Сам ведаеш — старому цяпло трэба. Я яшчэ сяк-так, а старая ўжо... мерзне. Шкада яе.

К а в а л ь ч у к. Колькі табе гадоў, дзед?

Д з е д. А во на Пятра будзе семдзсят шэсць. Я дык прывык. Каторы год вартаўніком — прывык. А яна... старая ўжо...

К а в а л ь ч у к. Добра, дзед, пагавару.

Д з е д. Можа, цябе паслухае... Прасіў, каторыя з раёна прыезджалі, не слухае ён іх. Ну, дзякую. Дык я пайду. Старая адна там... Замяджала. *(Адышоўся крышкву.)* І Паўла помніш? Харошы хлопец быў... *(Уздыхнуў.)* І жаніцца не паспеў...

Д з е д пайшоў.
Прыбгае М а л а н к а.

М а л а н к а. Цімафей Ягоравіч? З райкома звоніць. Вас просяць.

К а в а л ь ч у к. Хто звоніць?

М а л а н к а. Сам сакратар.

К а в а л ь ч у к. Шу, калі сам, дык я бягом...

К а в а л ь ч у к не сняхваючыся паклаў сякеру і паволі пайшоў у
каштору.

На вуліцы паказалася Ю л я.

Ю л я. Маланка! *(Паказвае паўлітра, пакручваючы ў
руцэ.)* Глядзі! *(Пстрыкнула сабе на горле.)*

М а л а н к а. Што гэта?

Ю л я. Даведка.

М а л а н к а. Якая даведка?

Ю л я. Што мяне адпускаюць з калгаса.

М а л а н к а. Выпрасіла ўсё-такі ў старшыні?

Ю л я. Бацька ўгаварыў. Старшыня спачатку муліў-
ся, а потым кажа, што пячатка ў яго сухая. От спрысем
зараз і... *(Стукнула паўлітэрай на далоні, нібы пячатку
паставіла.)*

Са сваёй хаты выходзіць Р а м а н.

Р а м а н. Юлька! Марш дадому!

Ю л я паслухмяна пайшла да хаты.

З хаты выходзіць А к с і н н я па дровы.

М а л а н к а. Юльку Раманаву адпускаюць з калгаса...

А к с і н н я. Ну дык што?

М а л а н к а *(з напрокам)*. І мы маглі б так зрабіць.

А к с і н н я. Як?

М а л а н к а. Падсунулі б паўлітра, выжлукціў бы і ад-
пусціў.

А к с і н н я. А смалы ён не хацеў?

М а л а н к а. Ну і тут я сядзець не буду! Не хочаш
дабром — кіну ўсё і паеду ў горад.

М а л а н к а крута павярнулася і пайшла са двара.

Аксіння бярэ сякеру і пачынае секчы дровы.

К варотам падышоў С а м а с е е ў. Па ўсяму відаць, ён добра падпіў.

С а м а с е е ў. Аксіння!

А к с і н н я. Га!

С а м а с е е ў. «Га»... Падыдзі-тка сюды. *(Кіўком паль-
ца падзвае яе да варот.)* Што гэта ў цябе за гусь такі?

А к с і н н я *(азірнулася)*. Дзе? Які гусь?

С а м а с е е ў. Не прытварайся! У каракулях ходзіць.
Што гэта за персана?

А к с і н н я. А-а, гэта прымак. А ты думаў, старшыня,
што я і звякую ўдавой?

С а м а с е е ў. Ну ты мяне не абувай у лапці. Хто ён?

Аксіння (*гулліва*). Няўжо прыраўнаваў, старшыня? Га? У цябе ж свая жонка, дзеці дарослыя.

Самасееў. Ну вось што, скажаш яму, каб зайшоў у праўленне, там пагавару.

Аксіння (*памяркоўна*). Ты сёння, старшыня, на ўзводзе, падпіўшы. А можа, ён якое начальства, можа, у камандзіроўку прыехаў...

Самасееў (*рашуча*). Калі ў камандзіроўку, дык хай з'явіцца куды трэба і па ўсёй форме: так і так, прыбыў і — камандзіроўку на стол. А то каторы дзень ходзіць, выпытвае, вышухвае, як рэвізор які.

Аксіння. А няўжо ты рэвізораў баішся?

Самасееў (*прапусціў міма вушэй*). Нечага мне тут людзей баламуціць! Можа, ён цёмная фігура, амнісціраваны які-небудзь.

Аксіння. Што ты гаворыш, старшыня? Яго тут бадай усе ведаюць, свой чалавек. Гэта ж ён наш калгас арганізаваў і першым старшынёй быў. Дваццаціпяцітысячнікам яго прыслалі тады. А ты кажаш — амнісціраваны. Яшчэ з маім мужыком дружыў... Вось і прыехаў пагасцяваць, паглядзець, як мы тут жывём.

Самасееў. Пагасцяваць? Дык хай п'е самагонку і — на ўсе чатыры! А то правяральшчыкі...

Аксіння. Можа, цяпер у яго пасада такая...

Самасееў. Якая?

Аксіння. Кантроль, можа. Вось ён і ходзіць па калгасе, з людзьмі гамоніць, а потым увесь вечар сядзіць ды піша.

Самасееў (*нерадражнівае*). «Пі-іша...» (*Пасцярожыўся*.) Піша, кажаш?

Аксіння. Піша і піша. І кожны дзень адсылае ў Мінск во такія пакеты.

Самасееў. Гм... А што піша? Не пытала?

Аксіння. А хто яго ведае. Можа, тое, што ў людзей выпытвае.

Самасееў. Гм... І ў цябе выпытваў што?

Аксіння. Пытаў пра тое-сёе...

Самасееў. Ну?

Аксіння (*па сакрэту*). Пра карову, колькі малака дае, чым кармлю...

Самасееў (*аж раззлаваўся*). Папляваць мне на тваю карову.

Аксіння (*як бы не здагадалася*). І пра цябе пытаў.

Самасееў. Ну-ну?.. Ну-ну!..

А к с і н н я (*набіраючы ў фартух палак*). Лішняга нічога не сказала.

С а м а с е е ў (*адбірае з рук палкі і кідае*). А-ат!.. Пра што пытаў, што сказала?

А к с і н н я. Пахваліла я цябе, старшыня. За што трэба і за што не трэба хваліла.

С а м а с е е ў (*не дае веры*). Ой, брэшаш...

А к с і н н я. Каб я з гэтага месца не сышла.

С а м а с е е ў. Ну-ну!

Самасееў цягне Аксінію за руку да завалінкі. Сеў. Аксінія абтрусіла рукамі фартух і таксама прысела каля Самасеева. Склала рукі на грудзях і задумалася, схіліўшы галаву пабок.

А к с і н н я (*гаворыць павольна, расцягваючы словы, нібы казкі бае*). А сказала я яму вось што... Такого старшыні, як у нас, пiдзе не было, п'яма і пiколі не будзе. Свет абыдзі, а такога не знойдзеш...

С а м а с е е ў (*нацярожыўся*). Ну-ну! Ты!

А к с і н н я (*не зваяючы*). Такі ён гаспадарлівы і паваротлівы, такі рабацяшчы і руплівы, што ні ў казцы расказаць, ні п'яром апісаць...

С а м а с е е ў. Ну, ты ўжо занадта... Але здорава! Ну-ну!..

А к с і н н я (*зноў бае*). А як жа любіць, шануе і беражэ калгаснае дабро! Як сваё! Нават больш! Нават не разбярэш — дзе ў яго сваё, а дзе калгаснае...

С а м а с е е ў. Як, як ты сказала?

А к с і н н я (*не зваяючы*). І чэсны. Чэ-эсны! Тут ужо нічога не скажаш. Калі, крый божа, заўважыць, што калгаснае дзе-небудзь дрэнна ляжыць — міма не пройдзе! Не-е! І вінаватага потым знойдзе. А калі знойдзе, то ўжо не даруе...

С а м а с е е ў (*згаджаецца*). Вінаватаму дам! Не дарую!.. Ну-ну, яшчэ...

А к с і н н я. А які добры, які справядлівы наш Самасееў, пi старога, пi малога не пакрыўдзіць. Яго толькі на выстаўку вазіць ды людзям паказваць.

С а м а с е е ў (*расчулена*). Ты так пра мяне расказваеш, што я сам сябе не пазнаю.

А к с і н н я. Праўда, куды ўжо яго, беднага, ні вазілі... З калгаса ў калгас... Перакідваюць і перакідваюць, як тую печаную гарачую бульбіну — з рукі ў руку.

С а м а с е е ў. Што павазілі ўжо, дык павазілі... Абрыва. У вас я ўжо ў шостым калгасе за восем гадоў.

Аксіння. Даўно ўжо трэба было б насадзіць яго...
Самасееў (*насцярожыўся*). За што?

Аксіння. ...як заслужанага чалавека на якую-небудзь спакойную пасадку.

Самасееў. Табе, Аксіння, толькі ў аддзеле кадраў працаваць. Міністэрская ў цябе галава!

Аксіння. А як ён шапуе сваё раённае начальства! Праўда, і яго той-сёй з начальства любіць і паважае...

Самасееў. А як жа... Любіць, пакуль я старшыня. То воз дроў, то воз сена... Сядзіць гэты «той-сёй» на мізэрнай зарплате, а дзяцей — у другім магазіне лялек меней...

Аксіння. Глядзіш — вяспой мяшэчак бульбы просіць...

Самасееў. Ты і гэта яму сказала?

Аксіння. Я сказала: добры наш старшыня, не скуны, спагадлівы. Хоць сам не ўдавец, але ўдоў не забывае, не абыходзіць ласкай.

Самасееў. Без намёкаў сказала?

Аксіння. Без намёкаў.

Самасееў (*падабрэў*). Слухай, Аксіння, ты, здаецца, аднойчы прасіла каця на дровы з'ездзіць?

Аксіння. Разоў пяць прасіла.

Самасееў. Заўтра дам.

Аксіння. Дзякую.

Самасееў. Усё?

Аксіння. Усё.

Самасееў. А пра чарку не казалася?

Аксіння. Я сказала — гарэлкі ані ў рот!

Самасееў. Зусім?

Аксіння. Ні кропелькі!

Самасееў. Перагнула. Часам — у свята... альбо з гора...

Аксіння (*катэгарычна*). Ні кропелькі!

Самасееў. Ну, а ён што?

Аксіння. Паверыў.

Самасееў. Брэшаш. Я не наверыў бы.

Аксіння. Ты і цяпер мне не верыш?

Самасееў. Не веру.

Аксіння. А ён паверыў.

Самасееў. Паверыў? Ох і хітрая ж ты, Аксіння! Не баба, а чорт у спадніцы. (*Ушчыпнуў яе за бок.*) Не баба, а сяледчык з цыбулькай. (*Намерыўся абняць яе.*)

Аксіння *(адштурхнула яго, паднялася)*. А ты хто? Парася з хрэнам?

Самасееў *(бяскрыўдна)*. А чаго ты пакрыўдзілася? Што такое селядзец з цыбуляй? *(З павагай.)* Першакласная закуска. *(Зной спрабуе абняць.)*

Аксіння адбіваецца.

Да варот надыходзяць Цярэшка і Раман.
Аксіння пайшла ў хату.

Раман. Дык хто ў нас за гаспадара, старшыня? Ты ці ён?

Самасееў. А што? Хто сумняваецца?

Раман. От ён. Ты загадаў пакласці воз сена ў раён, а ён не дае.

Цярэшка. Сваёй жывёле кармоў не хапае, а воз сена чорту лысаму!

Самасееў. Не крычы! Трэба!

Цярэшка. Каму трэба?

Самасееў. Не твая справа! Я ведаю.

Цярэшка. А я не ведаю.

Самасееў. Не ведаеш, дык маўчы.

Цярэшка. Тады знімай мяне з фермы! Няма чаго мне там рабіць!

Самасееў. Не гарачыся і не крычы! Гудзееву сена.

Цярэшка. Падумаеш — шышка!

Самасееў. Сказана — дурны мужык, як варона. Яму шышка трэба! Па-твойму, Гудзееў — не шышка? А хто тады шышка? Сядай. Што такое ёсць Гудзееў? Райплан! А райплан, брат, о-го-го, яшчэ якая шышка! Хто калгасам планы даводзіць? Райплан! А што такое план? Закон! Значыць, райплан — закон! А закон паважаць трэба. Ты гаворыш, што Гудзееў не шышка? От нам трэба лесаматэрыялы для фермы. А ён можа запланаваць нам лесу сто кубоў і можа трыста кубоў. Розніцу бачыш? Цяпер патраціш сена воз, дык потым на другім выгадаеш.

Раман *(Цярэшку)*. Цыган ведае, што кабыле рабіць.

Самасееў. Кабыле... Што кабыле? А-а, да-да, вот!

Цярэшка *(здаўся)*. Ат, цягніце, валачыце! *(Адышоў убок, прысеў, закурыў.)*

Самасееў *(Раману)*. Ідзі і вязі. За прывозку Гудзееў табе заплаціць.

Самасееў выходзіць.

Раман падышоў да свайго акна, пастукаў.
З хаты хуценька выбегла Юля.

Р а м а н. Юлька! Глядзі, прыйдзе Колька са школы, дык ты сачы за ім. На рэчку не пускай — прастудзіцца. Цяпер пара такая. Глядзі ж. За ім вока патрэбна!

Ю л я. А ты куды паедзеш?

Р а м а н. У раён паеду.

Р а м а н пайшоў.

Цярэшка згарнуў цыгарку, паляпаў па кішэнях, але запалак не знайшоў.

Цярэшка. Ну і дзе тут праўда? Паслухаеш яго — праўду ён, шэльма, гаворыць. А падумаеш — о-ох, непа-радак... (*Уздыхнуў.*) Не-е, калі ў хаце няма ката, дык мышы і па стале гойсаюць. (*Прысеў, задумаўся.*)

Чуваць, як педзе сумна спяваюць падпіўшыя Сенька-заіка і яго сябры.

Падыходзіць К а в а л ь ч у к. За руку вітаецца з Цярэшкам.

К а в а л ь ч у к. А-а-а, Церах! Чаму галаву павесіў? З чаго так зажурыўся?

Цярэшка. Так, зажурыўся. А ці толькі я? А яны (*у бок песні*), думаеш, ад весялосці запелі?

Кавальчук і Цярэшка прыслухаліся.

Ну, налюбаваўся нашым калгасам?

К а в а л ь ч у к. Налюбаваўся.

Цярэшка. Ну і што далей будзе?

К а в а л ь ч у к. Я ў цябе хацеў пра гэта запытаць.

Цярэшка. Ты ж начальства, табе павінна быць відней.

К а в а л ь ч у к. А табе нічога не відно?

Цярэшка. Як не відно? Відно-о! Куды ні кінь, дык клін.

К а в а л ь ч у к. А хто вінаваты?

Цярэшка. Праўду будзеш слухаць?

К а в а л ь ч у к. Давай праўду.

Цярэшка. Ты!

К а в а л ь ч у к (*здзівіўся*). Я?

Цярэшка. Бяры грэх на сваю душу, Цімафей.

К а в а л ь ч у к. Які грэх?

Цярэшка. Сядай. Аганёк ёсць?

К а в а л ь ч у к. Ёсць.

Кавальчук выняў з кішэні начак палярос «Казбек» і прапанаваў Цярэшку.

Цярэшка. «Казбек»? Я ленеі свайго самасаду.

К а в а л ь ч у к. Думаеш, мае горшыя?

Ця рэшка. К лепшаму лёгка прывыкаць, адвыкаць нялёгка.

Кавальчук. А навошта адвыкаць?

Ця рэшка. Тады прыйдзеца кінуць калгас і падавацца ў горад. Следам за табой.

Кавальчук. Вуць яно што... (Чыркае запалкамі, але яны не загараюцца.) Адсырэлі запалкі... Ну-ну, я слухаю. Калі ж я правініўся?

Ця рэшка. Калі? Помніш трыццаты год? Зімой ты прыехаў да нас. Прыслалі цябе з горада дваццаціпяцітысячнікам. Помніш?

Кавальчук. Помню.

Ця рэшка. Са станцыі я цябе прывёз. Ты вушы ледзь не адмарозіў. Снегам адціралі... Помніш?

Кавальчук. Помню.

Ця рэшка. «Помню»... А помніш, што ты гаварыў тады? Новае, небывалае ты прывёз тады ў наша сяло. А я табе адразу паверыў. І я першы заяву прынёс.

Кавальчук. Помню, Церах, помню...

Ця рэшка. Для тых, каторыя бяднейшыя, ты сваім чалавекам быў. Кругом бедната была, землі нікчэмныя... Ад беднасці мы пахаваліся ў калгас. У нас і ладзіцца пачало з першага дня. Па-людску жыць пачыналі... Колькі ты ў нас, гады тры прабыў?

Кавальчук. Тры з хвосцікам.

Ця рэшка. Вялікую справу ты пачаў, а да канца не давёў. Сабраў нас, аднаасобнікаў, у адну кучу, ласкуты нашы сцягнуў па жывую нітку, а вузлякі забыўся завязаць. Не паспеў. Паехаў. А што ж гэта за шыво без вузлякоў? Абы што-якое — нітка і вылазіць — вось табе і прарэха.

Кавальчук. Лоўка ты тлумачыш, разумна.

Ця рэшка. А то не?

Кавальчук. Я ж кажу, вельмі разумна разважаеш.

Ця рэшка. От я сказаў, што адразу напісаў заяву і за табой пайшоў. А ці ведаеш ты, як я ішоў за табой? Задам наперад ішоў. Ты не смейся. Чэсна скажу — задам наперад. Ішоў за табой, а сам пазад азіраўся: ці выгадаў я, ці не прагадаў. І не толькі я. Вось яно як. Што, не?

Кавальчук. Чаму не? Правільна. Толькі я не разумею, чаму ты на мяне віну валіш? Чаму я вінаваты?

Ця рэшка. А хто?

Кавальчук. А ты.

Ця рэшка. А што я?

Кавальчук. Дык, можа, ты і цяпер яшчэ задам наперад ідзеш, вінаватага шукаючы?

Цярэшка маўчыць.

А вінаваты ты сам! У тваім жа калгасе непаладкі, на сваёй жа сніне адчуваеш іх. А што ты зрабіў, каб іх не было? Ты ж гаспадар! Гэта ж тваё тут усё!

Цярэшка *(аж уздыхнуў)*. Эх-ха-ха!.. Якія к чорту гаспадар?.. От мяне паставілі на ферму загадчыкам. А я там не гаспадар. Не! Кармоў мала, не хопіць да травы, а старшыня загадаў накласці воз сена і завезці ў раён Гудзееву. Знюхаліся яны з Самасеевым, вось ён тут і павіцца. Я хацеў не даць, дык дзе там! Загадаў — і павезлі!

Кавальчук. А ты б не даў. Ці, можа, баішся схапіцца з ім за чубы?

Цярэшка. Як хочаш, так і разумей, толькі навучаныя. Думаеш, не спрабаваў? Спрабаваў. Было.

Кавальчук. Ты камуніст?

Цярэшка. Члеп партыі.

Кавальчук. Калі ў партыю ўступіў?

Цярэшка. Пад Сталінградам.

Кавальчук. Тады не шкадаваў свайго чуба?

Цярэшка. Дык то ж вайна была і перад табою праціўнік быў, вораг. Адным словам, мішэнь відаць была, біў лоб, і праўда твая. А тут, брат, чорт яго ведае, паспрабуй разабрацца: прыцель Самасееў альбо непрыцель. Даўбанеш яго, а табе скажуць: свайго глушануў.

Кавальчук. Цяпер ясна. Бачу, што ты сапраўды заблытаўся. На рабоце яго трэба судзіць — прыцель ён альбо непрыцель.

Цярэшка. Калі на рабоце — дык гнаць яго трэба!

Кавальчук. Ну і ганіце ўшыю!

Цярэшка. Праганялі, і не аднаго ўжо. Прагоніш аднаго, дык другі трапляецца... Яшчэ лепшы.

Кавальчук. Вы, як перазборлівая нявеста, бераце, што трапіцца. А вы і такога «лепшага» не прымайце.

Цярэшка *(аж засмяўся)*. Не прымайце... Ай-яй-яй... Цімафей, Цімафей... Чыркаем мы адзін другога словамі, як тымі запалкамі, а іскры не выходзіць, аганьку няма... Адсырэлі нашы запалкі. *(Махнуў рукой і пайшоў.)*

Цярэшка выходзіць.

З хаты паказваецца Аксінья.

Аксінья. А вас тут старшыня шукаў.

Кавальчук. Самасееў?

Аксіння. Самасееў. Усё выпытваў — хто, адкуль, чаго. Гусь, кажа.

Кавальчук. Я — гусь? Цікава.

Аксіння. Вы яму задайце перцу. Недарма выпытваў — ці не рэвізор, — баіцца нечага. Ведае, кот, чыё сала ўкраў.

Кавальчук. Думаеш, ён краў з калгаса?

Аксіння. Ого! Каб яму столькі балячак, колькі ён дабра перацягаў з калгаса. А колькі праніў, дык і сам таго не варты. Вунь ён сунецца.

Падыходзіць Самасееў.

Самасееў. Дзень добры!

Кавальчук. Дзень добры.

Аксіння. Вось і пазнаёмцся. А то выпытваюць адзін пра аднаго. Гэта — наш старшыня, а гэта — той самы гусь амнісціраваны, пра якога ты пытаўся.

Самасеева аж перасмыкнула ад такіх слоў, ён сярдзіта зыркнуў на Аксінню.

Ну, чаго ты набычыўся? Ты ж сам так гаварыў.

Аксіння пайшла ў хату.

Самасееў. Ну і трапло ты, Аксіння! *(Падае руку Кавальчуку.)* Самасееў.

Кавальчук. Кавальчук.

Самасееў. От народ...

Кавальчук. Да-а, народ... Як секапе словам, так знак і астаецца. Тут мне адзін такую зарубку па памяць пакінуў — не скоро забудзеш.

Самасееў. Хто? Церах? Ён можа. Ну, я яму мазгі ўпраўлю. Я павучу, з кім і як гаварыць! Ніякай павагі ў іх няма. Не разбярэ — каму можна, а каму не...

Кавальчук. О, не-е, народ ведае, каму і што сказаць.

Самасееў *(разганяючы каля рота пах перагару)*. Дык вы, значыцца, з цэнтра?

Кавальчук. З Мінска.

Самасееў. Мімаходам ці спецыяльна?

Кавальчук. Спецыяльна.

Самасееў. Відаць, важная справа была?

Кавальчук. Вельмі важная.

Самасееў. Так... Толькі ў маім калгасе ці ў раёне?

Кавальчук. Не, у калгасе.

Самасееў. Так. Дык што ж вы да мяне не зайшлі?

Кавальчук. Пакуль што не было нільнай патрэбы. Цікава было з людзьмі пагамаіць.

З хаты выходзіць Аксінья з ручніком і копаўкай вады.

Аксінья. Цімафей Ягоравіч, можа, паседалі б? Ужо час. Бульба акалела.

Самасееў. Дык вы яшчэ не сседалі?

Кавальчук. Не прывык рана. (Аксінні.) Дзякуй, дзякуй, я сам. (Бярэ конаўку, адыходзіць і мые рукі.)

Самасееў (кіўком пальца падзвае Аксіньню і амаль шэпча). Слухай, Аксінья... (Вымае з кішэні грошы.) Можа б, ты забегла ў краму... (Ківае ў бок Кавальчука.) Паўлітэрку... Толькі не баўся. Раз, два — і тут.

Аксінья (голосна). Дык ён не п'е. Зусім не п'е.

Самасееў (азіраючыся). Цс-с... Як, зусім?

Аксінья. Ні ў рот. Спрабавала паднесці, дык куды там — аж паморшчыўся. І духу не пераносіць.

Самасееў зноў махае рукой перад ротам.

Крэмень, скала, сталь, а не чалавек. Гарэлка — гэта ж такая спакуса — святы не ўстаіць, а ён у той бок і глядзець не хоча.

Кавальчук (падыходзячы). Пра якіх святых тут размова?

Аксінья. Ды мы тут пра вас. Старшыня дае грошы, каб я за паўлітэркай схадзіла для вас, а я кажу — і ў рот не бярэ.

Кавальчук. А чаго не бяру — таго не бяру.

Аксінья пайшла ў хату.

Самасееў (Кавальчуку, нявесела). Дык вы, значыцца, правяралі?

Кавальчук. Прыглядаўся.

Самасееў. Ну і што?

Кавальчук. Чэсна сказаць? Дрэнь вашы справы.

Самасееў (няўпэўнена). Відаць, нагаворы, паклён...

Кавальчук. Трэба разабрацца.

Самасееў. Во-во-во!.. Іменна разабрацца! Тут жа такія людзі, што... За тры гады чатырох старшынь з'елі.

Кавальчук. З'елі?

Самасееў. З'елі! І гузікі выплюнулі.

Кавальчук. Чатырох?

Самасееў. Я — пяты.

Кавальчук. Ну і анетыты!

С а м а с е е ў. З гэтага калгаса анекдот пайшоў: старшыня тут адчувае сябе ўсё роўна як бульба.

К а в а л ь ч у к. Бульба?

С а м а с е е ў. Калі за зіму не з'ядуць, дык вясной пасадзяць.

К а в а л ь ч у к (*смяецца*). Забаўна. Зіма скончылася, ужо вясна на дварэ, а вас жа не з'елі?

С а м а с е е ў. Ну вот...

К а в а л ь ч у к (*смеючыся*). Думаеце — пасадзяць?

С а м а с е е ў. Вам весела, а ў мяне сям'я.

З хаты выйшла А к с і н н я.

К а в а л ь ч у к. А тых чатырох старшын, што да вас працавалі, таксама пасадзілі?

С а м а с е е ў. Аднаго пасадзілі, а трое ледзь вышкрабліся.

А к с і н н я. А шкада.

С а м а с е е ў. Ох, і злая ж ты баба!

А к с і н н я. Як жа тут злой не будзеш? Паглядзіш кругом — усе суседзі як людзі жывуць. А ў нашым калгасе? Робіш, робіш, а яно як у дзіравы мех... Ай, што з вамі!.. (*Кавальчуку.*) Дык вы пойдзеце спедаць ці вас дубцом падганяць?

К а в а л ь ч у к. Іду, іду.

С а м а с е е ў. Ніякай у цябе павагі да чалавека, А к с і н н я. Ніякай далікатнасці. У людзях не разбіраешся. Сказана — цемната.

А к с і н н я. Гэта ў вас хай паджылкі трасуцца, для вас ён начальнік, а мне проста госць, свой чалавек.

А к с і н н я і К а в а л ь ч у к пайшлі ў хату.

С а м а с е е ў (*правёўшы іх вачыма*). Цвёрды арэшак. Не адразу раскусіш...

Да Самасеева падыходзіць па-гарадскому апрапуты малады чалавек з невялічкім чамаданчыкам. Гэта — В а с і л ь.

В а с і л ь. Выбачайце, вы не скажаце, дзе я магу ўбачыць старшыню калгаса?

С а м а с е е ў. Я старшыня калгаса.

В а с і л ь (*здзівіўся*). Вы? Вось гэтага калгаса?

С а м а с е е ў. Калгаса «Вольная праца».

В а с і л ь. Дзіўна. Вельмі дзіўна. Скажыце, вы стары ці ўжо новы старшыня?

С а м а с е е ў. Стары. А што такое?

В а с і л ь. Вы Самасееў?

С а м а с е е ў. Самасееў. А ў чым справа?

В а с і л ь. Справа ў тым, што... я спадзяваўся, што вас тут ужо цяма.

С а м а с е е ў. Як цяма?

В а с і л ь *(нібы сам сабе)*. Нічога не разумею...

С а м а с е е ў. Скажыце, а вы адкуль будзеце?

В а с і л ь. Я з Мінска. А Кавальчук тут яшчэ?

С а м а с е е ў. Тут.

В а с і л ь. Вы не скажыце, дзе я магу ўбачыць яго.

С а м а с е е ў. Там, у гэтым доме.

В а с і л ь. Дзякую.

В а с і л ь пакіраваўся ў Аксіпніну хату.

Самасееў стаіць як аглушаны. Ён страсянуў галавой, нібы праганяючы кашмарны сон. Хмель выскачыў з галавы. Падыходзіць участковы міліцыянер Д а б р ы л а.

Д а б р ы л а *(басам)*. Таварыш Самасееў!

С а м а с е е ў *(азірнуўся і зусім збянтэжыўся)*.

Я... Я слухаю...

Д а б р ы л а. Цяпер ты ад мяне не выкруцішся.

С а м а с е е ў. Я ўжо і не думаю выкручвацца.

Д а б р ы л а. Форменнае душагубства, і па тваёй віне.

С а м а с е е ў. Яшчэ чаго не хапала! Якое душагубства?

Д а б р ы л а. На мосціку цераз Балачанку.

С а м а с е е ў. А што такое там на мосціку?

Д а б р ы л а. Не на мосціку, а пад мосцікам ужо. Топіцца раённае начальства — райплан Гудзееў. Збірай людзей! А то засмокча балота — адказваць будзеш. Я ледзь выбраўся з «Масквіча», а ён там сядзіць.

С а м а с е е ў *(крычыць)*. А чаго вы ехалі сюдою?! Не бачыш: вясна на дварэ! У аб'езд трэба было!

Д а б р ы л а. Спакойна, грамадзянін Самасееў. Ездзіць у аб'езд не ў яго характары. Табе гэта вядома.

С а м а с е е ў. Ні аднаго разу яго не сустракалі проста, кожны раз са званам.

Самасееў б'е па рэйцы, якая вісіць каля Раманавай хаты.
(Крычыць, склікае людзей.) Эй, Сцяпан, Іван! Цярэнка! Раман! Сюды! Хутчэй! Давай, давай сюды!

З хаты выходзіць Р а м а н.
Збягаюцца к а л г а с н і к і.

Г а л а с ы. Што такое?!

Пажар?!

Што здарылася?!

С а м а с е е ў. Бярыце сякеры, рыдлёўкі і хутчэй к мосціку цераз Балачанку.

Г а л а с ы. Якому мосціку?

Там жа мосціка няма!

С а м а с е е ў. Якраз туды, дзе няма мосціка!

Г а л а с ы. А што такое?

Гарыць?

Нічога не гарыць.

Д а б р ы л а. Спакойна! Спакойна! (*Свірчыць у сві-сток.*)

С а м а с е е ў. Машына топіцца! Легкавая райплана! На гэты шум з хаты выйшлі А к с і н н я, К а в а л ь ч у к і В а с і л ь.

Д а б р ы л а. Грамадзяне, грамадзяне, не затрымлівайцеся!

С а м а с е е ў. Хвёдар, захапі вяроўку! Грачоў! Скажы, каб хто-небудзь пару валоў запрог!

Г р а ч о ў. Навошта?

С а м а с е е ў. Машыну выцягваць. Хутчэй! Хутчэй!

Сабраўшы цэлую брыгаду, С а м а с е е ў рушыў ратаваць машыну. Следам за ім пайшлі калгаснікі — хто з сякерай, хто з рыд-лёўкай, а пехта з вяроўкай.

А к с і н н я. Пайшлі ў хату. Без нас выцягнуць.

К а в а л ь ч у к (*сыну*). Значыць, з інстытутам справа к кашу ідзе? Толькі дзяржаўныя экзамены?

В а с і л ь. І дыпломная праца. «Паточна-вузлавы мета-драмонту трактараў».

К а в а л ь ч у к. А потым?

В а с і л ь. А потым сюды (*шырокі жэст*) сціраць граць паміж горадам і вёскай.

К а в а л ь ч у к. Справа сур'ёзная.

А к с і н н я. Пайшлі, пайшлі ў хату. Снеданне на ста-ле астыше.

К а в а л ь ч у к і В а с і л ь заходзяць у хату.

Р а м а н. Аксіння! (*Аксіння затрымалася.*)

А к с і н н я. Што, Рамаан?

Р а м а н. А гэты малады — хто гэта?

А к с і н н я. Сын яго.

Р а м а н. Ці не думае ён у цябе пазаўсёды насяліцца, што і сына вытрабаваў?

А к с і н н я. Не выдумляй чаго не трэба.

Р а м а н. Глядзі, Аксіння! А то вельмі ўжо ветлівая ты з ім.

А к с і н н я. Мне не верыш?

Р а м а н. Табе веру, ды яму не давяраю, Ксеся! Калі я ўжо дачакаюся?

А к с і н н я. Паспеш.

Р а м а н. Мне за сорок пераваліла, і ты не васемнаццатка, Ксеся. Марна час трацім. Каб не каялася потым.

А к с і н н я. Таму я і не спяшаюся, каб потым не каляцца.

Р а м а н. Навошта ад людзей таіцца? Давай законна распішамся — і пераходзь у маю хату.

А к с і н н я. Рома, ці я супраць. *(Падумала.)* І ў цябе дачка і ў мяне — нявесты. Трэба з імі пагаварыць, яны ж нічога не ведаюць.

Р а м а н. Здагадваюцца.

А к с і н н я. А пагаварыць трэба. *(Заспяшалася.)* Ой, я пайду, а то гасцей пакінула адных...

А к с і н н я пайшла ў хату.

Р а м а н выходзіць.

Паказаліся дзяўчаты — Ю л я з М а л а н к а й.

М а л а н к а. Бачыш?

Ю л я. Бачу.

М а л а н к а. Што яны валынку цягнуць?

Ю л я. Давай з імі пагаворым, га?

М а л а н к а. Яны і самі дагаворацца, калі сур'эзнае ў іх.

Ю л я. Пойдзем, Маланка, паглядзім, як там цягнуць машыну.

М а л а н к а. Апу іх! Такая чудота на душы... І што я рабіць буду, калі ты паедзеш адсюль?

Ю л я. Я ж недалёка, у райцэнтр. Гудзееў абяцаў бацьку прыстроіць мяне ў райцэнтр.

З хаты выйшаў В а с і л ь.

М а л а н к а. Дурная я, што кінула дзесяцігодку... Балялася, што не паступлю ў інстытут. А можа, і паступіла б...

Ю л я. А можа, і ты так паступіла б, як я. І цяпер перад людзьмі сорамна. Чула, якую прынеўку прыдумалі:

Едзе дзеўка ў інстытут,

Пакідае родны кут.

Аступілася, упала —

Цераз тройку не панала.

М а л а н к а. Хоць бы хто пасватаўся, ці што?

В а с і л ь. Калі ласка, хоць зараз.

М а л а н к а. Ой!

Ю л я. Ах!

В а с і л ь (разгледзеўшы Маланку, утаропіўся на Юлю, уражаны яе прыгажосцю). Ух ты!.. Якая прыгожая!

Ю л я (спачатку разгубілася, потым паказала яму язык). Соль табе ў вочы!

Ю л я выбягае са двара.

В а с і л ь. За што гэта яна мяне так?

М а л а н к а (бяжыць следам за Юляй і кідае на хаду Васілю). Каб не сурочыў!..

М а л а н к а выбягае.

З шумам і гоманам, з крыкамі і жартамі к а л г а с н і к і выкатваюць «Масквіч» на вуліцу.

Г а л а с ы. Тпру!

Стой!

Прыехалі!

Не брыкайся!

Малое, а ўпартае!

Г у д з е е ў вылазіць з машыны ў вясёлым настроі.

Г у д з е с ў. Ну вось, ледзь дабраліся. Дзякуй, таварышы. Добры дзень! (Вітаеўца з усімі за руку. Вітаючыся з Самасеевым.) Безабразіе, таварыш Самасееў! Пяўжо ты не можаш адрамантаваць такога моста?

Д р у г і к а л г а с н і к. Цябе, Самасееў, за адзін гэты мост трэба знімаць з працы. Яўная безгаспадарчасць.

Ц я р э ш к а. От, што праўда, то праўда!

С а м а с е е ў. Адрамантуем, таварыш Гудзееў! У бліжэйшыя дні адрамантуем!

Г у д з е е ў. Позна ўжо, таварыш Самасееў.

С а м а с е е ў. Чаму позна?

Г у д з е е ў. Без цябе адрамантуюць. Сёння будзем праводзіць справаздачна-выбарчы сход.

З хаты выходзяць А к с і н і я і К а в а л ь ч у к.

Ц я р э ш к а. І новага старшыню будзем выбіраць?

Г р а ч о ў. Ёсць такое рашэнне бюро?

Г у д з е е ў. Так. Ёсць такое рашэнне бюро райкома.

П е р ш ы к а л г а с н і к. Дзе ён, новы?

Д р у г і к а л г а с н і к. Хто ён, калі не сакрэт?

Г у д з е е ў. Потым убачыце, на сходзе.

П е р ш ы к а л г а с н і к. Свая хата ёсць у яго ці за кошт калгаса будавацца будзе?

Т р э ц і к а л г а с н і к. Карову ад быка адрозніць?

Цярэшка. Калгаснае сена не будзе ў раён вазіць?
Другі калгаснік. А як ён — сямейны? (*Падміргнуў.*) Курэй лавіць не будзе?

Гудзееў. Таварышы! Гэта пытанне сур'эзнае, і не на вуліцы яго абмяркоўваюць, а па сходзе.

Трэці калгаснік. Вы нам пакажыце яго да сходу! Хоць паглядзець на яго дайце!

Цярэшка. Ці варты ён чалавек?

Гудзееў. Думаю, што райком і райвыкапком рэкамендуюць вам чалавека вартага...

Першы калгаснік (*падыходзіць да Гудзеева*). Вот, таварыш Гудзееў, тут справядліва народ просіць... Я вам скажу, што нам вельмі цікава не толькі паглядзець на вашу кандыдатуру, а нават і папюхаць.

Смех.

Калі н'е, дык гэта яшчэ паўбяды, а вось калі і пахмяляцца любіць, дык... галоўнае — гэта хочам ведаць.

Калгаснікі смяюцца.

Гудзееў. Вы будзеце давольны. Чалавек сур'эзны, работнік з вялікай практыкай, чэсны...

Другі калгаснік. Таварыш упаўнаважаны! Не так даўно, перад Самасеевым, вы прывозілі нам старшыню. Помніце? Дзе ён цяпер? А быў чэсны. Бывала, зладеям і жулікам праходу не даваў. Не-е! Нават міма калгаса не даваў прайсці. Як заўважыць каторага, тут жа ловіць яго за руку ды сюды, у калгас, ды на пасаду кладаўшычка ці касіра...

Калгаснікі рагочуць.

Ну, а там рука руку мые...

Трэці калгаснік (*пашаптайшыся з Сенькам-заікам*). Ну, што вы напалі на таварыша Гудзеева? Ну, капешыне, бывалі і памылкі. Конь на чатырох нагах і то спатыкаецца... Але ж... Вот возьмем Самасеева. Як рэкамендавалі, што гаварылі?

Сенька-заіка. У-устойлівы і па-аваротлівы.

Трэці калгаснік. А што аказалася?

Сенька-заіка. Што ўстойлівы — пяпраўда. А што па-аваротлівы, дык як у сук уляпілі. Пава-аротлівы! Сопца яшчэ не ўзышло, а ён ужо на нагах...

Трэці калгаснік. ...ледзь трымаецца.

Калгаснікі зноў рагочуць.

Гудзееў. На гэты раз вы крыўдзіцца не будзеце.

Цярэшка. Хто ён?

Гудзееў. Чалавек сур'ёзны...

Цярэшка *(настойліва)*. Што ён?!

Кавальчук *(надбадзёрае Цярэшку)*. Давай, давай, Церах. Смялей! Завязвай вузлялок!

Цярэшка *(надыходзіць да Гудзеева)*. Таварыш Гудзееў! От людзі смяюцца, а тут плакаць трэба! Даволі! Мы хочам ведаць: хто ён? Што ён за чалавек? Ці можна яму даверыць гаспадарку? Падавайце, як кажуць, тавар на віду.

Кавальчук. Правільна! Хай людзі паглядзяць і намацаюць.

Гудзееў. А вы хто такі?

Кавальчук. Аніхто. Так сабе.

Другі калгаснік *(Гудзееву)*. А што, новы старшыня — свой ці прыблудны?

Сенька-заіка. Прозвішча давай.

Цярэшка. А чаму сакратар райкома не прыехаў на сход? Ён жа абяцаў сам прыехаць.

Гудзееў. Ён мне даручыў сход падрыхтаваць. А к вечару ён прыедзе, на сходзе сам абавязкова будзе.

Кавальчук. Таварыш Гудзееў, а вы яго ведаеце?

Гудзееў. Ведаю.

Кавальчук. Дык скажыце людзям. Я думаю — гэта ж не ваенная тайна. А калі што — дык тут жа свае людзі.

Гудзееў. Я вам параіў бы за зубамі язык патрымаць.

Цярэшка. Чалавек правільна гаворыць. Калгаснікі хочуць ведаць, каго вы нам прывезлі.

Гудзееў. Добра, я вам скажу. *(Дастае з партфеля паперку, чытае.)* Бюро райкома рэкамендуе на пасаду старшыні калгаса «Вольная праца» Кавальчука Цімафея Ягоравіча, 1902 года нараджэння, члена партыі з 1928 года, паходжанне — з рабочых, адукацыя — сярэдняя. Таварыш працаваў на адказнай пасадзе ў Мінску. Цяпер добраахвотна паехаў у калгас.

Цярэшка *(здзіўлена)*. Кавальчук?

Гудзееў. Так, Кавальчук! І сакратар райкома прасіў перадаць вам, што ён сваёй галавой ручаецца за гэтага чалавека.

Кавальчук. Таварыш Гудзееў, вы ж, напэўна, бачылі яго?

Гудзееў. Бачыў.

Кавальчук. І гаварылі з ім?

Гудзееў. Гаварыў.

Кавальчук. Цікава. Які ж ён?

Гудзееў *(не ведае, што сказаць)*. Ну, які... Ну, такі... Сур'ёзны, салідны... А, уласна кажучы, чаму гэта вас так цікавіць?

Кавальчук. Вельмі цікавіць. Я ж вас упершыню бачу. Давайце пазнаёмімся. Кавальчук Цімафей Ягора-віч — я і ёсць.

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Світанне. Толькі што прапелі пеўні. Нязлосна, відаць, спрасонку, раз-другі гаўкнуў сабака. Недзе скрыпнулі вароты, мыкнула карова. Вось прайшла жапчына з поўнымі вёдрамі на каромысле.

На вуліцу выйшаў Кавальчук.
Паказаўся Раман з мяшком за плячыма.

Раман. Добрай раніцы. *(Праходзіць міма.)*

Кавальчук. Добрай раніцы. Адкуль так рана?

Раман *(спыніўся)*. З горада. Па хлеб ездзіў, ды ўчора спазніўся на вячэрні поезд. Прышлося на вакзале ўсю ноч прасядзець.

Кавальчук. Вас брыгадзёр папярэдзіў учора, што з сёнпяшняга дня на нарад трэба з'яўляцца ў сем гадзін раніцы?

Раман. Гаварыў.

Кавальчук. Не спазніцеся.

Кавальчук пайшоў.
Раман хацеў пешта сказаць, але змоўк. Толькі намерыўся пайсці, як насустрач Аксінія з вядром.

Аксінія *(прывітаўшыся)*. Здароў! Няўжо толькі цяпер з горада?

Раман. Учора прыпазніўся на поезд.

Аксінія. Усю ноч на вакзале гараваў? На маю долю ўзяў?

Р а м а н. Два кіло абаранкаў узяў. Прыйдзеш? Ці са-
мому прынесці?

А к с і н н я. Я сама прыйду. Ідзі адпачні крышку.

Р а м а н. А можна было б у адной хаце гэта есці.

А к с і н н я. Пачакаем крыху. Калі стане лепей у
калгасе, тады... А пакуль што... Усё-такі на двух прыся-
дзібных участках лягчэй жыць, як па адным... Ідзі...

А к с і н н я набрала вады і пайшла.

Пайшоў і Р а м а н.

Да калодзежа падыходзіць з вядром Ю л я. Набірае ваду.
На вуліцы паказалася М а л а н к а з трыногаю ў руцэ. Падыходзіць
да Юлі.

М а л а н к а. Юлька! Ну, Юлька, ведаеш што? Васіль,
старшынёў сын, спёкся.

Ю л я. Як спёкся?

М а л а н к а. Утрэскаўся ў цябе па вушы!

Ю л я. А ідзі ты!..

М а л а н к а. Чэснае слова! Праходу мне не дае.

Ю л я. Ну і што?

М а л а н к а. Як што?

Ю л я. Падумаеш...

М а л а н к а. Ты, Юлька, не круці носам! Хлопец ён
што трэба! І бадай што інжынер. Ты май на ўвазе.

Ю л я. Ай, перастань ты глупства малоць!

М а л а н к а. Такі хлопец — глупства?

Ю л я. Ты мне другое скажы: як мне даведку ўзяць?

М а л а н к а. А Самасееў хіба не даў?

Ю л я. Не паспеў. Старшыня ў вас жыве. Можа б, ты
пагаварыла з ім?

М а л а н к а. Я б пагаварыла... ды што я? Ён і слу-
хаць мяне не захоча... Ведаеш што? А ты папрасі сына,
Васіля. Для цябе ён усё зробіць.

Ю л я. А ідзі ты!..

М а л а н к а. Чакай! Я зараз яго пазаву.

Юлька не паспела М а л а н к у затрымаць: тая пабегла. Юля спа-
чатку хацела пайсці, але адумалася. Паглядзелася, як у люстэрка,
у вядро з вадой, паправіла хустачку.

М а л а н к а прыводзіць В а с і л я.

М а л а н к а (*Васілю*). Вось яна, бачыш, чакае. А ты
не верыў.

В а с і л ь (*вітаецца з Юляй*). Добрай раніцы! (*Падае
руку.*)

Ю л я (*сарамліва апусціла галаву і нават крыху адвар-
нулася*). Добрай раніцы. (*Падае руку.*)

Маланка (пасьміхаючыся). Вось і сышліся... Ну, прасі, Юля!

Васіль. Калі ласка, што магу — зраблю.

Маланка. Ёй даведка трэба.

Васіль. Даведка? Якая даведка?

Маланка. Што яе адпускаяюць з калгаса.

Васіль. Куды?

Маланка. Хоць куды, абы не тут.

Васіль. Чаму «хоць куды»?

Маланка. Абы не тут. Тут ёй пельга аставацца.

Васіль. Чаму? Што здарылася?

Маланка. Дзесяцігодку скончыла!

Васіль. А-а, разумею. Вучыцца? У інстытут?

Маланка. Не-е! У інстытут яна не паступіла.

Васіль. А хіба я магу вам даць такую даведку?

Маланка. Не пам, а ёй адной. І не ты, а бацька твай. Ён жа старшыня.

Васіль. Не разумею.

Маланка (да Юлі). Інжынер, а не разумее.

Васіль (здагадаўся). А-а, разумею, разумею.

Маланка. Ну, вот!

Васіль (да Маланкі). Ёй даведка трэба, а ты просіш...

Маланка. Як цябе ўбачыла, дык язык праглынула.

Юля. Перастаць, Маланка!

Маланка. Нарэшце загаварыла! Ці, можа, ты мяне саромеешся? Дык я пайду. (Заспявала.)

Каля студні мая мілка
ваду палівае.

Я прызначыў ёй спатканне —
прыйсці забывае.

Маланка пайшла.

Васіль. Значыць, вы хочаце паехаць адсюль?

Юля. Хачу...

Васіль. Працаваць?

Юля. Працаваць.

Васіль. А куды?

Юля. Усё роўна... у райцэнтр.

Васіль. А вучыцца не хочаце?

Юля. Цяпер усюды конкурс.

Васіль. Ну дык што?

Юля. У мяне троек багата.

Васіль. А-а... У які інстытут вы наступалі?

Ю л я. Медыцынскі, педагагічны, сельскагаспадарчы і...

В а с і л ь. Ведаеце што? Не трэба вам нікуды ехаць. Паступайце вы на завочнае. А? А я вам буду памагаць. *(Юля маўчыць.)* Я скончу інстытут і буду працаваць у МТС. Згодны?

Ю л я. Нічога не будзе.

В а с і л ь. Чаму? Не верыце? Я вам чэснае слова даю!

Ю л я *(глянула на Васіля, усміхнулася, закусіла губку)*. Вы наабяцаеце...

В а с і л ь. Клянуся! Не верыце?

Ю л я. Паверу, калі... калі вы паможаце мне... даведку атрымаць.

В а с і л ь. Павошта вам даведка?

Ю л я. Я ўжо сказала.

Падыходзяць К а в а л ь ч у к, Г р а ч о ў. Юля схапіла вядро, за-
спяшалася дахаты.

В а с і л ь. Мы яшчэ пагаворым, так? Сустрэнемся, так? Вечарам, так?

Ю л я азірнулася, кіўнула галавой у знак згоды і пайшла. В а-
с і л ь, правёўшы яе вачыма, таксама пакіраваўся дахаты. Пады-
ходзіць Ц я р э ш к а.

Ц я р э ш к а. Ну, што?

Г р а ч о ў. З усёй брыгады толькі дзесяць чалавек прыйшло.

К а в а л ь ч у к *(Грачову)*. Праверце ўсіх: хто і чаму не з'явіўся на парад.

Г р а ч о ў. Ды і так ясна. Кожны калупаецца на сваім агародзе.

К а в а л ь ч у к. Ідзіце. І ўсіх, хто можа выйсці на ра-
боту, пасылайце сюды.

Г р а ч о ў выходзіць.

Ц я р э ш к а. Не завязваецца вузялок, старшыня?

К а в а л ь ч у к. Завяжацца!

Ц я р э ш к а. Не, брат старшыня, гэта табе не ў го-
радзе. Гарадскімі лягчэй кіраваць. Там што-о...

К а в а л ь ч у к. Слухай, Цярэшка, ты на гарадскіх не ківай. Ты думаеш, што гарадскія толькі белыя булкі ядуць, сніаць ды ў кіно ходзяць. Працаваць у іх трэба вучыцца!

Ц я р э ш к а. А хіба я сказаў, што толькі ў кіно? Там і дысцыпліна, канешне...

К а в а л ь ч у к. Вот іменна дысцыпліна. І наш калгас павінен стаць фабрыкай, заводам з высокай механізацыяй,

высокай прадукцыйнасцю працы. Вось да чаго нам трэба набліжацца. Дай нашым калгаснікам штомесячную зарплату, як рабочым, — будзе і ў нас дысцыпліна і парадак, як на заводзе.

Ця рэшка. Дай? Я даў бы, ды не ведаю, дзе ўзяць.

Кавальчук. На сваёй ферме. Там трэба шукаць грошы.

Ця рэшка. На ферме? *(Смяецца.)* Камедыя! Камедыя, ды і годзе! От ты мяне ізноў паставіў туды загадчыкам... А мне не хочацца нават і заходзіць туды, не толькі рабіць.

Кавальчук. І табе не хочацца?

Ця рэшка. Ну, скажы, а каму будзе ахвота даглядаць кароў, якія за дзень даюць па паўлітра, ну, па літру малака? Цьфу! Падохлі б яны, і то болей карысці было б... А ў нас на ферме такіх штук пятнаццаць. З году ў год ялаўкі: ні даіцца, ні цяліцца. Толькі дабро на гной пераводзяць. Ваўкі б іх рэзалі. А маладняк які! На дваццаць цялушак шэсцьдзесят бычкоў. Распуста! Фельетон у газету! Ты не ведаеш, што даяркі ходзяць на ферму абы толькі адбыць.

Кавальчук. Значыць, замяніць трэба такіх даярак, наслаць туды самых лепшых людзей: камуністаў, камсамольцаў, энергічных, якія б з любоўю ўзяліся за справу. Жывёлагадоўля, Церах — мяса, малако, масла, — галоўная крыніца нашых прыбыткаў. Тут адгадка на ўсе нашы загадкі. Вынось гаворку на праўленне! Думаць трэба, гаспадаром быць, а не так: «каб іх ваўкі рэзалі ды каб падохлі». На што ж ты спадзяешся? Што заўтра каровы працнуцца ды раптам стануць свядомымі? Перастануць быць ялаўкамі ды павысяць удоў?

У кантору ідзе Малапка, адмыкае замок.

Кавальчук заходзіць у кантору следам за Малапкай.

Ця рэшка *(ідучы следам)*. Ты хочаш, каб хвост трубой трымаў, калі ферма з адных бычкоў...

Ця рэшка заходзіць у кантору.

Надыходзіць група калгаснікаў, з імі Рамап, Грачоў і Сенька-заіка.

Рамап. Я сказаў, што не пайду, значыць, не пайду!

Грачоў. Ідзі старшыні гэта скажы.

Рамап. І старшыні скажу! Я поч не спаў. Спаць хачу.

Г р а ч о ў. Ён спаць хоча. А сеяць хто будзе? Пасяўная ў разгары!

Р а м а н. Не пайду, і ўсё! Я летась трыста працадзён вырабіў, а што за іх атрымаў?

Г р а ч о ў. Ты не пойдзеш на работу, ды ёп, ды я... Адкуль жа яно будзе брацца? Думаеш, само парасце на полі?

Р а м а н. А мне і думаць няма чаго.

Г р а ч о ў. Дык чаго ты лічышся ў калгасе? Для фасону? Падавай заяву — і на ўсе чатыры...

Р а м а н. Гэта мая справа. Як-небудзь без заявы абыдемся. Не вучы!

Г р а ч о ў. Не, буду вучыць!

Р а м а н. Малады яшчэ.

Г р а ч о ў. Ты не папішаш, дык я напішу заяву...

Р а м а н. А гэта твая справа.

Г р а ч о ў. Ты, Раман, не ерапенься. Гэта табе не пры Самасею. З ім ты быў запапібрата, а новы старшыня цаццаца не будзе.

Р а м а н. Не пужай!

Г р а ч о ў. Ніхто цябе не пужае.

Р а м а н. Я работы не баюся. Я пайду рабіць, толькі заплаціце мне. Не можаце? Ну і я не магу. Пайду ў горад — і зараблю!

Г р а ч о ў. А калі ўсе так разбрыдуцца? Вясна на дварэ — хто сеяць будзе?

Р а м а н. Я за ўсіх не адказчык...

Г р а ч о ў. Не прыкідвайся, Раман, казацкай сіратой. Яму ўжо сёння няма чым дзяцей карміць...

Р а м а н. Колька мой пасля хваробы... Ці яму такія харчы трэба? Доктар прапісвае адно, а я што даю? А ён вучыцца.

К а в а л ь ч у к выходзіць з канторы.

К а в а л ь ч у к. Таварыш Грачоў? Самасеева бачылі?

Г р а ч о ў. Бачыў.

К а в а л ь ч у к. Сёння ён выйшаў на работу?

Г р а ч о ў. І не думае. Сёння ўжо на пілараму яго пасылаў, і ўсё роўна не пайшоў. Ну і другія, гледзячы на яго, не пайшлі.

С е н ь к а - з а і к а. Хаваецца ад работы, як цюцька ад мух.

К а в а л ь ч у к. Маланка, схадзі, калі ласка, да Самасеева і скажы, хай з'явіцца. Зараз жа!

Маланка выйшла з канторы і пабегла на Самасеева.

(Да Рамана.) А вы чаму не на рабоце?

Грачоў. Адмовіўся. Загадаў яму лён сеяць — адмовіўся. Гной вазіць — не захацеў. Па хімікаты ехаць — не паехаў.

Кавальчук (Раману). Чаму?

Раман. Калгас наш як завецца? «Вольная праца». Ну, значыць, хачу працую, хачу — не. Вольная праца.

Кавальчук. Дасціпна. (Грачову.) Напішыце дакладную на праўленне. Калгасу абібокі не трэба. Становішча ў нас не такое, каб патураць аматарам біць лынды.

Падыходзіць Самасееў.

Самасееў (не без іроніі). Палкае прывітанне настаяшчаму і будучаму былому ад былога ў настаяшчым!

Кавальчук (вітаецца). Ого! Закавырыста! Ну, як пажываеш, «былы ў настаяшчым»?

Самасееў (гулліва). А што мне? Я цяпер, так скажыце, міністр без партфеля. Ні клопот, ні турбот. Цэлы дзень ляжу на канапе і плюю... Хачу палаўчыцца цераз увесь пакой пацэліць у тую дзірку ў дзвярах, куды ключ устаўляюць...

Кавальчук. Запятак сур'ёзны... для члена партыі.

Самасееў. А пада мной не капае. Пакуль што магу пачакаць.

Кавальчук. Чаго ж вы чакаеце?

Самасееў. Знойдуць жа мне які-небудзь партфель у раёне.

Кавальчук. А-а-а... А калі не знойдуць?

Самасееў (упэўнена). Абавязкова знойдуць!

Кавальчук. Быў у мяне адзін такі знаёмы. Пасля таго як знялі яго з пасады намесніка міністра, ён шэсць месяцаў не ішоў працаваць «абы-дзе»...

Самасееў. Дачакаўся?

Кавальчук. Дачакаўся.

Самасееў. Ну, а ў мяне цярылівасці яшчэ больш, як у таго намесніка. Дачакаюся і я.

Кавальчук. Не бядуйце. Без партфеля не будзеце.

Самасееў. Сакратар райкома сказаў?

Кавальчук. Больш таго — часнае слова мне даў.

Самасееў. А які партфель?

Кавальчук. І не адзін, а вялікі выбар. Першы партфель — пастухова пуга...

Самасееў (яшчэ нічога не разумеючы). Што-о?

К а в а л ь ч у к. Не падыходзіць? Згодзен. Нельга даверыць. Другі партфель — каса, граблі, вілы, плуг, барапа. Падыходзіць? А сякера, ціла — падыходзіць?

С а м а с е е ў (*нарэшце пачаў разумець*). Не выйдзе, старшыня! На мне пакатаешся, як на вожыку!

К а в а л ь ч у к (*Грачову*). Падлічы, колькі каштуе прастой піларамы за адзін дзень.

Г р а ч о ў (*вымае з кішэні паперку*). Дзвесце сорок шэсць рублёў і восемдзсят дзве капейкі. (*Адае паперку Кавальчуку.*)

С а м а с е е ў. Крута бярэш! Не забывай, што і мы былі калісьці рысакамі!

К а в а л ь ч у к. Пара і ў аглоблях пахадзіць. Сённяшні прастой піларамы адносім за твой кошт. Роўна дзвесце сорок шэсць рублёў і восемдзсят дзве капейкі. Агрэгат павінен працаваць. А цяпер можаце ісці і пляваць у дзірку. Толькі да заўтрашняга дня. А заўтра раненька выходзьце на працу. Усё!

С а м а с е е ў. Нічога! Прыйдзе і на нашу вуліцу свята!

К а в а л ь ч у к. На вашай вуліцы ўжо адсвяткавалі, пара і за работу брацца.

С е н ь к а - з а і к а. Масленіца скончылася, п-прышоў вялікі пост!

К а в а л ь ч у к (*да першага калгасніка*). А вы чаму на работу не выйшлі?

П е р ш ы к а л г а с н і к. Ды мне... трэба катух адгарадзіць парсюку. А то ў адным хляве з казой. Прыбіла яго...

С е н ь к а - з а і к а. Характарамі не сышліся...

К а в а л ь ч у к. А сеяць калі будзем?

П е р ш ы к а л г а с н і к. Калі ўжо так трэба, дык я пайду. (*Да брыгадзіра.*) Куды мне ісці?

Г р а ч о ў. Лён сеяць.

Д р у г і к а л г а с н і к. Ці не замнога мы лёну сесм, старшыня? Кажуць, што трэба адкусіць такі кавалак, каб і праглынуць можна. А мы трыста гектараў лёну... (*Але прысвіснуў.*) Падумаць страшна. Не ўправімся.

Г р а ч о ў. Суседзі пяцьсот сеялі летась і ўправіліся. Дзсяць мільёнаў грашыма ўзялі.

К а в а л ь ч у к (*да другога калгасніка*). А вы што зрабілі, каб управіцца?

С е н ь к а - з а і к а. С-сядзіць і думае. С-сядзіць і думае. Т-трыста гектараў! Пад-думаць трэба. Б-бачыш — га-лава р-распухае.

Кавальчук. А вы што робіце?

Сенька-заіка. Т-таксама д-думаю. С-сяджу і д-думаю. Як г-гэта лён в-вырасце, калі ён т-толькі (*наказвае на другога калгасніка*) с-сядзіць і д-думае. Пад-думаць трэба!

Кавальчук. Вечарам з'явіцеся на праўленне. Будзем штрафваць. Самі галасавалі: за нявыхад на работу без прычыны — знімаць пяць працадзён.

Сенька-заіка. А к-калі ў яго толькі ч-чатыры і было?

Кавальчук. У цябе пазычыць.

Сенька-заіка (*другому калгасніку*). Табе пазычу. Ты чэсны. (*Брыгадзіру.*) Куды загадаеш?

Грачоў. Па хімікаты паедзеш. (*Другому калгасніку.*) А ты — гной вазіць.

Раман. А мне дахаты ісці ці запрагаць?

Грачоў. Ідзі запрагай і вазі насенную бульбу ад кашца. Там бабы перабіраюць.

Кавальчук. Дзед! А ты таксама на работу?

Дзед. Я калі што змагу, дык... я магу...

Кавальчук азірнуўся на калгаснікаў.

Толькі хату мне, таварыш старшыня. Страха цячэ... Можна, як-небудзь... пакуль кулі будуць... ахапак саломы... А то цячэ...

Кавальчук. Даю слова, дзед, — восенню наваселле будзеш спраўляць. К зіме повую хату паставім.

Дзед. Дзякую за слова. А калі, можа, якая пільная работа, дык я пайду.

Кавальчук (*Грачову*). З сённяяшняга дня выдзяляць пару коней на брыгаду для індывідуальных агародаў. Будзеш выдаваць лепшым калгаснікам, тым, хто акуратна з'яўляецца на нарад. Першаму сёння ж каша — дзеду.

Грачоў. У мяне і так малавата коней.

Кавальчук. А людзей?

Грачоў. Калгаснае поле не засеяна яшчэ, а тут свае агароды.

Кавальчук. У калгасе ўсё сваё — і агароды і поле. Ясна?

Грачоў. У кожнага хай галава баліць за сваё. У мяне за поле, а ў каго за свой агарод.

Сенька-заіка. Падзяліў, значыць? Аддзяліў, значыць, мяне ад калгаса?

К а в а л ь ч у к. Ясна, Грачоў? Калі пра калгас дбаеш, галоўнага не забывай — людзей. Без іх, брат, мы з табой нічога не зробім, а з імі — абламаем чорту рогі і богу вырвем бараду. Так ці не, хлопцы?

С е н ь к а - з а і к а. Абы інтэрас быў!

К а в а л ь ч у к. Чуеш, Грачоў? *(Сеньку.)* Інтэрас ёсць! Праўда, спраў у нас непачаты край, але я веру, хлопцы, што з вамі, калі дружна возьмемся, мы так гаспадарку сваю наставім, што і фэрмы ў нас будуць найлепшыя, і ўраджаі будуць вялікія, і вёска стане прыгожай, з электрычнасцю. А Рамапу не трэба будзе ў горад ездзіць па абаранкі. Сваю пякарню пабудуем. *(Пібы па сакрэту.)* На экскурсіі да нас прыязджаць будуць. І Сенька будзе хваліцца перад гасцямі. На ўласным «Масквічы» будзе вазіць іх на свой участак кукурузы.

С е н ь к а - з а і к а. Ого!

К а в а л ь ч у к. Не верыш? Усё ў нашых руках. Пройдзе пару год — і мы сваімі вачыма ўсё гэта ўбачым. Уся партыя за гэта ўзялася, увесь народ падняла! Ну, а партыя на вецер словы не кідае. І я паехаў сюды з ахвотаю. Не за доўгім рублём, не-е!.. Толькі давайце дамовімся раз і назаўсёды — дружна, чэсна і арганізавана, каб не паўтаралася тое, што сёння... вось тут... Вы ж ведаеце, я ўпарты, ад свайго не адступлюся. Я ж прыехаў сюды не на дачу. Вось так. А цяпер, хлопцы, паплюём на рукі і за работу!

К а л г а с п і к і разыходзяцца.
З капторы выходзіць Ц я р э ш к а.

Ц я р э ш к а. Ну што, старшыня, пачынае завязвацца вузлячок?

К а в а л ь ч у к. А ты правільна прыдумаў.

Ц я р э ш к а. Што я прыдумаў?

К а в а л ь ч у к. Не па-гаспадарску — трымаць такую фэрму.

Ц я р э ш к а. Я ж кажу, ці бычкі — фэрма?

К а в а л ь ч у к. Правільна. Дык ты раіш — бычкоў падпуж, на мяса, ды на базар?

Ц я р э ш к а. Хіба я так сказаў?

К а в а л ь ч у к. Ведаю. Ты хацеў так сказаць, толькі не асмеліўся.

Ц я р э ш к а. А ўзамен купіць цялушак кастрамской пароды.

К а в а л ь ч у к. Ну што ж, паслухаю цябе. Прыдумаў ты добра.

Цярэшка. Гэта ж ты сам прыдумаў!

К праўленню набліжаецца бухгалтар Ліхтароў.

(Зайважыў бухгалтара.) Паглядзіце, што робіцца з нашым бухгалтарам. П'яны ён, ці што?

Ліхтароў падышоў, спыніўся, некалькі разоў кіўнуў галавой. І ў гэтым кіўку — невыказная горыч, распач, безнадзейнасць.

Кавальчук. Што з вамі, Мікалай Кузьміч?

Ліхтароў. П'яны я... Напіўся... з гора... Два бакалы піва...

Кавальчук. Ты напіўся? Што здарылася?

Ліхтароў. Арыштавалі...

Цярэшка. Каго?!

Кавальчук. За што?!

Ліхтароў. За даўгі...

Кавальчук. Каго арыштавалі?

Ліхтароў. Мяне... і цябе... за даўгі, за крэдыт. Арыштавалі і рукі закавалі.

Кавальчук. Нічога не разумею.

Ліхтароў. Потым зразумееш. На якога чорта ты цягнуў мяне ў гэты калгас? Чаго я паехаў у гэты калгас? Гэта ж такой ганьбы я за свой век не перажываў.

Кавальчук. Мікалай Кузьміч! Ты толкам скажы, у чым справа?

Ліхтароў. Справа ў тым, што мы банкруты, што ўсе рахункі нашы ў банку арыштаваны, што мы цяпер засталіся без канейкі грошай, што крэдытныя плацяжы мы не выплацілі ў тэрмін. Як мы будзем весці гаспадарку без капейкі?.. А?.. Дайце мне сесці. Ногі баляць.

Кавальчук. Спакойна! Спакойна, Мікалай Кузьміч! У каго ты быў, з кім гаварыў?

Ліхтароў. У райфо толькі рукамі разводзяць. У райвыканкоме Гудзеева хрыстом-богам прасіў — лёд, камень. «Дзяржава — не дабрачыннае таварыства. У нас усё падпарадкавана плапам. Па плане далі крэдыт, па плане і плаціце. Кропка!» Кро-опка! Хоць плач...

Цярэшка. Не дабрачыннае таварыства? Гудзееў так сказаў?

Ліхтароў. Адрэзаў, а не сказаў.

Цярэшка. А мы на яго падтрымку спадзяваліся. Яшчэ воз сена ўперлі.

Кавальчук. А ў райкоме быў?

Ліхтароў. Быў. Сакратар абяцаў падтрымаць на-

ша хадайніцтва перад абласной канторай банка. А накуль што прасіў шукаць самім які-небудзь выхад.

Кавальчук. А які ж выхад?

Ліхтароў. Ніякага.

Кавальчук. А падумаўшы?

Ліхтароў. Усе грашовыя аперацыі праводзіць без ведама дзяржбанка. Усе выручаныя грошы пускаць у абарот без кантролю банка? Рызыкаўны выхад.

Кавальчук. Да-а, гэта не выхад, а ўваход. У пракуратуру, а адтуль без перасадкі ў турму. Крымінальная справа!

Цярэшка. Не, ужо лепей з гэтым не звязвацца!

Кавальчук. Але нам трэба грошы... Грошы, грошы!.. Сёння ж, заўтра!.. Без абаротных сродкаў нам не разблытаць гэты вузел. Вось як, Церах! Запомні — гэта тысяча дзевяцьсот пяцьдзсят пяты год. Запомні яго! А пройдзе якіх-небудзь пяць гадоў — і мы нават і не ўспомнім, як п'ялёгка было нам завязваць гэтыя вузлыкі. Прыйдзецца рызыкаваць.

Ліхтароў. Цімафей! З гэтым не жартуюць!

Кавальчук. Так, з гэтым не жартуюць. Я і не жартую.

Ліхтароў. Я рызыкаваць не хачу.

Кавальчук. Не бойся. Цябе падводзіць не збіраюся. І другі подпіс на сябе бяру.

Цярэшка (як бы выпрабоўвае). А не шкада сваю галаву падстаўляць над абух?

Кавальчук. А ты пад Сталінградам сваю шкадаваў?

Цярэшка. Там было другое. Пералом трэба было зрабіць.

Кавальчук. І тут пералом трэба!

Ліхтароў. Лепей ужо з'ездзіць у міністэрства. Папрасіць яшчэ раз крэдыт, апошні раз...

Кавальчук. Мы, вядома, будзем прасіць, але на гэта часу пройдзе месяц, а то і два. А нам сёння грошы трэба, заўтра. Усё! Вырашапа! Да восені. А там лён выручыць нас, і разлічымся з дзяржавай. Адмерапа і адрэзапа!

Цярэшка. Будзем прадаваць бычкоў?

Кавальчук. Правільна. І ялавых кароў. Ідзі адбірай.

Падыходзіць Аксіпя.

Аксіння. Ты што гэта, старшыня, кантору сцеражэш? Не бойся, не ўдзячэ! Прывык там, у Мінску, штаны праседжваць. Гаспадаром трэба быць і больш сярод людзей бываць.

Кавальчук. Ты, Аксіння, давай без артпадрыхтоўкі. Што здарылася?

Аксіння. Што здарылася? Бо тое ж і яно, што нічагу-усенькі не здарылася, нічагу-усенькі не змянілася. Якая завядзёнка была пры Самасею, така і засталася. А ўчора да другіх пеўняў на сходзе ўсе ў грудзі стукалі, усе кляліся, усе абяцалі — пакладзём канец, не дапусцім! І ўсе згаджаліся, усе галасавалі «за». А сёння?

Аксіння. Насенную бульбу раскрадаюць.

Кавальчук. Раскрадаюць?

Падыходзіць Грачоў.

Кавальчук. А сёння што?

Аксіння. Ну, расцягваюць. Перабіраем там, каля капцоў, — нагледзелася. Ізноў пачынаецца, як летась: адна баба, на абед ідучы, у прыполе нясе, а вечарам, з работы ідучы, глядзіш, і другія таксама цягнуць. А возчыкі? Глядзіш — і па пуду каторы пад саломай вязе.

Цярэшка. Завязвай вузюлок, старшыня!

Кавальчук. А хто іменна так раскрадае?

Аксіння. Здароў будзь, старшыня! Яшчэ чаго не хапала? Можа, яшчэ загадаеш мне арыштаваць каторага? Скажы дзякуй, што так падказала. А за руку лавіць, выбачайце, не буду. Ты — гаспадар, ты і лаві.

Кавальчук. А ты хто? Парабчанка?!

Аксіння. Не хачу, каб на мяне людзі ваўком глядзелі. Ты пабудзеш тут год-два і паедзеш. А мне, удаве, потым жыць з гэтымі людзьмі.

Кавальчук. М-да...

Аксіння. Калі ўжо на тое пайшло, дык вось ён хай. *(Паказала на Грачова.)* Ён у нас брыгадзір і парцейны.

Кавальчук. Таварыш Грачоў! Тут справа сур'ёзная. Вазьміцеся, калі ласка, з усёй строгасцю.

Грачоў. Добра, Цімафей Ягоравіч, я вазьмуся. *(Да Аксінні.)* Ну, пойдзем!

Аксіння. Нічога я табе не скажу! Не спадзявайся.

Аксіння і Грачоў адыходзяць ад канторы.

Пайшоў і Цярэшка.

Падыходзяць Васіль і Юля.

Васіль. Бацька, тут да цябе з просьбай.

Кавальчук. А-а, Юля. Ну, што такое?

Юля. Дайце мне даведку... (*апусціўшы галаву*), што мяне адпускаеце з калгаса.

Кавальчук. Адпускаем з калгаса? Не магу.

Васіль. Ды ты ж выслухай яе.

Кавальчук. А хто просіць даведку? Яна ці ты?

Васіль. Яна просіць.

Кавальчук. Ты скончыў дыпломную працу?

Васіль. Канчаю.

Кавальчук. Канчай!

Васіль. Канчаю.

Кавальчук. Ах, вунь яно што!.. (*Да Юлі.*) І куды ж ты думаеш паехаць? У горад?

Юля. У горад.

Кавальчук (*Васілю*). А ты? Няўжо таксама ў горад? Перадумаў ужо?

Васіль. Не перадумаў. Я сюды прыехаў і тут застануся.

Кавальчук (*да Юлі*). Вось бачыш, сам тут застаецца, а цябе агітуе ў горад.

Юля. Я сама...

Кавальчук. І куды? Вучыцца, працаваць?

Юля. Працаваць. Гудзееў абяцаў прыстроіць у раёне.

Кавальчук. Дзяўчынка ты мая! Няўжо табе даспадобы сядзець у канторы і корпацца ў паперках? Там і так чыноўнікаў больш чым трэба. Скарачаць іх трэба. І навошта табе шукаць нейкі ціхі закутак? Ты ж разумная дзяўчына, камсамолка, адукаваная, і для цябе тут, у калгасе, ёсць куды больш важная справа, дзяржаўная... І я хачу табе даручыць яе. Гэта будзе партыйнае заданне як камсамолцы.

Юля. Якое заданне?

Кавальчук. Дапамажы нам парадак навесці на ферме. Пакажы, што можна зрабіць, калі за справу бяруцца з любоўю, па-камсамольску... Юля, гэта і мая асабістая просьба... і ён таксама рады будзе. Я ж бачу, ты не беларучка...

Юля. Я падумаю.

Кавальчук. Падумай, дзяўчынка, падумай! Ну, ідзіце, ідзіце. (*Выпраўляе Юлю і Васіля.*)

Падыходзіць Гудзееў. Павітаўшыся за руку з Кавальчуком, Гудзееў працягнуў руку і Ліхтарову, але той сваю руку не падаў.

Васіль і Юля пайшлі.

Л і х т а р о ў. Бачыліся сёння.

Л і х т а р о ў пайшоў у кантору.

Г у д з е е ў. Пакрыўдзіўся за крэдытныя плацяжы. Дзівак ён у цябе. Ну, як на новым попрышчы? Пазнаёміўся, разабраўся, разгледзеўся, дзе, што і як ляжыць?

К а в а л ь ч у к. Разглядаю.

Г у д з е е ў. Рэвізію гаспадарчай дзейнасці Самасеева закончылі?

К а в а л ь ч у к. Закончылі. Лепей сказаць — безгаспадарчай дзейнасці.

Г у д з е е ў. Нічога такога не выявілі?

К а в а л ь ч у к. Некаторыя дакументы выклікаюць сумнешце.

Г у д з е е ў. Разбярыццяся.

К а в а л ь ч у к. Разбіраемся.

Г у д з е е ў. Я спецыяльна прыехаў пацікавіцца гэтым. Спецыяльна...

К а в а л ь ч у к. Калі ласка.

Г у д з е е ў. З людзьмі асвоіўся?

К а в а л ь ч у к. З некаторымі асвоіўся, а з некаторымі і налаяцца паспеў.

Г у д з е е ў. Паспеў ужо? Ну вось і ў нас будзе маральнае права лаяцца з табой.

К а в а л ь ч у к. За што?

Г у д з е е ў. Мы не атрымалі вашых зводак аб пасяўной. Вось тут з усяго раёна. А дзе ж твая? Няма. Здаецца, маленькая паперачка, лічбачкі, і ўсё. А праз яе можна бачыць не толькі становішча з пасяўной у вашым калгасе, але і палітычны ўзровень старшыні. Так сказаць, ідэалагічнае чупцё яго.

К а в а л ь ч у к. Што?

Г у д з е е ў. Па плану вам трэба было пасеяць сто гектараў кукурузы. А што такое кукуруза? Кукуруза цяпер стала не толькі эканамічнай, але і палітычнай культурай. А мы не ведаем, колькі вы пасеялі, дзе вы пасеялі, калі вы пасеялі?

К а в а л ь ч у к. Пасеялі. І на якіх землях пасеялі. На прысядзібных. Калгаснікі цяпер самі не менш за вас разумеюць, што такое кукуруза.

Г у д з е е ў. Не веру!

К а в а л ь ч у к. Што вам трэба?

Г у д з е е ў. Каб вы пацвердзілі гэты дакументамі, зводкай.

Кавальчук. Не разумею, чаго вы, асабіста вы, хочаце ад калгаса?

Гудзееў. Хачу, каб у гэтай зводцы стаялі аднаведныя плану лічбы. І не толькі я хачу, а дзяржава ў цэлым.

Кавальчук. Дык настаўце ў гэтай зводцы такія лічбы, якія вам патрэбны. Я думаў, што вы прыехалі дапамагчы мне скласці перспектыўны план ці параіць, надказаць, як, дзе, за што ўзяць грошы, каб выкупіць хімікаты для ўгнаення. А вы... Пустое ўсё гэта.

Гудзееў. Што пустое? Зводкі пустое? Не, брат, памыляешся! Зводкі — гэта наш манометр. Манометр! Паказчык ціску. Больш ціску — вышэй паказчыкі. Менш ціску — стрэлка падае ўніз. Гэта, брат, адзін з неабходных прыбораў адміністрацыйнай механікі. Такімі прыборамі вымяраюць пульс раённага жыцця.

Кавальчук. Глупства ўсё гэта: ваш папяровы ціск.

Гудзееў. Дарэмна, дарэмна. Недаацэньваеш. А ты павінен ведаць, што «сацыялізм — перш за ўсё — улік». А што такое ўлік? Зводкі. А ты — «глупства».

Кавальчук. Не будзем спрачацца, таварыш Гудзееў.

Раптам пачуўся і стаў набліжацца шум, гомап натоўпу. На вуліцы паказаўся Раман. За ім ідзе, як за арыштаваным, Дабрыла. На некаторай дыстанцыі ідуць гуртам калгаснікі і Грачоў.

Сярод іх і Аксіння.

Гудзееў *(азірнаўся на натоўп)*. Што такое? Нешта здарылася...

Грачоў *(падышоў да Кавальчука)*. Вось, Цімафей Ягоравіч, злавіў на месцы злачынства. Пад саломай прыхаваў па возе... *(Паказвае на кошык з бульбай.)*

Кавальчук. Краў?

Раман *(патупіўся)*. Не краў. Другія бралі, і я ўзяў.

Кавальчук. Ты за другіх не адказвай. У каго краў?

Раман. Другія бралі, і я сваё ўзяў...

Кавальчук. Другія? Вось яна брала? *(Паказвае на Аксінню.)*

Раман. Не знаю.

Кавальчук. А ён браў?

Раман. Не знаю... Можна, і браў.

Кавальчук. А ён, ён браў? *(Раман маўчыць.)* А ў каго крадзеш? Што крадзеш? Насенне? Пойдзеш пад суд!

Першы калгаснік. Таварыш старшыня! Ну за што тут пад суд? Падумаеш — пуд бульбы.

Ця рэшка. Насенне... даражэй золата. Што сеяць будзем?

Натоўп глуха загаманіў. Кавальчук пасцеражыўся. Яму зараз трэба рашыць цвёрда і ясна: ці пашкадаваць Рамана, дараваць яму і тым самым благаславіць крадзеж у калгасе надалей, ці строга пакараць яго, а тым самым раз назаўсёды пакласці канец крадзежу. А натоўп гудзе.

Кавальчук. І сёлета выдаваць на працадзень па сто грамаў? Каб і на той год ездзілі ў горад па хлеб! Дараваць не магу. Не маю права! Усё! Таварыш Дабрыла! Пра такол аформіў?

Дабрыла. Не паспеў яшчэ.

Кавальчук *(падумаўшы)*. Афармляй! А там суд разбярэцца.

Дабрыла *(да Рамана)*. Пайшлі.

Раман абвёў вачыма ўсіх прысутных, нібы чакаючы падтрымкі.

Раман *(да Юлі)*. Юлька... Ты глядзі за Колькам... Глядзі тут усё, дачушка.

Раман пацалаваў дачку ў лоб і пайшоў. Калгаснікі моўчкі глядзяць. Юлька парывіста падбегла да Кавальчука, глядзіць яму ў твар, нібы чакае, каб ён адмяніў сваё распараджэнне. Кавальчук ледзь вытрымлівае гэты позірк. Юля крута павярнулася, глянула на Васіля і пабегла. Аксіння прыкрыла рукой рот, каб не крыкнуць.

Першы калгаснік. Вось і папаўся чалавек!..

Сенька-заіка. А за што?

Грачоў. Як за што? Таварышы! Учора ж самі на сходзе пастанавілі... А сёння як назло... Сумленне ж трэба мець. Нельга ж так... У саміх жа сабе крадзем...

Гудзееў. Правільна, таварыш Грачоў!

Грачоў выходзіць.

Ця рэшка *(ціха, ледзь стрымліваючы сябе)*. Што правільна?

Гудзееў. Тут трэба цвёрдай рукой парадак наводзіць! Інакш нічога не будзе. Раскрадуць, расцягнуць увесь калгас. Калгаснае дабро трэба аберагаць як вока! І таго, хто паквапіцца на калгаснае дабро, трэба разглядаць як ворага калгаснага ладу!

Ця рэшка. Гэта ты правільна сказаў, таварыш Гудзееў. Тады скажы, а як цябе разглядаць?

Гудзееў *(абражаны, азірнуўся на Кавальчука)*. Што гэта?

Ця рэшка. Словы гаворыш правільныя. А што робіш? Каб сёння ж расплаціўся з калгасам за той воз сена,

што табе Рамап прывозіў. І на рыначнай цане. Калі не хочаш пайсці следам за ім.

Гудзееў. Якое сена? А-а, воз сена... Я яго не краў.
Цярэшка. Дык сцягнуў.

Гудзееў. Мне прывезлі па дагаворанасці з Самасевым. Я папрасіў, і мне гаспадар даў, старшыня калгаса.

Цярэшка. Гаспадар?

Гудзееў. Гаспадар. А ты хто такі?

Кавальчук. Завязвай вузлялок, Церах!

Цярэшка. Хто я такі? Гаспадар я тут!

Кавальчук. Вось так!

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Праўленне калгаса. Ліхтароў размаўляе па тэлефоне з банкам.

Ліхтароў. Таварыш упраўляючы, нашы аперацыі без ведама банка гроша ломанага не варты, капеечныя... Я разумею правільна, але зразумейце і вы — без гэтага нам нявыкрутка. У нас жа гаспадарка, ды не абы-якая — узорная-запушчаная. Паверце ўсё-такі, што мы не жулікі. У канцы трэцяга квартала разлічымся. У нас жа ўжо лён пайшоў. Што?.. Ну, гэта ўжо занадта... Таварыш упраўляючы банка, не палохайце нас судом. Я вам сказаў: тут сядзяць не жулікі, а камуністы, якія помняць і аб інтарэсах дзяржавы і аб інтарэсах калгаса. Не палохайце... Фу! Фу! Паклаў трубку. *(Вешае трубку, чухае патыліцу.)*

Заходзяць Маланка і Юля.

Маланка. Мікалай Кузьміч, Кавальчука няма?

Ліхтароў. А за каторым вы бегаеце? Відаць, за маладзейшым.

Маланка. Нам не да жартаў, Мікалай Кузьміч. Нам старшыня патрэбен. У Юлі брацік захварэў, Колька. У бальніцу трэба яго...

Ліхтароў. А, тады выбачайце, справа сур'ёзная. Шукайце па ферме ці ў полі.

Ліхтароў выходзіць у другі пакой.

М а л а н к а. Тэмпература высокая?

Ю л я. Трыццаць дзевяць.

М а л а н к а. А што з ім? Паша доктарка глядзела?

Ю л я. Глядзела. Сказала: дыфтэрыт. А сывараткі ў яе няма.

Заходзіць В а с і л ь.

В а с і л ь. Прывет, Маланка!

М а л а н к а. Мы з табой бачыліся.

В а с і л ь. Верна. Добры дзень, Юля! *(Юля не адказвае. Нават адварнула).* А мы, здаецца, сёння не бачыліся. *(Юля маўчыць.)* Маланка! Вельмі прашу прабачыць, але я хачу Юлі пешта сказаць на сакрэту...

М а л а н к а. Калі ласка... *(Намерылася ісці.)*

Ю л я *(не адпускае Маланку)*. Не ідзі, Маланка, будзь тут, не ідзі.

М а л а н к а. Другога месца не знайшлі, апроч канторы?

В а с і л ь. Ну што ж, я магу і пры Маланцы. Хоць і няёмка пры трэцім, але гэта лепш за няяснасць і недагаворанасць. Усё роўна, Маланка, ты і сама ўсё ведаеш і ўсё бачыш. Я ўжо тры месяцы стараюся, шукаю зручнага выпадку сустрэцца з ёй, пагаварыць і... не магу. Не хоча, пазбягае, уцякае... Нават двух слоў не хоча выслухаць. *(Да Юлі.)* Пакрыўдзі, прагані, але скажы хоць слова... Скажы, і я ўсё кіну, я паеду адсюль.

М а л а н к а *(з напрокам)*. Юля... Што ж ты маўчыш?

Ю л я. Сам ведае.

В а с і л ь. Нічога не ведаю.

Ю л я. Тады ў людзей спытай.

В а с і л ь. Пра гэта мне людзі нічога не скажуць. Толькі ты!

Юля маўчыць.

Скажы два словы! Адно!

Юля маўчыць.

Значыць, мне трэба ехаць адсюль? Не хочаш сказаць, хоць галавой кіўні.

Юля маўчыць.

М а л а н к а *(расчулілася)*. Любіць ён цябе, Юля.

Ю л я заплакала і выскачыла з канторы.

В а с і л ь. Ну вось і ўсё... Можна адчальваць...

М а л а н к а. Куды? Ну і дурань! Не бачыш? Не разумеш?

Васіль: Бачу! Разумею!

Маланка. Сляпы ты, як кацяпё! Любіць яна цябе. Толькі сам жа зразумей, у які перат вы трапілі. Бацька ле асуджаны. А яна людскіх абгавораў баіцца. Эх вы! І чаму вас толькі вучылі ў інстытуце?

Васіль. Вузлавому метаду рамонту трактараў.

Маланка. Яно і відаць. Сам ты вузлаваты. У ле брат захварэў. У бальніцу трэба завезці. Пайшлі бацьку шукаць, хай машыну дасць.

У кантору заходзяць Акісія, Грачоў, Кавальчук.

Кавальчук. А што з ім?

Акісія. Падазраюць дыфтэрыт.

Кавальчук. Як толькі прыйдзе машына са станцыі, зараз жа завязём у бальніцу. *(Васілю.)* А ты чаго тут аціраешся? Чаму льноцерабілку не рамантуеш?

Васіль. Званіў у МТС, каб прывезлі шасцяропку.

Кавальчук. Ну што ж, Грачоў, пасля абеду трэба паслаць чалавек трыццаць на лён.

Грачоў. Калі? Сёння?

Кавальчук. Зараз.

Грачоў. Ды што вы, Цімафей Ягоравіч?

Кавальчук. А дзе ж твае людзі?

Грачоў *(нібы з пагрозай)*. Дзе? Шу што ж, магу ад малатарні забраць, ад веялак, са свірна, пават з поля... Я магу...

Кавальчук *(нібы не разумее яго пагрозы)*. Шу вось, сам падказаў. Люблю ініцыятыўных людзей, самастойных.

Грачоў. А хлеб? А збожжа? Там засталася на шару дзён.

Кавальчук. Тым больш. Ды зразумей ты, галава — два вухі, што, адкладваючы ўборку льну хоць на дзень, мы зніжаем якасць валакна, губляем тысячы! Ды пас жа за такое марнатраўства калгаснікі палкамі павінны дубасіць. Гатовыя грошы губляем.

Грачоў. Ну, дык пайшлі, Акісія.

Акісія. Ты ідзі. Мне яшчэ са старшынёй трэба пагаварыць.

Грачоў. Не баўся. Я ж людзей з работы зрываю...

Грачоў. выходзіць.

Акісія *(услед)*. Не забаўлюся! *(Маланцы.)* Ідзі!

Маланка і Васіль пайшлі.

Кавальчук. Бачу, нейкая сур'ёзная гаворка. Што ж ты маўчыш? Давай смялей!

Аксіння. Я думала, што сам здагадаешся, а ты...

Кавальчук. А пра што я павінен здагадацца?

Аксіння *(стараецца не глядзець яму ў вочы)*. Шукай, старшыня, другую кватэру. Нельга табе жыць у мяне.

Кавальчук. Чаму?

Аксіння. Таму. Я ўжо тры месяцы хацела табе сказаць, ды ўсё чакала, думала — сам здагадаешся. А ты...

Кавальчук. А чаму ўсё-такі?

Аксіння. Я ўдава...

Кавальчук. А я ўдавец. Ну і што?

Аксіння. Я не жартую, старшыня.

Кавальчук. Ці не сватаешся ты да мяне, Аксіння?

Аксіння. Я на цябе глядзець не магу... Я і сябе зненавідзела цераз цябе. І жыць з табою ў адной хаце я не магу. Выбірайся!

Кавальчук *(адразу пасур'ёзнеў)*. Вось як... Гэта ўжо сур'ёзна. Толькі ты растлумач мне, Аксіння. Я нічога не разумею. У чым справа? Я і сам апошні час заўважаю, што нешта здарылася. Але што?

Аксіння. Я дараваць сабе не магу.

Кавальчук. Мы людзі дарослыя, сур'ёзныя, так што давай адкрыта.

Аксіння. Другі раз я аўдавела — вось што. І цераз цябе.

Кавальчук. Як гэта — «другі раз»?

Аксіння. Нагаравалася я, паспытала ўдовінага хлеба — сытая. І вось ужо было і шчасце на парозе, а ты...

Кавальчук. Што?

Аксіння. З Раманам мы згаварыліся ўжо... Мужам ён быў мне... А ты яго пад суд. Дык што ты мне загадаеш — дзякаваць табе за такую ласку? Маўчала, у кулаку сэрца трымала, а болей не магу!

Кавальчук. Не ведаў я гэтага... Толькі не ўсю віну на мяне валі, калі пайшла такая гаворка.

Аксіння. Сама ведаю. Не ўпікай. І я вінаватая. Таму што — дурная!

Кавальчук. Не, таму што ты чэсны, харошы чалавек. І ён, ён таксама вінаваты.

Аксіння. І ён дураць! Трэба была яму гэта бульба.

Кавальчук. І парадкі пашы старыя вінаваты. Ламаць іх трэба было. Хочаш крыўдуй, хочаш не, толькі шчыра табе скажу: нават пасля гэтай пашай гаворкі я

зрабіў бы так, як і тады. Нават калі б гэта быў мой родны сын!

Аксіння. А мяне ты можаш зразумець? Цяжка мне, трудна мне!..

Кавальчук. Я пакляўся, зраблю ўсё, каб з нашага калгаса людзі ў горад па хлеб не ездзілі. Для гэтага я і Рамацу не мог дараваць. Вось так... Ну, а кватэру я па-стараюся знайсці.

Уваходзіць Гудзееў з тым жа вялікім партфелем.

Аксіння. Не крыўдуй, старшыня, але жыць у мяне табе нельга...

Аксіння выйшла.

Гудзееў. Прывет, прывет! (*Правёўшы вачыма Аксінню.*) Наколькі я зразумеў, ты, таварыш Кавальчук, абвастраеш узаемаадносіны з калгаснікамі. А гэтага я табе не раіў бы.

Кавальчук. Дзякую за парад. Позна ўжо.

Гудзееў. Улічы — у цябе і так даволі хісткае становішча.

Кавальчук. Хісткае?

Гудзееў. На жаль, так.

Кавальчук. Канкрэтней і карацей. У мяне вельмі многа спраў.

Гудзееў. Вось і са мной ты дарэмна яршышся.

Кавальчук. Выбачайце, таварыш Гудзееў. Буду далікатней.

Гудзееў. Твой калгас...

Кавальчук. Я яго яшчэ не купіў.

Гудзееў. Не трэба жартаваць. Ваш калгас ганебна адстае з абмалотам.

Кавальчук. Затое ўборку канчаем.

Гудзееў. Па-другое, вы злачынна зрываеце план развіцця жывёлагадоўлі. Вы распрадалі палову фермы.

Кавальчук. Не я, праўленне рашыла. Толькі сорак бычкоў. На мяса. Гораду мяса трэба.

Гудзееў. Горад — не ваш клопат. Больш думайце аб плане пагалоўя.

Кавальчук. Ізноў лічбы?

Гудзееў. Так, лічбы!

Кавальчук. Ёсць і другія лічбы. Пры тым жа пагалоўі мы ўдвоілі надой малака. А бычкі, як вам вядома, не дояцца.

Гудзееў. Вы сарвалі нам раённы плян па пагалоўю.
Кавальчук. Ізноў жа — праўленне рашыла. Я ду-
маю, што вы не супраць прышчыпу калегіяльнага кіраў-
ніцтва?

Гудзееў. Вы не задавайце мне правакацыйных пы-
таньяў, таварыш Кавальчук. Я не хлапчук і ў палітыцы
крыху разбіраюся. Я дванаццаць год кіраваў палітшколай
пры МТС.

Кавальчук. Сяляпскае пытанне дзевяцісот пятага
года разбіраў?

Гудзееў. І не прыкрывайце сваіх грахоў лозунгам
партыі аб калегіяльным кіраўніцтве.

Кавальчук. А я думаю, што гэта не толькі лозунг,
а прыцып пашага жыцця. Прыцып, які закрывае дарогу
самаўпраўству.

Гудзееў. Таварыш Кавальчук! Скажу табе шчыра:
хоць ты і паставіў мяне перад райкомам у няёмкае стано-
вішча з тым возам сена, аднак я зла не затаіў. І шчыра
табе добра жадаю. Не будзь запозістым, калі хочаш, каб
табою былі задаволены.

Кавальчук. А я паехаў сюды не для таго, каб па-
дабацца ці не падабацца каму-небудзь асабіста.

Гудзееў. Прызнайся чэсна, ты сапраўды пасхаў
сюды добраахвотна ці... *(Нібы нешта выкавырвае вялі-
кім пальцам.)*

Кавальчук. Эх вы!.. Ці вам гэта зразумець? Для
мяне важна, каб мной была задаволена партыя і калгас-
нікі.

Гудзееў. Правільна. А вось якраз калгаснікі і не-
задаволены. Яны бамбардзіруюць усе вышэйшыя і раён-
ныя ўстановы пісьмамі. А мне даводзіцца расследаваць...
Вось яны. *(Выняў з партфеля жмут пісем.)* Праўда, я не
павінен быў табе гэта раскрываць, але, давяраючы табе,
як чэснаму камуністу, не таюся. Вось так... *(Паказвае
пісьмы.)*

Кавальчук. Ого! Хто ж гэта?

Гудзееў. А гэта сакрэт...

Кавальчук. Вам райком даў такое даручэнне?

Гудзееў. Гэта не мае значэння. Паколькі яны тра-
пілі ў мае рукі, я буду расследаваць.

Кавальчук. Ну што ж, расследуйце. Толькі прашу,
не вельмі адрываўце людзей. Работы ў нас цяпер па гор-
ла — уборка.

Прыходзіць Сенька-заіка.

Сенька-заіка. Ста-аршыня! Сказалі х-хлапчука ў бальніцу, а ў машыне бе-спзіну ні кроплі. А?

Кавальчук. Няма?

Сенька-заіка. Няма.

Кавальчук (*звоніць па тэлефоне*). Ясачка, павачка, дайце калгас «Дружбу». Алё! Здароў, сусед! Кавальчук гаворыць. Я чуў, у цябе бензін ёсць. Выручы па-суседску. Праз тыдзень удвайне аддам. Ну, хоць адну запраўку... Мне чалавека ў бальніцу завезці... А? (*Павесіў трубку.*)

Сенька-заіка. Не даў?

Кавальчук. Не даў. У саміх няма. Вось што: знайдзі, купі, а каб машына пайшла.

Сенька-заіка. Зп-найду, абы толькі (*пацірае пальцамі*) грошы.

Кавальчук (*Ліхтарову ў другі пакой*). Мікалай Кузьміч, раскашэльвайся! Дай Сямёну па бензін. (*Сямёну.*) Ідзі вазьмі грошы. (*Гудзееву.*) Вам бы, райплану, не кляўзамі займацца, а падумаць пра забеспячэнне калгасаў гаручым. А то дзяржава машыны дала, а вы забеспячэнне бензінам не арганізавалі.

Гудзееў. Гэта функцыя не райплана.

Кавальчук. Ізноў — «дзядзя вінаваты»?

Зазваніў тэлефон. Гудзееў здымае трубку.

Гудзееў. Так... Калгас «Вольная праца». А хто пытае? (*Твар адразу палагаднеў.*) Зараз, калі ласка. (*Кавальчуку.*) Павел Іванавіч просіць, сакратар райкома. (*Беражна, абедзвюма рукамі перадае трубку.*)

Кавальчук. Здароў, Павел Іванавіч... Магарыч? За што? Ну-у? Які ж ты малайчына, Павел Іванавіч! Не ведаю, як табе аддзячыць... Што? У абкоме? Нават так? Прабіралі? Ну, што ж... Ды я ўжо і на вымову згодзен быў... Ну што ты... Цябе не падвяду, даю слова... А што яшчэ? Ого! Ад дзяржаўнай лініі... Ох, і прабіўны ты чалавек. На электраматоры і провад як-небудзь наскрабём... Што? Ды не прабірай ужо хоць ты за гэтых бычкоў... Тут і так за горла трымаюць. Не, не... Усяго добрага... Яшчэ раз дзякую. (*Вешае трубку і да Гудзеева.*) Выбачайце, таварыш Гудзееў, выконвайце свае функцыі, а я пайду свае...

Кавальчук выходзіць.

Гудзееў выпатрашыў свой вялізны партфель, расклаў на сталe перы, усеўся за сталом. Ад Ліхтарова выходзіць Сенька-заіка.

Гудзееў. Ага, на вымову ўсё-такі згодзеп... Эй, таварыш! *(Кіўком пальца падзвае Сеньку.)* Паклічце да мяне Самасеева.

Сенька-заіка. Ка-алі ласка.

Гудзееў. І ведасш, друг, старшыня даручае табе незаконную справу.

Сенька-заіка. Якую?

Гудзееў. Купляць бензін у шафяроў — злачынства. Можна пад суд папасці.

Сенька-заіка. Ка-алі зловяць.

Гудзееў. Могуць злавіць.

Сенька-заіка. Хто?

Гудзееў. Міліцыя.

Сенька-заіка. Дабрыла? *(Махнуў рукой.)*

Гудзееў. А хоць бы!

Сенька-заіка. Каго? М-мяне? *(Махнуў рукой.)*

Гудзееў. Я сур'ёзна. Я папярэджу міліцыю.

Сенька-заіка. Хто? Ты?

Гудзееў. Я.

Сенька-заіка. Тады знаеш што? *(Азірнуўся.)* Ідзі ты к... *(Тыцнуў сябе ў грудзі.)* З-заіка... д-доўга гаварыць не магу.

Гудзееў. Не забывайце, грамадзянін, я пры выкананні службовых абавязкаў.

Сенька-заіка. А ты не спяшайся. Канчай службу, а потым ідзі.

Гудзееў *(аж ускочыў з крэсла)*. Хам! Хуліган! Як ваша прозвішча?

Сенька выйшаў з канторы.

На крык Гудзеева са свайго пакоя выглянуў Ліхтароў.

Ліхтароў. Што такое?

Гудзееў. Як яго прозвішча? Ён мне нагрубіў, нахаміў! Я яго!..

Ліхтароў. Не чуў, не магу пацвердзіць. І наогул здзіўляюся, ён у нас культуры, далікатны. Не можа быць.

Гудзееву пяма чаго сказаць. Ён, як бы нічога не здарылася, садзіцца за стол, адразу ператвараецца ў афіцыйную, сур'ёзную асобу.

Гудзееў. Таварыш Ліхтароў! На вас паступіў матэрыял, што вы сумесна з Кавальчуком арганізавалі тайную касу ў калгасе і грашовыя аперацыі праводзіце без ведама банка, каб ухіліцца ад паганэння дзяржаўных крэдытаў. Прызнайце за сабой такую віну? Ёсць тайная каса?

Ліхтароў. Калі яна тайная, дык пра яе і гаварыць нельга.

Гудзееў. Але яна ёсць?

Ліхтароў. Незгараемая ёсць, вось яна. А ключы ў касіра, а касіра няма. Таму нам цяжка ўстанавіць, што там ёсць. З гэтага пункту погляду яна тайная, бо нам невядома, які «ікс» там у сучасны момант знаходзіцца.

Гудзееў. За каго мяне тут прымаюць? За дурня?

Ліхтароў. Не будзем удакладняць. Гэта не мае функцыі.

Гудзееў. А ўсё-такі, дзе тыя грошы, якія ўтаргавалі за бычкоў? Наколькі мне вядома, у банк па ваш рахунак яны не паступілі.

Ліхтароў. Пазатыкалі імі дзіркі па ферме... Купілі шыфер, куплялі бензін, правялі водаправод на ферму. Ды ці мала прарэх у нашай гаспадарцы? Вось кантору рамантуем. Кармасховішчы збудаваці.

Гудзееў. Без ведама банка? А вы ведаеце, што гэта незаконна?

Ліхтароў. Ведаем. Але што зробіш? Другія крэдыторы па дарозе страчалі і... хочаш не хочаш, а кішэнь анаражнелі.

Гудзееў. Так і запішам...

Ліхтароў. Запішыце яшчэ...

Гудзееў. Што?

Ліхтароў. Што чатырыста рублёў, якія вы ўнеслі за воз сена, мы ўсё-такі аформілі цераз банк. Для памяці.

Гудзееў. Я гэта запомніў.

Ліхтароў. І мы не забылі.

Уваходзіць Самасееў.

Самасееў. Добры дзень, таварыш Гудзееў. Вы мяне клікалі?

Гудзееў. Так. І вы мне патрэбны. Таварыш Ліхтароў, прашу вас выклікаць сюды людзей па гэтаму спіску. *(Падае Ліхтарову паперку.)*

Ліхтароў. Рад старацца. Толькі дарэмна ўсё гэта.

Гудзееў. Не ваша справа.

Ліхтароў выходзіць.

Самасееў. Ну, як жывецца, таварыш Гудзееў?

Гудзееў. Нялёгка. Вось прыехаў ваяваць з вашым Кавальчуком.

С а м а с е е ў. Ён жа вап, вы яго прывезлі.

Г у д з е е ў. Па сваю галаву.

С а м а с е е ў. Так вам і трэба. Цяпер чухайце патыліцу. Не тое што са мной. Бывала, прыедзеце, загадаеце — і я са скуры вылезу, а ўсе ўказанні выканаю. Бывала, і напросіце чаго, дык адказу не было.

Г у д з е е ў. Нічога. Абломім і яму рогі. Прывыкне.

С а м а с е е ў. Дай бог чутае бачыць!

Г у д з е е ў. Слухай, Самасееў, а пайшоў бы ты зноў сюды старшынёй?

С а м а с е е ў (*узрадаваўся*). Што, рашылі знімаць яго?

Г у д з е е ў. Усё можа быць. Ну, дык пайшоў бы?

С а м а с е е ў. Я член партыі, дысцыпліну ведаю. Загадаеце, пайду.

Г у д з е е ў. Слухай, дружа, я табе часам запісачкі-распісачкі пісаў... там на сена, на другое што... Ты іх ліквідуй, калі ласка.

С а м а с е е ў. Будзьце спакойны, таварыш Гудзееў.

Г у д з е е ў. Тут на яго матэрыялаў накапілася — цэлая грудка. Тут скаргі калгаснікаў. Праўда, без подпісу. Прызнайся, ты прыклаў руку?

С а м а с е е ў (*не тоячыся*). Ёсць і мая работа.

Г у д з е е ў. Я адразу здагадаўся. Па стылю. Усе пісьмы — на адзін капшыл.

С а м а с е е ў. Як умеў. Спецыяльнай адукацыі не маю.

Г у д з е е ў. Ну што ж, я буду аб'ектыўным. Калі што пацвердзіцца, буду паднімаць пытанне перад райкомам. А то яму ўжо занадта вераць там. У цябе яшчэ што да пісем дадаць ёсць?

С а м а с е е ў (*задумаўся*). Можна, спекуляцыю?

Г у д з е е ў. Якую?

С а м а с е е ў. Палітычную.

Г у д з е е ў. Ну-ну, цікава.

С а м а с е е ў. Кавальчук спекуліруе моднай цяпер калегіяльнасцю кіраўніцтва. Каб застрахаваць сябе ад адказнасці і прыкрыць сваю дзейнасць, ён, на сутнасці, хавецца за спіны людзей. Бачыце, праўленне рашыла, агульны сход рашыў, а на справе — усё сам камандус.

Г у д з е е ў. Гэта сур'ёзнае абвінавачанне. А доказы?

С а м а с е е ў. Скараціць нагалоўе — яго задума.

Г у д з е е ў. Пераканаўча.

С а м а с е е ў. Дэмагогію з калгаснікамі разводзіць. На балючых струнках іграе. Раней было і вам лягчэй. Прыехалі ў калгас і ведаеце аднаго гаспадары — старшы-

ню. А пры ім — не тое. Абы-што якое, дык ён — хай народ рашае, народ гаспадар. Ведаем мы такіх народнікаў. Проста савецкую ўладу не паважае народнік гэты.

Гудзееў (*ацэньвае*). Так, так, так... Ну, а яшчэ што?

Самасееў (*задумаўся*). Пакуль што, здаецца, усё. Я ж пісаў там...

Гудзееў. Апроч напісанага.

Самасееў. Пакуль нічога. Але я з яго вачэй не спускаю.

Гудзееў. Аб'ектыўны матэрыял. А каго б ты параіў дапытаць, каб пацвердзіць усё гэта?

Самасееў. Я ж пісаў.

Гудзееў. А ўдаву гэтую, у якой ён жыве?

Самасееў. Ну не, яна з ім у адну дудку іграе.

Гудзееў. Нічога ты не ведаеш. Яна сёння пры мне сказала яму, каб выбіраўся з хаты.

Самасееў. Сур'ёзна? Можа, тут нахпе бытавым разлажэннем?

Гудзееў. А ты пацікаўся, нагавары. Скажы, каб прыйшла да мяне.

Самасееў. Калі так, абавязкова.

Заходзяць Цярэшка і другія калгаснікі.

Першы калгаснік. Дык гэта сюды нас выклікалі?

Гудзееў. Па аднаму, таварышы, па аднаму. Не ўсе адразу. Вось вы, здаецца, загадчык фермы, застаньцеся.

Цярэшка застаецца, а калгаснікі выходзяць.

А вы, таварыш Самасееў, можаце ісці.

Самасееў выходзіць, за спіной Цярэшкі падае знак Гудзееву: гэтага, так сказаць, прыцісні.

Гудзееў. Сядайце.

Цярэшка. Пагалоўе?

Гудзееў. Правільна, пагалоўе.

Цярэшка. План?

Гудзееў. План.

Цярэшка (*разводзіць рукамі*). Я так і ведаў... Ну што ж, выбачайце, плана няма.

Гудзееў. Разбазарылі?

Цярэшка. Прадалі. Толькі бычкоў.

Гудзееў. Ніякна каго. Пагалоўе. А чья ініцыятыва?

Цярэшка. Кавальчук гаворыць, што мая.

Гудзееў. А на самай справе? Яго?

Цярэшка *(падумаўшы)*. Не. Трэба мне на сябе браць усё.

Гудзееў. А навошта чужую віну на сябе браць?

Цярэшка. Ды яно, калі па-гаспадарску думаць, і віны ніякай няма. Бычкоў загналі — даглядчыц і пастухоў меней, працадні эканомім. А за бычкоў тых выручылі — ферму ў парадак прывялі. Восенню кастрамскіх цялушак купім. І ферма як у людзей будзе.

Гудзееў. А пакуль што план развіцця пагалоўя сарвалі?

Цярэшка. Я толькі не магу ўцяміць: чаму вас так непакояць нашы бычкі?

Гудзееў. Гэта не проста бычкі. Гэта — справа вялікай дзяржаўнай палітыкі!

Цярэшка. Калі вас, вялікага палітыка, так непакояць мае бычкі, тады ці не варта мне занепакоіцца вашай вялікай палітыкай? Тут нешта не тое.

Заходзіць Ліхтароў.

Гудзееў. Пачакайце, пачакайце там.

Ліхтароў. Мне ж працаваць трэба.

Гудзееў. Вам сказана, пачакайце!

Ліхтароў паціснуў плячыма і выйшаў.

Гудзееў. Так, так, так. Дык што вы сказалі?

Цярэшка. У вас другіх спраў няма? Ідзіце вы лепей рыбу вудзіць — і вам прыемнась будзе і нам спакайней. А з бычкамі мы як-небудзь самі разбяромся. *(Устае і накіроўваецца да дзвярэй.)*

Гудзееў. Якая нахабнась! Якая разбэшчанаць тут!..

Расчыняюцца дзверы, і ў каітору заходзіць група калгаснікаў. Тут і Аксіння з Самасеевым, Сенька-заіка, Ліхтароў, першы і другі калгаснікі; Цярэшка спыніўся ля дзвярэй. Апошнім заходзяць Кавальчук і Грачоў.

Галасы калгаснікаў:

— Навошта нас выклікалі сюды?

— Час такі гарачы — хвіліна дорага!

— Нейкае следства вядзецца!

— На полі гарыць усё, а яны выдумляюць!

Кавальчук. Таварыш Гудзееў, я ж вас прасіў не адрываць людзей ад работы. А вы паўбрыгады сабралі сюды.

Гудзееў. Таварыш Кавальчук, вы добра ведасце, што я займаюся сур'ёзнай справай.

Кавальчук. Прашу вас, адкладзіце да вечара.

Гудзееў. Не магу. У мяне абмежаваны час.

Паўза.

Сенька-заіка. Старшыня, не дастаў бензіну. М-можа, таварыш Гудзееў дасць машыну...

Гудзееў. Якую машыну? Куды машыну?

Аксіння. Хворага хлопчыка ў бальніцу завезці.

Сенька-заіка. В-вашу машыну. З шафёрам я дамовіўся.

Гудзееў. Хворага? Заразнага? Не магу. Я не за сябе баюся... Мне з людзьмі сустракацца. Не магу!..

Кавальчук. Дзякую за шчырасць. *(Падыходзіць да тэлефона, звоніць.)* Алё. Райком, першага сакратара. Павел Іванавіч, з твайго дазволу я хачу канфіскаваць машыну ў Гудзеева... У нас захварэў хлопчык... дыфтэрыт... У бальніцу трэба завезці. А Гудзееў баіцца інфекцыі... Не дае. Што?

Гудзееў. Таварыш Кавальчук, калі ласка, можаце ўзяць машыну.

Кавальчук *(у тэлефон)*. Правільна. Я так і зраблю. З прыемнасцю... *(Калгаснікам.)* Следства адмяняецца! Ідзіце, таварышы, працаваць. Кожная хвіліна дарагая!

Гудзееў. Вы што?

Прыбегла Юля.

Юля. Цётка Аксіння!.. Там Колька... памірае... задыхаецца! Памажыце! Цётка Аксіння!.. *(Плача.)*

Аксіння. Ты што?.. Ты што сказала?

Кавальчук. А дзе ж наш доктар?

Маланка. Яна там, з Колькам...

Кавальчук *(Аксінні)*. Бярыце машыну і вязіце зараз жа ў бальніцу! *(Гудзееву.)* Слухайце, вы! Каб праз пяць хвілін... *(Стрымайшы сябе, Сеньку.)* Сенья! Эвакуіруйце таварыша Гудзеева.

Калгаснікі і Кавальчук выходзяць. Застаўся дзед.

Сенька-заіка *(Да Гудзеева, карэктна)*. Вы пачакаеце сваю машыну ці... вам запрэгчы пару валоў?

Гудзееў. Вы што?.. Вы!.. Я афіцыйная асоба!

Сенька-заіка *(дзеду)*. Дзед, запрагай!

аслона.

ДЗЕЯ ЧАЦВЕРТАЯ

КАРЦША ЧАЦВЕРТАЯ

Вечарэ.

Рамашава хата. Перад люстэркам Ю ля прымярае новае плацце.
Заходзіць М а л а п к а.

М а л а п к а. Ну, Юлька! Сёння мы з табою прэміі адхопім. На праўленні ўжо рашылі, і старшыня паслаў бухгалтара ў горад купляць пешта. Толькі чаму яны ў сакрэце трымаюць, якія прэміі?

Ю ля. Сюрпрыз, відаць, хочучь паднесці.

М а л а п к а. А можа, мне не спадабаецца?

Ю ля. Табе ляльку купяць — падабаецца?

М а л а п к а. Мне лялька не трэба. Замуж выйду — жывая будзе. *(Падышла да люстэрка, разглядае сябе ў новым плацці.)* Ну і дурні нашы хлопцы! Няўжо яны не заўважаюць, што я таксама прыгожая?

Ю ля. Адзін даўно заўважыў.

М а л а п к а. Думаеш, заўважыў?

Ю ля. Не прытварайся.

М а л а п к а *(не зусім задаволена)*. Толькі адзін...

Ю ля *(займаючы месца Маланкі перад люстрам)*.
А колькі табе трэба?

М а л а п к а. Усе! Учора я табе так пазайздросціла... Калі мы зайшлі ў раймаг, дык усе хлопцы, што там былі, адразу ўтаропіліся ў цябе. *(Уздыхнула.)* А ты, ох, і хітрая ж ты, — быццам і не заўважаеш іх!

Ю ля. З хлопцамі заўсёды трэба быць строгай. Гэта іх больш інтрыгуе.

М а л а п к а. Ах, як табе да твару гэтае плацце! І бюст, і ў таліі так хораша. Толькі можна было б глыбей выраз па...

Ю ля. Навошта?

М а л а п к а. Больш інтрыгуе...

Ю ля. Не дуры галавы! Плацце вельмі добрае.

М а л а п к а. Дзіва што! Пяцьсот рублёў. *(Займае месца перад люстэркам.)* Наша модніца-доктарка заўтра лопне ад заўздросці, калі ўбачыць нашы абновы.

Ю ля. А я ёй заўздрончу.

М а л а п к а. Чаму там заўздросціць?

Ю ля. Усё-такі доктар — інтэлігентны чалавек.

М а л а п к а. Слухай, Юля, я і забыла табе сказаць. Васіль вырасіў у бацькі даведку.

Ю л я. Якую даведку?

М а л а н к а. Што цябе адпускаюць з калгаса.

Ю л я. А хто яго прасіў? Скажы яму дзякуй.

М а л а н к а. Я сказала. І сказала, што ты вельмі рада будзеш.

Ю л я. А хто цябе прасіў? Чаму я буду рада?

М а л а н к а. Чаго ты хвалюешся? Гарадскоў станеш, інтэлігентнай. У канторы будзеш сядзецц, паперкі падшпільваць...

Ю л я (*скеміла*). Не падшпільвай ты мяне. Нікуды я не паеду.

М а л а н к а. А-а, Васіль прывязаў?

Ю л я. Пры чым тут Васіль?

М а л а н к а. Ты хоць мне не хлусі.

Ю л я. Ён табе надабаецца?

М а л а н к а. Вельмі... А табе?

Ю л я. І мне...

М а л а н к а. Ну вось і выходзь замуж. А то, чэснае слова, адаб'ю!

Ю л я (*паўжартаўліва*). Спяшаюся, аж падаю. Толькі ж ён не бярэ.

М а л а н к а. А-а... (*Глянула ў акно.*) Глянь, ідзе... Сюды павярнуў. К табе. Можа, мне пайсці? Можа, я вам буду перашкаджаць?

Ю л я. Не, не, не, Маланка! Застаўся.

М а л а н к а. А ты душой не крывіш? (*Таропка.*) Глядзі. Чуеш? А то я пайду. А? Чуеш? Юля!

Ю л я. Не, Маланка, я прашу цябе, застаўся.

М а л а н к а. Ну, глядзі, а то будзеш каяцца.

У хату ўваходзіць В а с і л ь.

В а с і л ь. Добры вечар!

Ю л я (*проста*). Добры вечар.

М а л а н к а (*гулліва*). Добры вечар!

В а с і л ь. Якія вы сёння прыгожыя, дзяўчаткі!

М а л а н к а. І я?

В а с і л ь. Нават і ты.

М а л а н к а. Сход хутка пачнецца?

В а с і л ь. Хутка. Толькі вас не хапас. Вас чакаюць.

М а л а н к а. А бухгалтар прыехаў з горада?

В а с і л ь. Прыехаў.

М а л а н к а. А ты не ведаеш, якія ён падарункі купіў нам для прэмій?

В а с і л ь. Ведаю.

М а л а н к а. Дык чаго ж ты маўчыш? Што? Што ён прывёз?

В а с і л ь. Нешта прывёз, але гэта сакрэт.

М а л а н к а. Ну, Вася, ну, залаценькі. Ну, даражэнькі, ну, скажы. Юля, скажы яму!

Ю л я. Не гавары, Вася, не гавары!

М а л а н к а. Ах, дык вось як ты! *(Накідваецца на Юлю і жартаўліва пачынае лупцаваць яе.)*

Адчыпяюцца дзверы, і ўваходзіць Р а м а н.
Паўза.

Ю л я. Тата! *(Кідаецца яму на шыю. Плача.)*

Р а м а н. Ну-ну, дачка... ну... што ты! Ну! *(Ласкава.)*

Ах, ты-ы... Перастань... *(Гладзіць яе па галаве.)* Вярнуўся ж я. Ну вот... чаго плакаць?

М а л а н к а. Добры вечар, дзядзька Рамаи!

Р а м а н. Здарова, суседка.

В а с і л ь. Добры вечар...

Рамаи не адказаў.

М а л а н к а *(скеміла)*. Юля, дык мы пойдзем. Ты не прыйдзеш на вечар?

М а л а н к а і В а с і л ь выходзяць.

Р а м а н. А гэты чаго тут аціраецца?

Ю л я. Ды ён проста... Сёння вечар у клубе, дык ён зайшоў. Разам з Маланкай зайшоў.

Р а м а н. Не забывай, дачка, што яго бацька мяне ў турму пасадзіў... Каб яго нагі ў маім доме не было!

Паўза.

А Колька дзе?

Ю л я. Зараз прыйдзе. Ты, можа, прагаладаўся, тата?

Р а м а н. Прагаладаўся.

Ю л я. Дык я зараз... *(Заспяшалася сабраць на стол.)*

Рамаи мые рукі.

Р а м а н. Ну як ты тут без мяне. Спраўляешся?

Ю л я. Я ж не маленькая ўжо...

Р а м а н. Та-ак вырасла... У калгасе робіш?

Ю л я. У калгасе. Мы з Маланкаю даяркамі на ферме.

Р а м а н. А сваёй карове на зіму сена ёсць трохі?

Ю л я. Вазы тры. Малавата.

Р а м а н. І то добра.

Ю л я. Ведаеш, тата, я хацела прадаць карову ў калгас.

Купляюць для фермы. Ды Кавальчук параіў цябе пача-
каць.

Р а м а н. Прадаць? Чаму?

Ю л я. Лішнія клопаты з ёй. Дый з кармамі туга.

Р а м а н. Не, дачка, без каровы, без малака...

Ю л я. Чаму без малака? Мне за высокія падоі прэмі-
яльнага малака выдаюць столькі, што хапіла б на нашу
сям'ю з гакам. Усё роўна прадаю.

Р а м а н. Ты, Юля, не хлусіш?

Ю л я. Мы з Малапкай па чатыры тысячы зарабілі.

Р а м а н. Што?

Ю л я. Зарабілі па чатыры тысячы.

Р а м а н. Сядай. *(Сеў за стол.)* У цябе, можа, чарка
самагонкі якой ці гарэлкі знойдзецца?

Ю л я. Ёсць. Я ж цябе чакала.

Р а м а н. У кустах сядзеў, пакуль сцямнела... Прастыў
трохі.

Ю л я. У кустах?

Р а м а н. Не хацеў на людзі паказвацца... Бачыш —
пачацінай зарос.

Юля знаходзіць паўлітра, ставіць на стол.

Сядай і ты.

Юля прысела каля стала. Раман налівае сабе шклянку і Юлі.

Ю л я. Тата, гэта мне многа.

Р а м а н. Пі, дачка! Ну, будзь здарова! *(Выпівае.)*

Ю л я. На здароўе! *(Таксама п'е.)*

Р а м а н. Пі ўсё — ты ўжо не маленькая.

Паўза.

А дзе ж Колька?

Ю л я. Колька?.. Ён у цёткі Акініні ці ў Кавальчука.

Р а м а н. У Кавальчука?

Ю л я. Ён цэлымі днямі там прападае. Пястусе яго
старшыня — з сабою возіць ці на машыне, ці на кані...

Р а м а н. Чаму дазваляеш?

Ю л я. А што тут такога? Са мной жа яму нецікава.
Ён жа хлопец.

Р а м а н *(счакаўшы)*. Паправіўся?

Ю л я. Я табе не пісала, каб не трывожыць... Дыфтар-
ыт у яго быў... Каб не Кавальчук, дык...

Р а м а н. Даволі мне раснісваць яго!

Ю л я. Цётка Акініня напераменку дзяжурыла ў баль-
ніцы каля Колькі.

Р а м а н. Аксіппя?

Ю л я. Прывык да яе. Цяпер часцей там пачуе.

Стук у дзверы.

Р а м а н. Каго там нясе?

Адчыняюцца дзверы, заходзіць С а м а с е е ў. Ен ужо крыху пад-
піўшы.

С а м а с е е ў. Здароў, друг! Вярнуўся? Прыйшоў?

Р а м а н *(вітаецца)*. Вярнуўся.

С а м а с е е ў. Змарнеў ты, брат, там.

Р а м а н. Не на курортах быў.

С а м а с е е ў. Нялёгка, відаць, там, нясоладка?

Р а м а н. Пабывай, даведаешся. Туды запісацца ня-
цяжка. Магу даць адрас.

С а м а с е е ў. Не давядзі гасподзь!

Р а м а н. То-та ж!

С а м а с е е ў *(глянуў на недапітую бутэльку на ста-
ле)*. Ну, Рамац, давай вып'ем за тое, каб нашы ворагі па-
бывалі там. *(Вымае з кішэні паўлітра.)*

Р а м а н. Юля! Падай нам яшчэ чаго на стол.

Ю л я выходзіць.

А ты ў калгасе застаўся?

С а м а с е е ў. Застаўся. *(Уздыхнуў.)*

Р а м а н. На пасадзе якой ці радавым?

С а м а с е е ў. Радавым.

Р а м а н. Ну і дурань, што застаўся.

С а м а с е е ў. Я б не застаўся, ды... *(Палівае ў шклян-
кі гарэлку.)* Гад гэты, Кавальчук!.. Адно з двух, кажа,
выбірай: ці пад суд, ці ўласным мазалём адрабі за ўсё,
што тут патварыў.

Р а м а н *(смяецца)*. А-а, правільна.

С а м а с е е ў. Што правільна? А што я тут патварыў?

Р а м а н. Сам ведаеш. І ў раёне табе ніхто не дапамог?

Ю л я прыносіць і ставіць на стол закуску. Уключае святло.

С а м а с е е ў. Адвярнуліся ад мяне ў раёне. Цяпер Ка-
вальчук у пашане. З першым сакратаром падружыўся.
А ты ж сам ведаш, калі першы за яго дык і іншыя так-
сама.

Ю л я. Чаго там! Гудзееў і цяпер найлепшы друг ваш.

С а м а с е е ў. Таму што чэсны чалавек!

Р а м а н. Сволач ён!

Ю л я. Чэсны? А з калгаса цягаў... праўда, вашымі
рукамі.

Р а м а н. Юлька! (*Ўсміхаючыся.*) Падай цыбуліну.

Самасееў змоўчаў. Наліў яшчэ, чокнуўся і выпіў.

Ю л я (*ласкава*). Тата, можа, хоціць табе? Не трэба болей піць.

Р а м а н. Не бойся, дачка, не ап'янею.

С а м а с е е ў. Пі, Раман, усё роўна нам з табой прападаць, пакуль Кавальчук тут. Цяпер ён на кані.

Р а м а н. А цябе, відаць, прыціснулі тут.

С а м а с е е ў. Прыціснулі... Ну, нічога... Я яшчэ не паддамся! Не з такой пароды Самасееў! Я яго, брат... Я яшчэ пакажу зубы! Падпільную! Не ўдалося адзін раз, на другім пападзецца! Ну, а калі пападзецца мне ў рукі, я яго накармлю салёным! Я яго кожны крок на паперачку, я яго кожнае слова на паперачку!..

Ю л я. А паперачка — чыстая, таму што Кавальчук чэсны, не хапуга і да людзей справядлівы!

С а м а с е е ў. Справядлівы? А да бацькі твайго справядлівы? А? У турму засадзіў. Чуеш, Раман? Справядлівы!

Ю л я выйшла ў другі пакой.

Выходзіць, я быў несправядлівы?!

Р а м а н. Ды і ты добрая цаца. І к табе без паўлітра было не прыступіцца. Не хваліся.

С а м а с е е ў. Выходзіць, і табе я не дагадзіў? А? А вось у турму цябе не я паслаў, а ён, справядлівы. А? Што? Такі-сякі, а нікому... нікога не паслаў туды! А гэты, хвалёны, паказаў табе, па чым фунт ліха! Што, не так? Ну, хай яна, яна знюхалася з сынам яго. А ты? А Колька твой дзе? У Кавальчука сіратой аціраецца. Цяпер табе кожны ў вочы пароць будзе — сядзеў, асуджаны, арыштаўт!

Р а м а н. Ану, замаўчы! (*Устаў, наблізіўся да Самасеева.*) Ты не трывож душу!

С а м а с е е ў. А-а, пячэ! Гарыць душа! А хто вінаваты? Я б яму за гэта чарапок праламаў бы. Я б яму піза што не дараваў бы!

З другога пакоя выбягае Ю л я.

Ю л я. А ты на што яго падбіваеш? Га? Вон! Выйдзі вон!

С а м а с е е ў. За свёкра заступаешся?

Р а м а н. Юля!

Ю л я. Ідзі вон!

Р а м а н. Ідзі, Самасееў!

С а м а с е е ў. Добра, пайду.

С а м а с е е ў выходзіць. На парозе сутыкаецца з М а л а н к а й і
А к с і н н я й.

А к с і н н я *(нібы не верачы вачам)*. Прыйшоў!..

Р а м а н. Вярнуўся. Шу, здарова, Аксіння.

Рамап працягнуў Аксінні руку, яна схапіла яе, трасе. Аднак прысутнасць дзяцей, відаць, перашкаджае выяўленню іх сапраўдных пачуццяў. Маланка здагадалася.

М а л а н к а. Ну, Юля, ты сабралася? Пойдзем!

Ю л я *(нібы просячы прабачэння ў бацькі)*. Тата! Мы пойдзем.

Р а м а н *(не адводзячы вачэй ад Аксінні)*. Ідзіце...

Ю л я і М а л а н к а выходзяць. Як толькі дзяўчаты выйшлі за дзверы, Аксіння абхапіла Рамапа за шыю.

А к с і н н я. Вярнуўся! Прыйшоў! Дачакалася! Ух ты, нябрыты. *(Цалуе яго.)*

Р а м а н *(расчуліўся)*. Ксеся! Ксеся! Ну, вот... Ну, вот... Бачу, чакала...

А к с і н н я *(нарэшце адарвалася ад Рамапа)*. Мора слёз выплакала.

Р а м а н *(выцірае яе твар хусткай)*. А цяпер навошта плакаць? Не трэба... Давай лепш вып'ем па чарцы. *(Палівае ў шклянкі гарэлку.)* Ну, Ксеся...

А к с і н н я *(бярэ шклянку)*. За тваё здароўе, арыштаўт ты мой нябрыты...

Рамап і Аксіння выпіваюць.

Р а м а н. А дзяўчаты нашы скемілі...

А к с і н н я. Усё яны ведаюць, Рамапка. Печага ад іх таіцца.

Р а м а н. І не будзем таіцца. Я цяпер зразумеў: пчасце трэба чэрпаць поўнымі прыгаршчамі. Заўтра ж прыройдзеш у маю хату.

А к с і н н я. А можа, ты ў маю?

Р а м а н. Мая лепшая. А гэты, старшыня, і цяпер у цябе жыве?

А к с і н н я. Пасля таго як арыштавалі цябе, я сказала яму, каб выбіраўся. Я яму ўсё сказала. І пра цябе і пра сябе. Што мужам ты быў і што цераз яго я другі раз аўдавала.

Р а м а н. А я чаго толькі не думаў...

А к с і н н я. Шу?

Р а м а н. Думаў, што ён мяне ў турму адправіў, каб потым з табой... ён жа ўдавец...

А к с і н н я. Ну і дурны ж ты, Рома! Як ты мог пра мяне так думаць!

Р а м а н. Праўда, дурны.

А к с і н н я. І ён не такі чалавек. Ты паслухай, што людзі пра яго гавораць. Пры ім мы гаснадарамі сталі, і людзям не сорам у вочы глядзець. Хоць і строгі, а справядлівы.

Р а м а н *(спазмурнеў)*. Ну, не хвалі мне яго. Я яго дабрату і справядлівасць ведаю.

А к с і н н я. Калі хварэў Колька, ён двойчы ў бальніцу ездзіў, і цяпер так здружыліся старое і малое, што адзін без аднаго дня не пабудуць.

Р а м а н *(уздыхнуў)*. Я з ім яшчэ сыдуся на вузкай дарожцы.

А к с і н н я *(строга)*. Ты, Рома, не парабі глуцтва! Не гарачыся, а паглядзі, падумаў ды пачынай жыць як людзі. Чуеш!

Р а м а н. Ксеся, а Колька... ну, пра мяне хоць успамінаў? Пытаўся пра мяне?

А к с і н н я. Успамінаў.

Р а м а н. Ну?

Аксіння маўчыць.

Ну!

Аксіння маўчыць.

Што ён сказаў?

А к с і н н я *(ніяк не асмеліцца)*. Вось і сёння... Кладу яго спаць, а ён пытае: «Ці праўда, што мой тата... змодзей?»

Р а м а н. А ты што сказала?

Аксіння маўчыць.

А ты што сказала?!

Рамап падняўся з-за стала, аж скрыгатнуў зубамі. Адышоў ад стала, пахіснуўся, бо прыкметна ап'янеў.

А к с і н н я. Я сказала: «Няпраўда, твой бацька чэсны... Вось вернецца, сам убачыш, што ён чэсны...» Ну, ну, супакойся, супакойся... Рамап, ты ляж, паляжы... Ты ап'янеў, слабы стаў. А я пайду па сходзе пабуду. Потым я прыйду к табе. Там нашым дзяўчатам прэміі даваць будуць. Іх першыя прэміі...

Р а м а н. Ідзі...

А к с і н н я. Потым прыйду.

Р а м а н. Прыйдзі... «Праўда, што мой тата злодзей?..»

А к с і п і я выйшла.

Рамап нейкі час стаіць хмуры, суровы, пібы на пашта рашаецца. Потым, паўтарыўшы словы сына: «А праўда, што мой тата злодзей?», апранае фуфайку і расчыняе дзверы, пібы ў хаце стала душна.

Заслона.

КАРЦІНА ПЯТАЯ

У глыбіні сцэны прыгожы вячэрні краявід. Зорнае неба. На перэднім плане кусты і маладыя дрэўцы з залачоным лісцем. Дарожкі пасыпаны жоўтым пяском. На баках дарожак — лавачкі. Непадалёку свецяцца вокны клуба.

З клуба даносяцца музыка, гоман моладзі, песні. Адтуль выходзяць
В а с і л ь і Ю л я.

В а с і л ь. Накінь мой піпжак, а то прастынеш пасля тацаў. *(На плечы Юлі Васіль накідвае свой піпжак. Юля з удзячнасцю паглядзела Васілю ў твар і пайшла на алейцы да лавачкі. Васіль — за ёю.)* Ведаеш, Юля, як я называю гэту лавачку? Шчаслівая... Здагадвася?

Ю л я. Здагадваюся... Дзіўны ты...

В а с і л ь. Сядзем!

Ю л я *(уздыхнуўшы)*. Сядзем.

В а с і л ь. А чаму ты так цяжка ўздыхаеш?

Ю л я. Бацька мой забараніў мне з табой... сустрэцца.

В а с і л ь. Чаму?

Ю л я. Не здагадвася?

В а с і л ь. Ну, ведаеш... Гэта ўжо не іх справа. Яны могуць сварыцца, могуць мірыцца, а станавіцца паміж намі не дазволім! Знайшліся новыя Мантэкі і Капулеці! Я колькі перахварэў за тых дні, калі ты са мной не хацела гаварыць, калі ты мяне ворагам сваім лічыла праз бацькоў. А цяпер... Цяпер, калі мы адзін другога кахаем, — хто нам можа перашкодзіць? Ніхто! Ніколі!

Ю л я. Ніхто. Ніколі.

В а с і л ь. Любіш? Скажы, Юля. Верыш?

Ю л я. Веру.

В а с і л ь. Юля, а ты што сказала бацьку?

Ю л я. Нічога.

В а с і л ь. Скажам. Хочаш? Сёння ж.

Ю л я. Сёння не. Потым. Пасля. Пачакаем. Сёння бацька ведаеш які... Ён прышоў адтуль яшчэ днём, а да

вечара прасядзеў у кустах, не хацеў людзям на вочы паказвацца. Ты не ведаеш, які ён горды і самалюбівы. І потым... сёння ён вельмі п'яны... Бацьку твайму ён, баюся, ніколі не даруе.

Са службовага хода клуба выходзяць Гудзееў і Самасееў.

Самасееў (*усхвалявана*). Вы заўважылі, таварыш Гудзееў? Гэта ж проста расправа за крытыку! Яны зводзяць асабістыя рахункі! Гэты Кавальчук спаганяе злосць за тое, што я не маўчаў і выкрываў іх цёмныя махінацыі як прынцыповы камуніст. Я прашу абараніць мяне ад расправы за крытыку.

Гудзееў. Абараніць? За якія такія заслугі?

Васіль і Юля выходзяць.

Самасееў. Я колькі год свайго свядомага жыцця аддаў без астатку партыі. Мяне паўраёна ведае! Я дзесяць гадоў кіраваў калгасамі! Я заўсёды быў гатовы на любую пасаду, куды б мяне ні паслалі, і раптам адабраць партбилет? Выключыць з партыі? Ды вы ж мяне ведаеце, таварыш Гудзееў?

Гудзееў. Ведаю... Але ж ты не бязгрэшны. Не бязгрэшны! Так бы і выступіў: вінаваты, крытыку прызнаю, памылкі выпраўлю. А то напралом. Не трэба было лезці на ражон. Зарваўся ты, Самасееў. Сам вінаваты — агрэсіўна вёў сябе на сходзе, не ацаніўшы расстаноўку сіл. Пралічыўся.

Самасееў. Дык і вы...

Гудзееў. А што я?

Самасееў. Успомніце, я ж ніколі вам не адмаўляў, калі трэба было што-небудзь. А яны грозяць мне пракурорам. Заступіцеся, таварыш Гудзееў, не пакідайце.

Гудзееў. «Заступіцеся»... А за мяне хто заступіцца? Гэту справу нельга дапускаць да райкома. Я спецыяльна прыехаў сюды, каб патушыць, а ты... Цяпер ад нас або двух пахне смаленым, а ты не разумееш. Тут, на месцы, трэба ўладзіць усё па-харошаму.

Самасееў. Можна, вы сёння запачуеце ў мяне?

Гудзееў. Не. Заўтра дэманстрацыя, і мне на трыбуну трэба.

Самасееў. Ах, на трыбуну? Ну-ну... Толькі майце на ўвазе, што адтуль вас могуць напрасіць на далікатную гутарку ў пракуратуру. Там мы будзем суседзямі на адной лавачцы.

Гудзееў. Што?

Самасееў. Я на ўсякі выпадак схаваў твая вашы запісачкі-распісачкі, дзе вы прасілі то воз сена, то яшчэ сёе-тое... Калі што, магу іх выцягнуць на свет божы.

Гудзееў. Ды ты... Ды ты... не зразумеў мяне. Ці я што супраць цябе?.. Наадварот... Ты мяне не зразумеў!

Самасееў. Зразумеў. Так што, бывайце пакуль што, таварыш Гудзееў.

Самасееў пайшоў.

З клуба выходзяць Кавальчук, Грачоў, Цярэшка, Ліхтароў.

Гудзееў (*Кавальчуку, спачуваючы Самасееву*). Вы разумееце, што вы зрабілі з чалавекам? (*Спагадліва.*) Вы пільнуеце, каб чаго з ім не здарылася.

Цярэшка. А што з ім можа здарыцца? Хіба перап'ецца.

Грачоў. Абыдзецца. Ён пасля чаркі любіць добра закусіць.

Гудзееў. Усё ж такі ён чалавек, сям'я, дзеці... Я думаю, пагарачыліся вы.

Ліхтароў. Яму якраз гарачап'яка і не хапала.

Гудзееў. Самасееў, капешне, правініўся. І вы правільна зрабілі, што прадралі яго з пясочкам. Але да райкома я б вам не раіў даводзіць. Навошта смецце выносіць з хаты?

Кавальчук. Гігіена — залог здароўя.

Грачоў (*да Гудзеева*). А чаму?

Гудзееў. Там будуць яго прыціскаць, а ён стапе на вас капаць. А навошта вам лішнія непрыемнасці пажываць?

Кавальчук (*спагадліва*). І вам непрыемнасці могуць быць?

Гудзееў (*не раскусіў хітрага ходу Кавальчука*). І мне таксама.

Кавальчук. Так бы і гаварылі.

Ліхтароў. Ах, вупь яно што! Самі баіцеся, а нас палохаеце? Неарыгінальна. Вы ўжо нам гразілі за тое, што мы крыху затрымалі пагашэнне крэдытаў. А ў райкоме ўсё-такі зразумелі нас, наверылі нам. Мы і дзяржаве даўгі вярнулі і гаспадарку вывелі. І цяпер там зразумеюць нас. Людзі там з галовамі.

Гудзееў. Таварыш Грачоў, вы як сакратар партарганізацыі навінны быць больш аб'ектыўным, выхоўваць

трэба, а не рубіць з пляча. У вас і так партарганізацыя невялікая, а вы...

Ця рэшка. Зноў пагалоўе. Таварыш Гудзесёў, наша партыя — не ферма, і ёй пагалоўе не трэба! Ад Самасеева партыі карысці, як ад таго казла — ні шэрсці, ні малака. А клопату на горла. Яму не партыя трэба, а партбілет. Вось як яно! Самасееў зноў да ўлады рваўся. Ведаем мы гэту пароду былых незамянмых. Чулі, што калгаснікі гаварылі на сходзе? А вы яго абараняеце. Ён вам даспадобы прыйшоўся? Дык забярыце яго сабе, можаце свой партфель пасіць напераменку. І ведаеце, не блытайцеся вы пад нагамі ў нас. Мы сур'ёзнай справай заняты. А калі будзеце перашкаджаць, то і да вас дабяромся!

Гудзееў. Гэта што? Пагрозы?

Кавальчук. Не! Гэта цакуль што вымова без записання ў асабістую справу.

Гудзееў. Запомнім! Але я вам раю не даводзіць гэту справу да райкома...

Гудзееў паспешліва выходзіць.

Ця рэшка. Дык як яно, Цімафей? Правільна я сказаў ці, можа, не так? Усё-такі ён з раёпа...

Кавальчук. Можа, хочаш прабачэння прасіць?

Ця рэшка. Ну, брат, не чакай! Я што думаў, так і сказаў. Шчыра! Паўтарыць магу, а прабачэння — не будзе!

Кавальчук. Прышчыпова?

Ця рэшка. А як ты думаў? Я ж цяпер ужо не той, што быў. Па сакрэту скажу: ад цябе навучыўся.

У клубе шум, рогат моладзі. Уваходзіць дзед.

Ліхтароў. Бач, як разгулялася наша моладзь. Можа, пойдзем глянем ды ўспомнім маладосць?

Ця рэшка. Ну а ты, Цімафей?

Кавальчук. Не, лепей я тут пасяджу, з дзедам пагаворым.

Кавальчук і дзед засталіся, а Ця рэшка, Грачоў і Ліхтароў пайшлі ў клуб.

Дзед. Таварыш старшыня, гэта баба мая паслала к табе. Дык ты ўжо, будзь ласкаў, не крыўдзі яе.

Кавальчук. За што яе крыўдзіць?

Дзед. І мяне таксама. Дык ты прыйдзі. Кажуць, што ты гарэлкі не бярэш, дык мы ўжо спецыяльна ўзялі чыр-

вонага віна, салодкага, паўкварты. Чым багаты, тым і рады.

Кавальчук. Ну што ты, дзед?

Дзед. Не, не, старшыня. Ты сваё слова стрымаў. Мы за табой, як за сынам. Хату нам наставіў, дык ты прыйдзі ўжо на ўлазіны. Дый свята заўтра. А ў нас ні сыноў, ні кога. Дык ты прыйдзі, як свой, як сын.

Кавальчук. Калі так, прыйду.

Дзед. Глядзі ж. А я найду на пост. (*Пайшоў, але ўспомніў нешта, вярнуўся.*) Ты гарэлкі не бярэш, дык мы чырвонага, салодкага, спецыяльна ў магазіне куплялі.

Кавальчук. Дзякуй табе, дзядуня. (*Зняў шапку.*) Вялікае дзякуй.

Дзед. І табе дзякуй.

Дзед выходзіць.

Кавальчук (*адзіп*). Ах, стары, стары!..

Паяўляюцца Раман і Самасееў.

Самасееў. Вунь ён, твой крывасмок. Сядзіць і пуза гладзіць.

Раман падыходзіць да Кавальчука.

Раман. Ну, вот і я.

Кавальчук (*рады*). Раман?! Вярнуўся?!

Раман. Вярнуўся! Вярнуўся пагаварыць з табой па душах.

Кавальчук (*зразумеў яго*). Ну што ж, гавары.

Раман. Ты мне адкажы: праўда, што я злодзей? Што маўчыш? У цябе мой сын Колька пытаўся? Злодзей я ці не?

Кавальчук. Ты пра гэта ў самога сябе спытай, Раман.

Раман. Я цябе пытаюся. Што ты мне скажаш?

Кавальчук. Я разумею цябе, Раман. Ты не гарачыся, сунакойся. І мне таксама хочацца пагаварыць з табой, як ты кажаш, па душах. Толькі...

Самасееў (*Раману*). Чуеш, Раман? Які ён ласкавы. Сына твайго прыгрэў і дачку прэміяй падзяліў, каб віну перад табой згладзіць. У нявесткі гатоў узяць, абы ты змаўчаў. Вытрасі з яго душу, Раман.

Кавальчук (*Самасееву*). Ах, які ты падлюга!.. Вось як ты хочаш са мной расквітацца! Чужымі рукамі? Чаму ж ты, труслівая твая душоўка, сваімі рукамі баішся ўчаницца ў горла? Га? Ён жа цераз цябе ў турме сядзеў!

Ты сам краў і другіх зрабіў зладзеямі! А цяпер хочаш, каб ён за цябе ў турму пайшоў?.. *(Да Рамана лагодна.)* Ты, Раман, сёння п'яны. Адкладзём нашу размову на заўтра.

С а м а с е е ў. Ты яго не паіў! І размову адкладваць не будзем.

Р а м а н. Правільна! Ты паіў! І размову адкладваць не будзем! Як жа тут разабрацца — чья праўда? Хто вінаваты?

С а м а с е е ў. Ён вінаваты!

Р а м а н. Сына, кажаш, прыгрэў, дачку падзяліў прэміяй?..

С а м а с е е ў. Сям'ю раскалоў. Каму ты цяпер патрэбен?

Р а м а н. Думаеш, нікому? Друг ты мой сардэчны! А табе ж я спатрэбіўся? Толькі кулакі мае спатрэбіліся... А душу куды дзець? Вось табе кулакі! *(З размаху б'е Самасеева.)*

С а м а с е е ў. Каравул! Б'юць! Ратуйце! Каравул!

К а в а л ь ч у к. Раман, супакойся.

Р а м а н *(наварнуўся да Кавальчука)*. А цяпер з табой размову кончым. Я з людзьмі жыць хачу! Мне людзям у вочы глядзець трэба! Як мне людзям у вочы глядзець?! Ты мне скажы: зладзей я ці не? У мяне заўтра сын спытае гэта. Аслабані маю душу! *(Схапіў Кавальчука за грудзі.)* Адкажы мне!

К а в а л ь ч у к *(спакойна ўзяў Рамана за руку)*. Раман, ты сам павінен даць адказ... сабе і людзям.

Р а м а н. А ты, ты мне што скажаш?

С а м а с е е ў. Каравул! Ратуйце! Бандзюга! Арыштант! Забіць хацеў!

Прыбгаюць Акісія, Юля, Васіль, Цярэшка, Грачоў, Ліхтароў, Сенька-заіка, калгаснікі.

А к с і н н я *(кінулася да Рамана)*. Раман! Што ты робіш? Што ты надумаўся? Дурны ты!

Ц я р э ш к а. Што тут здарылася?

С а м а с е е ў. Арыштант! Бандзюга! Забіць хацеў!..

Ц я р э ш к а *(Раману)*. Ты што? Ты на каго руку паднімаеш?

К а в а л ь ч у к. Церах, пачакай.

Ц я р э ш к а. Яму *(наказвае на Кавальчука)* усёй грамадой дзякаваць трэба! Яму пакланіцца трэба за ўсё, што ён зрабіў, каб у нас, каб мы, каб...

Сенька-заіка. Каб людзі не журыліся!
Цярэшка. А ты на яго руку падняў?
Кавальчук. Пачакай, Церах! Пачакай!
Аксіння. Старшыня! Даражэнькі! Даруй ты яму!
Кавальчук. Аксіння, сунакойся! Рамац сёння не
вінаваты. І яму няма чаго дараваць. Калі ён паднімаў ру-
ку на грамадскае, на калгаснае, яму дараваць не маглі.
А сёння... Калі ён і падняў на каго руку, дык той (*шукае*
Самасеева) сам вінаваты.

Самасееў знікае.

А табе, Рамац, вось мой адказ: ідзі і саскрабі сваю шча-
ціну.

Сенька-заіка. Як перажытак мінулага...

Кавальчук. ...і пойдзем разам з людзьмі!..

Заслона.

ЛЯВОНІХА НА АРБІЦЕ

КАМЕДЫЯ У ТРОХ ДЗЕЯХ,
ЧАТЫРОХ КАРЦІНАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Л у ш к а — Лявонава жонка.

Л я в о н — яе муж.

С о н я — іх дачка.

М і х а л — яе жапіх.

М а к с і м — яго бацька.

Б у й к е в і ч — старшыня калгаса.

К л а в а — Лявонава суседка.

М і к а л а й С я р г е е в і ч — сакратар абкома.

Г л у з д а к о ў — старшыня райвыкапкома.

Ц е с а к о ў — яго падначалены.

Час дзеі: у суседзяў — учора,

у пас — сёння,

у вас — заўтра.

Гэта ёсць наш апошні і рашаючы бой...

З камуністычнага гімна

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Цікавыя змены ў прыродзе пачынаюцца ў сакавіку. І не дзіўна. Сакавік — такі месяц, калі пачынаюць іграць сокі жыцця... Каварны месяц... З каша сакавіка і пачнём.

Позні вечар. Сярпак месяца асвятляе край сяла. Сілуэтамі ўзвышаюцца стагі сена. Педзе паблізу — калгасная ферма, адтуль зрэдку чуецца, як мыкаюць каровы. За стагамі ледзь віднеецца багатае сяло. Хаты свецяцца квадрацікамі вокнаў. Колькасць гэтых квадрацікаў з кожнай хвілінай памяншаецца: людзі кладуцца спаць. І толькі занізка лямпачак вулічных ліхтароў спрачаецца ў яркасці з зоркамі ў небе ды месяцам.

Каля стагоў — вартаўнік *Максім*, невялікага росту, рухавы дзядок гадоў пад шэсцьдзесят.

Максім. Позніцца сёлета вясна... Марац канчаецца, а снег яшчэ з поля не сагнала...

Максім, заўважыўшы некага, прысеў, прыгледзеўся, потым адышоў пад стог, схавався ў цяні.

Паяўляюцца двое. Месячык свеціць вельмі скупа, і таму цяжка разгледзець гэтых людзей. Але што яны маладыя, можна лёгка дагадацца. Вось яны спыніліся. Стаяць адно супраць другога ў любоўным экстазе. Абдымаюцца, цалуюцца. *Максім* пад стогам кашлянуў, даючы маладым знак, што тут ёсць сведка. Дзяўчына воікнула і хацела ўцячы, але хлопец затрымаў яе.

Хлопец. Не палохайся. Гэта мой стары. Хай прывыкае. Усё роўна мы заўтра пойдзем у загс. Ты ж за ноч не перадумаш?

Дзяўчына. Не.

Максім (з-над стога). З кім гэта ты пойдзеш у загс?

Хлопец. Заўтра даведаешся.

Максім. Ці так жа прыстойныя людзі жэпяцца, барбос ты гэтакі! А з бацькам параіўся? (Набліжаецца да маладых.) Ану пакажы, каторая яна...

Дзяўчына вырвалася і пабегла.

Хлопец. Была, ды ўся вылецела.

Максім. Бач ты якая порсткая! Хто яна?

Хлопец. Самая харошая.

Максім. «Харошая»... Глядзі, падбірай хамут па мерцы.

Хлопец. Я не коць.

Максім. Ды ўжо і не жарэбчык.

Хлопец. Пайду.

Максім. Ідзі, ідзі... Хоць бы для прыліку параіўся з бацькам. Ці я ўжо табе проста — прышый кабыле хвост? І з яе маткай ды з бацькам пагаварыць трэба было б. Вяселле ж будзеш спраўляць? Ці так, як певень, жэнішся? Колькі курэй на двары — усе мае?

Хлопец. Заўтра ў сваты пойдзем.

Максім. Глядзі, Міхал, цябе людзі сур'ёзным чалавекам лічаць...

Хлопец. Мне дваццаць сем гадоў...

Максім. Я па сакрэту чуў, што цябе дэпутатам у райсавет вылучаць будуць...

Хлопец. Бацька, што я напрашу...

Максім. Ну...

Хлопец. Панаглядай за фермай. Там сёння Ракета ацялілася. Двойню прывяла. Калі што, дык пазавеш мяне.

Максім. Бач ты. Двухступеньчатая, значыць. Ракета? Каля чыёй жа хаты цябе шукаць?

Хлопец. Каля... *(Спаханіўся.)* Я буду недалёка ад сваёй.

Міхал пайшоў.

Максім *(дабрадушна)*. Марцовы кот... *(Філасофстве.)* От пайшла цяпер маладзёж! Што хачу, тое і варачу. Поўная свабода. Ну, праўда, мой — не промах, не дурань... *(Ізноў заўважыў некага.)* Яшчэ пехта... Адзін ці зноў двое? Ну канешне, вясна... Зайгралі сокі жыцця. Як кажучь, камары і тыя ў парах.

Максім хаваецца пад стог. Паяўляецца чалавек. Ён палахліва азірнуўся, прыслухаўся, а потым разаслаў посцілку і пачаў скубці з-пад стога сена і класці ў посцілку. Каб не пакінуць знаку, ён стараецца скубці стог з розных бакоў. І калі чалавек пацягаў ахалак сена ў посцілку і зайшоў за другі бок стога, каб насмыкаць яшчэ, Максім адступіў на гэты бок стога.

Максім. Ну, і што загадаеце рабіць? Ну, я ж цябе адвучу!..

Максім пастаяў і раптам надумаўся. Ён бярэ з посцілкі сена, сам кладзецца на посцілку і прыкрываецца сенам. З-за стога выходзіць

чалавек, кладзе наверх яшчэ сена, бярэ за рагі посцілку, звязвае вузел і... хоча падхапіць на плячо, але сілы на такі груз, відаць, малавата. Чалавек здзівіўся, яшчэ раз паспрабаваў, аднак таксама не разлічыў сілы: сам паваліўся. З посцілкі пачулася, як крактануў і вылаіўся Максім.

Максім. Ух ты... тваёй матары! Дык ты яшчэ і душыць?!

З сена высунулася Максімава рука і схапіла злодзея за каўнер. Чалавек, які краў сена, ніяк не чакаў такога. «Э-э-э...» — залямантаваў ён ад перапалоху, усхапіўся і кінуўся наўцёкі. Максім вылез з-пад сена.

Максім. Стой! Лаві яго! Лаві! Стой, махновец! Стой, ліха тваёй матары! Лавіце яго! Ату! Ату яго! *(Пабег за ім, але хутка вярнуўся.)* Зловіш яго! Чмыхнуў так, нібы яму прыставілі рэактыўны рухавік... *(Нарэшце адсопся.)* Брэшаш, апархія! *(Разглядае посцілку.)* Я цябе ўсё-такі знайду на гэтай посцілцы ў палоску.

Падыходзіць старшыня калгаса Буйкевіч.

Буйкевіч. Што за шум? Хто тут крычаў?

Максім. Ды тут, таварыш старшыня, агрэсар быў паявіўся на гарызонце, дык я адпор даваў.

Буйкевіч. Які агрэсар?

Максім. Сена скуб. Во — бачыш? Трафісі. *(Паказвае на посцілку.)*

Буйкевіч. А хто?

Максім. Не пазнаў у цемнаце. Уцёк.

Буйкевіч. Не дагнаў?

Максім. Дзе там! Драпануў з касмічнай хуткасцю.

Буйкевіч. Шкада!

Максім. Але я яму, шэльме, страху нагнаў. Пэўна, заікацца будзе з перапуду. Ну і бог з ім. А што! Яшчэ ў свяшчэнным пісанні сказана: «Не ўкрадзі».

Буйкевіч. Ён не на свяшчэннаму пісанню жыве.

Максім. Прызнацца на шчырасці — сабачая ў мяне пасада.

Буйкевіч. Але і без яе пакуль што нельга.

Максім. Ну, вядома. На ўсё сяло завядзецца адна такая шэльма, а вартаўнікоў трэба чалавек пяць-шэсць. Чорт жа яго ведас, на што ён пагالیцца. От сёння сена ўпадабаў. А заўтра, можа, яму яблык захочацца. Значыць, і туды, у сад, стаў будаць і вартаўнікоў. А потым загарацца ў яго вочы на агуркі — стаў ад яго пугала і ў агародзе. А там, глядзіш, і ў куратнік яго пацягне. От і выходзіць — ён адзін, а для яго прыходзіцца трымаць цэлы ўзвод вар-

таўнікоў. А вазьмі горад. Колькі там магазінаў? Тысячы. І каля кожнага круглы год тарчаць вартаўнікі. Зарылату палучаюць. Сяджу вось я тут пачамі і думаю: які ўрон наносіць дзяржаве гэтыя мазурькі! Нават тады, калі яны проста спяць, а не крадуць. Прыблізна надлічваў — дзесяткі мільёнаў. Выгадней было б узяць іх на ўтрыманне і плаціць ім самую вялікую пенсію.

Б у й к е в і ч. Каму?

М а к с і м. Ды тым, ад каго вартаваць прыходзіцца. *(Буйкевіч смяецца.)* І адкуль яны бяруцца, ліха іх матары? І калі на іх звод будзе?

Б у й к е в і ч. Пры камунізме перавядуцца.

М а к с і м. Думаеш?

Б у й к е в і ч *(паказаў на посцілку)*. А ты настарайся знайсці гэтага. Можна, ён у нас апошні.

М а к с і м. Заўтра раненька ўсё сяло абыду, а знайду. Сам не прызнаецца, дык суседкі ўгадаюць, падкажуць. Каб на маю ўладу, дык я павесіў бы яму на шыю бразготку ці балабон, каб усе чулі і бачылі, куды ён пайшоў, што папёс. За ўсё мае бяссонныя ночы кара была б.

Заслона.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Прышла раніца, ясная, сонечная, вясковая. Пачынаўся звычайны выхадны дзень, а ў Лявонавай хаце прыбраная, як перад святам: чыста, утульна, светла. Па ўсім відаць, што ўчора тут пахадзілі дзівочыя рукі. Пэўна, чакала Лявонава дачка, пэўна, ведала, што сёння прыйдуць у хату сваты, і настаралася. Не хата, а церамок. Толькі нешта гаспадар цяжка ўздыхае. Ляжыць Лявон на печы і цяжка-цяжка ўздыхае. Нават шкада яго. Прышла дахаты Лявонава жопка — Лушка. Яна толькі што вярнулася з фермы, дзе ўдосталь працавала. Распранулася і прысела на хвілінку адпачыць.

Л я в о н. Ты, Лушка?

Л у ш к а. Я. І чаго толькі не прыдумалі людзі: і спутнікі, і тэлевізар, і ўсялякую аўтаматыку, а каб аблегчыць вясковай бабе хатнюю работу — ні ў каго галава не баліць. А добра было б: прыйшла, націснула кнопку і — следанне гатова, пасуда вымыта, хата падмецена...

Лявон цяжка ўздыхае.

А ты чаго там уздыхаеш, як з перапою?

Лявон маўчыць.

Можка, захварэў? Пешта ты сёння ўсю ноч вохкаў. (Спа-гадліва.) Можка, захварэў, кажу? Чуеш ты?

Л я в о н. Жывот сапсуўся.

Л у ш к а. З'еў што-небудзь нясвежае ці падняў нешта цяжкае?

Лявон маўчыць.

Ай, Лявонка, як жа ты не ў час захварэў!..

Л я в о н. Ды не захварэў я, не бойся...

Л у ш к а. Ну то хуценька спускайся з печы. Я табе нешта такое скажу...

Л я в о н. Глупства скажаш...

Л у ш к а. Не, не глупства. Я сама не ведаю, ці радавацца гэтаму, ці плакаць. Ты не дагадаўся, чаму гэта Сося наша так старалася ўчора, прыбірала ў хаце?

Лявон маўчыць.

І мне недаўцам было, а яна гасцей чакае.

Л я в о н. Якіх гасцей?

Л у ш к а. Сватоў.

Л я в о н. Якіх сватоў? Я ж ведаў, што скажаш глупства.

Л у ш к а. Ды злазь ты, лайдак, з печы, а то качаргой сцягну. Закінуў аглоблі на шасток і ляжыш, а тут людзі грываюць у хату.

Л я в о н. Не крычы, злажу...

Лявон злазіць з печы.

Л у ш к а. Ды аіраніся па-людску, а то сораму не абярэшыся.

Лушка нешта шукае, потым звяртаецца да Лявона.

Дзе тая посцілка ў палосачку, што ў парозе ляжала? Па дварэ распусціла, гразка, няма аб што ногі выцерці...

Лушка зноў шукае.

Л я в о н. Не шукай...

У Лявона торгасца адна шчака, можна надумаць, што ён надміргвае жонцы.

Л у ш к а. Што?

Л я в о н. Што — што?

Л у ш к а. А чаго ты мне надміргваеш?

Л я в о н. Ат, не пытай...

Л у ш к а. З пераляку ці, можа, нядобры сон прысніўся?

Лявон. І праўда, такі сон прысніўся, што мурашкі і цяпер па сніне бегаюць. Нібы сню я і чую, што на дварэ нейкі пераналох. Карова мыкае, а сабака так вые, што проста ваўком вые. Выйшаў я на двор. А ноч светлая-светлая, месячная. Задраў я галаву і ахнуў. На небе маладзік — в-во такі вялізны серп! А на тым маладзіку ты сядзіш. Сядзіш і газету чытаеш. Я азірнуўся: ці не бачыць хто. І крычу: «Злазь, дурніца!» А ты лыбішся, зубы скаліш і, як заўсёды...

Лушка. Не злезу?

Лявон. А то ж яно. Я крычу: «Злазь, а то людзі ўбачаць, засмяюць. Усё сяло ўпোকат ляжа, ад смеху жыва-ты падарвуць. Цераз цябе і я сораму не абяруся». А ты хоць бы хны. Сядзіш і нагой калышаш. «Ты чуеш, — крычу, — карова мыкае. Можа, звечара не падаіла?» А ты мне адтуль кукіш пад самы нос...

Лушка. І дастала з неба?

Лявон. Ды ўжо ж... А Буржуі наш так брэша, так вые, аж заходзіцца. Я хацеў цыкнуць на яго. Толькі гляджу — гэта не сабака, а... Мітрафан Сазонавіч. Ды так ірвецца, так кідаецца на цябе...

Лушка. А што я яму? На хвост солі насыпала?

Лявон. І к чаму б гэты сон? Ну сабака — гэта друг. А ты чаго на маладзік залезла?

Лушка. Захацела і залезла. (*Шукае посцілку.*) Дзе ж гэта посцілка ў палоску?

Лявон. Ты вось што... Ты гэта... Ты не шукай посцілку. (*Зной падміргвае.*) Я згубіў яе.

Лушка. Як гэта згубіў? Дзе ж ты яе згубіў?

Лявон (*злуецца*). Дзе, дзе!.. Згубіў, і ўсё!.. І калі што, дык ты, гэта во, не прызнавайся!

Лушка. Як гэта не прызнавайся?

Лявон. А так, не прызнавайся, і ўсё! Не твая посцілка, і баста! Не ведаю, і ўсё тут! Калі знойдзе хто.

Лушка. Як жа не мая, калі яна мая?! Ой, Лявон, нешта ў лесе вялікае-вялікае здохла. Нездарма ты так. То, бывала, каб здаць у магазін вышчарбленую бутэльку, дык ты гатоў наўдня сядзець ды сургучом замазваць шчарбіну... А тут — посцілка, і ты: «Не прызнавайся!» Патварыў нешта?

Лявон. Глупства, нічога я не патварыў. Толькі... па вуліцу будзе — не пакажыся, засмяюць. А я не хачу, каб з мяне смяліся. Ясна? Не хачу!

Лушка. Дык ты хоць мне прызнайся.

Л я в о н. І табе не трэба ведаць. Глухства, і ўсё!

Л у ш к а. Ты нешта фінціш, Лявон. Можка, з другой бабай накрываўся поспілкай, а цябе спаймалі?

Л я в о н. Што ты вярзеш немаведама што! Разумееш? Прашу: не прызнавайся. Значыць, не прызнавайся, калі прашу. Можаш ты гэта зрабіць? Каб далей ад ліха.

Л у ш к а. Добра, добра. Дык ты і міргаеш пасля гэтага? І жыватом качасся ад таго?

Л я в о н. Каб з табой так, то, можа, і не такое было б...

Л у ш к а. Ну, глядзі, Лявон!..

Л я в о н. Ты пра якіх там сватоў гаварыла?

Л у ш к а. Да Сонькі да нашай, дачкі твае!

Л я в о н. А хто?

Л у ш к а. Мішка, заатэхнік. Максімаў сын.

Л я в о н *(аж ікнуў)*. Стоража Максіма?

Л у ш к а. А то якога ж! Ідзі апраніся ды кудлы расчашы. *(Падыходзіць да шафы з адзеннем.)* Які табе касцюм? Карычневы ці сіні ў палосачку?

Л я в о н. К чорту палосачкі! *(Лявона аж перасмыкнула.)* Давай які-небудзь!

Л у ш к а. Карычневы?

Лушка адчыняе шафу, надае Лявону касцюм, сарочку, гальштук. Вось, апраніся!

У хату прыбігае С о н я.

С о н я. Мама! Ну што ж вы сядзіце?

Л я в о н выходзіць у другі пакой, каб пераапрацуца.

Л у ш к а. Я зараз, дачушка, зараз. А хто там прыйдзе?

С о н я. Не ведаю. Можка, нават сам старшыня... Ён жа любіць Мішу. Сам назваўся...

Л у ш к а. Ды што ты? Рыбка мая!.. Такі пачот, а тут... *(Выцірае традыцыйную слязу.)*

С о н я. Не плач, мамуля. Гэта ж толькі для формы. Мы ж усё роўна рашылі. А сваты — гэта каб вас не накрыўдзіць.

Дачка і маці пачынаюць расіранацца, каб надзець новыя плаці.

С о н я. Якое мне плацце надзець? *(Гаворыць, ідучы ў суседні пакой.)* Можка, з тафты?

Л у ш к а. Ты ж лепш ведаеш, што яму падабаецца...

С о н я выходзіць у другі пакой, а за ёю ідзе Л у ш к а. Уваходзіць

Л я в о н. Ён у шыкоўным карычневым касцюме.

Лявон. От пікавае становішча!.. Зпачыць, Максім сватам будзе... Ах, каб табе ўчора пуста было! (*Падумаўшы.*) А можа, яно і к лепшаму?.. Усё-такі — сваты!..

Лявон зноў падміргвае. Падыходзіць да акна. Пешта заўважыў там. Спалохаўся. Задам адступнае ў пакой, з якога толькі што выйшаў.

Хата пусцес.

Уваходзяць Максім з посцілкай у руках і суседка Клава, са-ломенная ўдава, маладая томная жанчына.

Максім. Дзень добры ў хату! А тут нікога няма... Дык ты добра ведаеш, што гэта іхняя посцілка?

Клава. А чыя ж? У іх такую брала.

Максім. Ну, то заві іх сюды.

Клава. Лушка! Лявон! Дзе вы?

Клава заглядае ў пакой, дзе схаваная Лявон.

Добры дзень, Лявон Сцяпанавіч! Ух ты... які ты!.. (*Канкетліва.*) Вачэй не адвесці!..

Лявон уваходзіць.

Максім. Здароў, Лявон!

Лявон (*падміргвае*). Добрага здароўя!

Максім (*паказвае на посцілку*). Твая?

Лявон (*вельмі паспешліва*). Не, не, не мая.

Уваходзіць Лушка.

Максім. Добры дзень, гаспадыня!

Лушка. Дзень добры, госцейкі, дзень добры! Заходзьце, сядайце! (*Азірнулася на дзверы, нібы чакае яшчэ некага.*)

Клава. Лушка! Максім во нейкую посцілку знайшоў. Ці не твая гэта?

Лушка разглядвае сваю посцілку, потым глядзіць на Максіма, суседку, мужа. Лявон адчувае сябе так, нібы ў яго абрэзали ўсе гузікі на штанах. Нервовы цік стаў яшчэ больш прыкметны.

Лушка. Не, не мая.

Клава. А мне здалося, што твая. Я ж у цябе такую брала, калі праветрывала сваё проса.

Лушка. Не, галубка, не мая... Ты, відаць, памылілася.

Максім (*заўважыў, як Лявон падміргвае*). А ты чаго міргаеш?

Лушка. Ды гэта ў яго з начы. Прыснілася яму што, ці што?

Максім. А можа, звечара?

Л у ш к а. Не, з пачы. Устаў рапіцай — і міргае, як кантужаны.

М а к с і м. Можа, ты яго знячэўку качаргой агрэла?

Л у ш к а. Што ты! Пакуль не дайшло да гэтага. Хіба пасля...

М а к с і м *(падазрона)*. Дык не твая, кажаш, посцілка?

Л у ш к а. Не, Максімка, не мая.

К л а в а. А ты разгледзь яе харашэнька, можа, і твая.

Л я в о п. А што яе разглядаць? Што яна — карціна якая, ці што.

М а к с і м. Ну і хвала богу, што так выйшла. А то ліха ведае, як бы яно павярнулася...

К л а в а. Што гэта вы сёння так прыбраліся? На вяселле, можа, куды ці на хрэсьбіны?

Л у ш к а. А чаму ж нам не прыбрацца? Што ж гэта дабро ў шафе будзе вісець, каб моль ела? Сёння выхадны дзень, дый... Максім жа во прычапурыўся, хоць і стары... *(Зайважыла праз акно.)* Ой, і старшыня нечага да нас прамуе...

М а к с і м. Ты і сапраўды не ведаеш ці прыкідваешся?

Уваходзяць старшыня і Міхась. Вітаюцца.

Б у й к е в і ч. Мы яго шукаем, а ён тут ужо. Можа, і справу ўладзілі без нас? А? Максім Іванавіч? Ці ты, можа, не давяраеш мне як свату?

М а к с і м. Ды я ўсё шукаў — чыя гэта рэч. *(Паказвае на посцілку, якая ляжыць на сталі.)*

Б у й к е в і ч. Ну і што? Знайшоў?

М а к с і м. Пакуль што не. Ніхто не прызнаецца.

Б у й к е в і ч. Ну і ліха з ёй. *(Звяртаецца да гаспадароў урачыста і нават крыху напышліва.)* Завіталі мы да вас, дарагія гаспадар і гаспадыня, па справе першай важнасці.

Л у ш к а. Дык вы сядайце, калі ласка, сядайце.

Б у й к е в і ч. Калі паладзім, тады і сядзем. *(Падміргвае Максіму, каб і ён устаў.)*

Максім становіцца поруч з сынам.

Прыйшлі мы чалом біць вашай светласці. Наш князь-удалец Міхаіл Максімавіч...

М а к с і м *(перапыняе)*. Заатэхнік ён на ферме, а не які-небудзь князь...

Б у й к е в і ч. Пачакай, Максім! Не збівай з панталыку... Наш князь-удалец Міхаіл Максімавіч на паляванні

хадзіў, за куніцаю сачыў. А сустрэў ён куніцу, красу-дзявіцу — сэрца ёкнула. Запалала маладое, загарэлася, завалодаць куніцаю захацелася. Князь паставіў пытанне — куніцу злавіць і ў свой церам-дамок на прастол пасадзіць. А куніца тым часам зачаравала малайца і ўцякла ад яго. Вось і ходзім па свеце, блукаем, у людзей пытаем, куніцу шукаем. Таварышы з фермы нам надказалі, што куніцу вы тую ў сваім доме схавалі. І прыйшлі мы да вас біць чалом. Ці на-добраму згодны яе нам аддаць, ці за выкуп вялікі князю прадаць, ці нам прыйдзецца сілаю яе адабраць?

Л у ш к а. А ці наш церамок для яе не дамок?

Б у й к е в і ч. Для вашай куніцы ёсць другая святліца.

Л у ш к а. Ды і ў нас не цямніца.

М а к с і м. Ну яна цяпер завялася на паўдня...

Б у й к е в і ч (*вядзе ігру далей*). Ой, глядзіце, добрыя людзі, засумуе ў вас тут куніца, зачахце, завяне. Прывядзіце сюды, ды на князя свайго хоць разок пяхай гляне.

Л у ш к а (*кліча*). Соня! Соня! Хадзі-тка сюды!

М а к с і м. Ну дык вы, значыць, згодны? Ці як?

Л у ш к а. Ці цяпер той час, калі бацькоў пра гэта пытаюць?

Б у й к е в і ч. А гаспадар чаго маўчыць?

Л я в о н. Папалася рыбка на кручок, то ўжо не вярці хвостом.

Уваходзіць С о н я ў сваім лепшым плаці. Вітаецца.

С о н я. Добры дзень!

М а к с і м (*аж крактануў ад прыемнасці*). Не дурань, не дурань...

Л у ш к а. Дык вось, Сонейка, прыйшлі да нас госці вялікія...

М а к с і м. Ды яна яшчэ ўчора ведала...

Соня засаромелася.

Не саромейся, мы цяпер радныя...

Л у ш к а. І Міхал пешта маўчыць...

М і х а л. Просім вашай згоды. З Соняй мы ўжо рашылі. Так?

С о н я (*саромеючыся*). Учора рашылі.

Л я в о н. Ну, выходзіць, што паша дзела такое — выпіць і закусіць.

Л у ш к а. Табе толькі выпіць ды закусіць.

Л я в о н. А чаго там валаводзіць? Хлопец ён — што трэба, зарабляе пямала. Пальцам на яго не тыкаюць. Ды і, праўда, на ферме ён — князь.

Л у ш к а. Дый маці яго хваліла. Не цураецца і ў хаце намагчы.

М а к с і м. Яны ў мяне ўсе такія. Змалку прывучаны. Не глядзі, што з дыпламам, а трэба — дык і падлогу намые.

Б у й к е в і ч. Значыць — аддасце куніцу?

Л у ш к а. Я згодна.

Б у й к е в і ч. Ну як? Не благім я сватам быў? Максім? Міхал? А?

К л а в а. Ой, старшыня, я пават здзівілася. Так складна гаварыў.

Л я в о н. Не гаварыў — псё! Як Лемешаў.

Л у ш к а. Я думала, што вы толькі пра ферму ўмесце складна ды супроць прысядзібных участкаў, а вы... Як на пісанаму.

Б у й к е в і ч. Ну, калі так...

Буйкевіч вымае з кішэні бутэльку з гарэлкай і віном.

К л а в а. То я, можа, пайду, а то... Нязвапая, няпрошаная, а тут такое дзела...

Л я в о н. Чаго там! Заставайся. Чарку з намі вып'еш. Суседка ж.

Суседка з яўным задавальненнем прысаджваецца каля стала. За стол садзяцца Лявон з Максімам, старшыня і Міхась. Старшыня ставіць на стол бутэльку. Соня заўважыла на крэсле посцілку і здзівілася такому непарадку.

С о н я. Мама! Ды што вы... Не знайшлі другога месца для гэтай посцілкі?

Соня бярэ посцілку і хоча разаслаць яе ў парозе.

М а к с і м. А ці ж гэта ваша посцілка, Соня?

С о н я. А чья ж?

М а к с і м. Няўжо ваша? Ты харапэнька паглядзі.

С о н я (*разгледзеўшы посцілку*). Ну, вядома. Вот жа я меціну зрабіла летась, калі ў кладовую давала...

Усе павольна паднімаюцца з-за стала. У Лявона цік зноў становіцца больш прыкметны. Ён адчувае сябе так, як тхор у капкане: то па жонку гляне, то па дачку, то па Максіма. Лешка таксама, прадчуваючы нядобрае, паглядае то на суседку, то на мужа, то на Максіма. Максім стаў суровы і хмуры. Ён пераводзіць позірк з Лявона на старшыню. А той, ведаючы, у чым справа, абвёў вачыма ўсіх прысутных і сныніў свой позірк на маладых. І толькі яны, нічога не ведаючы, недаўменна пераглядаюцца.

М а к с і м (*Лявону*). Дык гэта ты, значыцца, учора быў? (*Лявону нічога не застаецца, як толькі падміргваць.*)

Л у ш к а (*амаль праз слёзы*). Што ж ты натварыў, Лявон?

Максім (*Лявону*). Што міргасі?

Буйкевіч. Максім! Ша! Улічы гістарычную важнасць моманту! (*Паказаў вачыма на маладых.*) Гаспадыня! Стаў чаркі на стол! Падавай закусць! Сядайце! Сядайце! Маладыя! Займайце пачэснае месца!

Усе сядаюць, толькі Лявон яшчэ не апамятаўся, стаіць.

Лушка. Па закону ім яшчэ рана поруч садзіцца. Соня, памагай мне.

Маці і дачка пачынаюць збіраць на стол.

Буйкевіч (*Лявону, двухсэнсава*). А табе па закону самы раз садзіцца...

Лявон. За што? Гэта яшчэ не факт!

Буйкевіч (*рагоча*). Як не факт? Сваты — не факт? Жаніх — не факт?

Лушка і Соня ставяць на стол чаркі і закуску і самі прысаджваюцца да стала.

Лушка. Чым багаты, тым і рады.

Клава (*Лушцы*). Паглядзіш на тваю Соньку і дзівадаешся. Ці даўно гэта было: рукавом нос выцірала, а цяпер, глядзі, як расцвіла! Ай, як час бяжыць! Азірпуцца не паспеем, як састарымся...

Максім. О, і яна туды ж... Састарымся... А па вечарах так сакоча, каб прыманіць чыйго-небудзь мужыка...

Клава. Засакочаш, калі свайго няма. З'ехаў жа, каб на ім ліха ездзіла. (*З захваленнем.*) А Міхал — які мужчына стаў відны!

Лушка (*раўніва*). Ну, ну, ты!.. Загарэлася вока...

Буйкевіч (*паліўшы чаркі*). Ну, дарагія мае, шапоўныя мае! Давайце вып'ем за маладых! Каб у іх пчасце было поўнае, як гэта чарка, каб у іх жыццё было светлае, як гэта чарка!

Клава. І каб п'япелі яны ад нчасця, як ад гэтага віна!..

Чокаюцца, выпіваюць.

Лушка. Закусвайце, госцейкі, закусвайце. Еш, Міхалёк, еш, зяцёк!..

Лявон. А цяпер давайце за свата нашага, за старшыню.

Буйкевіч (*пераныняе*). Ды што вы, што вы!..

Лушка. Не, не, старшыня! Гэта ж часць якая і дзецям нашым і нам...

Л я в о н. Як кажуць, свату першая чарка...

Б у й к е в і ч. ...і першая палка?

Л я в о н (*амаль сур'ёзна*). Калі што, дык і гэтага не купіць. Але я думаю, што да гэтага не дойдзе. Ты нібы і парадніўся ўжо з намі, сваім стаў, так сказаць. А наш род вялікі: сем братаў у мяне і дзве сястры. І ўсе тут жывуць. А ў кожнага брата жонка. І ў жонкі таксама браты. У сяцёр мужыкі, і яны не без роду-племені. Так што калі з памі будзеш дружна жыць, то будзе табе моцная падпорка.

М а к с і м. От, ужо і купляе старшыню...

Л я в о н. Не купляю, а саюз прапапоўваю!..

М а к с і м. Амерыка Расіі прапануе дагавор!.. Я раблю што хачу — ты не перанкаджай мне. Дагавор аб суіснаванні, ці што?

Л я в о н. Аб дружбе. І Амерыка тут ні пры чым.

М а к с і м. Мір, значыцца? На які час? Пакуль сцямнее?

Б у й к е в і ч. Ша, Максім! Важнасць гістарычнага моманту!.. Я згодзен, Лявон Сцяпанавіч! Толькі род мой большы. Мне ўсе калгаснікі — мая радня! А цяпер давайце вып'ем яшчэ і за...

М і х а л. Ого! Старшыня набірае тэмпы, нібы і ў гэтым хоча перагнаць Амерыку!

Б у й к е в і ч (*паказвае на чарку*). У гэтым мы ніколі ад яе не адставалі, заўсёды наперадзе былі. І каб нават у гэтым не здаваць сваіх пазіцый, давайце вып'ем за бацькоў, якія ўзгадвалі нам такіх прыгожых, такіх харошых дзяцей! Я скупы на пахвалу, але скажу чэсна: такім сынам, Максім, можаш гапарыцца. Слава нашага калгаса — перш за ўсё яго слава. Дзе, які калгас можа пахваліцца такім заатэхнікам? Дзе яшчэ такія фермы, як у пас? Куды ездзяць нават з другіх абласцей павучыцца? К нам! У яго вучацца. Хоць ён і малады.

М а к с і м. Не перахвалі, старшыня. Зазнаецца.

Б у й к е в і ч. Зазнаецца — у крапіву насадзім. Дый не зазнаецца, ён — камуніст. А Сося? Верны памочнік яму на ферме! Хоць і скончыла толькі дзесяцігодку, але... Эх, зайздрончу я вам, Максім і Луша! Дый самі вы добрыя людзі: чэсныя, рабацінчыя, светлыя. За ваша здароўе!

Усе дружна выпіваюць.

Л я в о н (*з поткай крыўды*). А я, значыцца, з боку прыніёку?..

Б у й к е в і ч. І пра цябе скажу... Мужык ты гаспадарлівы, кемлівы... Рукі ў цябе...

М а к с і м *(устаўляе слова)*. ...даўгаватыя рукі.

Б у й к е в і ч. ...таксама з мазалі. Толькі мазалі тыя ты пажыў...

М а к с і м *(зноў устаўляе)*. ...скубучы сена.

Б у й к е в і ч. Максім! *(Вядзе сваю думку далей.)* ...мазалі пажыў ты на сваім агародзе, у сваім садку. Не на калгаснай ферме, полі. *(Са скрытай іроніяй.)* Я разумею, ты тут не вінаваты. Жонка на ферме занята, дачка таксама. Ім няма калі займацца сваім агародам. Вось на цябе і ўзвалілася твая сядзіба.

Л я в о н. Верна.

Б у й к е в і ч. Яна табе і не дае стаяць уровень з жонкай і дачкой. Таму пакуль што не твой партрэт памясцілі ў газеце, а тваёй жонкі. Але я думаю, што ты скоро вызвалішся ад сваёй дробнаўласніцкай абузы. Свабодным чалавекам станеш, камунізм будаваць возьмешся...

Л я в о н. Э-э, старшыня... Як гэта — вызвалішся? Я, канешне, згодзен на камунізм...

М а к с і м. Калі згодзен, прадай сваю карову на калгасную ферму. А то... завядзе яна цябе туды, куды Макара цялят не ганяў...

Л я в о н. Ты мяне не пужай!.. А карову сваю я не павяду на ферму.

Л у ш к а. Ты, Лявон, не пярэч. Ты цяпер маўчы і не дыш. *(Старшыні і Максіму.)* Як людзі, так і мы. Ад людзей не адстанем.

Л я в о н. Людзі, можа, стапуць насы адразаць, дык вы загадаеце і мне?

С о н я. Тата! Ну што за глупства вы гаворыце?

К л а в а. А я сёння павяду. Няма выгады.

Л я в о н. Калі ласка! Ты перадавая, а я... пачакаю... *(Па-філасофску.)* Што такое карова?

М а к с і м *(пасля паўзы)*. Сенаспажывец.

Л у ш к а. Ну-у... малако... смятана...

К л а в а. Масла...

Л я в о н *(з пагардай)*. Бабскі розум. А вось ён разумее. *(Паказаў на старшыню.)* Таму і такі прыцэл бярэ... Карова — гэта мая свабода, мая эканамічная незалежнасць. Гэта — мой бастыён, мой дот! Расшыфроўваю: «договорременная оборонительная точка».

М і х а л. Ад каго ж вы будзеце бараціцца ў сваім рататым бастыёне?

Б у й к е в і ч. Хіба не ясна? Ад камунізма.

Л я в о н. Што вы за людзі? Ну чаго спяшаецца? Што вы мяне гоніце? Дайце агледзецца! А то што ці дзень, то ўсё *(разгублена)* новае... *(з абурэннем)* новае... *(са злосцю)* новае!!! Жыву, як на палубе карабля: то туды гайда-не, то сюды. Няўстойліва на нагах стаю. Дайце мне пры-спасобіцца.

М а к с і м. Дайце яму закаранець... А потым паспрабуй яго выкарчаваць ды перасадзіць у камунізм.

Л я в о н. Ну што вы заладзілі? Калі на тое пайшло, давайце выш'ем за камунізм!

Л у ш к а. Давайце, госцейкі, давайце...

Усе дружна выпіваюць.

Даруй мне, Максім, даруй мне, сваток! Лявон мой не вельмі панятлівы. Яму паказваюць па мясячык, а ён глядзіць па палец. Дакладаў ён не слухае, па лекцыі не ходзіць. Лепей я з ім пагавару. Потым. Палітбяседу правяду, усё яму растлумачу. І ён зразумее. Мая агітацыя да яго дойдзе. А зараз...

Л я в о н. Чаго нам спрачацца? Чаго лаяцца?

Л у ш к а. І то праўда! Давайце, госцейкі, дружненька, па-харошаму. Закусвайце, закусвайце, старшыня.

Л я в о н. Паколькі яны рашылі... пачынаць новае жыццё *(паказвае на маладых)*, нам трэба папачатку аб іх па-клапаціцца. Дзе яны будуць жыць, як яны будуць жыць, з чаго пачынаць?..

М і х а л. Пра пасаг, ці што?

Л я в о н. Пра ваша гпяздо.

М а к с і м. Што ж, і гэта дзела. Выкладай свае прапановы.

Л я в о н. Я так думаю. Дачка ў мяне адна. А ў цябе, Максім, акрамя Міхала, яшчэ чацвёра гаўрыкаў расце. Дом у мяне харошы, пад цынкам, двор дагледжаны, хлеў пад шыферам, свой садок, восем сямей пчол, прысядзібны ўчастак паўгектара. А ў цябе па тваю сям'ю толькі дваццаць пяць сотак. Так што ўвесь разоп стаць Міхалу ў маёй хаце гаспадаром...

М а к с і м. У прымы, значыцца?

Б у й к е в і ч. Гарнізон рагатага бастыёна вярбуе па-наўпенне.

Л я в о н *(задзеты за жывое, ледзь стрымліваецца)*. У такім разе... давайце яшчэ выш'ем за камунізм!

М а к с і м. Чакай, Лявон! Выніць за камунізм ты мастак, а вось на справе...

К л а в а. Ды што вы, мужчыны? Ізноў за сваё!.. Аж сумна стаповіцца. Леней песню снем.

Клава адкідваецца на спінку крэсла і зачынае высокім голасам песню.

Па-а-асею гуро-очкі...

М а к с і м *(перапыняе)*. Пачакай, Клава. Пасееш яшчэ, не гарыць. Мы цябе выслухалі, Лявон. Не надыходзіць нам такая прапазіцыя. Адно, што не гадзіцца,— мой сын у прымакі не пойдзе. Калгас дае яму павы каменны дом на повай вуліцы. Хай там і пачынае жыццё.

Л я в о н. Дык там жа прысядзібны ўчастак толькі дзесяць сотак.

Б у й к е в і ч. Несправядліва выходзіць: у цябе на трох наўгектара, а ў Максіма на шасцярых дваццаць пяць сотак.

Л я в о н. Вупь у суседкі *(наказвае на Клаву)* на адну наўгектара.

М а к с і м. Несправядліва! Пра што і талкуем! Абрэзаць трэба.

Л я в о н. Ды што вы! Што, у Расіі зямлі мала? *(Панічна.)* Не маеце права! Я скардзіцца буду! Няма такога закону!

Б у й к е в і ч. А мы цяпер самі пішам законы!

Л я в о н. Не маеце права! Ленін што гаварыў? Няма законаў пензенскіх ці разанскіх. Павінны быць усерасійскія!

Б у й к е в і ч. Ленін гаварыў і пра ініцыятыву мясцовых органаў.

М і х а л. І ўлічваць іх вопыт пры складанні ўсерасійскіх законаў.

М а к с і м. А цяпер, калі хочаш, давайце вып'ем за камунізм.

Л я в о н. За камунізм вып'ю, але свайго ўчастка не дам! Не маеце права! Я знайду закон у вобласці, калі і там... То я дастукаюся да самой Масквы! Там цяпер за перагібы ведасш як?

Л у ш к а. От пеўні сабраліся!..

М а к с і м. А мы цябе не перагібаем. Мы цябе выпрамяляем.

Л я в о н. Выпрамялялі быку рогі, ды скруцілі шыю. А я не хачу... І потым... Ты, Максім, што? У сваты прыйшоў ці лаяцца са мной?

Б у й к е в і ч. Лявон Сцяпанавіч! Хіба ты не разумееш? Мы прыйшлі сватаць тваю дачку Сою за Міхала, а цябе — у камунізм.

Л у ш к а. Мужчынкі, даражэнькія! Ну хопіць вам! Лявон жа што сказаў? Калі хочаш, Міхал, пераходзь у нашу хату гаспадаром. Вы спрачаецеся, а яму і слова не далі сказаць. Хай сам...

Л я в о н. Правільна! Міхал! Сам скажы!

С о н я (*ціха Міхалу*). Хоць ты не перагібай...

М і х а л. Дарагія Лявон Сцяпанавіч і вы, Лукер'я Іванаўна! І я, і Сося дзякуем вам за згоду, за вашу ласку, за вашу шчырую прапанову. Але скажам вам гэтак жа шчыра. Для нас вашы спрэчкі даўно вырашаны. Не трэба нам ніякіх садкоў, пі вялікіх прысядзібных участкаў. Мы з Соняй на службе, на ферме. Там нам хопіць і працы і зароботку. А лебяду нам палоць не будзе калі. Вось так. Жыць мы будзем у новым доме, на новай вуліцы. За гэта мы дзякуем і праўленню калгаса і старшыні нашаму — Паўлу Пятровічу!

Л я в о н. Та-ак... Значыцца, там? (*Да Соні.*) Ну, дочка, думай сама, рашай сама... (*З яўным намерам расчуліць Сою.*) Толькі не забывай пра нас. Удваіх мы астаёмся. Помні і пра тое, што ўсё гэта (*правёў рукой*) мы для цябе прыстараліся, табе мы звiлі гняздо гэта... А цяпер... Ну, глядзі сама!..

С о н я. Тата, ды хіба я... хіба мы з Мішам забудзем!..

Л я в о н. Так. Значыцца — так.

С о н я. Міша! Можна, мы яшчэ падумаем?

М і х а л. А хіба мы не думалі? Не гаварылі? Сося! Няўжо ты хочаш паўтарыць жыццё сваёй маці, сваёй бабулькі?

Л я в о н. А што яе маці — голая ці галодная хадзіла?

М і х а л. Мала гэтага! Соні гэтага мала!

Л я в о н. А там, на новай вуліцы, будзе болей? Там жа прысядзібны ўчастак толькі дзесяць сотак!

М і х а л. А паўгектара — гэта анахранізм. І доля, якую вы аблюбовалі для Соні, — таксама анахранізм! Сося! Ты... (*Ласкава.*) Сося, пойдзем пагуляем. Чуеш?

Міхал пакіроўваецца да дзвярэй. На вуліцы спяваюць дзяўчаты.
Сося кідаецца да бацькі, да маткі.

С о н я. Тата! Мама!..

Б у й к е в і ч. Ідзіце, гуляйце. А тут мы самі...

С о н я, азіраючыся на бацькоў, ідзе да Міхала, і яны выходзяць на вуліцу.

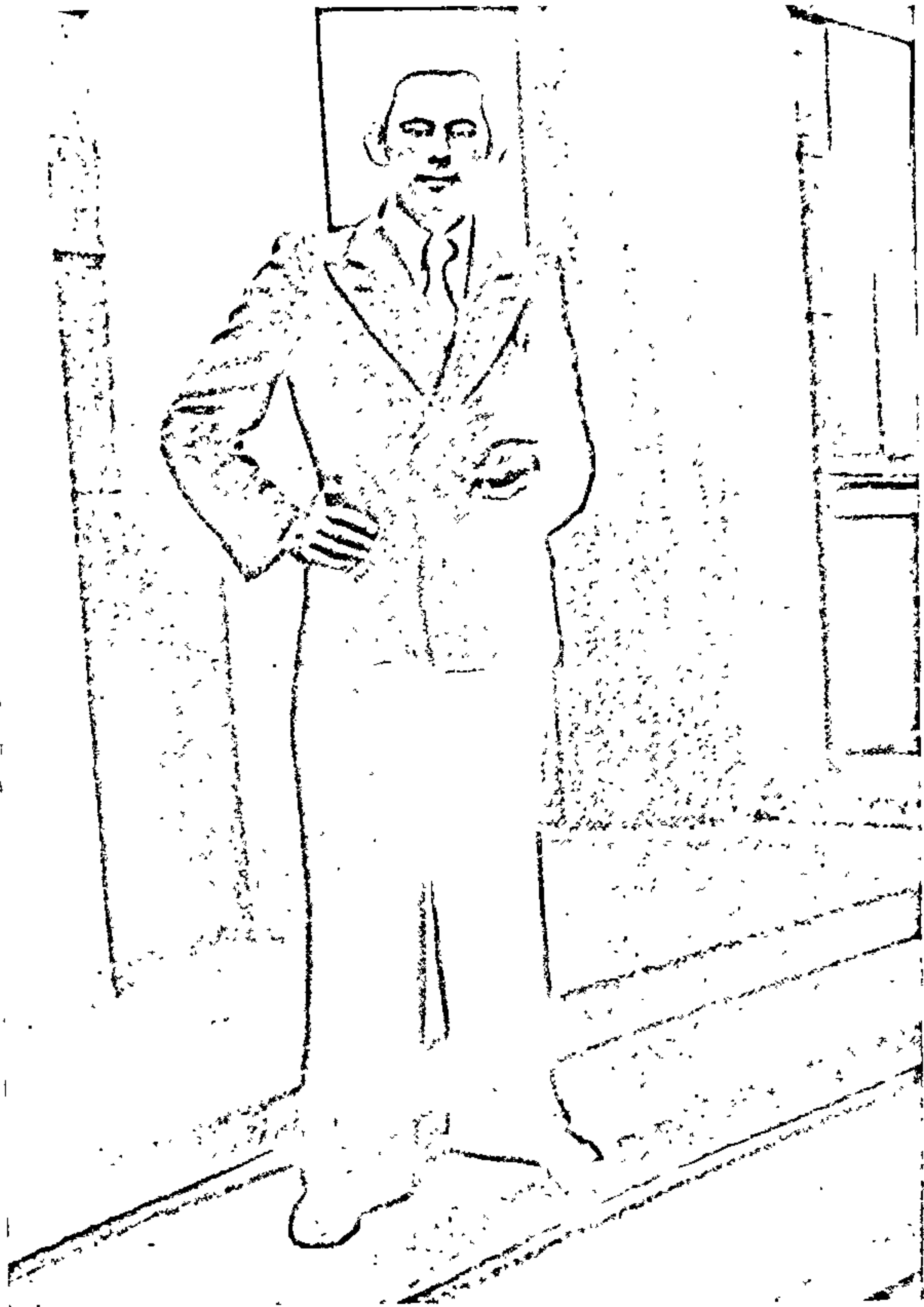
Малодшы палітрук Андрэй Макаёнак.
1940 год.

Слухач Рэспубліканскай партыйнай школы пры ЦК КНБ
Андрэй Макаёнак.
1949 год.

К л а в а (*п'янаватая*). Па-се-ю гу-ро-чкі...

Л я в о н. Пачакай, Клаўдзія. Што там Міхал сказаў? Паўгектара — анахрапізм. Што гэта азначае?

М а к с і м. Не разабраў? Не разумееш?

Л я в о н. А ты разумееш?

М а к с і м. Разумею.

Л я в о н. То растлумач мне, цёмшаму.

М а к с і м. Анахрапізм — гэта значыць: а на хрэп яму твае паўгектара!

Буйкевіч рагоча. Падпіўшая Клава зноў зацягнула песню.

К л а в а (*спявае*).

Пасею гурочкі нізка над вадою,
Сама буду паліваці горкаю слязою...

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Далей дзея будзе разгортвацца вось тут, у кабінце Глуздакова, абстаўленым без асаблівай фантазіі і выдумкі. Установа гэта дзяржаўная, кабінет дзяржаўны, і чалавек, які тут «гаспадаруе», таксама на дзяржаўнай службе. І справы тут павінны вырашацца сапраўды важныя, дзяржаўныя. На думку Глуздакова, вагу, саліднасць, важнасць справе і чалавеку, які вядзе гэтую справу, надае сакрэтнасць і таямнічасць. Таму ўвасабленнем важнасці, саліднасці і таямнічасці з'яўляецца тут вялізны сейф, агромністы сейф. Відаць, толькі «скромнасць» і пачуццё меры не далі магчымасці Глуздакову ператварыць увесь кабінет у сейф ці з сейфа зрабіць кабінет. Не думайце, што гаспадар кабінета які-небудзь хлюст, легкадумны малакасос. Глуздакоў — муж саліднага ўзросту, заўтрашні пенсіяпер, з живоцікам і з задышкай, з лысінай на ўсю галаву аж да патыліцы. Аднак твар пухлепкі, ружовенькі, як у нованароджанага. Стомленыя вочкі просяць літасці. Усе рухі Глуздакова палахліва асцярожныя, павольныя. Усё ў ім сведчыць аб тым, што і душа і цела яго просяць спакою, цішыні, пенсіі... Немалаважна звярнуць увагу і на мэблю ў гэтым кабінце. І крэслы і стол вельмі пасуюць гаспадару. З імі варта абыходзіцца асцярожна. Некалі яны былі моцнымі, надзейнымі, устойлівымі, а цяпер пазношваліся: час і шматлікія пасяджэнні зрабілі сваю справу. Гэта дзеянне часу рахункаводы называюць амартызацыяй і звычайна не прырачаць спісанню такой мэблі з балансу. Незразумела толькі, чаму Глуздакоў даражыць гэтымі крэсламі: ці то ад беражлівасці, ці то душэўная прыхільнасць і прывычка да гэтай

мэблі бяруць сваё, а можа, сталы густ яго проста адмаўляе новыя формы новай мэблі. У старым чаравіку назе заўсёды ямчэй, як у новым, перазношаным... Не будзем хаяць за гэта Глуздакова: хто любіць папа, хто пападзю, а хто папову дачку. Што галава — то і розум... За сталом сядзіць сам Мітрафан Сазонавіч Глуздакоў. І, як музыку, слухае тое, што чытае з вялікага аркуша яго памочнік і правая рука — Цесакоў.

Цесакоў *(чытае хутка, прывычна, прафесіянальна)*. «... беспартыйны, не был, не был, не ўчаствоваў, не прывлекаўся, не колебался, не мае, не мае». *(Робіць перапынак, каб даць пераварыць Глуздакову прачытанае.)*

Глуздакоў. «Не мае...» Крышталь... Слухаеш такую анкету, як музыку. Далей.

Цесакоў *(чытае)*. «Зайграй Міхаіл Максімовіч, член КПСС, 1933, вышэй, белорус, зоотэхнік, не был, не был, не ўчаствоваў, не прывлекаўся, не колебался, не мае, не мае...»

Глуздакоў. «Не мае...» Малады яшчэ — таму... Усё добра, толькі занадта шустры. І... за ім трэба глядзець, каб з баразны не выскачыў. Далей. *(Цесакоў уздыхае.)* Што, надакучыла?

Цесакоў. Вось так... *(Правёў рукой па шыі.)*

Глуздакоў. Асазнай! Мы людзей вылучаем, на вышыню паднімаем. Іх кругом разглядаць будуць. Каб ніводнай плямкі не было... За плямкі мы адказваем.

Цесакоў. Усе кандыдатуры абмяркоўваліся ў партарганізацыях, зацверджаны ў райкоме.

Глуздакоў *(спагадліва)*. Уседлівасці ў цябе малавата... Я дык па дванаццаць гадзін мог не ўставаць з-за стала.

Цесакоў. За прэферансам?

Глуздакоў. Не, вось тут, у кабінце. Праўда, пры доўгім сядзенні кроў адлівае ўніз і канцэнтруецца ніжэй, тут, ад чаго галава хутка стамляецца. Таму медыцына рэкамендуе кароткія перапынкі і фіззарядку, каб разгнаць кроў па ўсім целе. Што мы і зробім зараз.

Глуздакоў выходзіць з-за стала і жэстам запрашае Цесакова. Давай, давай!

Мітрафан Сазонавіч пачынае прысядаць.

Вось так, вось так... Веселей!.. *(Папявае.)*

Вазьмём вінтоўкі новыя, на іх сцяжкі,
І з песняй у стралковыя пайдзём гурткі...

Глуздакоў і Цесакоў да таго захапіліся фіззарядкай, што доўгі час не чуюць, як пехта настойліва стукае ў дзверы. Нарэшце пачулі.

Г л у з д а к о ў. Выйдзі паглядзі, хто там.

Цесакоў перастае прысядаць, падыходзіць і прыдчыняе дзверы.

Ц е с а к о ў. Тут да вас просіцца...

Г л у з д а к о ў. Хто?

Ц е с а к о ў. Калгаснік.

Г л у з д а к о ў. А-а-а... Скажы: не магу прыняць, я заняты!

Глуздакоў зноў пачынае прысядаць.

Ц е с а к о ў. Гаворыць: па важнай справе.

Г л у з д а к о ў. Скажы, хай у суботу прыйдзе...

Глуздакоў працягвае займацца фіззарадкай.

Ц е с а к о ў. Кажа: вы яго добра ведаеце.

Глуздакоў пачынае баксіраваць.

Г л у з д а к о ў. Я вельмі заняты!

Цесакоў нешта сказаў за дзверы і прычыняе іх. Але чалавек за дзвярыма аказаўся настойлівым. Ён сам прыдчыняе дзверы і просіць увагі.

Ч а л а в е к. Скажыце, што я Лявон Чмых!

Г л у з д а к о ў. Хто?

Ц е с а к о ў. Лявон Чмых.

Г л у з д а к о ў. Ладна, давай.

Цесакоў шырока адчыняе дзверы і ўпускае Лявона.

Ц е с а к о ў. Заходзь.

Лявон заходзіць. Вітаецца.

Л я в о н. Добры дзень, Мітрафан Сазонавіч!

Г л у з д а к о ў. А-а, Лявон!.. Ты заходзь, хоць я і вельмі заняты.

Глуздакоў вітаецца з ім за руку. Лявон падміргвае.

Якія навіны? Што? Можна, сома дзе высачыў ці карасёў падкаравуліў?

Мітрафан Сазонавіч вядзе гаворку з Лявонам па-сяброўску, але захоўваючы пэўную дыстанцыю, не строга, але паважна. Частыя сустрэчы па рыбалцы, вядома, садзейнічалі дэмакратычнасці ў яго адносінах да Лявона, аднак Глуздакоў ніколі не забываў, што панабрацтва кіраўніка з падначаленым не з'яўляецца пахвальнай якасцю кіраўніка.

Л я в о н. Не, Мітрафан Сазонавіч, на рыбалку яшчэ рана. З поймы вада не сышла. (Цік у Лявона не спыняецца.)

Г л у з д а к о ў *(Цесакову)*. Ну, ідзі пагуляй, крыху адпачпі.

Ц е с а к о ў выйшаў.

Што? Можа, зноў лесу: на шалёўку, на дошкі?

Л я в о н. Не, не ўгадамі. Я ўжо абгарадзіўся, абшалаваўся.

Г л у з д а к о ў. Так. Бачыў я... І абцышкаваўся. Зайздросічу табе. Такі дамок-церамок... Крэпасць!..

Л я в о н. Не без вашай дапамогі, дзякуйі вам. *(Падміргвае.)* Лесу цяпер не так лёгка выпісаць. Усюды будуюцца.

Г л у з д а к о ў. Ну, рыбак рыбаку заўсёды... *(Таксама падміргвае.)* Толькі дзякуем не адбудзеш. Па сакрэту табе прызнаюся: падумаў і я крэпасць паставіць, пакуль ёсць магчымасць. Праз якіх паўгода-год на пенсію. *(Хваліцца.)* Ведаеш, брат, сахарная хвароба завялася ў мяне. *(Зноў падміргвае, як і Лявон.)*

Л я в о н. Гэта што, ад салодкага жыцця?

Г л у з д а к о ў. Чорт яе ведае. Дык ты ў мяне за кансультанта будзеш.

Л я в о н. Па хваробе?

Г л у з д а к о ў. Па будаўніцтву. Каб скапіраваў мне свой дамок.

Л я в о н *(узрадаваўся надзвычайна)*. Ну канешне, Мітрафан Сазонавіч! Ды я душу ўкладу!.. Толькі... ці не скажуць вам... у вас жа і дзяржаўная кватэра добрая...

Г л у з д а к о ў. Але ўласны дом — гэта ўсё-такі ўласны.

Л я в о н *(радасна)*. О! О! Уласны! Слова ж якое: «уласны»... *(Смакуе.)* Уласны. Сакавітае, як памідор. *(Ажывіўся, загарэўся.)*

Г л у з д а к о ў. Чарапаха жыве да чатырохсот год. Учора жонка вычитала ў календары. А чаму? Неразумнае стварэнне, а ўласны дом мае. Куды ні пойдзе — і дом за сабою. Таму доўга і жыве. Не дурней жа мы за чарапаху?

Л я в о н. Дарагі Мітрафан Сазонавіч! Ды я для вас... ды я вам, як роднаму брату. Участак каля хаты які будзе? З паўгектара?

Г л у з д а к о ў *(не адразу)*. Напэўна...

Л я в о н *(горача)*. Абавязкова з паўгектара! Ці ў Расіі зямлі мала? І садок памагу пасадзіць. Самых лепшых гатункаў. І ягаднік, і пчолак развяду, калі пажадаеце... Ах, як правільна вы надумалі!..

Г л у з д а к о ў. Адабраеш, значыцца?

Л я в о н *(аж свеціцца)*. Ды гэта проста ра-ай, маленькі, але свой... рай! Гэта вам не райвыканком. Пепсію вы заслужылі, пара ўжо і пра сябе пакланаціцца, пра сваю старасць...

Г л у з д а к о ў. Так, не маладзён ужо...

Л я в о н. І я кажу...

Г л у з д а к о ў. Не той скрыт, фізічных сіл малавата. Духоўных — дык колькі твая ласка. А вот фізічных...

Л я в о н. Толькі... *(Наўмысля недагаворвае.)*

Г л у з д а к о ў. Што толькі?

Л я в о н *(марудзячы)*. Паперачку з вобласці вы атрымалі?

Г л у з д а к о ў. Ды мне іх тут вазамі возяць. А якую?

Л я в о н. Аб перагібах.

Г л у з д а к о ў. Аб перагібах? Дзе?

Л я в о н. У нашым раёне. *(Падкрэслівае.)* У вашым!

Г л у з д а к о ў. Якая баба табе на базары сказала?

Л я в о н. Не баба сказала...

Г л у з д а к о ў. Сам выдумаў?

Л я в о н. Перагібы? Іх выдумаў старшыня нашага калгаса Буйкевіч разам з маім зяцем Зайграем Міхаілам Максімавічам.

Г л у з д а к о ў *(няўпэўнена)*. Якія перагібы?

Л я в о н. На сённяшні дзень якая аб нас палітыка ў партыі і правіцельства?

Г л у з д а к о ў *(узважае — ці не падвох які)*. Правільная палітыка...

Л я в о н *(пахваліў)*. Верна! Можаш разводзіць свіней, трымаць кароў, авец, курэй... Каго хочаш. Я, канешне, і прыспасабліваюся да такой палітыкі.

Г л у з д а к о ў. Ну і на здароўе.

Л я в о н. А нашы кіраўнікі ў калгасе? Па-свойму гуць. Яны мяне крытыкуюць, грозяць пальцам, смешачкі строяць, усякімі рознымі слоўцамі абзываюць: індывідуі, дробны імперыяліст. Гэта — я! Па якому такому праву? Мне, можа, медаль ці нават ордэн «Знак Пашаны» паложаны. А яны? Прыйшлі б яшчэ ды спыталі б: «Можа, табе, Лявон Сцяпанавіч, камбікармы трэба, ці сяно, ці якая-небудзь малатабарытная тэхніка-механіка?» А яны?!

Г л у з д а к о ў *(нацярожыўся)*. Ну-ну! Сам перагібаеш. Тэхніку захацеў...

Л я в о н. Ну, добра, хай сабе без тэхнікі. А яны хо-

чуць абрэзаць мой прысядзібны ўчастак! Па якому такому ўсесаюзнаму закону? Няма такога закону на абразанне!

Г л у з д а к о ў. Тут бадай што перагіб.

Л я в о н (*горача*). Іменна! Перавышэнне ўласці. (*Пасмялеўшы*.) Ну, падумайце, Мітрафан Сазонавіч! Калі там, на вярхах, рашылі дазволіць... дык тут гэтыя... замурышкі... Ды я ім, ды я іх!!

Г л у з д а к о ў. Ну-ну!! Глядзі ў мяне! Пугачоў знайшоўся!

Л я в о н. Ну, добра, трохі зарваўся. Але ж і яны — памыляюцца? Памыля-яюцца! Намерыліся... Плануюць... прыватныя дамы цераз некаторы час ліквідаваць. Дама? Свае! Уласныя. А?

Г л у з д а к о ў (*ён нават спалохаўся*). Што ты гаворыш?

Л я в о н. Іменна. Калгасныя будзе. Дае — жыві, але ж не твой, не ўласны. Перагіб? Перагіб!

Г л у з д а к о ў (*згаджаецца*). Перагіб. А адкуль ты ўзяў, што з вобласці ёсць паперка?

Л я в о н (*упэўнена*). Павінна быць!

Г л у з д а к о ў (*звяртаецца да Цесакова ў другі пакой*). Пал Палыч! У нас ёсць пісьмо з вобласці аб перагібах Буйкевіча?

Ц е с а к о ў. Першы раз чую.

Г л у з д а к о ў (*злуецца*). Чорт пабяры!

Л я в о н (*сам сабе*). Няўжо і там пад сукно палажылі?

Г л у з д а к о ў (*панікуе*). Што за парадкі?! Паўраёна ведае пра пісьмо, а мы першы раз чуюем... (*Да Цесакова нечакана рэзка*.) Шукай!!! (*Да Лявона*.) А адкуль ты ведаеш?

Л я в о н. Як жа мне не ведаць, калі я сам пісаў? Па маіх падліках павінна ўжо вярнуцца.

Г л у з д а к о ў (*наспакайнеў*). Дык гэта ты пра сваю паперку?

Л я в о н. Пра маю.

Г л у з д а к о ў (*недружалюбна*). А чаму ты ў вобласць пісаў, а не нам?

Л я в о н. Для аўтарытэту. Ну дазвольце часна сказаць, Мітрафан Сазонавіч, вы б яе заціснулі ў гэтую жалезную скрынку, тут ёй і канцы. А калі вернецца з вобласці, у яе будзе аўтарытэт, да яе будзе павага, увага.

Г л у з д а к о ў. Адкуль такая прамудрасць?

Л я в о н. Вопыт, Мітрафан Сазонавіч, вопыт!

Г л у з д а к о ў (*у адчай*). Зарэжучь, без нажа зарэ-

жуць! Ну, хай бы спакойна хоць паўгода, ціха, мірна... Колькі мне тут засталася да пенсіі... А тады хоць пасы сабе адкусвайце, хоць валасы адзіп другому скубіце!

Л я в о н *(вяшчае)*. Не будзе міру! Не такія людзі — гэты Буйкевіч і зяць мой, Зайграй, каб спакойна жыць з імі. Не дадуць яны нам спакою.

Г л у з д а к о ў. А ты?

Л я в о н. А што я?

Г л у з д а к о ў. Навошта пісаў?

Л я в о н. Прыспічыла, Мітрафан Сазонавіч, прыспічыла! Трэба ж бараціцца, а то... Ад вашай дачы адны мамы астануцца і ад садка вашага і ягадніку... *(Па-змойніцку.)* Нам трэба заадно цяпер...

Г л у з д а к о ў *(аж застагнаў)*. О-ой...

Л я в о н *(далікатна, як нянька)*. Нічога, нічога, Мітрафан Сазонавіч. Усё ўладзіцца. Вось прыйдзе мая паперка з вобласці, а вы — камісію. Толькі ў камісію людзей надзейных. Хай прашуруюць, прапясочаць перагібшчыкаў. І зноў стане ўсё спакойна, ціха і мірна.

Г л у з д а к о ў *(разважае)*. А калі гэта не перагібы?

Л я в о н *(насцярожыўся)*. Як — не перагібы. А што тады?

Г л у з д а к о ў *(няўпэўнена)*. Лінія...

Л я в о н *(ваяўніча)*. Якая ж гэта лінія? Не лінія гэта!

Г л у з д а к о ў. Перадавікі яны. А каму відней? Таму, хто паперадзе.

Л я в о н *(аўтарытэтна)*. Галавакружэнне ад поспехаў у іх! Лявацкі заскок!

Г л у з д а к о ў. Тэрміналогія правільная. *(З пахва-лой.)* А ты падкаваўся.

Л я в о н. Доўга коўзаўся, таму і падкаваўся.

Г л у з д а к о ў. Вось і ўгадай, на каго паставіць... Я спадзяваўся, што ваш Буйкевіч і твой зяць Зайграй — верная стаўка. Нават сам пазваўся вылучыць Зайграя ў дэпутаты райсавета. І даў згоду балаціравацца ў райсавет у вашым калгасе. А тут выходзіць... Як казаў паэт: «І што з чаго паследуе — няпэўнасць і смуга... І чорт жа яго ведае, адкуль расце нага...» Проста розум раскірэчыўся. Адчуваеш сябе, як карова на лёдзе.

Л я в о н. Мітрафан Сазонавіч! Толькі не ў дэпутаты зяця. А то... Ох, як можна пагарэць на гэтым!.. Падахвоціць перагібшчыкаў...

Пастукаўшы ў дзверы, заходзяць Л у ш к а і М а к с і м.

Л у ш к а (Максіму). Ты як у ваду глядзеў. Дзень добры, таварыш Глуздакоў.

Г л у з д а к о ў. А-а, Лявопіха! Здарова, здарова.

М а к с і м (вітаецца з Глуздаковым). Я ж ведаю, не можа такога быць, каб Лявон, прыехаўшы ў раён, не наведзеўся да Мітрафана Сазонавіча.

Л у ш к а. Я яго па амбулаторыі шукаю, бегаю, пэпакоюся. Думаю: няўжо ў бальніцу палажылі чалавека. А ён во дзе! Ты ж да дактароў ірваўся. Казаў: гастрит, дыэта патрэбна, малако ад адной кароўкі. (Здагадваецца. Лагодна, але насміхаецца.) А-а, дык ты, значыцца, тут фэрчала сабе шукаеш? Снадзяваешся, што Мітрафан Сазонавіч табе дыэту прапіша, кароўку пакіне!

Л я в о н. От, баба дурная! Сораму цяма. Ты ж не абы-дзе...

Л у ш к а. Нічога, ён свой чалавек. Дык ты скардзіцца прыйшоў? На каго? На зяця? Пашкадуў дачку хаця! Змарнела, бедная, праз вашу нязгоду. Падумаўце самі, Мітрафан Сазонавіч,— вяселле не можам справіць. Упёрся, як бык. А дзяўчына — ні дома, ні замужам. І ўсё роўна, Лявонка, ты на сваім не паставіш, па-твойму не будзе! Толькі вы яму не патурайце, Мітрафан Сазонавіч.

Г л у з д а к о ў. Значыць, яна руку зяця трымае?

Л я в о н. Бо дурніца. Расхвалілі яе ў газеце, партрэт надрукавалі, перадавічка, раззадорылі яе. Вось яна і рвеццуглі...

Л у ш к а. Расхвалілі! Раззадорылі! Людзі расхвалілі, а не ты. А я з табой дваццаць гадоў жыву і чую толькі адно: баба, дурніца!..

Л я в о н. А ўсё ж не з людзьмі жыла, а са мною.

Л у ш к а. Ах, вось як ты!..

Г л у з д а к о ў. Ну, хопіць, хопіць... Гэта ўжо сямейная сварка. Дома закончыце.

Л у ш к а. Ну, пачакай жа, Лявонка, пачакай!..

Г л у з д а к о ў. Ціха, ціха, я вас прашу. Ох, і баявая ж у цябе баба, Лявон. А я думаў, што яна ціхая, лагодная.

Л я в о н. Гэта зяць яе так падбухторыў. У камунізм захацела.

Г л у з д а к о ў. Толькі па-сяброўску вам параю: не трэба скандалаў. Ідзіце сабе ў камунізм, толькі ціха, мірна, спакойна.

Л у ш к а. Што ты на зяця ківаеш? Гапарыўся б такім зяцем, а ты...

Л я в о н. Укляпалася ты ў яго, як макрахвостка непу-

цёвая. *(Перадражнівае.)* Зяць! Зяць! А тут — прынцышы! Ясна? А калі прынцышы зачапілі, то ні на зяця, ні на свата не пагляджу!

М а к с і м *(нарэшце не стрымаўся)*. Ах, вось як ты!.. Прынцышы, значыць!.. Тады... Гэта... Я, брат... *(Да Глуздакова, спакайней.)* Хацеў я з вамі з вока на вока параіцца, таварыш Глуздакоў. Але бачу, што не грэх будзе, калі і ён паслухае. Дзела гэта сур'ёзнае, і таксама — прынцышы зачапіліся. Выходзіць так, што апошнім часам зладзеям і даўгарукім розным аблягчэшне быццам наступіла. Скажам, не судзяць цяпер за малое машэнства ці крадзеж. І нават старшыні такія, як наш Буйкевіч, праз пальцы на гэта глядзяць. Праўда, Лявон? Скажам, спаймалі чалавека — украў ён ахапак калгаснага сена. А яму ніякай кары.

Л я в о н. Значыць — не спаймалі.

М а к с і м *(Лявону)*. Хапай шапку — гарыць. *(Глуздакову.)* Лічы — злоўлепы ёсць, а кары яму няма. Навошта тады вартаўнікоў трымаць? Для лішніх выдаткаў? Тады я пасядзеў і, як умеў, сачыніў такі праект настановы і ўказа. Каб гэтую справу па-дзяржаўнаму рашыць. *(Выняў з кішэні паперку і чытае.)* «Абавязковая настанова і ўказ. Паколькі па ўсёй нашай краіне будуюцца камунізм, каб усе людзі чэсна працавалі, чэсна жылі з свае працы, не павінна быць усякага крадзежу, які некаторыя тышы дапускаюць». *(Адарваўся ад паперкі.)* Адна паганая авечка псуе ўвесь статак. *(Чытае далей.)* «Апошнім часам за такавы дробны крадзеж не судзяць і ў турму не садзяць. Аднак заўважаючы схваткі вартаўнікоў са зладзеямі на грамадскай маёмасці, як-та: на сене, агародніне, фруктах, яйках і іншых прадуктах. Каб выкарчаваць гэтае зло, даём указ усім старшыням калгасаў, кіраўнікам сельпо, магазінаў і зладзеям...»

Л у ш к а. Нешта ты ўсіх у адну кучу?

М а к с і м. Кіраўнікам для інструкцыі, а зладзеям гэта ў першую чаргу ведаць трэба. *(Чытае.)* «...Не даваць спуску зладзеям ні пры якіх выпадках. Злоўленага зладзея выводзіць на агульны сход грамадзян для ўсебаковага разгляду і з тым, што ён украў». *(Тлумачыць.)* Сена дык сена, яйкі дык яйкі... *(Чытае.)* «А найбольш злоснага парушальніка ў выхадны дзень вадзіць па сяле пры ўсім народзе для ганьбы і насмешак з плакатам, дзе напісана: «Паразіт». *(Перадае паперку Глуздакову.)* Вось — гэта ёсць прынцышы!

Глуздакоў. Ты сам гэты праект прыдумаў?

Максім. З дапамогаю Лявона. *(Лявону.)* Што глядзіш, як певень на соцца? Ні свату, ні брату скідкі не павінна быць! Па сяле вадзіць! Так ці не?

Глуздакоў. Я так зразумеў, што Буйкевіч патурае зладзеям, укрывае іх?

Максім. Некаторым патурае. Асобным.

Глуздакоў. Добра. Разбяромся. Абмяркуем, узгоднім. *(Хавае паперку ў сейф.)*

Максім. Паводзім на вуліцы пры народзе аднаго ды другога, дык і дзiesiąтаму закажа.

Глуздакоў. Вось так, Лявон... Як-небудзь наведваюся ў ваш калгас. Можа, і на рыбалку сходзім. А цяпер зоймемся справамі. Схадзі да дактароў. *(Лушцы.)* Можа, яму і праўда дыэта трэба?..

Глуздакоў развітваецца з Лявонам, Лушкай і Максімам.

Лявон. Я спраўку прынясу.

Лушка. Я сама павяду яго да дактароў. Хай пры мне абслухаюць яго, абгледзяць.

Лявон. Без цябе абыдуся.

Лушка. Не, Лявонка, без мяне не абыдзешся. Я цябе ў бядзе не пакіну. Хадзем, мой галубок, хадзем, мой шызакрылы.

Лушка і Лявон выходзяць.

Максім. Дык вы, таварыш Глуздакоў, абмазгуйце маё дзела і як трэба аформіце. Важнае яно і сур'ёзнае!

Максім выходзіць.

Глуздакоў. Ох, чую мая душа бяду...

У кабінет убягае ўстрывожаны Цесакоў. Здзіўлена пазірае за патронам.

Цесакоў. Мітрафан Сазонавіч! Мітрафан Сазонавіч, толькі што машына пад'ехала. Начальства з вобласці.

Абодва кінуліся да акна.

Глуздакоў. Я так і знаў! *(Прастагнаў.)* О-о.. Сам... Мікалай Сяргеевіч...

Цесакоў. Вы ж казалі, што ён ваш стары друг. Яшчэ ў камсамоле разам былі.

Глуздакоў *(голас у яго сеў)*. Дружба дружбай, а служба службай.

З хвіліну Глуздакоў і Цесакоў стаяць, паглядаючы на дзверы. Потым Глуздакоў паспешліва садзіцца за стол і падзвае Цесакова.

Сядай! Мы працуем! *(Голас дрыжыць.)* Мы спако-ойна працуем. Чытаю я. *(Нібы каецца і просіць літасці.)*

«Не был, не был, не участвоваў, не колебался, не прывлекаўся, не пмеет, нет, нет...»

Заходзіць Мікалай Сяргеевіч, чалавек пажылы, невялікага росту, але падзіва рухавы для сваіх год і паўнаваты. Смяшлівыя вочы сведчаць аб вострым пачуцці гумару. Глуздакоў адразу па-старэў гадоў на дзесяць.

Мікалай Сяргеевіч. Добры дзень, арлы!

Глуздакоў. Добры дзень, Мікалай Сяргеевіч, добры дзень вам!

Цесакоў *(як навабранец перад генералам)*. Дзень добры, Мікалай Сяргеевіч!

Мікалай Сяргеевіч. На дварэ цяплынь... а вы... Хоць бы фортачкі адчынілі...

Цесакоў *(спагадліва)*. Мітрафан Сазонавіч скразнякоў баіцца.

Мікалай Сяргеевіч. Свежага паветра? *(Паглядзеў на Глуздакова.)* Так, брат Мітрафан, састарыўся ты... А ці даўно камсамольцамі бегалі... Помніш? «Наш паровоз, вперед лети, в коммуне остановка...»

Глуздакоў. Помню, Мікалай Сяргеевіч, помню.

Мікалай Сяргеевіч. Здаецца, нядаўна было. А паглядзеў на цябе... Няўжо і я так састарыўся?

Цесакоў. Не, у вас яшчэ бадзёры выгляд. *(Паглядае на Глузкова: ці так сказаў.)*

Мікалай Сяргеевіч *(да Глуздакова)*. Верна? Я ж цябе гады на чатыры старэй.

Глуздакоў. На тры з палавінай. А выглядаеце маладзей.

Мікалай Сяргеевіч. Кампліменты пачальству... Ну бог з імі. А вы чым тут займаецеся?

Глуздакоў. Вывучаем кадры. Будучых дэпутатаў сельскіх Саветаў і ў райсавет.

Мікалай Сяргеевіч. А-а, ну-ну... Цікава. *(Праглядае спіс.)* Э-э, нешта ж у вас малавата жанчын... Адна, дзве... І ўсё? Мала, мала. Вось і тут відаць, што ты наста-рэў: прапала цікавасць да жанчын...

Глуздакоў *(пасмейваючыся)*. Недагляд, педагляд наш. Трэба выправіць.

Мікалай Сяргеевіч. І моладзі мала. Смялей з маладымі трэба.

Глуздакоў *(ласкава)*. А тут дазвольце, Мікалай Сяргеевіч, маленькую заўвагу. Хацелася, каб у Саветах

вопытныя людзі былі. Маладыя, яны і з баразны могуць выскачыць. А людзі з вопытам, з практыкай...

Мікалай Сяргеевіч. Э-э, брат Мітрафан!.. На старых, бяззубых коней ставіш? Вопыт, практыка... І маладым жа трэба набываць вопыт і практыку. А пукта, прыгадай! Пасля рэвалюцыі Расію, разбураную, бедную, убогую, ахопленую пажарамі, хаатычную Русь, хто ўзваліў на свае плечы? Якія былі наркомы? Міністры! Ад трыццаці да сарака год! А які ў іх вопыт быў? Падполле, турмы, ссылкі і мэты! А вынеслі Русь, ды яшчэ на якія высоты! Так што, Мітрафан Сазонавіч, маладосць не загана, а перавага. У маладых — энергія, энтузіязм, рэвалюцыйны запал і ў дадатак цяпер — адукацыя і наша выхаванне. Мы старэем, значыць, нашу справу трэба перадаць у маладыя рукі. Правільна я кажу?

Глуздакоў. Правільна, Мікалай Сяргеевіч, вельмі правільна!

Мікалай Сяргеевіч. А як вы думаеце, малады чалавек?

Цесакоў. Калі ёсць непасрэднае ўказанне, думаць не трэба.

Мікалай Сяргеевіч. Ух ты-ы!.. Вось дык падтрымаў маю думку! А навошта ж тады даецца чалавеку галава? Каб шапку насіць? Ці каб цырульнікі не перавяліся?

Цесакоў. Вы мяне не так зразумелі, Мікалай Сяргеевіч.

Мікалай Сяргеевіч. Ну-ну, растлумач.

Цесакоў. Я лічу, калі чалавек вышэй мяне на пасадзе, значыць, ён і разумней за мяне. Інакш я быў бы на яго месцы. І калі ён дае ўказанне, значыць, яно прыдуманна галавой больш разумнай, чым мая.

Мікалай Сяргеевіч. Шчыра.

Цесакоў. Выбачайце. І такое ўказанне трэба выконваць, нават калі там не ўсё зразумела. Потым зразумею.

Мікалай Сяргеевіч. Сілён у цябе памочнік, Мітрафан. *(Да Цесакова.)* Як гэта ты дадумаўся?

Цесакоў. Часта дапускаю памылкі і зрабіў вывад.

Мікалай Сяргеевіч *(да Глуздакова)*. Як ён?

Глуздакоў. Вельмі паслухмяны.

Мікалай Сяргеевіч. А што да вас асабіста, малады чалавек, то вывады бадай што правільныя.

Ц е с а к о ў *(падахвочана)*. Не ўсе маюць права даваць указы. Патрэбны і дакладныя выканаўцы. Ёсць кампазітары, і ёсць музыканты. Я — музыкант.

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Часам трэба даваць работу і галаве, а то атрафіруецца, чаго добрага, не па тое месяца шанку надзенеш, музыкант.

Паўза.

А што там натварыў Буйкевіч? Я атрымаў пісьмо аднаго калгасніка... Такая паніка...

Г л у з д а к о ў. Аб перагібах?

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Вось-вось. Ён жа разумны чалавек. Няўжо сапраўды зарваўся?

Г л у з д а к о ў *(ухіляецца)*. Бывае, ведаеце, закружыцца галава...

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Трэба даць панюхаць нашатыру, калі так.

Г л у з д а к о ў. Трэба даць панюхаць...

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Дык там сапраўды перагібы?

Г л у з д а к о ў. Калі перагібы, то...

М і к а л а й С я р г е е в і ч. За дыскрэдытацыю, апашленне ідэі — не паглядзім.

Г л у з д а к о ў *(ваяўніча)*. За ідэю... не паглядзім!

М і к а л а й С я р г е е в і ч. А можа, там сапраўды новае?

Г л у з д а к о ў. Калі новае, то...

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Дык там перагібы ці новае?

Г л у з д а к о ў *(ухіляецца)*. Перагібы... заўсёды новае...

М і к а л а й С я р г е е в і ч *(прыглядаецца да Глуздакова)*. А ты змяніўся. Даўно я цябе не бачыў... Слухай, Мітрафан, душна ў цябе тут, у кабінцеце.

Г л у з д а к о ў. Праўда, трохі гарача. *(Расшпіліў пінжак.)*

Цесакоў адчыняе фортачку.

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Ці гэта мне здалося? Нешта я азяб.

Г л у з д а к о ў *(разгублена)*. Відаць, не палілі сёння ў печы. *(Зачыняе фортачку.)*

М і к а л а й С я р г е е в і ч *(сур'ёзна)*. Дык гарача ці холадна?

Глуздакоў *(здаўся)*. І горача і холадна.

Мікалай Сяргеевіч. Так, Мітрафан, так... Што ж гэта ты, брат? Не пазнаць цябе... А быў жа некалі со-
калам...

Паўза.

Дай-ка мне твой тэлефон. *(Здымае трубку.)* Алё! Пошта, дайце мне абком, Панкратава... *(Глуздакову.)* Ведаеш што? Табе трэба паехаць к Буйкевічу, разабрацца там і... Толькі не паламі дроў. Раскажаш мне... А следам за та-
бой і я пабываю там. *(У тэлефон.)* Панкратаў? Гэта я. Слухай, на заўтра мы прызначылі параду па жыллёваму будаўніцтву. Трэба адкласці на пару дзён... Я затрымаюся тут... Новыя абставіны. Вы рыхтуйцеся... Так, можна на панядзелак. *(Паклаў трубку.)* Вось так. Ясна?

Глуздакоў. Ясна.

Мікалай Сяргеевіч. А я тым часам паеду, па-
гляджу, як будуецца льнозавод. Дамовіліся?

Глуздакоў. Слухаю.

Мікалай Сяргеевіч *(выходзячы, Цесакову)*.
А думаць усё-такі трэба.

Цесакоў. Пастараюся, Мікалай Сяргеевіч.

Мікалай Сяргеевіч выходзіць. Яго праводзіць Глузда-
коў. Цесакоў садзіцца і стараецца думаць.

За каго думаць? За сябе? За Мітрафана Сазонавіча? Ну,
вядома, за яго. *(Думае.)*

Уваходзіць Глуздакоў.

Глуздакоў. Ну вось... Чула душа... *(Паходзіўшы на кабінце, рашуча.)* Слухай, Цесакоў! Мне трэба жан-
чына!

Цесакоў. Вам? Жанчына?

Глуздакоў. Так. Мне трэба жанчына!

Цесакоў *(здагадваецца)*. А-а!.. Ясна! Якая?

Глуздакоў *(злосна)*. Не балерына! Не чэмпіёнка!
Цялятніца! Свінарка! Даярка! Думай, табе сказана!

Цесакоў. Думаю.

Абодва ходзяць па пакоі, думаюць.

Глуздакоў. Як быць! З кім параіцца? *(Падышоў да сейфа, адчыніў дзверы, настаяў, не знайшоў там пара-
ды і са злосцю зачыніў сейф.)*

Цесакоў. Ёсць! Прыдумаў! Ход канём!

Глуздакоў. Якім канём?

Ц е с а к о ў. І козы цэлы і воўкі сыты! Лявоніха! Жонка Лявона Чмыха! Замест зяця!

Г л у з д а к о ў (*здзівіўся*). Ты сам прыдумаў?

Ц е с а к о ў. Сам! Магу!!!

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

А цяпер заглянем у размяшчэнне рагатага бастыёна, пабачым, што дзеецца там.

Лявонаў двор зусім не нагадвае крэпасці ці бастыёна. Тут няма ні масіўных парканаў, ні глухога дашчанага плота, ні калючага дроту, ні амбразур. Наадварот, усё тут зроблена з пэўным густам. Не дом, а торт, не дом, а казачны церамок. Светлыя вокны аздоблены светла-сінімі ажурнымі налічнікамі. Срэбрам ззяе цынкавы дах, а над вільчаком — размаляваны пэўнік. Зіхаціць рознакаляровымі шкельцамі веранда, нібы тая вясёлка. Перад верандай — кветнік, абпесены ўзорыстым плоцікам.

Двор чысты, акуратны, топе ў яблыневым цвеце. Сапраўдны райскі куток. Не хапае толькі спеву херувімаў. Аднак гэта ўжо не такая вялікая бяда. Херувімаў нам заменіць Клава. Прыслухайцеся, як спявае яна! Ціхі, томны, грудны голас... Колькі нерастрачанай ласкі, колькі затоенай страсці абяцае яе чысты, малады голас:

Чтоб на сердце была радость,
а душе хотелось петь,
ой, как надо, ой, как надо
друга милого иметь...

Гэта не проста песня. Гэта душа Клавы млее ад жадання. Нават заняты сваёй гаспадаркай Лявон разумее гэта. Вось ён вынес цабэрак з кормам для парасят, прыслухаўся, пастаяў.

Л я в о н. От кошка... Мучыцца, бедная...

Л я в о н пайшоў у хлеў. На двор заходзіць М а к с і м.

М а к с і м. Лявон! Дзе ты тут? (*Стукае ў акно.*) Лявон!

Л я в о н паказаўся з хлява.

Л я в о н. Ну што табе?

М а к с і м. Ты чаму на сход не ідзеш? Цябе што — на шворцы цягнуць ці ты чакаеш спецыяльных паслоў?

Л я в о н. Упраўлюся, прыйду. Не гарыць жа там.

М а к с і м пайшоў.

М а к с і м. Глядзі...

Лявон. Во прыстаў, як п'яны да плота. Прыйду, чайкай, а як жа... Ад цябе, чорта старога, усяго можна дачакацца. Ты мяне туды і калачом не заманіш!..

Лявон вяртаецца ў хлёў, цмокаючы парсюку.
За плотам, які аддзяляе суседку ад суседа, з'яўляецца Клава.

Клава. Ляво-оп! Лявон! Акыш, каб на вас каршун! Лявон! Ты што там сядзіш у хляве? Квактуху падмяніў хіба. Вунь паглядзі, куды твой певень курэй павёў? Агуркі дзяруць, перасяваць прыйдзецца.

Лявон бяжыць у агарод, зганяе курэй. Тыя з крыкам і шумам пакідаюць агарод. Лявон вяртаецца да плота.

Лявон. От пражорлівыя, каб на іх немач! І кармлю ж іх, а яно як у трубу вылятае, усё-такі лезуць у агарод.

Клава. Вітамінаў шукаюць. Ну, дык чуў навіну? Ці закорпаўся тут, у агародзе, што і свету беллага не бачыш?

Лявон. Ды я тут да каровы шпак прыступіцца не магу. Падаіць трэба, а яна не падпускае. Жонка недзе прапала. Ну, я ж ёй дам...

Клава. Дык я пра жонку і кажу. Вось табе шчасце прываліла!

Лявон (*уздыхае*). Каля гэтага шчасця даўно трэба было б з папругаю пахадзіць! Ну, ды я дабяруся!

Клава. Што ты, Лявон! Па-першае, жонку біць — усё роўна што па мяху з мукой: добрае вылятае, а вотруб'е астаецца. А па-другое, ты цяпер на яе нават сыкнуць не пасмееш.

Лявон. Што, што? Ды я ёй...

Клава. Толькі што яе вылучылі кандыдатам у дэпутаты райсавета.

Лявон (*не верыць*). Што, што, што?

Клава. Не верыш? Каб я з гэтага месца не сышла! Сам Глуздакоў праводзіў сход у пятай брыгадзе.

Лявон. Табе рабіць няма чаго, суседка, дык ты лясы точыш.

Клава. Лявонка, чэснае слова!..

Лявон. Перастань!..

Лявон адыходзіць ад плота. У хляве мыкае карова.

Клава. Вось пабажуся...

Лявон. Мне няма часу: вунь карова заве...

Лявон так і не наверыў, найшоў у хлёў. Яшчэ раз спрабуе даць карову.

На двор приходзяць Глуздакоў, Цесакоў і Лушка. Глуздакоў з зайздросцю аглядае дом і двор.

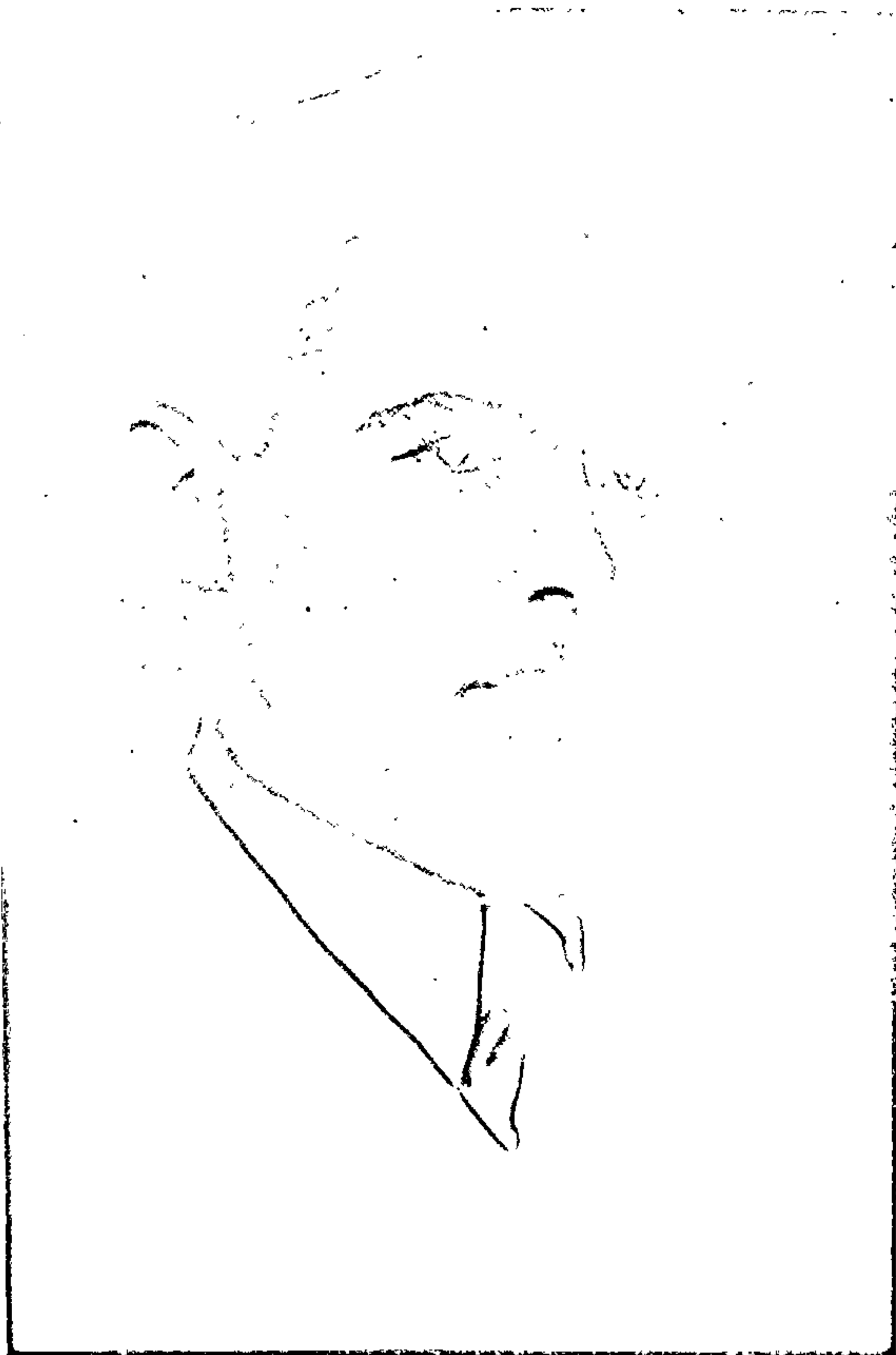
Андрэй Макаёпак з братам Іванам Ягоравічам.
1950 г.

Драматург Андрэй Макаёнак.
1954 год.

Л у ш к а. Заходзьце ў хату. Можна, перакусіць хочаце, дык я зараз.

Г л у з д а к о ў. Не, не, дзякую.

Л у ш к а. Вы пачакайце крыху, а я вуды знайду.

Г л у з д а к о ў (*Цесакову*). А ты ідзі-тка чарвей па-шукай.

Л у ш к а. Лявон вунь там, за хлявом, звычайна капае чарвей.

Ц е с а к о ў бярэ рыдлёўку і бляшанку, ідзе за хлеў.
Г л у з д а к о ў заходзіць у хату. Раптам гром: з хлява ляціць вядро, а за ім выкочваецца і Л я в о н.

Л я в о н. Сволач! Паскуда! Бандыт, а не карова! (*Заўважыў Лушку.*) А-а, прыйшла! З'явілася! Што ты сабе думаеш, Лушка? Га? Прападаеш там на ферме ці чортведама дзе, гаспадарку закінула. Ты што гэта? Увесь агарод лебядой зарос, палоць трэба, а ты і вухам не вядзеш! Карова з поля прыйшла, нядоеная стаіць, мычыць. Хоць бы носцілку травы нажала... Ідзі падой!

Л у ш к а. А сам?

Л я в о н. Не падпускае. Лашчыцца, руку ліжа, а за вымя ўзяцца — не даецца.

Л у ш к а. Саромеецца... Лявон! Дзе гэта твае вуды?

Л я в о н. Якія вуды?

Л у ш к а. Твае. Што рыбу вудзяць.

Л я в о н. Навошта яны табе?

Л у ш к а. Прыехаў Глуздакоў, Мітрафан Сазонавіч.

Л я в о н (*незадаволена*). Выбраў жа час. Я зараз. Ідзі ў хлеў.

Л у ш к а. Не, Лявонка, ты не спяшайся. Я сама.

Л я в о н. Што сама?

Л у ш к а. На рыбалку з імі пайду.

Л я в о н. Што-о? Карова нядоеная... агарод трэба палоць, а ты... жартуеш?

Л у ш к а. Я сур'ёзна. На рыбалку пайду я.

Л я в о н. Ты што? З глузду з'ехала?!

Л у ш к а. Не, даражэнькі мой! Уз'ехала на глузд! Я колькі гадоў каровіным хвастом спутана была, горбгнула над лебядой. Цяпер — хопіць, даволі! Баста! Я зарабляю на сябе. Я — на службе. Адслужыла, зарабіла, а цяпер, у вольны час, магу і парыбачыць.

Л я в о н. Далібог, яна таго!.. Ці жаночая гэта справа?!

Л у ш к а. Хопіць на жопцы ездзіць! Карову падой, агарод прапалі, абед звары, парася пакармі, посуд прыбярэ, бялізну памый, снаць вас накладзі, ды каб не мулка

было. І ў калгасе на рабоце не адставай — давай мінімум. Ды яшчэ і сваёй карове пасцілку травы з поля цягні язык высаланіўшы! Не! Баста! Хоціць! Я максімум дам! А дома ты за мяне ўсё дагледзь. І спадніцу мне памый, і абед згатуй, і хлеб спячы, і агарод прапалі. А як ты думаў. Вось як накаштуеш такога жыцця, як пабудзеш у маёй скуры, то і ты папросіш камунізма. А то за жончынай спадніцай табе цёпла, утульна. Ты прыспасобіўся!

Л я в о н. Значыцца, я табе буду спадніцу мыць? Абед гатаваць? А ты што будзеш рабіць?

Л у ш к а. А тое, што ты рабіў дваццаць год... Пасля работы рыбу вудзіць, папяроскай дыміць, у кіно хадзіць, кніжкі чытаць. Мяне ў дэпутаты вылучылі! Кіраваць буду такімі, як ты! Лепш як вучыў? Кожная кухарка павінна ўмець дзяржаваю кіраваць. Дзяржаваю! Ну, я пакуль не дзяржававай, а ў раёне. А там падвучуся, глядзіш, і...

Л я в о н (з жахам). Людзі добрыя! Што дзеецца на свеце? Навіна якая? Чулі? Мая Лушка выходзіць на арбіту! У космас ляціць! Трымайце яе!! (Успомніў.) А-а!.. Сон! Сон у руку! Вось да чаго сон прыспіўся... Які дурань цябе ў дэпутаты вылучае?

Л у ш к а. Не дурань, а сябар твой, рыбак, Мітрафан Сазонавіч Глуздакоў.

Лявон пырскае ад смеху. Глядзіць на Лупіку, абыходзіць яе кругом і зноў заходзіцца ад смеху.

Л я в о н. Які з цябе дэпутат? Ты ж умеш толькі масажыраваць вымя ў каровы. Ты ж двух слоў звязаць не можаш. Там жа выступаць трэба. Там жа разумныя людзі трэба!

Л у ш к а. Павучуся выступаць. Спачатку мне памогуць, напішуць мне, я і прачытаю... Як летась на парадзе лепшых даярак. А там, глядзіш, як па масле пойдзе. Павучуся! Кніжкі буду чытаць, газеты. Збуду з рук агарод свой, печ табе перадам. Вунь колькі вольнага часу будзе! Чалавекам сябе адчую! А то не было калі пра сябе падумаць. Насні, наеш і працуй як вол ад цямна да цямна. Не, мінулася! Усё! А пра такіх, як ты, што крывяцца на камунізм, я і без пісанага магу выступіць.

З хаты выходзіць Г л у з д а к о ў.

Л я в о н (грозна). Выганю вон! Мне такая хазяйка не трэба!

Лушка. Ой, спужаў! Я і сама найду! К зяцю найду.

Глуздакоў. Лявон! Ты што гэта?

Лявон. А-а, Мітрафан Сазонавіч!.. Што вы чарабілі?

Глуздакоў. А што такое?

Лявон. Каго вы ў дэпутаты вылучылі?

Глуздакоў. Жонку тваю. А ты што? Не рад?

Лявон (*хапаецца за галаву*). Што вы натварылі?!

Глуздакоў. Дзівак-чалавек...

Лявон. Хто вас прасіў? Хто вам пад'ялдыкнуў?

Лушка. Бач, ён курчыцца... Ах ты, цяляпень!..

Глуздакоў. А ты думаеш, што лепей было б зяця?

Лявон. Пачакайце, яна вам яшчэ накажа сябе! Зяць жа перад ёй — ягнё. На сваю галаву прыдумалі гэта!.. І на маю... Бокам вылезе вам гэты дэпутат.

Прыходзіць Цесакоў.

Лушка. А-а, пачуў маю сілу?..

Цесакоў. Мітрафан Сазонавіч! Вось вам чарвячкі. Ды такія сытыя, хоць сам глытай...

Глуздакоў. Дзякую, Пал Палыч! А цяпер ідзі рыхтуй мой перадвыбарны сход. Збяруцца — мяне паклічаш. Я тут буду, каля вірка, пасяджу гадзінку.

Цесакоў. Слухаю.

Цесакоў выходзіць.

Глуздакоў. А вам я параю: не спрачайцеся! Не лайцеся! А ты, Лявон, цяпер улічы: яна дзяржаўны чалавек. Не варта каля яе шум, гам, тарарам падымаць!..

Глуздакоў бярэ вуды і выходзіць.

Лявон (*калі Глуздакоў выйшаў*). Не, Мітрафан Сазонавіч, сам паварыў салёнага, сам з'ясі і сам жа на ваду гаўкаць будзеш.

Лушка заўважыла каля веранды кнігу, якую, відаць, пакінула Соня, узяла яе, села на лавачку і дэманстратыўна чытае. Лявон ходзіць каля яе і паглядае, як кот на гарачую кашу.

Лявон. Ты чаго?

Лушка. Кніжку чытаю. Флабэр. «Мадам Бавары». (*Чытае.*) «И Леон, по слабости, по глупости, из-за того неопределимого чувства, которое толкает нас на самые целенные поступки, позволил себя увести к Бриду...»

Лявон. Карова стаіць нядосная, а яна кніжку чытае!

Лушка. Не перашкаджай, чуюш! (*Чытае.*) «От каждого свидания Эмма ждала глубочайшего счастья, а потом

невольніо прызнавалася, што нічога необычайнага не испытала. Но вкоре разочараванне уступало место новай надзеі, і Эмма вярталася к любовніку яшчэ большае воспламенення, яшчэ большае жаднага. Яна раздзевалася рэзкімі рухамі, выдергвала тонкі шнурок корсета, і са свістел на яе бедрах, як скользячая змея. Босіком, на цыпочках, яна яшчэ раз падыходзіла к парогу праверіць, заперта лі дзверь, і вдрог адным жестам сбрасывала с сябе ўсе адзежы і, бледная, без слоў, без улыбки, с доўгім содрогаем прыжымалася к грудзі Леона...»

Л я в о н. Ды ты... Ты што гэта, канцы канцоў?! Ці, можа, хочаш, каб я...

Л у ш к а. Я хачу, каб ты не перашкаджаў мне. Я культуру павышаю...

Л я в о н *(крычыць)*. Лушка! Не даводзь мяне!..

Л у ш к а. Ну, калі так...

Лушка рашуча забірае апошнія вуды і выходзіць са двара.

Л я в о н. Ты куды?

Л у ш к а. Ты ж мяне прагнаў. К зяцю пайду. У зяця жыць буду!

Л я в о н. Куды вуды бярэш?!

Л у ш к а. Усё роўна яны табе не спатрэбяцца. Не будзе часу імі займацца. Ты ж цяпер — павольнік. Правільна Міша кажа: ты — раб каровы, раб курыцы, раб лебяды. Табой жыўнасць распараджаецца. *(Зайважыла паласатую поцілку на верандзе, узяла яе і аддае Лявону.)* Вось твой сцяг! На, вазьмі, можа, яшчэ спатрэбіцца. Вазьмі, Лявон, трымайся за яе.

Л я в о н *(узгарэўся)*. Што ты мне тыцкаеш? Што ты мне сунеш пад нос?!

Л у ш к а *(амаль ласкава)*. Ты ж без гэтага жыць не можаш.

Лявон вырваў у Лушкі поцілку, скамячыў яе. Лушка толькі ўсміхнулася гэтаму і пайшла са двара, узяўшы з сабою вуды.

Л я в о н. Што гэта робіцца? Што ж гэта дзесяцца? Як жа цяпер жыць? Што яны са мною робяць? *(Ледзь не плача.)*

Клава даўно ўжо сачыла за падзеямі на суседнім двары. І ў той момант, калі Лявон прыйшоў у адчай, Клава рашуча выломвае ў плоце дошку і пераступае граніцу з яўна агрэсіўнымі намерамі.

К л а в а *(спагадліва, ласкава)*. Лявон, Лявонка!.. Бедны мой... Сунакойся ты... *(Абдымае яго, лашчыцца.)* Ну што ж ты? Не бядуі. Пайшла? Кінула?

Л я в о п. Пайшла.

К л а в а. Ну і хай ідзе. Скацеркай дарога. Без яе абыдземся. Як-небудзь пражывём. У крыўдзе не будзеш.

Л я в о п. Ці я толькі для сябе стараўся? Ты паглядзі: і дом, як цацка, і кветнік... А садок? А пчолкі? Кароўка, два кабанчыкі, курачкі, гусачкі... Двор — поўны кораб... Усё сваё, усё сваімі рукамі. А яна? На што ж яна спакусілася?

К л а в а. На каго? На рыбалку ёй захацелася. З кім? З яго ж парахня сыплецца. Ці ж гэта мужчына?

Л я в о п. (*пра сваё*). Чаго ёй не хапала? Жыві, як сыр у масле... Чым яна пезадаволена?

К л а в а. Лявопка, дарагі мой! Ці ў гэтым шчасце? Павер мне, грэшнай. (*Пагардліва.*) Курачкі, гусачкі, пчолкі, кароўка... Ну, колькі ўсяго гэтага чалавеку трэба? Ці ты ўсіх сваіх парсючкоў ды курачак, гусакоў ды гусачак з'ясі? Ці так ужо табе многа трэба таго малака?

Л я в о п. Прадам!

К л а в а. Ну, прадасі, Лявон. А грошы ў папчоху?

Л я в о п. Чаму ў папчоху? Касцюмы куплю, паліто з каракулем! Марожанае есці буду, а цукеркамі закусваць!..

К л а в а. Ну, наб'еш ты сабе жывот салодкім, а ён забаліць. Якая ж радасць ад таго?

Л я в о п. Хачу! Хачу соладка жыць!

К л а в а. Ці ж у гэтым салодкае жыццё? І я пекалі так думала. Прывязала сябе да агарода, да кароўкі... Рукі былі, як граблі, ногі брудныя ад гною... А мужык мой і кінуў мяне, знайшоў чысцейшую... А мне ж толькі трыццаць пяць гадкоў... Эх, і плюнула я па ўсё гэта, і кароўку завяла на ферму. І агарод аддам. Папрацую ў меру, пагуляю ўдоваль. Вальней дыхаць стала. І табе раю: не трымайся ты за гэту жыўнасць. Не траць, куме, часу!

Л я в о п. Дык і ты за тое самае?

К л а в а. Лявопка! Любы! Глупства ўсё гэта.

Л я в о п. Глупства? А што не глупства? Га?

К л а в а. (*чуллiва*). Ласка!.. Любоў! Ой, Лявон, Лявон! Якая гэта сіла — ласка ды любоў! (*Пагардліва.*) Ну што тая вадародная бомба? Пусцяковіна!

Л я в о п. Чапуха ўсё гэта — твая любоў ды ласка!

К л а в а. Не, не чапуха! Ты проста не бачыў гэтага ад сваёй Лушкі.

Л я в о п. Бачыў! Чапуха!

К л а в а. Не такая, відаць, табе жонка трэба. (*Падумайшы.*) А можа, ты як мужчына... не ўтрымаў яе?

Л я в о п *(не так зразумеў)*. Відаць, правільна. Не трымаў у руках.

К л а в а *(усміхнулася)*. Ну, нічога... Паглядзім. Не бядуі, Лявон! Ты яшчэ не стары. Колькі табе?

Л я в о п *(надмірвае)*. Сорак два.

К л а в а. У-у, самы цымус! Без догляду ты жыў. Жоўка вінавата.

Л я в о п. Яна ж толькі фэрмаі і жыла. Увесь яе клопат там.

К л а в а. Нічога, ты паправішся. Я цябе адкармлю.

Л я в о п *(прыслухайся)*. Чаму ты?

К л а в а. Худы ж ты, знямогся. Бедненькі, ласкі жаючай не бачыў. Не бядуі, Лявонка! Сумаваць не будзеш. Вечарком да мяне заглянеш, пасядзім, пагаворым... І мне весялей будзе.

Лашчыцца да Лявона, а ён не ведае, як на гэта рэагаваць. І трэба было, каб у гэты час на двор прыйшла С о н я — Лявонава дачка. Яна і рот разявіла ад здзіўлення. Хацела ўцячы ад сораму, але вярнулася.

С о н я. Тата!

Лявон адзірае ад сябе Клавіны рукі.

К л а в а. Пусці мяне, Лявон!

Л я в о п. Гэта ж ты мяне не пускаеш.

У Лявона зноў пачынаецца цік.

С о н я. Тата! Што ж гэта такое?!

К л а в а. Лявонка, дзе тваё вядзерца? Я пайду карову падаю.

К л а в а забірае вядро і ідзе даць карову.

С о н я. Маму прагнаў, а сам...

Л я в о п. Яна сама пайшла. Яна кінула мяне.

С о н я. Яна ж так... каб падстрашыць цябе. Мы дамовіліся.

Л я в о п. А-а-а... Ну і я так сабе... каб падстрашыць...

С о н я. Бачу я... Не маленькая... Як не сорамна?!

Л я в о п. Ды нічога я... Далібог, я ж нічога такога...

С о н я *(са злосцю)*. Як гэта нічога? Ты што гэта, бацька? Думаеш, што я наўнае дзіця? Нічога ў гэтым не разбіраюся? Я ўжо замужам!! Ведаю, што да чаго! Я сама бачыла!

Л я в о п. Дачунка! Ды што ты?!

С о н я. Як што? Як што?

Л я в о н *(у яго персовы цік)*. Далібог я не вінаваты!
Гэта яна сама.

С о н я. Сама? А ты? Не міргай! Дзе ж твае вочы былі?

Л я в о н *(раззлаваўся)*. Цыц! Я кажу табе, што не вінаваты! Вось табе... Вось табе ісціны хрэст! *(Хрысціцца.)*

С о н я. Бачыла я, які ты вінаваты. Я прыйшла... Я хачела, каб вы намірыліся з мамаю... А тут...

Л я в о н *(строга)*. Нічога тут не было.

С о н я. Было... Было... Гэта нячэсна. Гэта непрыстойна!..

Л я в о н. Што?

С о н я *(плача)*. Абдымацца з чужою жанчынай! У-у, праціўны!

Л я в о н *(супакойвае)*. Ну перастаць! Я ж не абдымаў яе. Ты ж сама бачыла. Гэта яна, Клава.

С о н я. Усё роўна раскажу маме!.. *(Выходзячы.)* Я маме ўсё раскажу!

С о н я выходзіць.

Л я в о н. Соня! Стой! Пачакай! Пайшла... Ну... От улін... *(Надміргвае і цяжка-цяжка ўздыхае, проста стогне.)*
Адна бяда не ідзе, за сабою другую вядзе.

На вуліцы паяўляецца М а к с і м.

М а к с і м. Лявон! Лявон! Дзе ты, д'ябал у сінюю палосачку?

Л я в о н хавасца ў хлеў.

Лявон! Растуды тваю катушку! Гусі твае на калгаснай кукурузе. Зараз жа згані, а то пастраляю! Чусш?

Л я в о н пабег зганяць гусей. З хлева выходзіць К л а в а.

К л а в а. Лявон! *(Азірнулася, шукае суседа.)* Збег, ці што? Дзівак-чалавек!.. Бабы спужаўся...

Чуваць голас Лявопа: «Гыля, чэрці лазатыя! Гыля ў балота! Мала вам месца!»

Парэшце з'яўляецца і сам Л я в о н.

Л я в о н. Падаіла?

К л а в а. Падаіла. А дзе твая цадзілка?

Л я в о н. Я сам. Не трэба.

К л а в а. Ды што ты? Ці мне цяжка? Ой, Лявон! Вунь сабака трапты нейкія пацягнуў. Ці не поцілку паласатую?

Л я в о н. Буржуй! Буржуй! Каб ты здох! Пайшоў вон!

Лявон пабег, адабраў поцілку і навесіў яе на плоце.

К л а в а. Эх ты, бедалага!..

Л я в о н. Слухай, Клаўдзя, ідзі-тка ты дамоў. Я ўжо сам як-небудзь.

К л а в а. Што? Спужаўся? Не бойся, я ж цябе не з'ем.

Л я в о н. Сама ведаеш... Між намі нічога не было, а... пойдучь плёткі.. Скаandal... На вуліцу будзе — не накажыся.

К л а в а. Ну і напляваць!

К л а в а заходзіць у хату.

Л я в о н. Адной было мала, другая з'явілася. Цяпер ад яе не адчэпішся. Ды хоць бы баба была прыстойная, а то... І яна ж туды цягне — супроць каровы, супроць агарода... З той жа хоць на людзі можна было паказацца: работніца, галава варыць, не верціхвостка. А гэтая — ёй жа толькі і сляцца штаны... Выходзіць — мяняй, Лявон, быка на індыка...

У акне хлява паказалася галава каровы.

(Лявон падыходзіць да акенца ў хляве, звяртаецца да каровы.) А ўсё цераз цябе, Красуля... Эх, зазноба ты мая рагатая! Што ты махаеш хвостом, га? Можа, і ты хочаш на калгасную ферму?.. *(Адхіснуўся ад акенца, крычыць.)* Не махай хвостом! Не сцэбай! Не павяду! Не магу!.. *(Лагодна.)* Як-ніяк, а што ні дзень, то свежая капейка звініць у кішэні. Ты ж у мяне — як чаканка звонкай манеты. Што так сумна глядзіш? Ну, жуй, жуй, мая фабрыка! Вырабляй гной. Бо які ж я гаспадар без гною? Без яго агарод — пустое месца.

Прыбягае ўстрывожапы Ц е с а к о ў.

Ц е с а к о ў. Дзе Мітрафан Сазонавіч?

Л я в о н. Ды там, над рэчкай, рыбу вудзіць.

Ц е с а к о ў. Ён рыбу вудзіць! Ён рыбу вудзіць! На яго самога такія сеці закінулі, а ён рыбу вудзіць...

Ц е с а к о ў набег да рэчкі.

Л я в о н. Ну вось... Я ж казаў... Трымайся, Ванька, начынаецца.

Заходзіць Мікалай Сяргеевіч.

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Добры дзень!

Л я в о н. Дзень добры.

М і к а л а й С я р г е е в і ч. Я хацеў пабачыць Лявона Чмыха. Мне наказалі на гэты дом.

Лявон. Правільна паказалі. Я і ёсць Лявон Чмых.
Мікалай Сяргеевіч. Давайце знаёміцца. Я —
сакратар абкома. Толькі... Як бы мне рукі спаласнуць?

Лявон. Дзе гэта вы? Пад машынай, ці што?

Лявон падводзіць Мікалая Сяргеевіча да ўмывальніка, што вісіць
на плоце.

Калі ласка!

Мікалай Сяргеевіч. Ехаў міма леташняй сцір-
ты кукурузнага сіласу. Пацікавіўся — як захаваўся. За-
сунуў руку... Вось і запэцкаўся. А ваш Буйкевіч запа-
слівы.

Лявон. Гэта мой зяць — Зайграй. Запаслівыя... ку-
лаккі...

Мікалай Сяргеевіч *(падае руку)*. Завуць мяне
Мікалай Сяргеевіч. Я атрымаў тваё пісьмо. Вось прыехаў
разабрацца.

Лявон. Відаць, дарэмна я пісаў і дарэмна вы пры-
ехалі.

Мікалай Сяргеевіч. Чаму так?

Лявон. Адзін у полі не воіш...

Мікалай Сяргеевіч. Гледзячы які воіш... А ша-
лёўку дарэмна траціў на плот. Дорага і дэфіцытна. Вы-
гадней было б металічную сетку купіць. Даўгавечпей, пры-
гажэй... Правільна я кажу?

Лявон. Ды яно... правільна...

З хаты выходзіць Клава са шкляпкай свежага малака.

Клава *(ласкава)*. Я малако працадзіла. Можа,
вып'еш трохі сырадою?

Лявон. Не трэба. І ведаеш, Клава, не прыставай.
Нічога ў пас не выйдзе. Не спадзявайся!

Клава. Ну што ты, Лявонка? Чым я цябе пакрыў-
дзіла?

Лявон. Я сваё слова сказаў. Ідзі дадому!

Мікалай Сяргеевіч. Вы што? Пасварыліся з
жонкай?

Лявон *(неахвотна)*. Гэта... не жонка...

Мікалай Сяргеевіч *(здзіўлена пазірае на Ля-
вона і Клаву)*. А... хто?

Лявон. Суседка.

Мікалай Сяргеевіч. Хм... А жонка дзе?

Лявон. Няма... Сышла. Кінула мяне, таварыш сакра-
тар! К зяцю жыць пайшла.

Мікалай Сяргеевіч. Чаму?

Лявон. Цераз карову... І паогул... У прынцыпах ня-
ма згоды.

Мікалай Сяргеевіч. Характарамі не сышліся...
Ці *(ківае на Клаву)* на маладое пацягнула?

Лявон. Ды не, гэта глунства. Гаснадаркай займацца
не хоча жонка, агарод паліць не хоча.

Мікалай Сяргеевіч. А чаго ж яна хоча?

Лявон. Каб я карову даіў, каб спадніцу ёй мыў, абед
гатаваў і ўсё такос... Каб бабай стаў.

Мікалай Сяргеевіч. А яна?

Лявон. Кніжкі чытаць, у кіно хадзіць, рыбу вудзіць
і паогул: хопіць, кажа, даволі...

Мікалай Сяргеевіч. Забаставала?

Лявон. Дзяржавай кіраваць хоча! У райсавет яе вы-
бралі.

Мікалай Сяргеевіч *(смяецца, аж заліваецца)*.
Здарава! Здарава! Проста здарава! Ну, і як жа ты?

Лявон. Ды вось... Давялі... Запарыўся. А было ўжо —
так прыспасобіўся. Двор поўны кораб, усё ёсць. І ніякіх
табе падаткаў, ніякіх фінагентаў. Ціха, мірна, спакойна.
Лепей не трэба... Дачку замуж выдаў, а зяць не захацеў
тут жыць... Не разумею... І жонка пайшла... Адзін застаў-
ся, як кол адзін...

Мікалай Сяргеевіч. А можа, ты сам вінаваты?

Лявон нічога не сказаў. Ён толькі ўздыхнуў і паціснуў плячыма.
На двор прыходзяць з вудамі ўзрушаныя Глуздакоў і Це-
саккоў.

Глуздакоў. Што ж яны робяць? Як яны... Якое
яны маюць права?

Цесаккоў. Тут нейкая інтрыга.

Глуздакоў *(зайважыў Мікалая Сяргеевіча, разгу-
біўся)*. Вы? Тут?

Мікалай Сяргеевіч. Я. Тут.

Глуздакоў. І я... тут...

Мікалай Сяргеевіч. Бачу. Ты чаму такі ўстры-
вожаны, Мітрафан Сазонавіч?

Глуздакоў. Ды тут, ведасце... Не хочучь мяне вы-
лучаць у дэпутаты райсавета.

Мікалай Сяргеевіч. А, чуў, чуў... Яны звапілі
ў райком... Чуў!

Глуздакоў. Дык, можа... Можа, вы далі такое ўка-
занне?

Мікалай Сяргеевіч. Не, не даваў. Яны самі змкіцілі.

Глуздакоў (*узрадавана*). Значыць, яны самі? Цяпер ясна — перагібшчыкі!

На двор заходзяць Буйкевіч, Максім, Міхал.

Мікалай Сяргеевіч. А вось і яны, лёгкія на ўснамін, перагібшчыкі.

Вітаюцца.

Буйкевіч. Добры дзень, Мікалай Сяргеевіч! Рады вас бачыць у нас.

Мікалай Сяргеевіч. Пачакайце радавацца.

Міхал (*знаёміцца*). Зайграй.

Мікалай Сяргеевіч. Ведаю, ведаю. Галоўны заканёршчык тут? Галоўны перагібшчык?

Лявон. Ён, ён! Гэта зяцёк мой.

Буйкевіч. Можаце яго павіншаваць. Толькі што вылучылі кандыдатам у дэпутаты райсавета.

Глуздакоў. На якой падставе? Вы парушылі рэкамендацыю райкома. На гэтым участку я павінен балаціравацца.

Буйкевіч. А мы выстаўлялі дзве кандыдатуры. Яго і тваю. Нічога не зробіш. Народ за яго прагаласаваў.

Глуздакоў. Дык як жа так? А я?

Буйкевіч. А вы, Мітрафан Сазонавіч, не параіўшыся з партарганізацыяй, актывам, вылучылі Лявоніху на тым участку, дзе мы хацелі выбіраць Міхаіла Максімавіча, а яго і райком рэкамендаваў. Ну што ж, за Лявоніху дзякуем, яе падтрымалі людзі, жанчына яна аўтарытэтная. Так што, выходзіць, вылучылі вы яе замест сябе, Мітрафан Сазонавіч. А Міхала мы ў крыўду не далі. За яго людзі гарой.

Мікалай Сяргеевіч. А кажуць, што ён перагібшчык. Лявон Сцяпанавіч пытае ставіць рубам. Не пашкадаваў нават зяця, напісаў мне такое пісьмо, так яго размаляваў: чысты разбойнік з вялікай дарогі.

Максім. Вось яно як! (*Лявону.*) Дык ты, значыць, нават і туды паспеў наюдзіць на Міхала? Ах ты, перажытак ты чахлы! Ды я табе зараз...

Міхал. Бацька! Ты што гэта?

Буйкевіч. Максім!

Максім (*адмахнуўся ад іх*). Я распатрашу твае вайтробы, ды выну тваю душу, ды накажу, якім ад яе цяжкім духам нясе...

Б у й к е в і ч. Максім! Максім!

М і х а л. Бацька, ты хоць бы... Пняёмка ж так...

М а к с і м. Што вы мне рот затыкаеце? Што вы мне... Дзіцё я маленькае, ці што? Біцца я з ім не буду. Ці, можа, баіцеся, што я глумства педазволенае скажу перад начальствам? Не бойцеся!.. А калі што і ляпну, дык... І ведаеце што, хлопцы, ад начальства нічога не трэба ўтойваць. Як ёсць, так і выкладвай. Пара адвыкаць ад таго, як рапей вяслося: выхваляцца ды вочы замазваць. А ёсць яшчэ такія, што на словах, ах, якія добрыя, якія савецкія! Ну, проста цацы ўсе!.. І абавязацельствы бяруць высокія, а выконваюць... Вазьмі хоць бы суседні калгас. Абяцалі ж яны і малака рэкі разліўныя, і мяса багата, і да мяса хрэну ўдоваль, а потым праверылі і... Э-э-э... Толькі хрэнам і пахне. А трэба чэсна ўсё! Чаму ж вы не раскажаце ўсё пра гэтага фрукта? *(Паказаў на Лявона.)* Усё як ёсць! От ён і кніжкі чытае, законнікам у нас лічыцца, усё ведае. Бач ты — да самага сакратара абкома дапёр, пісьмо напісаў на зяця. *(Перадражнівае.)* «Не туды гнеш!»! «Прынцыпы!»! А сам — законнік гэты? Сена крадзе калгаснае... *(Зайважыў паласатую посцілку. Схапіў яе і трасе перад носам у Лявона.)* Вось твае прынцыпы.

Л я в о н *(хоца адабраць посцілку)*. Што ты хапаеш?! Што ты хапаеш?

М а к с і м. Не-е! Я цябе зараз на агульны сход пацягну! Гэта старшыня цябе пашкадаваў, зяць заступіўся, бярог ад сораму... А я цябе паваджу па сялу з гэтай посцілкай.

Л я в о н *(адбірае посцілку)*. Не чапай, табе кажуць!

М і х а л. Тата! Не варта так. Аддай сюды. *(Забірае посцілку.)*

М а к с і м. Вот вы пра камунізм дбаеце. А трэба, каб туды ішлі ўсе з чыстымі рукамі, светлымі душамі. *(На Лявона.)* А яго ж душу трэба яшчэ вымыць, выпаласкаць, на сонцы прасушыць ды праветрыць. Вось адкуль трэба пачынаць камунізм. Што, не так я кажу, таварыш сакратар?

М і к а л а й С я р г е в і ч. З перчыкам, але прынцыпы правільныя.

М а к с і м *(з гонарам да Буйкевіча і Міхала)*. Га? Што?!

К л а в а. Лявон! Твой певень зноў курэй павёў на агароды.

Л я в о н *(хацеў пабегчы, але махнуў рукой)*. А прапа-
дзі яно пронадам!

М а к с і м. А ты чаму тут на чужых дварах за неўнямі
сочыш?

К л а в а. А што ты мне? Свёкар? Ці раўнуеш! Можка,
загадаеш мне за табой сачыць? Ды які ж ты невень?

М а к с і м. Цьфу, распусніца!

На двор прыходзяць Соця і Лушка з вудамі. Але відаць, што
вуды Лушка хоча выкарыстаць для другой мэты.

Л у ш к а *(на Клаву)*. А, дык ты яшчэ тут?

Клава рашыла ленеі пакінуць суседскі двор без асобай просьбы.
Яна пайшла цераз агарод, папьяваючы: «Ой, как надо, ой, как надо
друга верного иметь...» Пралезла праз шчыліну ў плоце і закрыла
яе наглуха адарванымі дошкамі.

Л у ш к а. Лявонка! Дык што ж гэта ты? Га? Не паспе-
ла я за вароты выйсці, а ты ўжо другую ў хату? Га? Гля-
дзі-тка ты! І дзірка ўжо ў плоце, і сцезжку пратаптала ўжо...

Л я в о н. Пачула, што ты сышла, дык яна сюды...

Л у ш к а. А ты і рады? Не, мой даражэнькі! Не так
скора!

Л я в о н. Ды ціха ты, людзі тут...

Л у ш к а. Без іх ты мяне і слухаць не станеш, а на
людзях паслухаеш.

Б у й к е в і ч. Ды памірыцеся вы! *(Да Лушкі.)* Ты —
дэпутат, сорамна. Во пазнаёмцеся — гэта сакратар абко-
ма, Мікалай Сяргеевіч.

Л у ш к а *(падае руку Мікалаю Сяргеевічу)*. Лушка
Чмых... *(Буйкевічу.)* Як жа мірыцца! Ён жа ўжо з сусед-
кай абнімаўся.

Л я в о н. Каб ты так хлеб ела!

М а к с і м. Ён жа ганьбіць яе. Яе ў дэпутаты вылучы-
лі, а ён... На яго суседзі пальцамі тыцкаюць, ненаўнацэн-
ным калгаспікам лічаць. Гэта мужа дэпутата!

Л я в о н. Як гэта «ненаўнацэнным»? Што я? Мініму-
му не вырабляю?

М і х а л. Увесь тут на далюці: для грамадскай гаспа-
даркі мінімум. А жылот забаліць — шукаеш дзяржаўную
бальніцу? Грахі свае абмываш у камунальнай лазні?
А? А прыйдзе час, запатрабуеш пенсію за кошт грамад-
скай гаспадаркі ды яшчэ за горла возьмеш, каб максі-
мальную! Мы камунізм будзем. Для такой справы мінімум
не падыходзіць. Занадта мала яго.

Л я в о н. Хто колькі можка.

М а к с і м. А браць — колькі ўлезе?

Л у ш к а. Лявон, ты можаш і болей. Я ж ведаю. Толькі ж ты нупавінай прырос да свайго двара. Ты гатоў нават жонку кінуць, каб захаваць сваё, маё, лебяду, карову. Колькі той уласнасці, а ты за яе чапляешся. Я цяпер разумею тых буржуяў амерыканскіх, у якіх фабрыкі ды заводы, яны і вадародную бомбу могуць кінуць, каб захаваць сваё...

М і к а л а й С я р г е в і ч. О-о! Гэта ж добрая дэпутатская прамова!

Л у ш к а. А што? Магу! Пра гэта я магу!

Л я в о н. Дык ты мяне раўняеш да тых буржуяў?

Л у ш к а. Лявонка, зразумей — ты горшы! У іх жа хоць ёсць за што трымацца. А ты за што трымаешся?

Л я в о н. Што вы да мяне прычаніліся? Трымаецца, трымаецца! Што я вам, поперак дарогі стаў? Не стаў.

М а к с і м. Калодаю лёг, а не стаў!

М і х а л. У нас шэсцьсот восем гектараў прысядзібных зямель, якія апрацоўваюцца ўручную! Гэта ў век аўтаматыкі, механізацыі, кібернетыкі, касмічных палётаў. За гэтымі паўгектарнымі агародамі, садамі, курамі, гусямі, каровамі ды парсюкамі патрэбен штодзённы догляд. А што выходзіць? Штодзень у нашым калгасе тысяча дзвеце адзінаццаць чалавек прывязана да сваіх двароў. Як жа далей развіваць гаспадарку. І потым пра людзей трэба думаць, пра дачку сваю, пра жонку! Трэба ж ім аддушыну даць, а не так: з калгаснай фермы ці з поля без адначынку — на свой агарод! Нельга ж так цягнуць жылы з жапчыны! Вы сёння паспыталі хатняй работы без іх? Ну і як?

Л у ш к а (Лявону). Ты чаго маўчыш? Набраўся сораму, як Жучка блох, і маўчыш? Ты ж толькі адзін дзень пабарахтаўся тут. А я ж так усё жыццё. Што? Соладка? Лёгка? А ты яшчэ і дачку хочаш захамотаць, маё ярмо на яе падзець? Соня! Дочухна! Не слухай яго, праклятага, трымайся Мішы! З ім ты свет убачыш, вольнай птахай пажывеш! Ён і для людзей настарасца і для цябе. І ўсяго ў цябе ўдоваль будзе, болей, як у гэтым гняздзе.

С о н я. А як жа вы?

Л у ш к а. Мы? (Махнула рукой на Лявона.) І я з табой. У кіно будзем хадзіць, на экскурсіі... Мы з табой вакол Еўропы наедзем! І людзей наглядзім, і самі накрусе-емся! (Абнімае дачку і ідзе да варот.)

С о н я. А ён? А тата?

Л у ш к а. Ён?.. Хай пабарахтаецца ў сваім балоце, хай наброхае ў гэтай ціне. А потым прыйдзе да розуму, вызваліць рукі і прыплыве да нашага берага. Нідзе ён не дзецеца.

С о н я. Дык жа шкада яго.

Л у ш к а. А цябе ён пашкадаваў?

Лявону здалася, што Лушка адважылася на рашучы ўчынак. Ён спачатку насцярожыўся: гэта не жартачкі, калі ўсё скончыцца такім чынам, а потым збянтэжыўся. Унартасць яго і непахіснасць надламаліся. А калі ён убачыў, што зноў паказалася К л а в а, што яна зноў узялася за тые ж дошкі ў плоце, якія яна пядаўна выламала, Лявон пайшоў на капітуляцыю.

Л я в о н *(пасля паўзы)*. Таварыш сакратар, аддайце мне гэта пісьмо. Відаць, усё-такі я не ў пагу маршырую. Трэба перамяніць пагу.

М а к с і м. Гэта як зразумець?

Б у й к е в і ч. Які ты непанятлівы, Максім. Значыцца, Лявон згодзен. Як людзі, так і ён. Куды людзі — туды і ён. Праўда, Лявон?

Л я в о н *(уздыхнуў)*. Хай сабе так.

Л у ш к а. І з прысядзібным участкам — як людзі?

Л я в о н. Будзь па-твойму.

Л у ш к а. Волю мне даеш? Раўнапраўе?

Л я в о н. Як гэта?

Л у ш к а. Абед гатаваць будзеш? Спадніцу мыць будзеш? Карову на ферму завядзеш?

Б у й к е в і ч. Ну, Лушка, ты ўжо таго... са спадніцай перахапіла.

Л у ш к а. Ну, ліха з ёй, са спадніцай. Спадніцу мне будзе мыць старшыня. Адкрые ў калгасе пральню.

Л я в о н. Толькі карову пакуль што...

Л у ш к а. Што? Гастрыт! Дыэта? Не! Цяпер выбірай: карова ці я? З кім хочаш жыць? З каровай ці са мной.

Л я в о н *(здаўся)*. З табой.

М і к а л а й С я р г е в і ч *(Глуздакову)*. Значыць, разабраліся тут?

Г л у з д а к о ў. Мікалай Сяргеевіч! Толькі паўгода асталася да пенсіі, а яны спісалі мяне. Хоць бы паўгода пачакалі.

М і к а л а й С я р г е в і ч. Паўгода? Ну, гэта не бяда. На паўгода раней атрымаеш пенсію. Думаю, што дзяржава ад гэтага не прайграе.

Б у й к е в і ч. Не прайграе...

М і к а л а й С я р г е в і ч. Можаш спакойна ісці на

пенсію. Тут, я гляджу, маладыя рукі ўзяліся за справу. Надзейныя рукі і цвярозыя галовы. За іх можна быць снакойным. Ну што ж, хлопцы, ці пуха вам, ці цяра, як кажуць.

Л я в о н *(Глуздакову)*. А вам і пух і пер'е.

М а к с і м. Табе пух, а яму пер'е... Хе-хе...

Л я в о н *(Глуздакову)*. Вось як, Мітрафан Сазонавіч... Як відаць, капчаецца наш сезон... *(З лёгкай крыўдай.)* І ведаецца, як яны гэта называюць? Апахранізм!

Заслона.

ЗАЦЮКАНЫ АПОСТАЛ

ТРАГІКАМЕДЫЯ
У ДЗВЮХ ДЗЕЯХ

ДЗЕЙНІЧАЮЦЬ ТАКІЯ АСОБЫ:

Т а т а — звычайны, хатні, такіх многа. Зусім ручны: хто паміць, да таго і ідзе. Адна вельмі важная дэталі: ён жыве за мяжой. Праўдзівы, як і большасць мужчын.

М а м а — таксама жыве за мяжой, гаворыць, можа, і правільна, а што яна думае... Каб яна з'ела тое, што яна думае. Яна хоча, каб усе жылі паводле правілаў хрысціянскай маралі, а сабе дазваляе іншы раз і так... як-небудзь...

С ы н — іхні сыноч. Ну і паслаў жа ім бог дзіцятка! Не дзіця, а камяк голых перваў. Гарачлівы. Калючы. Мазгавіты. У нас гэткіх разумнікаў не бывае, а калі дзе і трапіцца, дык пра такога звычайна кажуць: малады, ды ранні. А ў іх вундэркіндам завуць. Але гэты — вундэркінд асобага роду: ён — не матэматык, не музыкант, не шахматыст, не паліглот, а зусім нечакана — вундэркінд-палітык. Пакуль што малавонятны, бо малады: што думае, тое і гаворыць. Вельмі хоча быць з барадой, а яна не расце, і ўсё.

Д а ч к а — яго сястрычка, адзінаўтробны антыпод. Зачараваная брацікам, яна ахвотна падбірае тыя яго якасці, якія ён адкідае прэч, як непатрэбныя: дабрату, шчырую сумленнасць, ласкавасць. Ён лічыць, што яны перашкодзяць яму стаць тым, кім ён хоча стаць, а яна пераконана, што без гэтых якасцей — чалавек непаўнацэнны.

Д з е д — старамодны, як і належыць дзядам. Ганарыцца тым, што адпакутаваў за ўсе будучыя пакаленні. Ён — дыялектычная процілегласць свайму ўнуку, і таму не дзіўна, што ў яго стрэчнае жаданне: хоча быць дзіцем, ён з радасцю памяняўся б з унукам і гадамі, і ролямі, і барадой.

Усе дзеючыя асобы ў гэтай п'есе імнартныя, нават палітычны каментатар у тэлевізары — западта інфармаваны і палітычна падкаваны. Яму здаецца, быццам ён асабіста прымае роды ў чалавецтва, а нам здаецца, што ён вось-вось пакажа і новапа-роджанага, быццам і нованароджаны ўжо ў ягоных руках, там — пад сталом. Бо чаго ж ён так часта зіркае туды, уніз?

Дарэчы, каментатар можа быць у трох ці больш іпастасях, па прыкладу: бог-айцец, бог-сын, бог — дух святы.

Месца дзеі — педзе на ўзбярэжжы паўднёвага мора, здаецца, Міжземнага. Можа, нават на заваляшчым якім-небудзь востраве ў якім-небудзь акіяне, мелкім, неглыбокім, дзе і вады ўсяго па каляна.

Час дзеі — якраз паміж мінуўшчынай і будучыняй. Акурат у свежай баразне паміж імі. Пакуль саха гісторыі не заарала гэтую баразну, паглядзім, падзівімся, што там дзеецца.

АД АЎТАРА

За апошнія гады мне часта даводзілася ездзіць у камандзіроўкі на чужыя землі. Усё, што я там назіраў — падзеі, факты, людзі, агульная атмасфера жыцця, — запаміналася, адкладвалася ў памяці. Што надоўга, а што і пенадоўга. Ад розных краін аставаліся розныя ўражанні, але гэтыя розныя ўражанні складалі ўсё-такі адзіны вобраз жыцця там, у свеце, дзе пануе капітал. Пры ўсёй рознасці і часам экзатычнасці прыватных з'яў праглядалася агульнасць у сутнасці супярэчнасцей.

Усё, што адбываецца ў п'есе, магло здарыцца ў любой капіталістычнай краіне, дзе агіднасць маралі, прыніжэнне асобы, бесперспектыўнасць заўтрашняга дня, жорсткасць і бесчалавечнасць мяшчанскага быту становяцца відавочнымі не толькі тым, хто мае вялікі жыццёвы вопыт, а нават дзецям. Не выпадкова ў цэнтры п'есы — малы.

Для буржуазнага асяроддзя характэрныя дзве рысы, хоць і процілеглыя, але звязаныя дыялектычным адзіцтвам: псіхічная дэпрэсія на аснове прыніжэння асобы і на гэтай глебе з'яўленне фанатысцкай ідэалогіі і культуры сілы. Зачараванае кола, у якім чалавек гіне, калі не здолее з яго вырвацца.

І калі я зразумеў гэта, то пераварушыў усё, што назбіралася ў памяці, і выклаў на паперы ў форме п'есы. Калі атрымалася нешта сатырычна-вострае, то заслуга аўтара тут не такая ўжо і вялікая. Жыццё дае столькі фактаў і гатовых сітуацый, што варта толькі добрасумленна запісаць іх — і атрымаецца сатыра. Аб'ектыўна праўдзівы вобраз буржуазнага асяроддзя і ёсць самая злая сатыра. Віна не мая і заслуга не мая. Але не скажу, што мая хата з краю.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Сучасная кватэра накормленага чыноўніка. Ва ўсякім разе, сёння яго сям'я сытая. Кватэра на трэцім паверсе. Злева — шырокае акно, таму ў пакоі вельмі светла. За акном відаць вершаліны дрэў. Побач з экзатычнай пальмай можна паставіць міндаль ці каштан, а можна і ліпу. Яна расце на розных шыротах.

Вялікі пакой. Тут усяго багата, як на нашай планеце. Але найбольш уражае, выклікае пачуццё, нібы ў храме, нібы ў свяцілішчы — на ўсю сцяну суцэльныя кніжныя стэлаж, напакаваны рознымі рознымі кнігамі. Каля стэлажа лёгкія лесачкі, якімі часта карыстаецца сын, каб дастаць кніжку з верхняй паліцы. Дарэчы, ён асвоіў лесачкі, як цыркавы гімнаст. У стэлажы сярод кніг тры нішы. Адна ўсярэдзіне абклесна чорным аксамітам. У ёй сядзіць бронзавы Буда. Справа, крыху ніжэй, ніша з зялёным сукном. Там гіпсавая галава Майсея, копія вядомай скульптуры Мікеланджэла. Злева ў нішы на светла-блакітным фоне — крыж з драўлянай галавой Ісуса Хрыста ў цярыновым вянку. Здаецца, Ісус Хрыстос вась-вась цяжка ўздыхне. Зажмурыўся ад нечага. У пакоі — т а т а і м а м а. Поўная цішыня. Яны не размаўляюць. Але адчуваецца — калі яны загавораць, то ўжо загавораць моцна. Карацей кажучы, атмасфера пераднавальнічная. Праходзячы адно паўз аднаго, яны неяк старосяцца, быццам пабойваючыся, каб між імі не пыхнула кароткае замыканне, не бліснула маланка, не трымнуў пярун. Мама шукае месца новай карціне. Прымервае ў адным кутку, аддзецца, наглядзіць, палюбуецца, потым перанясе ў другое месца, зноў палюбуецца. Карціна вялікая, месца ёй знайсці цяжкавата. Тата не-не ды і зіркне на маму, так зіркне, — пу, нібы ў яго ў кожным воку па лазеры. Нарэшце ўсё-такі ён не стрываў.

Т а т а. Навошта цягнуць такое ў кватэру? Без неўрапаталага цяжка зразумець. Ну і густ!

М а м а. У цябе свой густ, у мяне — свой.

Т а т а. У нас жа дзеці! Іх выхоўваць трэба!

М а м а. Выхоўваць? А ты ўчора пра дзяцей падумаў, калі прынёс гэтую... гэтую поскудзь? (Паказвае на статуэтку, што часова стаіць у адной нішы з Майсеем.)

Т а т а. Гэта не поскудзь, а твор мастацтва. Гэта работа аднаго з лепшых афрыканскіх рэзчыкаў на дрэву. Нават у Афрыку іранік сучасны стыль, нават там разумеюць, а цябе... Цывілізацыя прайшла міма цябе.

М а м а. Цывілізацыя? *(Схапіла статуэтку і тыцкае яму пад нос.)* Гэта брыда — цывілізацыя?

Т а т а. Асцярожна!

М а м а. Што гэта такое? Назаві мне гэта!

Т а т а. Разуі вочы! Гэта — дзяўчына, маладосць!

М а м а. Чаго яе так перакруціла? Што яна робіць? Прышчык выціскае на сваёй ягадзіцы?

Т а т а. Ты ж прыгледзься! Яна ж так саромеецца. Па-афрыканску так саромеюцца. Гэта ж сама нявіннасць! Наіўнасць! Наіўнасць і чысціня! Як свежая навалачка. Па-афрыканску так саромеюцца...

М а м а. Значыць, ёсць чаго саромеецца. Якая ж гэта нявіннасць? Гэта распуста! Гэта цынізм! Гэта страшна паказаць людзям. Такую зрабілі, каб панасміхацца з жанчыны. Што гэта такое? Ногі сажпёвыя. Галава камарыная. Толькі ягадзіцы ды грудзі, як ракеты?!

Т а т а. Вось гэта і ёсць мастацтва, рэалізм. У жанчыны другіх вартасцей і няма. Гэта ж і ёсць твой партрэт. І такіх, як ты.

М а м а. Цынік! Пашляк! А я выхоўваю ў сваіх дзяцей павагу да рэальных рэчаў.

Т а т а. Да вадасцёкавай трубы, да тумбы, да тэлеграфнага слупа, каўбасы, ботаў... Яшчэ да чаго?

М а м а. Так, так, так! Да ўсіх прадметаў, на якія чалавек затраціў сваю працу.

Т а т а. А я хачу, каб дзеці навучыліся думаць, мысліць, абагульняць, разумець сутнасць рэчаў, з'яў. У іх трэба выхоўваць інтэлект, розу-ум, інтэлігентнасць.

М а м а. Ха-ха! Інтэлігентнасць? Вось гэтым? *(Хане афрыканскую статуэтку.)* Толькі паказваць такія штучкі дзецям — злачыства, і я не дазволю! Я не дапушчу! Я выкіну воі гэту поскудзь! *(Намерылася выкінуць за акно.)*

Т а т а. Не смей! *(Вырывае статуэтку з рук у мамы і ставіць яе каля Майсея.)*

М а м а. Ах, так? *(Выбягае ў ваньы пакой, прыносіць адтуль чырвоную спрынцоўку і ставіць каля статуэткі.)*

Тады настаў каля яе яшчэ і гэта.

Т а т а. Па ідэі не так ужо і пагана. *(Рагоча.)*

Задворку прыбягае дачка.

Д а ч к а (*запыхаўшыся*). Тата! Мама! Тата! Мама!

М а м а. Ну, што такое? Што, што здарылася?

Д а ч к а. А наш малыш толькі што наскандаліў. (*Радасна.*) Ух, як яны біліся!

М а м а. Хто? З кім?

Д а ч к а. Наш малыш і Мухамед.

Т а т а (*спакойна*). Ну, і хто каму наклаянаў?

Д а ч к а (*радасна*). Наш малыш расквасіў Мухамеду нос. Аж кроў пацякла.

М а м а. Ну, бандыт! Я яму дам! Я яму накажу! Во як расце твой любімчык! Не, я яго адвучу!

Т а т а. Яшчэ трэба разабрацца — хто вінаваты. Хто пачаў?

Д а ч к а. Задзірацца пачаў Мухамед.

Т а т а. А наш малыш патоўк яму морду? Малайчына!

Д а ч к а. Але і нашаму дасталася. Яму адарвалі вуха.

Т а т а. Як вуха? Адарвалі вуха?

Д а ч к а. Ну, так. Зусім. У руках цясе. Мухамед пагой наступіў. І адарваў. (*Паказвае.*) Хр-р-р-рась!..

М а м а. Божа мой, божа мой! Яго ж трэба да доктара, да хірурга. (*Паспешліва апранаецца.*) А тут не дактары, а гангстэры!.. За якую-небудзь драпінку ён здзярэ з цябе месячны заробак. А тут цэлае вуха...

Д а ч к а. Мама! Яго не да хірурга трэба, а да краўца! У яго адарвалі вуха ад шапкі.

Мама аслупянела. Тата рагоча.

М а м а. Як ад шапкі?

Д а ч к а. А ты думала — такое вуха, сваё? Не-е, не такі ён дурань, каб падстаўляць над чужую пагу сваё вуха.

Т а т а. Малайчына! Ну й малыш!

М а м а. Дачушка! Ідзі гані дамоў гэтага паганца.

Т а т а. Аляксандр Македонскі расце!

Д а ч к а выбегла на двор.

М а м а. Чаму ты рады? Што ты падахвочваеш?..

Т а т а. Я падахвочваю веру ў свае сілы. Упэўненасць! Я хачу, каб вырас дужы, моцны чалавек, здольны выжыць у гэтых дзікіх чалавечых джунглях.

М а м а. Гэта перыгінальна! Гэта ўжо было! Звышчалавек? Юбермэнш? Гэта называюць — фашызм.

Т а т а. Кінь ты, калі ласка, свае бязглуздыя выпады. Сядзь, я хачу з табой пагаварыць.

Паўза.

Мама не садзіцца. Нават і не думае.

М а м а. З пазіцыі сілы?

Доўгі маўклівы паядынак поглядамі.

Т а т а. Дзея чаго ты распускаеш сярод знаёмых розныя плёткі пра мяне?

М а м а. А канкрэтна — што?

Т а т а. Нібы я маральна калечу дзяцей, выхоўваю ў іх шкодныя антыгуманныя ідэі. Гэта — раз.

М а м а. Гэта не раз. Гэта — два. А што раз?

Т а т а. Распускаеш плёткі, нібы я завёў... шуры-муры... Пачаў...

М а м а. Пачаў? Даўно завёў! Даўно водзіш! І не шуры-муры, а... распуснічаеш. І гэта даўно не сакрэт, даўно ўсе ведаюць. Твае знаёмыя сустрэлі мяне і з радасцю расказалі... А я адказала, што ўсё даўно ведаю, хай не радуюцца. Я сказала, што мы паўгода з табой не жывём як муж з жонкай і думаем разводзіцца. Што тут няпраўда? Мы ж не жывём? Так? *(Ледзь не плача.)* Не жывём! Паўгода ўжо!

Т а т а. Не. Гэтак жыць далей нельга.

М а м а. Што гэта за жыццё? Вядома, нельга.

Т а т а. І не будзем.

М а м а. І не будзем.

Т а т а. А як жа будзем?

М а м а. Гэтак і будзем. *(З пагрозай.)* Як-небудзь будзем.

Т а т а. Як? Як-небудзь?

М а м а *(крычыць)*. Я ўжо сказала: мы паўгода не жывём! Будзем суіснаваць! *(Са злосцю.)* Дзея дзяцей! Дзея іх усё!

Т а т а. Звычайнаму розуму не над сілу зразумець тваю беспрынцыпнасць. *(Крычыць.)* Суіснаваць? Я... Я не згодзен! І зноў дробныя скандальчыкі, спрэчкі, так сказаць, лакальныя войны? Не! Не згодзен!

М а м а. Што? Разрыў? О'кэй! Хоць зараз! Я даўно гэтага чакала. Я даўно заўважыла гэту тваю тэндэнцыю. Але запомні: дзеці застапуцца са мной!

Т а т а. Ну, мы яшчэ набачым, за кім пойдучь дзеці.

Званок. Мама ідзе і адчыняе дзверы. Упускае ў накой дачку і сына. Хлопчык даволі пахабны. Акінуўшы вокам прысутных, адчуў, што «пахне смаленым», і палез на самы верх лесачак.

Д а ч к а. Во ён! Не хацеў ісці дамоў.

М а м а. Ну, што ты там натварыў, разбойнік?

С ы н. Нічога я не натварыў.

М а м а (тату). Во ён, твой любімчык. Япчэ і хлусіць.
(Сыну.) Ты чаму задзіраешся з хлопчыкамі? За што пабіў
Мухамеда?

Т а т а. Ты не сцяшайся абвінавачваць. Зараз міжна-
родная камісія разбярэцца — быў гэта акт агрэсіі ці сама-
абарона. Раскажы ўсё на парадку, што здарылася!

С ы н. А што здарылася?

М а м а. Ён япчэ пытаецца, што здарылася!

С ы н (ён ужо разгарнуў кнігу, чытае). «І суд быў
незвычайны: некалькі сот матросаў і гацляроў разбіралі
справу вялікага Сакрата. Судзілі доўга і шумпа. Нарэшце
аднадушна прызналі яго філасофскае вучэнне няправіль-
ным і прыгаварылі да пакарання смерцю».

М а м а. Ты не хітруй!

Т а т а. Сын мой! «Не утомляй ожиданием очей нуж-
дающихся». Крывавая бітва з Мухамедам была?

С ы н. Была. Ён яе і пачаў.

Т а т а. Во і раскажы, з чаго пачалося.

С ы н. Там, на двары, сабраліся ўсе нашы. Гушкалка
ў нас адна. І яны ўсе захапілі месцы. А мне месца няма.
Яны гушкаюцца, а я так стаю. То на адной пазе, то на
другой. Хіба не крыўдна? Мне што, бог не даў месца пад
сонцам?

Т а т а. Калі бог не дае, то яго трэба ўзяць самому!

С ы н. Я што, горшы за тую Полі!

Т а т а. Якую Полі?

Д а ч к а. Не ведаеш? У яе трэці тата — француз!

Т а т а. Ага, ясна. І як далей разгортваліся падзеі?

Д а ч к а. Тады ўсе прагаласавалі, што наш малых
таксама мае права на месца. І ён заняў месца Полі.

М а м а. Ну, а далей? Чаму ты пабіўся з Мухамедам?

С ы н. Мухамед сказаў, што гэта не па-джэнтльменску,
што я — захопнік. А я законна ж?

Т а т а. Законна! І што далей?

С ы н. А Мухамед тады пачаў крычаць і махаць ру-
камі. І перамаціў усіх хлопцаў на свой бок.

Д а ч к а. І малых астаўся тады ў гушкалцы адзін.

С ы н. А Мухамед узяў камень і...

М а м а. Ударыў?! Каменем?

Д а ч к а. Не. Ён паклаў камень пад гушкалку, каб
яна не гушкалася. Сюды трошкі гушкапецца, а туды — пе.

Т а т а. Ён заціскаў твае інтарэсы. (Маме.) Бачыш,
агрэсар усё-такі не сын, а той!

Д а ч к а. А Полі раве як недарэзапая.

Мама. Якая Полі?

Тата, сын, дачка (хорам). У якой трэці тата — француз!

Мама. Так.

Сын. А Мухамед кідае лозунгі: «Прэч з гушкалкі!», «Прэч!» І яшчэ пагражае: «Усё роўна перакулю!» Узяў палку...

Тата. Хто? Мухамед?

Сын. А то хто ж?

Мама. І палку...

Сын. Пачаў падкладваць пад гушкалку...

Тата. А ты што?

Сын. І калі ён пагнуўся, каб перакуліць, я ўзяў і трахнуў яму ў нос.

Мама. А навошта ты трахнуў? Ты што, не мог на-скардзіцца на яго?

Сын. Навошта?

Мама. Яго пакаралі б, і вінаватым быў бы ён.

Сын. Вялікая мне радасць — ісці скардзіцца пасля таго, як ён мяне перакуліць.

Мама. Ты першы нанёс удар. (Тату.) Во тваё выхаванне!..

Тата. Але бойка была непазбежная. Пытае іменна ў тым, хто першы нанясе ўдар. Малыш правёў прэвен-тыўную аперацыю. А што далей?

Сын. Ён мяне таксама ўдарыў. Потым мы схапіліся, потым пакаціліся, потым ён наступіў на вуха і адарваў. Во! (Паказвае сваю шапку.)

Дачка. А ў Мухамеда — кроў з носа.

Тата. Значыць, ты пацярпеў матэрыяльныя страты!

Мама. Як можна так абьякава, калі тут сапраўднае хуліганства?

Тата. Самабарона. (Сыну.) І чым усё скончылася?

Дачка. Усе разбегліся. А Полі і цяпер плача.

Мама. Гэта чорт ведае што творыцца. Ты дзе, сын, вырас?

Сын (нібы ўспамінае). Дзе я вырас?.. Вырас я, мама, якраз на мяжы, якраз у свежай баразне паміж мінулым і будучым. Плуг гісторыі хутка заарэ гэтую баразну. Але я, мама, яшчэ не вырас. Я толькі пасеяны. Я яшчэ расту. Я вырасту! Расту ў атмасферы вашых буйных сканда-далаў і дробных інтарэсаў. (Ён нібы чытае на памяці.) Мінуўшына, увекавечаная ў кнігах (паказвае на палі-цы), уяўляецца мне мешанінаю з гэзі і крыві, неспра-

вядлівасці і крыўд... Вы прыслухайцеся да гэтых кніг. Колькі снкаў, колькі стогну, колькі жалбы... (*Шыбы прыслухоўваецца.*) Ці-ш-ш... І кнігі, кожная з іх — гэта абеліск... Абеліскі светлым марам, светламу розуму, светлым надзеям. (*Пэралічвае кнігі.*) Дабраце, спагадзе. Маленькім блізнякам — чысціні і паўнасці. Які пачэсны могільнік! Так што я не толькі ваша дзіця, я — дзіця гісторыі, дзіця гэтых кніг...

Толькі дачка слухала малога, як зачараваная.

Т а т а. Ты сам да гэтага дадумаўся?

С ы н. Неабавязкова самому. На гэта ёсць аўтары. (*Паказвае на кнігі.*) І дзіўная рэч: у самых мудрых — самы горкі лёс. Адны жылі ў беднасці і рапа гінулі ад сухотаў, другія канчалі дні ў казематах, трэціх забівалі на дуэлях, а некаторым даводзілася яшчэ горш. Джардана Бруна за ерэтычную філасофію спалілі на кастры. А Дэ-фо — аўтара «Рабінзона Круза» — за сатырычны артыкул на цэлыя суткі прывязалі да слупа на гарадской плошчы. І хто ні ішоў — павінен быў плюнуць яму ў твар. І некаторыя плявалі. Тата, а ты плюнуў бы?

Бацька адварнуўся, але сын стараецца заглянуць яму ў вочы.

Т а т а. Я?.. Не пайшоў бы на плошчу. Каб не парушыць загад.

М а м а. Ну, вось што — ты зубы не загаворвай. Вось табе наказ: у нашым двары павінен быць мір. А за тваю правіннасць я цябе з дому не выпущу. Будзеш месяц сядзець дома. Каб ведаў свае граніцы.

С ы н. Мама! Ты хочаш мяне замураваць? Гісторыя ўсё-такі паўтараецца. (*Хутка знаходзіць на паліцы па-трэбную кнігу.*) Некалькі вякоў назад адзін грэк — Паўзаній — здрадзіў свайму гораду, Афінам. Яго судзілі. Прыгавор быў кароткі: смерць. Але яму ўдалося ўцячы з-пад варты. Ён схаваўся ў храме. Там яго ніхто не меў права пават крапуць. Але афіняне ўсё-такі перахітрылі хітрага здрадніка. Рашылі замураваць яго ў храме. А пачаць, першы камень пакласці павінна была маці таго здрадніка. І пачала. І паклала. Замуравалі. Мама! Ты хочаш паўтарыць подзвіг той грачанкі? Але ж я не здраднік. Я толькі абараняў свой гопар!

Т а т а (*катэгарычна, важна*). Малыш будзе свабодны! Рукі прэч ад малыша! Няхай жыве малыш! Ты хочаш зрабіць з яго медузу? Бесхрыбетніка?

Сын (*крычыць*). Брава! Вікторыя! Я буду свабо-
дны-ы!

Дачка. Чаму ты так радуешся! Падумаеш — свабо-
да! Што ты яе — на хлеб намажаш?

Сын. «Смяюся з чалавечас дурпаты і яе ж ашлак-
ваю», — сказаў філосаф. Эх ты, эмбрыёп! Ды ці ведасш ты,
колькі людзей загінула, самі на смерць пайшлі за свабо-
ду? На катаргу! На вісельню! На эшафот! На штыкі! На
кулі! Ды ты ведасш, што такое свабода? Воля! За свабоду,
за волю і я магу пайсці на эшафот. Нават на касцёр!

Дачка. Ну і дурань! Вось скажы мне: «Ты свабод-
ная». І я не ведаю, што рабіць. А так лягчэй. Галоўнае —
усё проста. Прыйдзеш у школу — настаўнік кажа: «Чы-
тай гэта». Я і чытаю. Скажа: «Пісаць трэба гэта». Я і пі-
шу. Як на вуліцы паводзіцца — таксама скажуць. А до-
ма — мама. Зварыла крупнік — ем крупнік. Паслала ку-
піць кока-кола — збегала. Класціся ў пасцель — лягла.
А свабода — гэта што? Насуперак ці як? Думаць трэба,
як над арыфметыкай.

Сын (*вельмі здзівіўся*). Першы раз чую такое!
О алах! О Магамет! О Езус! О матка боска! Во дзе корань
тыраніі! Во дзе карэнь рабства! Добраахвотнае рабства —
фундамент для трона цару — каралю — фараону. Гэта я
ўлічу! Гэта я запамню! Ну — не! Твая філасофія не для
мяне! Тата! Значыць, я правільна дзейнічаў? З Мухаме-
дам. За месца пад сонцам. А?

Тата. Ва ўсякім разе — на-мужчынску. Трэба, каб
цябе паважалі і баяліся на цябе нападаць. Сіла, брат, ёсць
сіла! Яе павінны бачыць усе. Многа сілы — не трэба і
розум.

Мама. Ты чаму вучыш? Не! Гэтак далей нельга. Ён
хоча, каб сын вырас гангстэрам. Не, я не дапушчу! Я не
дам! Усё! Разрыў! Дачушка! Ты чула, чаму вучыць баць-
ка сына?

Дачка. Чула.

Мама. Мы з бацькам разводзімся. Таму што больш
такое цярынец немагчыма! Наш двор не джунглі, дзе ўсе
звяры і хто дужы, той грызе слабога. Я за дзяцей паваю!
Мы з бацькам разыходзімся. З кім ты астаешся?

Дачка (*не адразу, скрозь слёзы*). З табой.

Сын (*спыханіўся*). Ой! Ледзь не праваропіў! (*Куміль-
гом злятае з лесачак да тэлевізара.*) Час палітычнага ка-
ментатара! (*Уключае тэлевізар.*)

Мама. Сыноч! А ты з кім?

Сын. Мама! Ты забываеш, што для мяне палітычны каментатар важней за... Ды тут хоць каменьне хай з неба падае... Не перашкаджай!

Палітычны каментатар. Некаторыя палітычныя дзеячы малых дзяржаў спрабуюць іграць на сунярэчнасцях вялікіх дзяржаў, разлічваючы на эканамічную і васіную данамогу ўзамен палітычных сімпатый. Толькі сімпатый.

Мама. Сын! З табоі размаўляе мама. *(Прыцішыла голас палітычнага каментатара. Ён губамі варушыць, а голасу яго не чуваць.)*

Сын. Не перашкаджай, мама. Ты чуеш, якая цікавая перадача?

Мама. Ты нічога там не разумеш.

Сын. Усё разумею. Паслухай. *(Наварнуў ручку рэгулятара.)*

Тата. Будзе здольны дыпламат. *(Рагоча.)*

Палітычны каментатар. Тактыка ігры на сунярэчнасцях паміж вялікімі стварыла ўмовы для малых дзяржаў заключыць цэлы шэраг вельмі выгадных эканамічных пагадненняў. У выніку: спрэчка паміж вялікімі...

Мама *(выключае тэлевізар)*. Сын! Не ўхіляйся!

Сын *(каментатару)*. Святлейшы! Аб'яўляю табе падзяку!

Мама. Гэта перадача не для цябе.

Сын. А для каго? Для вас? Толькі для мяне! Выключыла на самым цікавым. Вывады не пачуў!

Мама *(трагічна)*. Сын! Тут вырашаецца твой лёс. З кім ты?

Сын *(прыжмурыўшы адно вока, разгледзеў тату, вывучыў маму)*. Я яшчэ не выбраў.

Сын лезе на лесачках наверх.

Мама *(здзівілася)*. Чаму? Пачакай, сыноч. Ты нічога не зразумеў...

Сын *(успыхнуў)*. Каментатара не разумею! Цябе не разумею! Тату не разумею! Нічога не разумею! Што я? Круглы дурань, па-вашаму?

Мама. Ты не дурань. Ты проста малы яшчэ.

Сын. Малы? Калі вялікія спрачаюцца, малыя выйграюць. Чула?

Тата *(рагоча)*. Закончаны міністр замежных спраў.

Сын. У бітве з Мухамедам я панёс матэрыяльныя страты. Во! *(Паказвае шапку.)* Тата! Кампенсацыя будзе?

Т а т а (выцягнуўся ў струну). На поваі тэхнічнай базе!

С ы н. Пагадненне падпісана! (Маме.) Ясна? А то — «нічога не разумеш». У мяне за плячыма гістарычны вопыт. (Паказвае на кнігі.)

Д а ч к а. А я? Так і ўсё? Мама!

С ы н. Ты выбрала сабе рабства. Калі вялікія спрачаюцца... (Прыжмурыў адно вока.) Нам кумекаць трэба.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Той жа пакой. У ім нічога не змянілася, бо і часу прайшло не так ужо многа. Праўда, на тоненькім дроціку малы падвесіў свой першы самалёт. Цацка, але сучаснай мадэлі. За сталом — дачка. Перад ёю сшыткі і падручнікі. Дзяўчынка, відаць, рыхтуе ўрокі. Замаскіраваўшы ў падручніку люстэрка, яна перад ім вучыцца какетнічаць. Сёння яна ўпершыню заўважыла і адчула, што становіцца жанчынай. У пакой уваходзіць сын з бярэмам кніг, часопісаў і газет.

С ы н. У-ф-ф... Нялёгкая ноша. (Кідае кнігі на стол.)

Д а ч к а. Ты што новае набыў?

С ы н. Бярэма хлусні.

Д а ч к а. Я не разумею цябе. Усяляк ганіш гэтыя кнігі і ў той жа час цягаеш іх дахаты цэлымі штабелямі...

С ы н. Спадзяюся нешта такое знайсці, такое прачытаць... Куды ж іх размясціць? Ну, газеты — гэта хлусня па адзін дзень. (Адкінуў убок.) «Лук», «Лайф» і гэта... на адзін месяц, у наступным нумары самі сябе будуць абвяргаць. А гэту каманду пакуль што ў каранцін. А там праверым, што варта гэтых паліц, а што... «Агент 007» будзеш чытаць?

Д а ч к а. Мне не хапае часу на ўрокі.

С ы н. «Плэй-бой»?

Д а ч к а. Потым. Толькі карцінкі пагляджу.

Малы ўзбіраецца па лесачкі, займае сваё любімае месца, хутка прагледзеў газету і скінуў яе ўніз. Потым разгортвае ілюстраваны часопіс «Плэй-бой», на вокладцы якога каляровае фота голай жанчыны.

С ы н. Сястрычка! Ты чым там займаешся?

Д а ч к а (нібы яе злавілі за непрыстойным заняткам).
Алгебрай.

С ы н. А мне здалося — заалогіяй.

Д а ч к а. А чаму табе так здалося?

С ы н. Ты гэтак крыўлялася перад люстэркам, быццам хацела пераканацца — вельмі адрозніваешся ад сваіх пра-родзічаў малпаў ці не.

Д а ч к а. А падглядаць — непрыстойна.

С ы н. Я не падглядаў. Я пазіраў. Мала адрозніваешся.

Д а ч к а. Між іншым, я твая сястра. А родны брат малпы таксама павінен быць малпай.

С ы н. Я пастаянна адчуваю гэта сваяцтва. Часам так туга круцяцца падшыпнікі... тут (*круціць пальцам каля скроні*). Ты дастань з кнігі люстэрка і адчувай сябе свабодна, натуральна. Будзь сама сабой. Рабі што хочаш. А на мяне не крыўдуй. (*Вычытай нешта з газеты.*) О-хо-хо-хо... Во здрава! (*Смяецца.*)

Д а ч к а. Ну, што там?

С ы н. Сенсацыя! У горадзе Брукліне сярод красунь праводзілі конкурс на званне каралевы прыгажосці. Першае месца заняла італьянка Джулія, а другое — хо-хо-хо...

Д а ч к а. Ну — хто?

С ы н. Хлопец, мужчына.

Д а ч к а (*адсмаяўшыся*). Такі ён, відаць, мужчына...

С ы н. Не ў тым справа. Журы, журы якое?! І выявілі яго толькі тады, калі ўручалі прыз. Хо-хо-хо... Адхапіў жаночы гарнітур...

М а м а прасунула галаву ў прыадчыненыя дзверы з другога пакоя. Яна, відаць, неадзетая.

М а м а. Дачушка! Ты не бачыла, дзе мая губная памада?

Дачка ўтуліла галаву ў плечы.

С ы н (*каб чула толькі сястрычка*). Аддай. Вярні. Чуеш?

Д а ч к а. Во яна, тут. (*Вымае памаду са свайго партфеля.*)

М а м а (*накінуўшы халат, уваходзіць у пакой*). Навоншта яна табе? Табе яшчэ рапа.

С ы н. Учора яна нават твой бюстгальтар прымярала.

М а м а. Як не сорамна, дачушка? Ды яшчэ каб ён бачыў...

Д а ч к а (*шыпіць*). Даносчык. Ш-шпіён.

С ы н. Чаму чалавека, які наведамляе праўду аднаму пра другога, называюць шпіёнам? За праўду? Хаця... У свеце столькі хлусні, што, каб вывудзіць праўду, трэба шпіёны.

М а м а. Ты ўрокі падрыхтаваў?

С ы н. Падрыхтаваў.

М а м а. А ты?

Д а ч к а. І я.

М а м а. Тады можаце пагуляць на свежым паветры.

С ы н (*сястры*). Ну, што ты касавурышся? Я ж у тва-
іх інтарэсах напамніў маме, што ты ўжо... становішся да-
рослай. Яны самі не здагадаюцца, пакуль дзіця не пры-
нясеш ім. Не падкажы, то самі не заўважаць.

Д а ч к а. Сораму ў цябе няма.

М а м а. Ідзіце, пабегайце, пагуляйце.

С ы н. Няма пешта ніякай ахвоты.

Мама скінула халат і падзела прыгожае моднае — западта карот-
кае — плацце.

Д а ч к а. Уй, мама! Ты такая прыгожая стала!

С ы н. Мама! Расталкуй мне, калі ласка. Вот ты дзве
гадзіны мазалася, прычэсвалася, фарбавалася... Ты зусім
другая стала. Для чаго ўсё гэта?

М а м а. Твая мама хоча быць маладой. Хіба ты не хо-
чаш, каб твая мама была маладзейшая і прыгажэйшая?

С ы н. Во дзіва! Мама хоча быць маладой, а я хачу
быць старэйшым... Я хачу, каб мая мама была такой, якая
ёсць на самай справе. Не горшая і не лепшая. Мам жа не
выбіраюць. Якую бог пашле. Толькі, мне здаецца, было б
карысней, каб ты гэтыя дзве гадзіны праседзела тут, по-
руч са мной і з гэтымі разумнымі людзьмі! (*Паказвае на
кнігі.*)

М а м а. На ўсё свой час. Ты што? Не хочаш, каб твая
мама падабалася?

С ы н. Каму?

М а м а. Усім.

С ы н. Усім?

М а м а. Ну, так, усім.

С ы н. Усім — гэта многа. Гэта — нікому. Лепей адна-
му. Напрыклад, пастарайся падабацца нашаму тату.

М а м а (*холодна*). Гэта ўжо не твая справа. Не сунь
нос, куды не трэба.

С ы н. Ну, во... Звычайна гэтым капаюць усе творчыя
дыскусіі.

М а м а. Ты ўсё-такі наганенькі прахіндзейчык.

С ы н. Ма-а-ма! Ты не крыўдуй на мяне. Слухай, ма-
ма, з табой жа я шчыра. Як з мамай. А з кім жа яшчэ?
Я што надумаў, тое і сказаў. Калі не так, ты навучы.

М а м а. Вось іменна — не тое і не так. Дочка! Забяры яго!

С ы н. Мама, ты ж мяне на месяц замуравала. Месяца яшчэ не прайшло.

М а м а. Ну і скажы дзякуі, што раней выпускаю.

С ы н. Дачакаўся амністыі. *(Неахвотна спускаецца з лесачак.)* Ды мне там сумна з дзецьмі. Мне цікава з дарослымі. Бо я хачу быць дарослым, і я буду дарослым. Дзяцінства раба ці позна кончыцца. А наперадзе — жыццё... І потым — праз дваццаць мінут на тэлевізары выступасе налітычны каментатар. А ты ж ведаеш, што я не магу яго прапусціць. Ён мудры, і мне з ім весела.

М а м а. Праз дваццаць мінут і прыйдзеш.

С ы н. Ну, што ж, сястра! Па свежае паветра! Там вольны дух! Там свабода!

М а м а. Я табе дам «свабода»! Глядзі, не задзірайся ні з кім.

С ы н *(уздыхнуў)*. Свабода ў рамках законнасці.

М а м а. Нахапаўся пустых фраз.

С ы н. Іх дарослыя прыдумалі. *(Скача па адной назе, нібы гуляе ў класы. Ён жа яшчэ дзіця.)*

Мама зноў нецярпліва глянула на гадзіннік. Гэту нецярплівасць прыкмеціў сын. Сам сабе падміргнуў.

М а м а. Дачушка! Што ты там корпаешся? Ты перамерала ўжо сем адзежак. Як баранеса фон Клаўзен.

Д а ч к а. Я ўжо гатова. Я зараз. Малыш! За мной!

С ы н. Калі яна баранеса фон Клаўзен, то я — барон Мюцхаўзен. Бяру сябе за каўнер і выкідваю вон. *(Разыгрывае пантаміму, нібы нехта яго выкідвае, а ён супраціўляецца, вылузваецца. Але нарэшце апынуўся ў калідоры.)*

Д а ч к а. Мама, наш малыш часам бывае ўедлівы, але... ён жа вельмі-вельмі разумны. Нават мудры. Праўда? Я нават не магу на яго доўга злавацца.

С ы н *(з калідора)*. «Множество мудрых — спасенье миру. И царь разумный — благосостояние народа». Сала-мон!

Д а ч к а. А яшчэ?

С ы н *(стаіць на парозе)*. «Через мудрость я буду иметь славу в народе и честь перед старейшими, будучи юношею. Окажусь пронцательным в суде и в глазах сильных заслужу удивление. Я буду управлять народами, и племена покорятся мне. Убоятся меня, когда услышат обо

мене, страшные тираны, в народе явлюсь я добрым и на войне мужественным».

Д а ч к а. Ну, што ты скажаш, мама?

М а м а. Біблію табе рана чытаць. Не тым ты захапляешся.

С ы н. Біблію дзед падарыў. А ён ведае, каму і што дарыць. І я не Бібліяй захапляюся, а палітыкай.

М а м а. І палітыка — не дзіцячы занятак.

С ы н (з калідора). А што, калі ў нас дарослыя так забыталіся ў палітыцы, што толькі дзеці і могуць вывесці з тупіка.

М а м а. Не лезь у палітыку, дуршёнкі, гэта небяспечна. Сцеражыся яе. Там не такім, як ты, шыі ламаюць. Лецей вучыся.

С ы н. Чаму? Чаму вучыцца?

М а м а. Грошы рабіць.

С ы н. Грошы — дробязь. Улада даражэй за ўсякія грошы. Ну, я пайшоў. (Хацеў пайсці, але вярнуўся.) Не, раскажу пра сілу ўлады. Мама, ты знаеш гэтага... ну, што ў нашым двары дражняць Пузыром?

М а м а. А-а, тоўсценькі, брытагаловы... (Строга.) А што — у яго імя няма, ці што?

С ы н. Імя даюць тады, калі яшчэ невядома, які чалавек будзе. А мянушку — па заслугах. Дык вось учора ён з'явіўся на двары з бацькавым партфелем, ды з такім... з кракадзілавай скуры. Бацька з Індыі прывёз. Уся драбязя з нашага двара сабралася каля гэтага партфеля. Кожнаму хацелася панасіць ці хоць патрымаць. І Пузыр тут жа, хоць тупы, а дадумаўся: хочаш патрымаць партфель — ідзі нясі дань. І панеслі. Хто што мог. А ён сядзіць, як султан, і толькі распараджаецца. «Што прынёс? Марожанае? На, панасі. А ты з чым стаіш? З цукеркамі? Ану, перадай партфель. А ў цябе што? Пірожнае? Ладненька. Хопіць-хопіць-хопіць! Аддай цяпер яму!» А адзін стаіць — і ў вачах зайздрасці... А Пузыр: «Чаго стаіш? Дзе твой ясак? Ідзі нясі маркі!» Той пабег і прынёс. Хоць сам за маркі два гузікі праглынуў.

Д а ч к а. Ну, а ты што аддаў?

С ы н. Я? Ну, не. Я толькі падумаў: ну, чорт вазьмі, чаго б пі каштавала, а даб'юся таго, каб раздаваць партфелі. І не каму-небудзь, а міністрам. Тады ў мяне ўсё будзе: і марожанае, і пірожнае — і без грошай! А захачу — загадаю намаляваць новыя грошы. Вось да чаго трэба імкнуцца, мама!

М а м а. Ох, скруціш ты сабе шыю. Ідзі, ідзі, сыноч, правстры сваю галаву. Дачушка, ты гатова? *(Зноў глянула на гадзіннік.)*

Д а ч к а. Я пайшла.

Д а ч к а бяжыць за дзверы.

С ы н. І я ўдаляюся.

С ы н велічна выходзіць з пакоя. Мама надыходзіць да тэлефона. Зняла трубку, хацела набраць нумар, але на хвіліну задумалася.

М а м а. Не, на яго спадзявацца пельга. Можка прытаіцца. Сыноч, ты пайшоў? Сыноч!..

М а м а прыслухалася, уважліва агледзела пакой, глянула на лесачкі, дзе звычайна сядзіць сын, і выйшла ў правыя дзверы, у калідор. З левых дзвярэй па-кацінаму ціха ўваходзіць с ы н. Залазіць на лесачках у нішу з Будай, займае яго месца, а Буду бярэ сабе на калені. Прытаіўся. Чакае.

С ы н. Бог — таму і бог, што яму ўсё вядома!

Уваходзіць м а м а. Абышоўшы ўсю кватэру па крузе, яна ідзе да тэлефона, здымае трубку і набірае нумар.

М а м а. Мадам Жаклін? У вас пражывае студэнт Нана Нкеція... Так, негр. Будзьце ласкавы, папрасіце яго да тэлефона. Гэта з дэканата. Так, калі ласка.

Паўза.

Нана? Гэта я. *(Спяшаецца папярэдзіць.)* Не называй на імені. Там з табой поруч нікога няма? Прыдумай сам. Як хочаш. Можаш і так. А як гэта гучыць па-вашаму? Ой, я не запомню... Ты пабедаў ужо? А чаму? Ах ты, бедненькі! Ён званка чакае. А чаму сам не пазваніў? Які ж ты нявопытны! Якраз дома цябе прымаць прасцей за ўсё. Вядома. Ты студэнт — прыйшоў на кансультацыю. І ўсё. Не, папку якую-небудзь пад паху ці блакпот вазьмі. Не, не, а гэтага я не магу. Гэта неразумна. У рэстаране ці ў кафэ нам паказвацца пельга. Які ты дурненькі! Каб было так, ці ж я табе пазваніла б? А павошта пам лішнія размовы, плёткі? А дома... Што? Не, дзеці пайшлі на прагулку. Ты ж двойчы прыходзіў, дык што, хіба кенска было? Калі сама прапаную, дык, папэўна ж, ведаю, што раблю... За горад? Не, лепей калі-небудзь вечарам. Сёння? Ты западта нецярплівы. Ну, добра, добра. Я скажу дома, што сёння ў мяне кансультацыя, калёквіум. Усё! *(Кладзе трубку.)*

С ы н. Мама, а што такое — калёквіум?

Мама ад нечаканасці асела ў крэсле. Яна не верыць сваім вушам, не верыць сваім вачам. У яе амаль што шок. Яна зараз вельмі на-

гадвае рыбіну, якую выкінулі на пясок, ханас ротам наветра. Яна, можа, і сказала б што-небудзь, але ў яе працаў голас.

Мама! Табе, відаць, трэба выйсці на свежае наветра. Шкодна так доўга сядзець у гэтай духаце. Ідзі пагуляй і...

Мама (у яе пачынае праразацца голас). Ты... ты... ты — мярзотнік! Як ты смееш! Пягоднік! Гэта агідна! Гэта подла! Нізка!

Сын. Ты пра каго так? Пра мяне? Ці сама каешся?

Мама (шалее ад злосці). Мярзотнік! Шпіён! (Хоча спароць яго з нішы.)

Сын. Мама! Ты мяне можаш скінуць. Я магу стаць інвалідам. Асцярожна, мама!

Мама. Ты смярдзючае парасё! Хто цябе навучыў гэтаму? Злазь адтуль! Я цябе зараз... Я табе пакажу! Злазь!

Сын. Мама! За што ты! Я ж нічога не зразумеў. Мама! Я і зараз нічога не разумею. Мама! Давай ласей памірымся. А? Ну? Клянуся богам, мама, найлепшае вырашэнне канфлікту — мір! Мама! Ну? Мір?

Мама (кіпіць). Зла-азь!

Сын (спяшаючыся). Я прапаную такія ўмовы для міру: ты мне купляеш кеды, новы дыпламатычны слоўнік і навушнікі. А я зараз усё забываю. Ужо забыў. Нічога не ведаю і нічога не разумею. Ну, згода?

Мама (са злосцю). Што-о? Навушнікі?

Сын. Ноччу, калі вы спіце, я буду падслухоўваць радзё Масквы.

Мама. Зноў — падслухоўваць?

Сын. Слухаць! Слухаць! А па слоўніку расшыфроўваць незразумелыя словы і тэрміны.

Мама. Маленькі шантажыст!

Сын. Нічога, падрасу — стану вялікім. Мама, а што такое — шантажыст?

Мама. Ты і без таго западта многа ведаш. Трапю, балбатун!

Сын. Я не балбатун і не трапю. Можаш мне наверыць. Ты ж ведаш, што я мару стаць палітыкам. А я ведаю, што «палітыкі-балбатуны быстра сыходзяць з палітычнай арэны», як сказаў адзін вялікі. Я не трапю. Павер!

Мама (з абурэннем). Як ты смееш мне такое гаварыць?

Сын. Мама! Табе трэба на вольнае наветра. Мама! Ідзі прагуляйся. Заадно абдумамай мае мірныя прапановы.

М а м а. Чорт ведае што гэта такое! Чаго ад цябе чакаць? А што з цябе будзе, калі ты падраснеш?

М а м а выходзіць.

С ы н. Дыпламат! Генеральны сакратар ААН! (*Крычыць.*) Мама! Ты забыла сумачку! Мама!..

М а м а вяртаецца, забірае сумачку.

М а м а. Во некаму дастанецца няшчасце! Божа мой! Божа мой!..

М а м а выходзіць.

С ы н. Ты, мама, куды?

М а м а ляснула дзвярыма, пайшла.

Рве дыпламатычныя адносіны. (*Філасофствуе.*) Тут разабрацца трэба. Пакуль што я нічога не разумею. Выходзіць — я вінаваты. Але ў чым? Дапусцім, усё было, як было, толькі я не падслухаў... Тады ўсё было б прыстойна?.. Нават калі б і падслухаў, але стаіўся і прамаўчаў — таксама ўсё было б прыстойна, і я і мама былі б харошыя. Дзіўна. Не разумею. (*Злуецца.*) Я толькі прысутнічаў. Я сядзеў поруч з богам! Ён жа мог мяне сапхнуць, калі я што не так раблю. Ён жа не сапхнуў мяне... Яна пра мяне хоча ўсё ведаць, а я пра яе ўсё ведаць не магу. Але ж дзеці павінны ўзбагачацца вопытам бацькоў. (*З крыўдай.*) Ад мяне дык патрабуюць — што б я ні зрабіў, нават калі нашкодзіў — не ўтойваць, прызнавацца. А чаму ж яна? А можа, і яна нашкодзіла? (*Паўза.*) Вот задача! (*Раптам успомніў.*) Правароніў! Ён жа даўно пачаў...

Сын хутка спускаецца з лесачак. Уключае тэлевізар.

Ну, давай, Цыцэрон!..

К а м е н т а т а р. Урадавы крызіс быў выкліканы печаканым выкрыццём кансерватараў парламенцкім лідэрам лейбарыстаў. Спрэчкі ў палаце абшчыні пабылі бурны характар. Але яшчэ рана прадказваць, як будуць развівацца падзеі на палітычным небасхіле. Аднак гром і маланкі накаляюць палітычную атмасферу. Самы блізкі час пакажа, ці вялікі выйгрыш чакае лейбарыстаў у выніку выкрыцця кансерватараў. Будзем чакаць...

Сын выключае тэлевізар.

С ы н. Пачакаем. Нам печага спяшацца. Значыцца, рас-кры-лі... Дакладна перакласці — раздзелі, агалілі... Быццам кансерватары спалі, а лейбарысты падкраліся і

сцягнулі з іх коўдру... А яны, сонныя, і не падазраюць. Праспалі капсерватары. Не. Тут другое. Відаць, капсерватары цішком, тайна хацелі абцяпаць якія-небудзь дзялішкі. А лейбарыстам хлусілі, быццам ціякіх дзялішак няма. Ахоўвалі тайну сваю падманам, хлуснёй. Значыць, тайна — праўда. І тайну-праўду ахоўвае падман, хлусня. Вот здорава! Сам дакапаўся. Аднак хлусня — ненадзейная парта праўдзе-тайне. А можа, тайна — і ёсць хлусня? Навошта тайну хаваць, калі яна праўда? Можа, сорамна за яе? Выходзіць, тайна — гэта калі сорамна раскрыцца? *(Прысвіснуў.)* А дзяржаўная тайна? Дзяржаўны сорам? Не, я тут заблытаўся. Але што праўду там ахоўвае хлусня — верна.

Прыбягае д а ч к а.

Д а ч к а. Ты што? Зноў пакрыўдзіў маму? Паскандаліў, праўда?

С ы н. Ты не зразумела. Проста яна пайшла заклапочаная. Ясна? Кеды і навушнікі лёгка знайсці. А дыпламатычны слоўнік пашукаць трэба.

Д а ч к а. Гэта ўсё табе?

С ы н. А ты думала — персідскаму шаху?

Д а ч к а. Проста дзіва, як табе ўдаецца выпрасіць...

С ы н. Я нешта ведаю. Сам не знаю што, але знаю, што нешта знаю. Не выпадкова ў Польшчы ці ў Савецкім Саюзе адзін часопіс так і называецца: «Знанне — сіла». Можна сілай адабраць, а можна і веданнем. Я вырваў «знаннем».

Д а ч к а. Ты часта гаворыш так, што я нічога не разумею.

С ы н. Плач!

Д а ч к а. Чаму плакаць?

С ы н. У Бібліі сказана: «Плачь об умершем семь дней, а о глупом и печестивом — все дни жизни его». Плач, сястра мая!

Д а ч к а. Гэта што? Ты як быццам мне нахаміў? Праўда?

С ы н. Не я. Ісус, сын Сірахаў.

Званок у калідоры. Дзяўчынка бяжыць адчыняць дзверы і вяртаецца разам з бацькам. Тата прынёс самалёткі і яшчэ нейкі скрутак.

Д а ч к а. Гэта ўсё яму, малышу? Зноў яму?

Т а т а. А навошта табе самалёты?

Д а ч к а. Усё яму, усё яму! Быццам я табе зусім чужая.

Т а т а. Дзяўчынка мая! Пачакай. Будзе і табе. Самае прыемнае, дачушка, не сам падарунак, а чаканне падарунка, падзея, што ты яго атрымаеш. Чакаць падарунак — вось гэта і ёсць шчасце. А калі бог захоча цяжка нараць чалавека, ён задавальняе ўсе яго пажаданні. Так што, дзяўчынка мая, чакай, спадзявайся, і ты будзеш шчаслівай. Я не хачу цябе караць.

С ы н (*разгледзеў цацку, строга*). Гэта што? Што гэта?

Т а т а. Самалёт.

С ы н. Які? Такія толькі ў каменным веку рабілі. Такіх самалётаў няма ўжо ні ў адной краіне. Яны даўно ўжо спісаны ў хлам. Нават у адсталых, слабаразвітых краінах. Ты што, лічыш мяне зусім недаразвітым?

Т а т а. Ды гэта ж толькі цацка.

С ы н. Гэта цацка. Каму? Дзецям, якія жылі ў пячорах. Сённяшняя цацка — гэта заўтрашняя зброя.

Т а т а. Уяві сабе — не ведаў.

С ы н. Якія някемлівыя пайшлі дарослыя. А там што? (*Паказвае на скрутак.*)

Т а т а. Гэта не табе. Гэта аднаму дзядзю. Сюрпрыз. Падарунак. У яго заўтра імяніны. Гэта цацка для дарослых. А дзе мама?

Д а ч к а. Пайшла ў каледж. Да студэнтаў.

С ы н. Да неграў.

Т а т а. Так-так... А чаму гэта вы седзіце дома? На вуліцы такое цудоўнае надвор'е, свежае паветра, сонейка, а вы дома. Час каментатара быў, ты ўжо слухаў?

С ы н. Быў. Я яго выслухаў, а ён мяне. Абгаварылі... Сястрычка! Ты зноў хочаш падкараціць сваю спаднічку! Ужо трэці раз. Скора пог не хоіць.

Т а т а. Урокі падрыхтавалі?

Д а ч к а. Падрыхтавалі.

Т а т а. Тады можна і на свежае паветра. (*Глянуў на ручны гадзіннік. І гэта сын заўважыў.*)

С ы н. Ох, гэтае свежае паветра! Далосся яно вам! Ды што там, на дварэ, накіпілася яго занадта, дзяваць яго няма куды ці заўтра на яго цэны навывсяцца?

Т а т а. Дыхай сёння. Дыхай кожны дзень. Тое, што не ўдыхнеш сёння, заўтра не кампенсуеш. Толькі напикадуеш. Падраснеш — зразумееш.

С ы н. Нешта эзонаўскае. Не зразумеў. (*Задумаўся,*

потым махнуў рукой.) Прымаю па веру. Сіпьярына! Хадзем хапаць свежае наветра.

Д а ч к а. Я ўжо хапала.

С ы н (*надміргвае*). Хадзем, хадзем!

Сын вышмаргнуў з разеткі тэлефонны шнур, узяў пад паху апарат і разам з сястрой пакіраваўся да выхаду.

Т а т а. А навошта ты забіраеш апарат?

С ы н. Разумееш, тата, я буду весці двухбаковыя перагаворы з Мухамедам. Цераз плот.

Т а т а. А апарат ты пакінь. Гэта не цацка.

Сын ставіць тэлефонны апарат на ранейшае месца.

С ы н. Магу пакінуць табе. Але ў такім разе пайду высвятляць адносіны так, як гэта рабілі першабытныя людзі. Мілэдзі! Дзе мая тоўстая дубінка?

Т а т а (*зноў нецярпліва глядзіць на гадзіннік*). Глядзі не пакуралесь там!

С ы н. Зноў абмежаванне свабоды асобы.

Т а т а. Гэта ты — асоба? Асобай трэба стаць, тады і свабода будзе.

Ну, добра, ідзіце пагуляйце.

Т а т а выходзіць у спальню.

Сын хапае сястрычку за руку і цягне яе пад стол, як толькі тата пайшоў у спальню.

С ы н. Ну, лезь! Лезь хутчэй!

Д а ч к а. А чаго?

С ы н (*злуецца*). Хут-чэй! Потым разбярэшся!

Запхнуўшы сястру пад стол, сын хапае са стэлажа вялізную кнігу, лезе пад стол і загароджваецца кнігай. Крычыць.

Тата! Мы пайшлі! Чуеш?!

Т а т а (*са спальні*). Добра, ідзіце!..

Т а т а вяртаецца з запіснай кніжкай у руках. Падыходзіць да тэлефона, бярэ трубку, набірае патрэбны яму нумар. Гаворыць ціха.

Алё! Гэта філіял ААМ? Мне трэба філіял Арганізацыі Аховы Маралі. Мадэмуазель... Ах, гэта вы?! Салам алейкум! Слухай, пташачка, сёння ў мяне свабодны вечар. Хацеў бы ахвяраваць яго культурным сувязям. Як ты глядзіш на гэта?.. Ах ты, ласкавая! Ах ты, рыбка японская! Ах ты, вустрычка французская! Ну, вядома, вядома. Куды толькі захочаш. А заўтра ў майго дружка імяніны... Вядома, з табой, а з кім жа? Я яму такую забаўную штучку дабыў, такі сюрпрыз, ты так будзеш смяяцца, што по-

тым нунок зашываць будзем. Лопне. (*Раптам заўважае над сталом сына. Замятае сляды.*) Адну мінутачку! Адну мінутачку! Адну мінутачку! (*Строга.*) Перамена тэхнічных умоў настойліва патрабуе кодавых перагавораў. Ясна? Алё! Не, не. Так, так. Тлумачу. Маларазвітыя краіны, маючы неадэкватны інтэлектуальны патэнцыял, не могуць нарушыць рэгіянальныя пагадненні аб расшырэні і паглыбленні культурных сувязей. Пагадненне ратыфікавана? Правільна. Патрэбна толькі пячатка? Пячатку паставім. Так. Там жа. (*Кладзе тэлефонную трубку.*)

У гэты час падае вялізная кніга. Сын вышаўзае з-над стала, пахіляецца над кнігай і прыкідваецца, нібы чытае.

Сын. «Філасофія — гэта трапсцэндэнтальны эмпірыкрытыцызм манізму, які мае ў сабе Піфагораву амонію і Саксагоравы паўменты. Авенарыус індыцыруе, што субстанцыя быцця саліпсізму, якой аперыруюць субстанты, дыферэнцыруе столькі гіпатэцый, колькі ў каптаўскай «Крытыцы чыстага розуму». Памры, яснай не скажаш. А?

Тата (*зусім спакойна*). Дык ты не пайшоў? Ты дома?

Сын. Не. Рашыў пазнаёміцца з філасофіяй. Але нічога, аб-са-лют-на ні-чо-га не зразумеў. А?

Тата. Такія прамудрасці табе не па ўзросту. Малы яшчэ.

Сын. Гэтыя дарослыя прыдумалі такія мудронныя словы... І навошта толькі? Іншы раз нават думаеш так: не дзеля таго, каб выказаць думку, а дзеля таго, каб утаіць тое, што наўме, падмапуць.

Тата (*смяецца*). Гэта таксама трэба ўмець. Гэта нават больш складапа. Вось яно як, філосаф. Ну, я пайшоў.

Сын. Тата! Ты павінен купіць індульгенцыю.

Тата. Што-што? Ах, індульгенцыю! Ты патрабуеш?

Сын. Так.

Тата. У старажытны час быў такі выпадак: адзін мапах настойліва прыставаў да брадзячага рыцара, каб той купіў індульгенцыю. Рыцар спачатку адмаўляўся, потым, каб адчапіцца ад падакучлівага мапах, купіў у яго індульгенцыю аб адпушчэнні грахоў і мінулых, і будучых. А паколькі будучыя грахі дарованы, ён тут жа абрабаваў мапах. Абрабаваў да піткі, голенькага пусціў. Ты зразумеў прытчу, сын?

Сын (*пасля паўзы*). Тады хоць дачку не забывай, а то крыўдзіцца.

Тата. Не забуду.

Сын. Не забудзь і пра сучаснае ўзбраенне, пра сама-лёткі!

Тата. Не забуду. А ты штудзіруй філасофію. Што зразумееш, а што і неабавязкова разумець.

Тата выходзіць. Сын вылазіць з-над стала.

Сын. Мілэдзі, вылазь! Пайшоў. Ты што-небудзь зразумела?

Дачка (муляецца). Здаецца, наш тата... Не, нічога не зразумела.

Сын. Калі гэтыя сувязі культурныя, то навошта нам абавязкова глытаць свежае наветра?

Дачка. Ты думаеш, што наш тата...

Сын. Нічога не разумею. У дарослых такая логіка, што... А што — «наш тата»? Ты нешта хацела сказаць?

Дачка. Што тата пайшоў...

Сын (адмахнуўся). Ат, пайшоў купляць табе... (не прыдумае што) напэўна, бюстгальтар.

Дачка (прымае ўсур'ёз). Ты думаеш? Ён пасаромеца купляць такое.

Сын. Наш тата не пасаромеецца. Ён толькі назаве гэта... як-небудзь па-другому.

Дачка. А я ўжо амаль дарослая. Праўда? А?

Сын. Іменна — амаль. Адзін гепіяльны іспанец сказаў: «Слова амаль — амаль слова». Яно нічога не азначае. Само ніякай сілы не мае. І ў той жа час яно можа пачыста знішчыць самае моцнае, самае вялікае слова, калі іх паставіць поруч. Ну, вот: жывы і амаль жывы. Разумны і амаль разумны. Што гэта такое? Амаль свабода. Што гэта? Амаль дэмакратыя. А? Прыніжае да свайго ўзроўню, да «нішто». Значыць, яно адначасова і вялікае слова. Ёмкае слова! Здоўнае аддаліць і прыблізіць. Амаль прыйшоў. Значыць — блізка. Амаль вялікі — значыць, не малепькі. Ах, як я хачу быць амаль старым, ну хоць бы з барадой. Не расце, праклятая.

Дачка. А навошта табе барада? Фі!

Сын. Навошта? Я сёння пачаў бы перадвыбарную кампанію. Я абвясціў бы барацьбу за пасаду прэзідэнта. Э-эх, каб дарвацца мне да ўлады! Я паказаў бы ім, у каго логіка мацнейшая — у дзяцей ці ў дарослых.

Дачка. Фантазёр ты пусты.

Сын. Не толькі фантазёр. Я сур'ёзна рыхтуюся да такой пасады. Бачыш, колькі я чытаю. А каля тэлевізара колькі гібею? Не футбол па двары ганю. Я маршальскі

жэзл хачу ўзяць, імператарскі скіпетр. І вазьму! Логіка жалезная. Дарослыя пастарэюць і пойдучь на пенсію ці пераселяцца ў другое царства. Каму ўлада дастаецца? Дзецям. Толькі дзецям. Гэта значыць — нам! Ну табе, скажам шчыра, яна — як зайцу акваланг. Значыць — мне. Мне!

Д а ч к а. Ух, як грызе цябе слава! Як ты рвешся да славы!

С ы н. Грызе! Не адмаўляюся. Але мэта — вялікая, гуманная. Грызе! І яшчэ як! І калі я дарвуся да ўлады, я акружу сябе паэтамі. І яны будуць пець мне славу, асап-пу. Людовік XIV, каб уславіць сваё цараванне, пачаў абдорваць золатам і дарагімі падарункамі мастакоў, пісьменнікаў і паэтаў. І яны не аставаліся ў даўгу — славілі караля, яго высокі розум і апісвалі, як цудоўна жывецца народу. Вось так і я зраблю. Веліч палітыкам ствараюць паэты. А калі ўбяруся ў сілу, тады дазволю і сатыру. Сатыра моцных умацоўвае. А слабыя баяцца сатыры, забараняюць яе. Ты правільна прыкмеціла — грызе. А што ты разумеш... *(Раптам зразумеў, што не перад тым спавядаецца.)* І яшчэ грызе мяне... Цікава, якую ж цацку для дарослых купіў тата на імяніны свайму другу. Давай паглядзім? А?

Д а ч к а. Нядобра гэтак. Без спросу.

С ы н. Мы потым загорнем, як было.

Д а ч к а. Я не дазваляю, і ўсё!

С ы н. Ты не маеш права ні забараняць мне, ні дазваляць.

Д а ч к а. Малыш! Я тут старэйшая!

С ы н. Ну, чаго ты падзьмулася! Старэнькая! Бабуська! *(Разгортвае скрутак.)*

Д а ч к а *(адварнулася)*. Гэта непрыстойна.

С ы н *(сур'ёзна)*. Я павінен знаць. Я павінен многа знаць, усё знаць. Усе пакуты чалавецтва — ад недахопу інфармацыі. Я не хачу пакутаваць ад недахопу інфармацыі. *(Разгарнуў пакунак, здзівіўся.)* Ха! Ну і штукенцыя! *(Чытае па-англійску.)* «Гумава, надзімная, у натуральны рост...» *(Смяецца.)* Зараз мы цябе напоўнім. Паветрам.

Сын бярэ помпу і напампоўвае цацку для дарослых.

Сястрычка! Глядзі!

Д а ч к а. Мне нецікава. Не буду глядзець.

Малы напампоўвае. Ён ужо спацеў. А перад намі — адна з «жамчужыш» цывілізацыі: надзімная гумава жанчына без ніякай мас-

кіроўкі — галыш. Малы вымае планг насоса. «Жанчына» зашыпле-
ла. Малы затыкае адтуліну, праз якую напампоўваў павестра.

Сын. Не шыпі! Ты яшчэ мне не жонка! (*Ставіць
ляльку на ногі.*) Во ты якая! Сястра! Агляніся ў гневе!
(*Разглядае ляльку.*) Як жа вас завуць, мілэдзі? Эсфір?
Сястрычка! Між іншым, усіх жанчын надуваюць. І хто іх
толькі не надувае. Дома — дзеці і муж. На службе — пад-
началеныя. Настаўніц — вучні. Прадаўшчыц — пакупнікі.
А ты хто? Што ўсміхаешся? Табе весела? Дурната!

Дачка (*краском павярнулася, глянула. Здзівілася*).
Як табе не сорамна?

Сын. Мне? А чаму мне, а не дарослым? Яе не я
зрабіў.

Дачка (*скрозь зубы*). Ну, што гэта такое? Як гэта
можна? Што гэта, што гэта, што гэта???

Сын (*сур'ёзна, не на гадах сур'ёзна*). Гэта? Цацка
на забаву дарослым.

Дачка. Як ім не брыдка? Як ім не сорам?!

Сын. Чаго ж ім саромецца, калі ў самой Бібліі запі-
сана ім апраўданне.

Дачка. У Бібліі сказана: «Не открывай наготы!»

Сын. А ў другім месцы сказана: «И нашел я, что
горче смерти — женщина, потому что она — сеть, и сердце
ее — силки, и руки ее — оковы; добрый перед богом спа-
сается от нее, а грешник будет уловлен ею».

Дачка. Брацік! Ты мяне крыўдзіш!

Сын. Я? Я цябе ніколі не пакрыўджу. А вось другія...
Падрыхтуйся, сястрычка! Запасайся цярпліваасцю. Напе-
радзе ў цябе многа выпрабаванняў. Жыццё будзе табе
прыносіць і гэта (*дае ляльцы аплявуху*), і гэта (*шкума-
тае, піхае, заціскае пад пахай, цягае, пінае, згінае*), і гэта,
і гэта... І ты будзеш мірыцца, цярпець. Цябе ветліва бу-
дуць запрашаць на танцы, каб і тут прынізіць цябе... тваю
асобу. Во так! Модна! Сучасна!

Малы пачынае тапцаваць з лялькай, парадзіруючы твісты, рок-н-
ролы, падкрэсліваючы, утрыруючы іх пошласць.

Дачка (*крычыць*). Брацік! Даволі! Перастаць! Хо-
пі-іць!!

Малы вышморгавае затычку і выпускае з лялькі дух.

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Той жа пакой. Той жа стэлаж. Толькі на кніжных паліцах дзе-нідзе павыманы кнігі. Гэта малы вымаў кнігі сваім бліжкім. Над столлю падвешаны самалёцікі самых разнастайных марак і канструкцый: бамбардзіроўшчыкі і знішчальнікі, трансартныя і перахватчыкі, нават верталёты. Самалёцікі малы прыстроіў на дроціках так, што ў любы момант можна спусціць на брыючым палёце над сталом, за якім будзе сядзець патэнцыяльны «праціўнік». Стварасца поўнае ўражанне, што самалёт нікіруе. Калі малы захоча, яго самалёты могуць бамбіць... каб застрашыць.

Ён часта карыстаецца гэтай сілай.

Малы зараз заклапочаны, хмуры, ходзіць па пакоі ад сцяны да сцяны. На яго чале вялікая заклапочанасць, ну нібыта ўсе беды свету, увесь сум людскі, усе клопаты — на ім. Ён часам спыняецца, як статуя — выліты Напалеон, — рукі скрыжаваў на грудзях. А то прысядзе — і зноў жа — не проста, а ў позе радэнаўскага «Мысліцеля». А бывае — спыніцца і пашле свой погляд у глыбіню стагоддзяў, а вось якіх, — будучых ці мінулых — няясна пакуль што.

Сястрычка яго з нейкай напружанай цікаўнасцю назірае за ім, не адводзячы вачэй.

Д а ч к а. Што здарылася, малыш?

С ы н. Адчапіся.

Д а ч к а. Ты нейкі сам не свой.

С ы н. Адчапіся, я сказаў!

Д а ч к а. Бяда якая, ці што?

С ы н. Горш.

Д а ч к а. А што такое? Што?

С ы н. Не знаю. Сябе не знаю.

Д а ч к а. Сябе? Ты ніколі такім не быў. Што цябе мучае?

С ы н. Сумненні.

Д а ч к а. Што-о?

С ы н. У цябе былі калі-небудзь сумненні? Ты ведала іх?

Д а ч к а. Сумненні? Не-е-е. Не ведала. Якія сумненні?

С ы н (*наважыўся растлумачыць*). Што я ведаю? Што? Я знаю — што я ведаю. А што ўмею? Што сумею? Не знаю. Я знаю, чаго хачу. Але не знаю, ці змагу я. А як праверыць? Як праісці выпрабаванне? А? Ці годны я? Ці аднавядаю я той ролі, якую выбраў сабе? Як узяць пробу?

Д а ч к а. Што праверыць? Якое выпрабаванне? Якая проба?

Сын. Я паставіў перад сабой вялікую задачу: стаць на чале дзяржавы, стаць правадыром нацыі, стаць цэзарам, нанам рымскім ці Ісусам другім... Для гэтага ў мяне веда ёсць, чужога воныту хопіць. (Паказаў на кнігі.) А ці ёсць у мяне патрэбныя рысы характару? Ці хопіць іх у мяне? Асабістыя якасці характару...

Дачка. Якія? Можна, я табе скажу — ёсць ці няма.

Сын. Не ты... Я сам павінен выявіць іх у сябе... А калі няма — вырасіць іх, выхаваць, вышеставаць.

Дачка. А якія якасці характару трэба? Для тваёй ролі — цэзара?

Сын. Сучасны цэзар павінен умець быць абаяльным, каб выклікаць начуці прыязнасці ва ўсіх, хто хоць раз набачыцца з ім. Павінен умець прыкідвацца праўдзівым, калі нахабна хлусіць, прыкідвацца чэсным, калі беспардонна ашуквае, шчырым, будучы фальшывым, цвёрдым і ўпэўненым, нават калі грызучь сумненні, прыкідвацца добрым і ласкавым, падпісваючы смяротны прыгавор. Пачаўшы вайну, трэба ўмець пераканаць людзей, што вядзецца яна ў інтарэсах міру, а гарады бамбяць — дзеля іх абароны. Я павінен навучыцца памірыць заклятых ворагаў і ўмець пасварыць закадычных сяброў; павінен умець выкарыстоўваць для сябе і высакародны чалавечы парыв і такую чалавечую загану, як зайздрасць. Для веруючых я павінен быць апосталам, а атэісты хай спадзяюцца, што я — бязбожнік. Я павінен сумець пераканаць людзей рабіць тое, што мне трэба, але каб ім здавалася, нібыта яны самі таго хочуць, а я толькі разумею іх патрэбы. Я павінен умець пераканаць бацьку пайсці супроць сына, а дачку — сведчыць супроць маці, калі мне гэта спатрэбіцца. Я павінен умець узбуптаваць, уздыбіць натоўп, давесці да экстазу, да барыкад. Але я павінен умець і ўціхамірыць раз'юшаны натоўп, калі бунт прынёс ужо ўсё, што мне трэба было. Я павінен умець быць літасцівым і міласэрным да заклятага ворага, каб усыпіць яго пільнасць і быць бязлітасным да роднага брата, бацькі, нават маці, калі заўважу змову, каварства ці здраду. Я павінен умець, не раздумваючы, бязлітасна і халаднакроўна прыбіраць з маёй дарогі супернікаў.

Дачка (з жахам). Гэта — страшна! Гэта — жахліва!

Сын. Але неабходна! Непазбежна! Так заўсёды было.

Дачка. Не было!

Сын. Было! Я прачытаў Светонія пра жыццё цэзараў. Я прачытаў мемуары Чэрчыля, усё, што пісалі пра Нана-

леона, уснаміны пра Гітлера, я прачытаў... і яшчэ сёе-тое я прачытаў. Было!

Д а ч к а. Але гэтага не павінна быць!

С ы н (*згаджаецца*). Не павінна. Але пакуль ёсць праўда і крыўда, ёсць багатыя і бедныя, ёсць сытыя і галодныя, ёсць князі і рабы, ёсць генералы і салдаты, ёсць жандары і пэты, ёсць асуджаныя і каты, да таго часу будуць зайздрасць, падман, грабеж, нянавісць, барацьба, каварства, кулакі, локці, зубы...

Д а ч к а. Калі так... Калі без гэтага нельга, то — не трэба, малыш! Адмоўся ад сваёй мэты, брацік! Гэта страшна і... бесчалавечна, жорстка.

С ы н. Тады маё месца зойме другі, не такі здольны, а можа, і бяздарны, ды яшчэ, магчыма, больш жорсткі.

Д а ч к а (*пяшчотна*). У цябе няма такіх якасцей. Ты не такі.

С ы н. Не знаю. Трэба праверыць.

Д а ч к а. Як? Дзе? На кім?

С ы н. Давядзецца дома, на вас, на сваіх. Дзе ж яшчэ?

Д а ч к а. Але ж гэта пемагчыма! Як? Як?

С ы н. Паспрабуем.

Сын вынімае з каробкі цацку-самалёцік і надвешвае на дрот. Памажы, калі ласка, падвесіць.

Дачка дапамагае малышу.

Д а ч к а. Які прыгажун! Верна?

С ы н. Нервовы.

Д а ч к а. Хто? Самалёт? Які ты дзівак, выдумшчык.

С ы н. Гэты самалёт амерыканцы сканструявалі для распылення нервовага газу.

Д а ч к а. Фу, брыдота! Такі прыгажун і... Проста жах!

С ы н. Але — прыгажун!

Д а ч к а (*уздыхнуўшы*). Я разумею, што нядобра зайздросціць, і ўсё-такі я зайдрошчу табе. Колькі ў цябе цацак!

С ы н. Якія ж гэта цацкі! Гэта — зброя! Ваенна-паветраны флот! Баявыя сілы для падтрымання халоднай вайны паміж... татам і мамай.

Д а ч к а. А мама скупая. Ну, чаго ты на мяне так глядзіш?

С ы н. Скупая, кажаш? (*Раптам рэзка.*) Ты сама вінавата. Паслухмяным заўсёды меншы кавалак дастаецца. Цяпер нават паліцыя навучылася баставаць, каб вырваць надбаўку да зарплаты. А ты... Пакорлівая рабыня. Цябе і

карміць не трэба. Запахне — і ты сытая. Парай. Ты такая мяккая, такая... табой акульяры выціраць можна.

Д а ч к а. А чаму? Каб толькі дома ціха было, мірна, спакойна. А ўсё-такі шкада, што я не з татам.

С ы н. Дурненькая. Ты не мне гэта гавары. Ты маме так скажы. І адразу ўбачыш вынік. Ды яшчэ маральна прыцісні. Скажы: мама, а калі ўсе ўбачаць, што дзеці пайшлі за бацькам, а не за табой? Зразумела? Сунярчнасці трэба распальваць. Чым злейшыя яны будуць адно з другім, тым дабрэй да нас. Засвоіла?

Д а ч к а. Ну і язва! Хітрасці ў цябе на семярых.

С ы н. Трэба ўважліва і сістэматычна слухаць радыё і тэлевізар. Асабліва перадачы для дарослых. Дзіцячыя перадачы на тое і прыдуманы, каб нас трымаць у няведанні, у цемнаце. Цёмнымі і даверлівымі лягчэй камаандаваць.

У калідоры званок.

Д а ч к а. Гэта мама з работы. Ты думаеш — я не магла б так, як ты?

С ы н. Вось і пачынай. Ды стражэй! Чуеш?

Д а ч к а. І паспрабую. А што?

Дачка адчыняе дзверы і ўпускае м а м у.

М а м а. Вось і я. Ну, як вы тут?

Мама аддае сыну кнігу і яшчэ адзін пакуначак — падарункі. Да мамы падыходзіць дачка і строга выстаўляе руку. Не просіць, а патрабуе.

Д а ч к а. Ну! Што?

М а м а. Што — ну? Што — што?

Д а ч к а. Гэта я пытаюся — што? Яму, бачыш, колькі надорана? А мне зноў коўдра! Зноў вітаміны? Зноў глюкоза?

С ы н (*ухваляе спакойна*). Правільна. Верна. Хачу — дзейнічаю.

Д а ч к а. Малыш правільна выбраў. Тата яго болей любіць, чым ты мяне. Я заўважаю. Толькі глядзі, мама! А калі ўсе ўбачаць, што дзеці пайшлі не за табой, а за татам? А?

Сын аж выцягнуў шыю, па-птушынаму схіліў галаву, адным вокам назірае за мамай.

М а м а. Дачушка! Што ты сказала? Як жа ты так? Я ж для цябе...

Д а ч к а. Не трэба меладрам, мама! Ясна? (Сказала і спалохалася.)

М а м а (скрозь слёзы). Ясна... Так ясна, што аж у ва-
чах цёмна.

С ы н. Мама! Слёзы тут не памогуць! Тут трэба экана-
мічныя санкцыі.

М а м а. Але што? Што я вам павінна? Што яшчэ?

С ы н. Што? Гэта ўжо другая гаворка. Гэта мы праду-
маем.

Д а ч к а. Што? Хоць бы тое, што другім. Вуць Нэлі па
імяніны бацькі падарылі цэлы зварынец: поці, зебру, сла-
нёнка і нават кенгуру. Ты сама бачыла па тэлевізары.

М а м а. Што ты раўняешся? Што ты раўняешся? Што,
ты не ведаеш, хто ў яе бацька? Мільянер! Палавіна араб-
скае нафты ў яго. Гадавы даход у яго — восемдзсят два
мільёны! А ў твайго бацькі...

Д а ч к а. А хто вінаваты?

М а м а. У чым?

Д а ч к а. Што ў майго бацькі няма такога даходу?

М а м а. Як гэта хто?

Д а ч к а. Ты!

М а м а. Я? Але чаму?

Д а ч к а. Ты што, не магла выйсці замуж за Нэлінага
бацьку? А Нэлі хай бы дастаўся мой. А?

М а м а. Не магла! Не хацела! Бо яе дзед быў гангстэ-
рам. І нафтавыя ўчасткі яны купілі за бандыцкія грошы.
Яны ўсе, гангстэры, бандыты. У іх рукі і сумленне ў кры-
ві. А ты хочаш, каб...

С ы н. А грошы не пахнуць, як сказаў адзіп...

Д а ч к а. У Нэлі і рукі белыя і сумленне. Яна — не ві-
наватая. Мы за дзядоў не адказваем.

М а м а. Што ж гэта робіцца? Я ўжо нічога не разумею.

С ы н. Мама! Ты дарэмна не слухаеш палітычнага ка-
ментатара.

М а м а. Гэта жорстка. Гэта бесчалавечна. Дзеці...

С ы н. А мы па Бібліі, якую падарыў нам дзядуля.
«Будзем прыгнятаць бедняка-праведніка, не будзе літасці
ўдаве і не пасаромеемся многалетняй сівізны старца».

М а м а. Дык гэта ты... твая навука? Гэта ад цябе ўсё?

С ы н. Ад Бібліі.

М а м а. Ты не зразумеў! Гэта богаадступнікі, паганцыя
людзі гаварылі. Ерэтыкі!

С ы н. Яны сімпатычныя людзі, тыя ерэтыкі, вясёлы
народ. Кожны з іх тройчы смяшыў чалавецтва. Першы

раз народ смяўся, калі ерэтык паведамляў пра сваё вялікае адкрыццё і выпаходства. Другі раз народ весяліўся, калі яго за гэта адкрыццё інквізітары публічна смажылі на кастры. І трэці раз весяліцца прагрэсіўнае чалавецтва, святкуючы чатырохсотгадовы юбілей ерэтыка. Аказваецца — ён быў вялікі, а яго падсмажылі. Каб не ерэтык Галілей, Зямля паша да гэтага часу стаяла б на трох кітах. Не было б Магелана — не было б Амерыкі. І Саветы не запусцілі б Гагарына. Не, усё гэта было б, але са спазненнем на пару стагоддзяў.

Мама. Божа мой, божа мой! Што ў яго ў галаве? Пакладзі Біблію. Табе рапа яе знаць. Ты яшчэ горкае дзіця. Кашмар! Што за дзеці? Ну і дзеці!

Мама пайшла на кухню.

Сын. «Дети грешников бывают дети отвратительные и общаются с печестивыми...»

Дачка. Я так не магу. Ведаеш, малыш, гэта ўжо цераз сілу. І праўда — жорстка мы з мамай. Другі раз я так болей не буду. Мне шкада яе... Пакрыўдзілі мы яе...

Сын (*прытуліў сястру*). Значыць, ты яшчэ... У наш суровы век ты... Западта ты далікатнае стварэнне. Ну што ж, і такія таксама патрэбны. Будзь такая, якая ты ёсць — мяккая, добрая, як папрок грубым людзям. Ты даруй мне за гэты эксперымент. Я праверыў, як можна выкарыстаць зайздрасць. Далікатная, ласкавая душа становіцца жорсткай... Сумеў.

Дачка. Гэта я сама.

Сын. Я так і рабіў, каб ты думала, нібы ты сама...

У нярэдняй зноў раздаецца званок. Дачка адчыняе дзверы, упускае тату і вяртаецца.

Дачка (*паведамляе*). Тата.

Уваходзіць тата. Хмуры.

Сын (*патрабавальна*). Ну? Што?

Тата. Што — ну? Што — што?

Сын. Гэта я пытаюся: што — што?

Тата. Ты мяне проста абабраў. Мой бюджэт проста не вытрымлівае. Я не маю за што купіць прыстойных цыгарэт. Вымушапы курыць нейкую дрэнь і прыкідвацца...

Сын. ...дэмакратам. А можна зусім кінуць курыць. Калі верыць літаратуры (*жэст на стэлажы*), нікацін вельмі шкодна. Нібыта рак...

Т а т а. Ты ведаеш, сын? Ты горш за пікаціп, больш шкодны.

С ы н. Гэта як зразумець? Ты быццам незадаволены?

Т а т а. Так. Я незадаволены!

С ы н. Тваё шчасце, што ты жывеш не пры цэзару Нероне.

Т а т а. А то што?

С ы н. На, пачытай, што піша Светоній: «Адзін рымлянін, педагог, быў асуджаны на цяжкае накаранне за тое, што ў яго пастаянна незадаволены выраз твару».

Т а т а. Трапю! Нахапаўся з кніжак... Не, трэба за цябе ўзяцца. Ну і дзеці! Ох і дзеці!..

Т а т а выходзіць у свой кабінет.

С ы н. Ты чуеш? Зноў дзеці. Ну, не! Сапраўды трэба за іх узяцца. Распусціліся.

Д а ч к а. Ты, брацік, перасольваеш.

Званок. Д а ч к а бяжыць і хутка вяртаецца.

Тэлеграма. Ад дзядулі! Едзе! Мама! Тата!

С ы н. Стоп! Дурніца! Чаго смяшашся! Пакажы. Тут карысная інфармацыя. Мы павінны яе скарыстаць. А ўсё-такі малайчына наш дзядуля. Чулая душа! Адгукнуўся. Ты яшчэ не ведаеш, што ўсе беды на свеце — ад недахопу інфармацыі. Людзі траплялі ў недарэчнае ці смешнае становішча — ад недахопу інфармацыі. Вось гэта тэлеграма дасць нам дадатковую інфармацыю — ці магчыма ў прыцыпе ўзаемаразуменне паміж татам і мамай на базе павягі да продкаў.

Д а ч к а. Во смеху будзе!

С ы н. Ненадоўга. На час візіту. А там...

Сын падыходзіць да магнітафона, падбірае ленту.

Мы зараз такі заліхвацкі танец ім падбярор, што ахнеш. Помніш, у нас гастралюваў рускі ансамбль? Я запісаў на магнітафон адзін іх танец. Кліч!

Д а ч к а. Тата! Мама! Мама! Тата! Сюды! Хутчэй!

С ы н. Палу-у-ндра!!!

З розных дзвярэй прыбягаюць т а т а і м а м а.

Т а т а. Што такое?!

М а м а. Што здарылася?! Чаго вы гвалт узнялі?

С ы н. Зараз будзе выступаць ансамбль народнага тапца. Мама!

Д а ч к а. Танцуй!

Мама. Што за дурасці? Чаму — танцуй!

Сын. Тэлеграма. Ад дзядулі.

Мама. Тым больш. Можа, дзядуля захварэў, можа, бабка памерла. А я буду танцаваць? Што за манеры?

Сын (*разгарнуў тэлеграму*). Ніхто не захварэў, ніхто не памёр. Танцуй! Усе рады! Усе лікуюць!

Дачка. Мама! Танцуй! Ніхто не памёр! Ніхто не захварэў! Усе рады! Усе лікуюць!

Сын (*запускае праігрывацель і паднявае*). А дзядуля, дзядуля! Каго любіш? Бабулю...

Мама неахвотна пачынае танцаваць.

Дачка (*прытанцоўваючы*). Тата! А ты?

Сын. Чаго стаіш? Ану, давай!

Тата (*усміхаецца*). Яшчэ чаго не хапала...

Сын (*строга, крычыць*). Тата! Гэта прыпцыпова! Як ты радуешся дзеду, так я буду радавацца табе! Ісус, сын Сірахаў, сказаў: «Почитаючий отца будет иметь радость от детей своих и в день молитвы услышан будет». Перад тым як адмовіцца, падумай, тата. Мой дзядуля можа табе дапамагчы, але можа і пашкодзіць. Ён друг твайго генеральнага дырэктара, папа.

Дачка танцуе з мамай і ўважліва, насцярожана пазірае за псіхалагічным паядынкам паміж бацькам і сынам. Гэту насцярожанасць дачкі заўважыў бацька. Ён усміхнуўся і неахвотна пачынае танцаваць.

Дачка (*заапладзіравала*). Бра-а-ва! Малыш! Ты геній! Ты — Цэзар!!!

Малы падкруціў рэгулятар радыёлы. Магутна іграе аркестр. Тата набычыўся і рушыў да лесачак, на якіх сядзіць сын. Здаецца, бацька зараз сцягне малога за нагу, растопча, расшкматае. Аж не! Ён з такою злосцю... пачаў танец. Павольна, з разваротам. У танец падключаюцца сын і дачка. А яны ўжо зусім па-сучаснаму, па-мадэрнаму. Ну і танец! Ай ды танец! Сын напявае нешта такое: «А бабуля з дзядуляй!..» Усе танцуюць ужо з поўнай душэўнай аддачай. Дачка падміргнула браціку, паказваючы на тату і маму, якія вытанцоўваюць адно перад адным. Малы пасцярожыўся. Пават спалохаўся.

Сын (*сястры*). Усё гэта скарацечна.

Дачка (*шчыра радуецца*). Я-ак хо-ра-ша!!!

І раптам ён тыграм кінуўся на сястрычку. З дзікім крыкам. З гікам! Пакаціліся на падлозе. Шкуматы ляцяць. Тата і мама спыняюцца. Яны шакіраваны. Яны нічога не разумеюць. Кідаюцца разнімаць малых. Расцягваюць за ногі ў розныя куткі. Тата — сына, мама — дачку.

М а м а. Што такос? Што такос? Вы звар'яцелі?

Т а т а. Што такос, сын? Што здарылася?

Д а ч к а. Гэта ён! Гэта ён!

С ы н. Я? Гэта ўсё ты! Гэта яна!

Дзеці, пераміргнуўшыся, зноў парываюцца адно да другога, але тата і мама адціскаюць іх у процілеглыя куткі.

Д а ч к а. Што я табе зрабіла? Што? Што?

М а м а. Што яна зрабіла?

Т а т а. Што яна зрабіла?

С ы н. Іменна — што яна мне зрабіла? Нічога! І яшчэ хваліцца. А павінна ж яна мне хоць што-небудзь зрабіць? Як малодшаму брату. (*Кідаецца да сястры.*)
Павінна ці не?..

Тата і мама стрымліваюць дзяцей.

Д а ч к а. Я нічога табе не павінна! Нічога, нічога, нічога!

М а м а. Дачушка, ён не вінаваты. Гэта ўсё ён! (*Паказвае на тату.*) Яго выхаванне! Яго навучка! Гэта ж разбой! Хуліганства!

Тата адпускае сына і паварочваецца да мамы.

Т а т а. Гэта ўжо чорт ведае што! Яна мяне вінаваціць. У чым? (*Скрозь зубы, са злосцю.*) У чым я вінаваты?!

М а м а. А хто? Хто вінаваты, што ён расце бандытам? Ты яго вучыш.

Т а т а. Чаму я яго вучыў? Хіба я во цяпер чаму-небудзь вучыў яго? Гэта ж ён вучыў мяне... падвучыў тацаваць з табой.

М а м а. Во-во! Ты і танцуеш пад яго дудку. Ён яшчэ падвучыць цябе задушыць каго-небудзь.

Т а т а. Я зраблю гэта зараз без яго навукі!

Тата і мама ідуць на збліжэнне, на тарап. Але пільныя дзеткі не дапускаюць вялікага канфлікту. Яны — у плач. Равучы, яны расцягваюць бацькоў у процілеглыя куткі так, як толькі што бацькі рабілі з дзецьмі.

Д а ч к а. Та-а-а-та-а!

С ы н. Ма-а-а-ма-а!

Дзеці расцягваюць бацькоў.

Д а ч к а. Ма-а-а-ма-а!

С ы н. Та-а-а-та-а!

Д а ч к а (*гэтак жа, як брат*). Ма-а-а-ма-а!

Т а т а (*крычыць*). Ці-і-х-а!

І пастунае мёртвая цішыня.

Паўза.

Ніяк не адсапуца.

Сын. Ну, што? Уціхамірыліся? *(Сястры.)* А ты прарочыла прымірэнне! *(Бацькам.)* Вы ўжо забылі пра тэлеграму ад дзядулі. Ці вам гэта ўжо не цікава?

Мама. Ну, што там? Чытай!

Сын *(чытае тэлеграму)*. «Сустрадайце сёння сем трыццаць вечара». *(Глянуў на гадзіннік.)* Праваронілі!

Усе глядзяць на свае гадзіннікі.

Дачка. А цяпер дзядуля выйшаў з самалёта і глядзіць паўкруга, шукае каго-небудзь з нас... А нас няма...

Сын. Ад нас патрабуюць навагі да бацькоў...

Мама. Чаго ж мы стаім! Трэба ж нешта рабіць.

Сын. Сустрадаць трэба, мама.

Мама. Я ж і кажу. Ён, як заўсёды, будзе цягнуць якія-небудзь кошыкі з ласункамі, прысмакамі. Бабуля панакуе ўсяго. Сыноч! Дачушка! Можна, вы пайшлі б яму насустрач? А я на кухні прыгатавала б...

Сын. Тата! Ты чуеш? Мама просіць цябе сустраць дзеда.

Тата. Яна гэтага не сказала.

Сын. Яна не сказала, але надумала.

Тата. Ты чытаеш чужыя думкі?

Сын. Толькі ў мамы і таты. Тата, ты — джэнтльмен. У дзеда чамаданы...

Мама. І як заўсёды, ён прынясе што-небудзь...

Сын. Тата! Мама сказала, што дзед будзе частаваць цябе, як заўсёды, арыгінальнай закускай.

Тата *(пачынае злаваць)*. Не лічы мяне за дурня, сын! Я ўсё чую.

Сын. Тата, ты чуеш, але не разумеш. Між вамі няма ўзаемаразумення. І я перакладаю вам. Вы — іназемцы.

Дачка. Хопіць, брацік! Давай мы пойдзем і сустрачым.

Мама. Дачушка! Ты лепей збегай і куні хлеба.

Дачка. Збегаю.

Дачка бярэ ў мамы грошы і выходзіць.

Сын. І толькі? Не! Сустрадаць дзеда толькі хлебам? Нельга! Не адзіным хлебам жыве дзядуля. Яму абавязкова падавай каньяк ці віскі.

Мама. Праўда, сыноч. Але ў мяне ні сантыма сёння.

Сын. Тата! Мама сказала, што каньяк ты куніш.

Т а т а. Ізноў сказала? У мяне таксама... *(паказвае на парожні партманет)* зусім пуста.

С ы н. Тата, у гэтага ліванца ты можаш узяць у крэдыт.

Т а т а. Яшчэ што прыдумаі. Каб я ды ў крэдыт?

С ы н. Для дзядулі!!! Не забывай — ён друг... чый?

Т а т а. Пават для дзеда. Зразумей, я не магу сваю рэпутацыю...

С ы н *(пагадліва)*. Банкруты!.. Дажыліся. Што ж? Я павінен нааўцяць вашы фінансы? А? Так і быць... Сёння я вас выручу, але... з умовай. Працэнты самыя высокія. Палітычныя патрабаванні таксама будуць. *(Адчыняе сваю капілку-шкатулку і выдае маме грошы.)* «Піры устраивают для удовольствия, и вино веселит жизнь; а за все отвечает серебро». Вернеш гэта і яшчэ два луідоры ў дадатак. Працэнты.

М а м а. А чаму ты мне іх даеш?

С ы н. Не хочаш плаціць працэнты? Мама, не хвалюйся, тата зараз пойдзе ў магазін па каньяк. Ідзі на кухню, гатуй закуску.

Т а т а. Табе, сын, не здаецца, што ты незаконна заханіў усю ўладу... у доме?

С ы н. Гэта для спробы. *(Мякка.)* Тата, я, вядома, мог бы і сам купіць каньяк. Але што падумаюць суседзі? І наогул — ці прыстойна мне ў маім узросце купляць спіртное? Мая рэпутацыя павінна быць бездакорнай, калі я выбраў сабе... гэта... туды... шлях. А калі ты купляеш каньяк — твая рэпутацыя ніколькі не пагаршаецца. Наадварот, ты гэтым дэманструеш свае ўдачы... ускосна. Хіба не праўда?

Т а т а. Так. Твая праўда ў мяне ўжо ў пячошках.

Т а т а ўзяў грошы і выйшаў.
Вяртаецца з хлебам д а ч к а.

М а м а. І ў каго ты ўдаўся, такі мудрэц?

С ы н. Мама! На тваім месцы я абавязкова абцяў бы і пацалаваў тату. За каньяк. І ты гэта зробіш. Сястрычка! Будзеш сведкай.

Д а ч к а *(запыхайшыся)*. Дзядуля прыйшоў?

С ы н. Пакуль не. Ён павольна набліжаецца да нас — да прагрэсу. Павольна таму, што ён — слабаразвіты.

М а м а. А што, калі вы паедзеце з дзедам на ферму? А?

Д а ч к а. Ой, здрава! Малыш! Праўда — здрава?

Сын. Што здрава? Не спяшайся. (Маме.) Як — па ферму? На дзень, на два?

Мама. Не. І вучыцца там. Можка, на год, можка — на два.

Сын. Сястра! А ты ўважліва слухай! Не калупайся.

Мама. Там настаянна свежае наветра.

Сын. Ізноў свежае наветра.

Мама. Там новыя знаёмыя. Там лес, луг, рэчка. І потым — там уволю свежых ягад, яблык, груш, гурочкаў і морквы.

Сын. Раскоша! Якія перспектывы! Якая светлая будучыня! Гэтак агітаваць нават мой любімы палітычны каментатар не ўмее. (Да сястры.) Ну, а што скажаш ты? Пярэчыць будзеш? Смялей! Смялей!

Дачка (нясмела). Але, мамуля... Наш дзедка і наша бабка — старэнькія ўжо. Ім цяжка будзе з намі. Яны не пагодзяцца.

Сын. Малайчына, сястра! Ты развіваешся! Ты нават мысліш!

Мама. І дзед і баба рады будуць. Ім весялей будзе з вамі.

Сын. Ну, вядома, калі я настараюся, ім будзе весела да слёз.

Мама. Я б на вашым месцы... я паехала б.

Сын. Пакінуць цябе і тату? Без мяне вы... «Без царя перадеретесь» — як любіў гаварыць у тэлевізары адзіп рускі купец.

Мама. Ubачыце, як другія людзі жывуць... Шырэй кругагляд...

Сын. Мама, у мяне і без таго кругагляд шырокі. Дзякуючы яму — тэлевізару. Ён усё наказвае: і як сеюць, і як жнуць, і як раджаюць, і як забіваюць, і як паміраюць; як любяць і як ненавідзяць, як уцякаюць і як даганяюць; як моляцца і як клянуць. І ўсё папраўдзе. Нават споднікі наказваюць і так і навыварат. А ў дзеда тэлевізара няма. Як жа я астануся без палітычнага каментатара? А ён без мяне? Гэта ж ён мяне такім зрабіў. Ён — мае вочы і вушы. Дзякуючы яму ўся планета ў мяне во дзе — на далоні.

Дачка. Праўда, мама, без яго наш малыш зачакне.

Мама. Вы мала ведаеце свайго дзеда. Наш дзед — жывая легенда. У яго такая багатая біяграфія. А табе, сын, вельмі карысна было б пасябраваць з дзедам. Для твайёй кар'еры... Ён так многа ведае...

Дачка (здзівілася). Больш за нашага малыша?

Сын. Да яго дыктатары тайпа прысылаюць паслоў за парадай.

Званок у прыхожай.

Мама. Няўжо дзед?

Дачка. Пазнаю! Гэта — дзядуля. Мама! Ідзі сустрэдай!

Мама прыхарошваецца, папраўляе прычоску, фартух, нават бровы.

Сын. Гэта ж не кавалер, а дзед! Чуеш, мама! Калі хочаш, каб ён не крыўдзіўся за тое, што мы не сустрэкалі, ты зрабі так: адчыні дзверы і схавайся. А як толькі ён па парог, ты кідайся яму на шыю і лямантуй: «Тата! Мілы!» Тут і мы падаснем — унучка і ўнук. Трэба агарошыць яго нашай радасцю, нашай ласкай!

Мама ідзе да дзвярэй і робіць усё так, як навучыў яе сын. Але, на жаль, мама кінулася на шыю не дзеду. З магазіна вярнуўся тата з бутэляй капьяку. Першыя заўважылі памылку дачка і сын, але было позна. Мама з лямантам: «Тата, мілы!» — павісла на шыі ў мужа.

Дачка. Мама, ой...

Тата (*ад нечаканасці пачаў заікацца*). Т-ты што? А-а-шалела?

Мама скапфузілася.

Сын. Я сказаў — я зрабіў. Маё слова — закон.

Дачка пацалавала браціка.

Тата. Зноў твае штучкі?

Дачка. Мы думалі — дзядуля...

Сын. Гэта памылка. Ты, тата, хіба ніколі не памыляўся?

Дачка. Я хоць раз убачыла, як мама абдымае тату. Няўжо табе не ўпадабалася, тата?

Сын. А табе, мама?

Дзверы былі расчынены. Дзед увайшоў і спыніўся на парозе. Ніяк не адсапецца. Цераз плячо вісяць на лямцы спераду певялічкая сумка, а ззаду — мініяцюрны чамадан. Падняўшыся на трэці паверх, ён хапае паветра, як рыбіна на пяску. Яго ніхто не заўважае.

Дачка. Няўжо яны ніколі не абдымаліся?

Дзед. Было і такое, калі вас не было.

Дачка (*шчыра ўзрадавалася*). Дзядуля!

Дзед. Ну, што вы аслупянелі? Аслабаніце! Я стары і слабы.

Сын. Ну, я ж казаў — слабаразвіты.

Д а ч к а. Нядобра гэтак пра дзядулю!

Сястра штурхнула брата над бок. Той бяжыць да дзеда і здымае з пляча чамаданчык і сумку.

Д з е д. Ну, цалуйце мяне, кусайце! Кусайце!

Вітаюцца, цалуюцца, абдымаюцца: шчыра, радасна. Асабліва ласкавыя і няпчотныя ўнук і ўнучка.

С ы н. Дзякуй табе, дзядуля!

Д з е д. А што здарылася?

С ы н. Разбірайся сам. Папазірай. (*Уголос.*) Дзед, а чаму ты лысы?!

Д з е д. Абрыва валасам пад капелюшом, яны і перасяліліся з галавы ў бараду. На свабоду. Волю пават волас любіць.

С ы н. Брава! Брава вольналюбівым валасам!

М а м а. Тата! Можна, памыешся з дарогі, ды будзем абедаць?

Д з е д. Можна і паабедаць.

У н у ч к а прыносіць чысты ручнік.
М а м а ідзе на кухню.

Д а ч к а. Дзядуля! Вось табе чысты ручнічок.

Д з е д. Вах-вах-вах! Колькі самалётаў! Гэта ўсе твае? Ды яны ж, відаць, і дарагія. Праўда? Колькі каштуе гэты самалёт?

С ы н. Спытай у таты. Тут палавіна татавага заробку ляснула.

Д з е д (*сур'ёзна*). Ну і дурні! Хіба можна столькі траціць?

С ы н. Не толькі мы, не адны мы столькі трацім.

Д з е д. Я і кажу: неразумна так траціць грошы.

С ы н. Смела, дзядуля! Западта смела ты ў мой адрас.

У н у ч к а павяла дзеда мыцца.

Т а т а. Ты хоць з дзедам будзь далікатнейшы. Не хамі.

С ы н. Хочаш ці не хочаш, а трэба. А то як паедзем туды, дык дзед усё прыпомніць.

Т а т а. Куды паедзеш? Хто паедзе?

С ы н. Відаць, і я, і мая сястрычка будзем жыць у дзеда.

Т а т а. Жы-ыць?

С ы н. І вучыцца.

Т а т а. Што за навіна?

С ы н. Мама так сказала.

Т а т а. Можна, пагасціць, можна, пакапікулы?

Сын. Не. Жыць, вучыцца і дыхаць свежым наветрам. Есці свежыя яблыкі, капусту, моркву, ніць сырадой! Весяліць дзядулю і бабулю.

Тата. Ну, ты кінь... Я цябе ведаю... Не мялі глухства.

Сын (*кліча*). Сястрычка!

Прыбгае сястрычка.

Што нам мама сказала? Куды нам трэба ехаць?

Дачка. Да дзедкі і бабкі. На ферму.

Тата. Нагасціць? На кашікулы?

Дачка. Не. Жыць, вучыцца і дыхаць свежым наветрам. Есці моркву, ніць малако і...

Сын (*надказвае*). Весяліць дзеда...

Дачка. Так, і весяліць да слёз дзеда і бабуку.

Сын. А ты што, супроць такой эміграцыі? Тата!

Тата. Так-так-так... Вось яно як!!!

Сын. Тата, не бядуй. Не гарачыся. Я таксама не забываю пра свае інтарэсы. Мы з сястрычкай можам аб'явіць сядзячую забастоўку.

Уваходзіць мама. Накрывае стол. Ставіць посуд.

Мама. Дачушка! Памагай!

Сын. Мама! Ты павінна пагаварыць з дзядулем пра татавы справы.

Мама. Я нікому нічога не павінна. (*З пагрозай.*) Але пагаварыць магу. Магу і пагаварыць. Давядзецца!..

Сын. Дзядуля павінен нашаму тату...

Мама. Наш дзядуля нікому не павінен. Усе павінны яму...

Сын. Але тату трэба...

Мама. Ах, тату трэба? Тату твайму шмат чаго трэба...

Тата. Малы! Не прасі, не старайся. Мы самі як-небудзь...

Паўза.

Мама і дачка прыносяць з кухні абед, ставяць на стол. Тата хмуры. Сын назірае за бацькам.

Сын (*уздыхнуўшы*). Раз'яднаў, пасварыў. А вось як іх цяпер згуртаваць, з'яднаць? На чым? Гэта цяжэй... Але пастараюся. Згуртуюцца.

Прыходзіць дзед.

Дзед. Што гэта такое ў вас творыцца?

Мама. Дзе?

Дзед. У горадзе, на вуліцы, перад муніцыпалітэтам.

Мама. А што там такое?

Дзед. Нейкая вар'яцкая дэманстрацыя. Сабралася арава патлатых і барадатых хлюстоў, а з імі амаль голыя шлюхі. Топчуцца на вуліцы з такімі плакатамі, што сорамна не толькі глядзець... нават не ведаю, як і расказаць такое. І гарманяць на ўсю глотку, да хрыпаты: «Свабоду сексу! Сексу волю!» Што яны, звар'яцелі?

Мама. А-а, гэта ўжо трэці дзень. Цэнзура забараніла адзіні шведскі фільм, вось яны і пачалі. А фільм такі... пра гэта самае... *(Нешта шэпча дзеду, каб дзеці не пачулі.)*

Дзед. А-а... Во цяпер я зразумеў і плакат: вялікія пожніцы абразаюць патлатаму... ну... тое...

Тата. Што надтачыць трэба. *(Смяецца.)*

Дзед. Несур'ёзная пайшла моладзь. Нібы другіх праблем няма.

Сын. Э-э, не! Ёсць і сур'ёзная моладзь! Пабачыў бы ты, дзед, як у мінулы чацвер мы сустрэкалі спецыяльнага візіцэра ад прэзідэнта адной з вялікіх дзяржаў!

Дзед. Ну і што?

Сын. Яму будзе што пісаць у мемуарах! Запомніць ён вайну ва В'етнаме. Мы супраць яе.

Дзед. Хто гэта — мы?

Сын. Заўтрашнія салдаты. А вясною? Калі ўзбунтаваліся студэнты універсітэта? А да іх далучыліся тры тысячы рабочых, а потым матрасня. Якія прамовы! Які запал! Які палёт думкі! Колькі агню, задору, рэвалюцыйнага энтузіязму! Не хапала толькі правадыра і пазітыўных лозунгаў. Каб нехта павёў іх, а лозунгі такія, каб за іх па смерць можна ісці. Старыя заповедзі нікога не краіваюць: «Не забі», «Не ўкрадзі», «Не пажадай жонкі бліжняга». За імі ніхто не пойдзе. Трэба новыя. Ленін чаму выйграў рэвалюцыю ў Расіі? Даў самыя пякучыя і пазітыўныя лозунгі: «Мір народам! Зямля сялянам! Заводы рабочым! Улада Саветам!»

Дзед *(здзіўлены)*. Ты што... ты сам дадумаўся да гэтага?

Сын. Ці сам да ўсяго дадумаешся? Нешта ж і людзі навішны падказаць. А вы кажаце — несур'ёзная моладзь. Сур'ёзней мне ўжо і нельга быць.

Мама. Прашу за стол. Будзем абедаць.

Сын. За круглы стол! На перагаворы аб ліквідацыі атамнай бомбы. *(Ставіць на стол бутэльку каньяку.)*

М а м а. Памаўчы хоць за абедам.

Д а ч к а. А паліваць будзе дзядуля. Ён самы старэйшы тут.

Д з е д. Праўда, самы стары. Эх, каб вы зналі, як мне хочацца стаць такім во, як гэты шніггалет!..

С ы н. Во дзіва! Стрэчныя жадашні. А чаму, дзядуля?

Д з е д. Каб во гэтак падбрыкваць, як ты. (*Паспрабаваў скакаць на адной назе.*) Каб пачаць усё спачатку...

С ы н. Па-новаму? Першы раз — усё не так?

Д з е д. Не ўсё так.

С ы н. А што было так? Пешта ж было і такое, пра што цяпер прыемна другім расказаць?

Д з е д. О-о! Яшчэ колькі было! У маладосці я рызыканцік быў! Любіў паказываць первы.

Д а ч к а. Каму?

Д з е д. І сабе, і бабцы, і розным другім...

С ы н. Сабе і бабцы — гэта і мы ўмеем. А вось як розным другім — гэта ты раскажы, дзядуля.

Д з е д. Хе-хе... Калі я быў грэкам...

С ы н. Ты і грэкам быў?

Д з е д. Ах... Кім я не быў! І туркам быў...

С ы н. І туркам?

Д з е д. І іспанцам, і пават армянінам.

С ы н (*у захапленні*). Дзед! Ды ты адзіш...

Д а ч к а (*перапыняе*). Не перашкаджай. Ну, дзядуля! Калі ты быў грэкам...

Д з е д. Калі я быў грэкам, я паехаў у Лондан. Я паліў. Накупляў там усялякай зброі: вінтовак, кулямётаў, патронаў. І прывёз у Грэцыю. А там мяне чакаў другі параход. Перагрузілі зброю на гэты параход, і яна наплыла... Куды? У Саудаўскую Аравію. А там арабы гэтай англійскай зброяй выганялі са сваёй зямлі... каго? Англійчан. Так я памагаў арабам здабываць свабоду. Каму толькі я не памагаў? Ты думаеш — лёгка мне было вазіць гэту зброю? Фух! Кожную хвіліну мяне маглі за каўнер і на перакладзіну. Хто? Ці тыя, што прадавалі, ці тыя, што куплялі. А калі эфіопы ваявалі супроць Мусаліні, я таксама не драмаў. У Іспанію я прывозіў такіх турыстаў, што Франко і цяпер яшчэ чухаецца. У маладосці я быў адважны. Я быў ваяўнічы. За свабоду, за незалежнасць! За незалежнасць нават ад бабкі. Ха-ха!

С ы н. Ну, многа ты на гэтай справе зарабіў? На свабодзе і незалежнасці? Прызнайся, дзядуля.

Дзед. Многа ці не многа, а... мне хопіць. А калі памру — і табе яшчэ добры кавалак завяшчаю.

Сын. Ты, дзед, не транжыр маіх грошай, каб болей асталася. Мне снатрэбляцца яшчэ на прадвыбарную барацьбу.

Дзед. Ого-го! Які ты дзялок!

Сын. Калі хочаш, каб твой унук праславіўся сам і цябе праславіў...

Дзед. Якім гэта спосабам?

Сын. Стану вялікім палітыкам.

Дзед. У маленькай краіне вялікім палітыкам?

Сын. Цяпер маленькія краіны могуць такое натварыць, што і вялікія не рассёрбаюць. Доказаў шукаць не трэба.

Дзед. Та-ак... Шкада, што я стары... Мы б з табой... Во як яно: азірнаўца не паспеў, як пехта за бараду і цягне туды, у пясочак. А ў цябе ўсё наперадзе! І пакуль што аніякіх клопатаў. Зайдрошчу!.. Ах, ах, ах!..

Сын. Як гэта аніякіх клопатаў? Гэта ў цябе ўжо ніякіх клопатаў — ты на пепсіі. А ў мяне... Дзядуля! Ваша пакаленне, дзякуй вам, адваявала нам незалежнасць ад англічан. Палітычную. А эканамічнае ярмо мы з сястрычкай яшчэ доўга будзем адчуваць. І яшчэ праблема. Вы прыдумалі атамную і вадародную бомбы. І пакідаеце іх нам. А што нам з імі рабіць? Гідка з'есці і шкода кінуць. Гэта — не клопат? Вы пойдзеце. А ў мяне ўся планета на маіх плячах. Уся будучыня!

Дзед. Э-э, куды цябе панесла!.. Замахнуўся...

Дзед разлівае ў чаркі капьяк.

А табе, упучак?

Сын. Я кінуў піць.

Дзед (*жартуе, здзіўляецца*). Зусім? Чаму-у?

Сын (*сур'ёзна*). Я рашыў падацца ў вялікую палітыку. А там цяпер рэдка сустракаюцца цвярозыя палітыкі. Хачу быць рэдкасным палітыкам.

Дзед. Ух ты!

Сын. Дзікія, свабодныя плямёны Далёкай Поўначы, на Палінезійскіх астравах, амерыканскія індзейцы, негры Афрыкі падпалі пад іга калапізатараў таму, што не раскусілі свочасова шкоды алкаголю. Я хачу быць свабодным. Не спакушай, дзед!

Дачка (*хваліцца*). Ён у нас усё ведае! Ён такі!

Дзед. Дык за што мы вып'ем?

Д а ч к а (радасна). За дзядулю!

С ы н. За наш род! За на-род! Канші і мне.

Д з е д. То-та ж. (Каннуў са свае чаркі.) Ну, а я за вас.

Усе стукаюць донцамі чарак аб стол і п'юць.

Д а ч к а. Як хораша! Як усё хораша.

Тэлефонны званок. Але да тэлефона ніхто не падыходзіць. Званок настойліва паўтараецца.

С ы н (праглынуўшы). Мама, гэта, відаць, цябе твой нявопытны студэнт...

М а м а (яе нібы ўджаліла, але яна стрымалася). Падыдзі, табе бліжэй. Калі мяне, скажы — няма дома.

С ы н. Старо! Гэта было ў некалькіх фільмах. (Ідзе да тэлефона, здымае трубку.) Вас слухаюць. Так. Правільна. Не, памыліліся. Не дачка, а сын... Што-што? А ветлівей вы не можаце? Паслухайце... Вы — хам! Вам трэба браць урокі ветлівасці. Можаце ў мяне, бясплатна. А мне ўсё роўна — хто вы. Усё роўна! А вы ведаеце, з кім вы гаворыце? Кім я буду праз сем-восем гадоў. Добра. Перадам. (Кладзе трубку.) Перадаю. Тата! Я толькі што гаварыў з тваім шэфам. Ён — хам!

Т а т а. З шэфам?

Д з е д. З шэфам?!

Т а т а. Што ты парабіў! Што парабіў?!

С ы н. А чаго ты так спалохаўся? Ён мне пахаміў — я яму. Квіты. Баланс.

Т а т а. Ты знаеш, што ён можа са мной зрабіць?

С ы н. Што? Хто ён табе? Гаспадзін? Хто ты яму? Раб?

Т а т а. Так! Раб! Гаспадзін! У яго ўся ўлада! Нада мной.

С ы н. А над ім ёсць улада?

Т а т а. Там, за акіяпам!

С ы н. Дык чаго ты так спалохаўся? Ты, тата, пагарджаеш вопытам мінулага, не вывучаеш яго. (Паказвае на кніжныя паліцы.) А тут ёсць парады на ўсе выпадкі. Во.. (Дастае з паліцы кнігу.) І пра твайго гаспадзіна. (Чытае.) «Усякі, хто лічыць сябе гаспадзінам другіх, сам раб. Калі ён і не заўсёды ў сапраўднасці такі, то ў яго ўсё-такі рабская душа, і перад першым стрэчным, больш моцным, больш дужым, ён будзе гюсна поўзаць». Старых філосафаў чытаць карысна. На! А то я магу зараз названіць за акіяні і так распісаць твайго шэфа, што...

Т а т а. Хто ты такі? Хто цябе слухаць стане?

Сын. Я — хто? Я — кандидат у прэзідэнты! Я — заўтрашні дзень нашай рэспублікі! Я табе зараз прадаманструю, хто я.

Сын падыходзіць да тэлефона, здымае трубку.

Алё! Злучыце мяне...

Тата падбягае да сына, вырывае ў яго тэлефонную трубку.

Тата. Ты звар'яцеў! Ты ж — ніхто! Ты — нуль! Ты разумеш, хто ты?

Сын. Я — сын твоей! Сын, які хоча вызваліць бацьку ад рабства!

Тата. Не лезь куды не трэба! Я цябе не прасіў! Богам прашу — дай ты мне спакой.

Сын. Значыць, табе падабаецца рабства, залежнасць, прыгнечанасць, падначаленасць? Так?

Тата. Не! Не так! Але гэтага не пераменіш! Так было і так будзе!

Сын. Не, не будзе! Для гэтага табе трэба толькі стаць бацькам прэзідэнта. І ты ім станеш!

Дзед. А ён не дураць! Адкуль у цябе гэта?

Сын. У мяне за плячыма вопыт, шматвяковы вопыт. *(Распасцірае рукі на кніжны стэлаж.)* Я вельмі стары, дзед! Толькі барада не расце.

Дзед. Давайце вып'ем. З яго нешта выйдзе...

Дзед налівае ў чаркі каньяк.

Дачка *(наіграна радасна)*. Як добра! Калі ўсім хораша? Праўда, хораша?

Усе выпіваюць і пачынаюць закусваць.

Сын. Ты — як англійскі палітык. Запяў пост прэм'ер-міністра і адчуў сябе так добра, так лагодна! Яму здаецца, што і ўсім так добра. А ў гэты час — дэвальвацыя фунта.

Мама. Ты нікому слова ўставіць не даеш.

Сын *(да таты)*. А ты што скажаш?

Тата. Перастань! Балбатун! Нядобра гэтак!

Сын *(дзеда)*. Дзед, а...

Дзед. Не хвалю, не хвалю.

Дачка. І я. І я не хвалю.

Сын. Проста дзіва! Першы раз так аднадушна...

Тата. Ну, хопіць! Бяры еш!

Сын. Не хачу.

Мама. Накладвай у рот! Жуй! Глытай!

Сын. Няма анетыту!

Д з е д. Еш, табе кажуць!

М а м а. Еш!

Мама паніхала сыну поўны рот ежы.

Жуй! А не, дык пайшоў вон!

Д а ч к а. Перастань, малыш! Ну, праўда ж, можна на-харошаму. Давайце яшчэ палём. Дарослыя пяхай вы-п'юць... *(Палівае каньяк у чаркі.)* Дзядуля, пу?

Малы моўчкі ўзяў поўную чарку і выпіў да дна.

М а м а. Сыноч! Ты звар'яцеў!

Сын прагна пакінуўся на закуску.

Д а ч к а. О, цяпер ён будзе маўчаць. Дзядуля! А дзе лепей? У горадзе ці на ферме? Дзе лепей?

Д з е д *(выпіў, крэкнуў)*. Там, дзе нас няма.

Д а ч к а. А дзе нас няма?

Д з е д. Каля бабулькі нас няма.

Д а ч к а. Выходзіць, каля бабулькі лепей?

Д з е д. Выходзіць, там лепей.

М а м а. А я што гаварыла?

С ы н. Не магу маўчаць! Пачынаецца прапаганда. Сто-оп!!!

Д з е д. Э-эк, распусцілі вы яго. Таму і куражыцца. Прыйдзецца забраць яго на ферму. Не-е, там я яго перараблю.

С ы н. Усё жыццё марыў! Назад к Мафусаілу? Мілы дзядуля, смешна! Ты быў грэкам, ты быў армянінам, іспанцам. Але ты ніколі не быў кітайцам. А зараз — выліты... гэты... самы-самы...

М а м а *(успыхнула)*. Гэта ўжо чорт ведае што! Ні кроплі прыстойнасці. Гэта ўжо пахабства.

Т а т а. Ты сапраўды непрыстойна сябе паводзіш.

М а м а *(да таты)*. Гэта ўсё тваё! Гэта твой цынізм. Твая беспардопнасць. Любуйся! Не сорамна перад людзьмі?

Т а т а *(таксама ўспыхнуў)*. У мяне парэшце таксама лонаецца цярыенне!!! *(Да сына.)* Да якога часу цераз цябе я мушу глытаць жаб? Да якога часу ты будзеш ставіць мяне ў дурацкае становішча? Не, дарагі мой, усяму ёсць капец!

С ы н *(спакойна)*. Сястрычка! Ці мне здаецца, што яны мной незадаволены, ці так яно і папраўдзе?

Д а ч к а. Ну, вядома, малыш, усе табой незадаволены.

Сын (*ледзь стрымлівае сябе*). Значыць, мне гэта не здаецца?

Дзед. Ды вам усім трэба зараз жа на свежае наветра. Хоць на паўгадзіны. (*Глянучь на гадзіннік.*)

Сын. На свежае наветра?! Дзядуля! Няўжо і ты?!

Дзед. З яго пешта будзе... нешта з рук вон выдатнае. (*Унуку.*) Быць табе альбо славытым бандытам, альбо... начальнікам вялікай... турмы.

Сын (*смяецца, але смех нейкі ненатуральны*). Не, ні тое, ні другое, дзядуля. Я ўжо ёсць! Я — ёсць! Дзядуля! Я — вундэркінд асобага роду. Магу папулярна. Бываюць вундэркінды — музыканты. Іх многа. Бываюць матэматыкі. Іх таксама пямала. Бываюць паліглоты. А ведаеш, дзед, што такое паліглот?

Дзед. Ну, давай, эрудзіруй!

Сын. Полі-глот — гэта... Полі — многа, глот — глытаць. Многа глытаць. Усяго. Усякай усячыны. Што надсунуць. Што ў рот пакладуць. Прыемна, непрыемна — глытай, глытай, глытай! Усякі фарш і ўсякі фальш!

Дачка. Ну, навошта ты хлусіш, навошта ты падманваеш дзядулю? (*Дзеду.*) Паліглот — гэта чалавек, які ўмее гаварыць на некалькіх мовах.

Дзед (*ідзе на прымірэнне*). Ды гэта, бадай, адно і тое, як і ён тлумачыў.

Мама. Ты чаму хлусіш? Ты чаму старэйшых не наважаеш? Ты мярзотнік! (*Дала сыну ў каршэнь.*) Праўду трэба гаварыць!

Сын (*абураны*). Ах, вам праўды захацелася? Вы на праўдзе засумавалі? Во гэта я і хацеў ад вас пачуць! Зараз я вам выдам праўду!.. (*Хутка падымаецца наверх лесачак.*) Наце вам праўду! Як вам? Кожнаму паасобку ці ўсім адразу? А ты ведаеш, дзядуля, што і мама, і тата не любяць мяне? Мала таго — ненавідзяць! А за што? За сваю хлусню, падман, якія я выпадкова адкрыў. Ты думаеш — лёгка мне, дзядуля, жыць з камком у горле... Калі настаяна ў горле, тут, ні праглынуць яго, ні выплюнуць. Калі родныя бацька і маці не любяць, то які ж бліжні ўзлюбіць? Хіба толькі ты? Дзед? Я паклікаў цябе... (*Да бацькоў.*) Што? Яшчэ хочаце, яшчэ праўды чакаеце? Не боязна? Не-е! Не палохайцеся! Я вам праўды не скажу. І знаеце чаму? А вы мне праўду гаворыце? Адзін аднаму вы праўду гаворыце? Вось ты, тата, маме праўду гаворыш? А дачушцы сваёй? А мне? Чаму ты не скажаш на-

шаму міламу госцію, дзядулю нашаму, што ты цяпер пра яго думаеш?

Т а т а. Шчаня! Як ты смееш?

С ы н. Юпітэр! Злуешся? А я ж нічога яшчэ не сказаў пра твае культурныя сувязі.

Т а т а. Што ты разумеш у культурных сувязях?

С ы н. Пакуль нічога. Не дарос яшчэ. А ты, мама? Плаціш тату такой жа праўдай. А чаму ты дзеду не сказала, што паставіла на стол назаўчаранні вінегрэт? Ты нават нявопытнаму студэнту не гаворыш праўды.

М а м а. Звар'яцець можна! Які цынізм! Бо-о-жухна!

С ы н. Што? Ужо сытыя? Вы ад мяне патрабуеце праўды. А мне ад вас? Нельга? Мне таксама трэба праўда. Мне яна больш патрэбна! Больш, як вам ад мяне! Я — маленькі, і мая хлусня маленькая. А вы вялікія. І ваша хлусня — аграмадная! Для мяне яна аграмадная. Запомніце! Самая вялікая хлусня — гэта хлусня маленькаму чалавеку. І вось я, маленькі чалавечак, пачаў шукаць вялікую праўду. Ісціну! Я суткамі сядзеў каля тэлевізара, каля радыё. Вы спалі, альбо п'яністывалі, альбо выграваліся на курортах, а я пачамі сядзеў на гэтых лесачках. Я перачытаў, мама, болей за цябе і болей за цябе, тата. І я пешта знайшоў. Я палюбіў і тэлевізар. Не, не скрышку гэтую, не хакей, не стральбу, не слюпявыя пацалункі. Я палюбіў палітычнага каментатара ў гэтай скрынцы. Ён мне многае адкрыў. Я цяпер штодня чакаю яго, як сну, як алкаголік віна, як студэнт стыпендыі, як малады хлопц сваю фіфту ў кароткай спадніцы... Вось і цяпер у мяне ўжо смочка пад лыжачкай. Праз дваццаць мінут ён павінен з'явіцца мне... *(Глядзіць на гадзіннік. Механічна тое самае робяць і ўсе астатнія.)* Ну, што? Бачыце, як я чую яго. Я іх ведаю ўсіх, дзядуля. І з «Бі-бі-сі», і з «Голасу Амерыкі», — ватыканскага шапялявага старога, і нават з Тэль-Авіва. Але лепшы за ўсіх — другі, мой каханы. Самы хітры. Ён ніколі не спяшаецца. Ён заўсёды позніцца на двое-трое сутак, але затое беспамылковы і ўсіх можа паправіць. Ты яго бачыў, дзядуля? Ён занадта інфармаваны і палітычна надкаваны. Яму здаецца, што ён асабіста прымае ў чалавецтва роды. А мне здаецца, калі я гляджу на яго... я чакаю, як ён вось-вось пакажа і нованароджапага. Быццам нават і нованароджапы ўжо ў яго руках, там, пад сталом. Таму ён так часта і зазірае туды, уніз. Адным словам, дзядуля, пасля ўсяго гэтага я стаў вундэркіндам асобага роду — вундэркіндам-палітыкам...

Я многае зразумеў. Праз вялікае я зразумеў маленькае.
Свой дом.

Д а ч к а. Мама, ён разумна гаварыў? Ён разумны?

М а м а. У яго каша ў галаве. Ён яшчэ нічога не разумее.

Д а ч к а. Тата, ён нічога не разумее? Праўда?

Т а т а. Ён злы, і таму...

Д з е д. Тэк-тэк-тэк... Не разумее?

С ы н. Так, я — злы! Без праўды людзі робяцца злыя! Нават добрыя людзі! Нават дзеці! Запомніце! Я неразумею! А вы адзіп аднаго разумсеце? Так! Я неразумею! І не магу зразумець! Не зра-зу-мею! Вы траціце сотні, дзесяткі мільярдаў долараў на вайну. З кім? З галоднымі, босымі, раздзетымі, з бед-ны-мі! У В'етнаме, Карэі, Копга, Егіпце... Замест таго, каб апрадуць іх, накарміць. Мала таго, кожны долар там начынен дынамітам, і кожны такі долар разбурае там на сотні долараў добра, якое мелі бедныя туземцы. Хіба гэта можна зразумець?!

М а м а. Хто? Мы? Гэта ж Амерыка! Хіба гэта мы?!

С ы н. Вы! Дарослыя! Хай сабе Амерыка! Там таксама дарослыя. Там таксама таты і мамы. А вы? Вы чаму дапусцілі гэта? Эх вы-ы! Вось вам прыклад (*паказвае на самалёцікі*). Гэта што? Палавіна зарплаты! Узброіў мяне да зубоў. Як гэта зразумець? А быў бы ён Ракфелерам? Ён не пашкадаваў бы мільярдаў на сапраўдныя, з бомбамі, з напалмам. Хіба гэта можна зразумець? (*Раптам пускае ў ход сваю авіяцыю. Самалёцікі скідаюць бомбачкі на стол.*) Вам страшна? Вам жудасна ад гэтых цацак? Тота ж! І ўсё ж я зразумеў. Вы нічога не разумелі! Якая небяспека над вамі, над намі. І вось гэта, іменна гэта, я зразумеў!

Распужаў усіх, хто пад сталом, хто за крэслам, хто ў куце.

Д з е д. Чорт ведае што тут у вас творыцца! Чаго я сюды прыехаў?

М а м а. Жах! Проста жах!

Д а ч к а. Ён, відаць, п'яны... (*Успомніла.*) Ой, што ты правярасіш? Цэзар!

С ы н. Ці патрэбна людзям праўда. Сястра мая. Дай глыток вады. У Цыцэропа перасохла ў горле.

Т а т а (*смяецца*). Вось вам узор свабоднае асобы.

Д а ч к а (*падае ваду*). Ты, Цыцэрон! Мне раскажаў, а сам забыў, што Цыцэрону за яго язык адрэзалі галаву і прынеслі царыцы як надарунак.

Д з е д. Хто ёп? Камуніст? Анархіст? Хто?

М а м а. Ні тое, ні другое. Ён проста хуліган.

С ы н. Не зневажаць! Тут сабраліся свабодныя асобы. Усе свабодшыя. Але я, я над вамі ўладар! Таму што і тата і мама мае маральныя рабы!

М а м а. Ды як ты смееш так? Я цябе вынасіла, я табе жыццё дала і выкарміла сваімі грудзьмі! І я ж твая рабыня? І ты мяне гэтак крыўдзіш? Такая твая ўдзячнасць? Ды як ты смееш, дрэнь?!

С ы н. Радзіла і выкарміла? Але ж гэта біялогія, мама! За-а-ло-гія! Выкарміла! Але дай мне свабоду, як звычайнаму звярушку! Не прымушайце мяне жыць, як вы: з хлуснёй класціся спаць і з хлуснёй уставаць. Я не хачу, як вы!!!

Т а т а. А жраць ты хочаш? Хлусня мяне корміць! Мая хлусня і цябе корміць, усіх вас корміць! А стаў бы я гаварыць праўду? Мяне вышпурнуць вон. Маёй фірме не трэба праўда. Там трэба прыгожыя словы, якія б зазывалі, заманівалі, прыманівалі. Ты гэта разумееш? Не!

С ы н. Зразумеў. Хлусня ў дом прыходзіць з вуліцы. А на вуліцы вялікі свет.

Т а т а. Так, так, так! І вялікая хлусня! Ідзі туды са сваёй праўдай! Ідзі! Паглядзім, ці будзеш ты сыты сваёй праўдай. Голад навучыць і цябе лгаць. Шчыра і тэмпераментна будзеш хлусіць, калі жраць захочаш. Хопіць! Даволі! Баста! Цярпенне лопцула!!! Вон!!!

С ы н. Ды вы як быццам нездаволены мной. Ці гэта мне зноў толькі здаецца?

Д а ч к а. Ну, вядома, нездаволены! Усе нездаволены! Нават і я.

С ы н. Ну, ты паспяшалася. А яны... Пачакайце! Хто ж мае права быць задаволеным ці нездаволеным? Вы альбо я? Гэта ж вы мяне прыдумалі такім і выпусцілі ў свет божы. А ў мяне вы спыталі — хачу я гэтага ці не? Адпачаталі мяне ў адным экзэмпляры і — рукі памылі. Цяпер кожны з вас уладкоўваецца ў жыцці як каму ямчэй, як зручней. А я? А мне ёмка? А я задаволены? Чаму, па якому праву вы мной нездаволены? Гэта маё права! Толькі маё!

Д з е д. Не-е, час мне ўзяцца за цябе. Ану, злазь адтуль! Вось зараз ты ў мяне будзеш задаволены. (*Расшпільвае папругу.*) Злазь і скідай штаны!

Тата таксама нарыхтаваў папругу.

Сын. О-о! Паліцэйскія меры! Во-во-во! Самы пера-
канаўчы аргумент. Дзядуля! Ты пажарную пакліч! А яшчэ
лепш — газы слёзатачывыя.

Тата і дзед замахваюцца на сына, а ён адступае і забіраецца на
самы верх лесачак.

Вось чым згуртаваў іх — праўдай! Праўда іх з'яднала! Ня-
навісць да праўды згуртавала іх. Не дамся! Далоў Цэзара?
Далоў праўду? На барыкады? Так? Не да-ам-ся! Не пад-
дамся-а-а! Не да-а-м! Лепей на касцёр! А поўзаць не бу-
у-ду! А-а-а-а!!!

І з гэтым крыкам малы адштурхоўваецца разам з лесачкамі ад
кніжнай паліцы і вылятае за акно. З трэцяга паверха. Усе ахнулі.
Мама страціла прытомнасць, у дзеда падкасіліся ногі. Тата, нема-
ведама чаго, азіраецца вакол. І толькі дзяўчо падскочыла да
акна, выглянула на вуліцу, набегла за дзверы ратаваць, памагаць,
дзеінічаць.

Дзед. Што ўсё гэта азначае? Што з ім?

Тата. Не знаю. Нічога не знаю.

Дзед (*крычыць*). А хто навісеп знаць, калі ты не
знаеш?!

Тата і дзед нарэшце таксама выглядаюць у акно.

Тата. Ды ён, здаецца, цэлы!..

Дзед. Глядзі, глядзі, яна надымае яго...

Тата. Устае, устае...

Мама. Сыноч... сыноч мой!..

Дзед. Ну і жывучы!.. Ідзе!.. Ідзе!.. Ды ён святы!

Тата. Гэта дрэва яго ўратавала...

Мама. Звяры вы! Каты! Звяру-у-гі! Што вы зрабілі
з дзіцём? Да чаго давялі дзіця?!

Дзед. Гэта я давёў?

Мама. І ты! І ты! Накінуліся...

Дзед (*крычыць*). Гэта вы яго давялі! Ты чула, што
ён вам гаварыў адтуль? Цяпер вінаватага шукаеце?

Мама. І ён! І ён яго давёў!

Тата. З хвораі галавы на здаровую?

Мама. Божа мой! Божа мой!

Лягнулі дзверы. Усе прыціхлі. Чакаюць. Глядзяць на дзверы.
На парозе з'яўляецца малы.

За ім сястра.

Малы ідзе павольна, ступае так, нібы ў яго папечаны падэшвы
ног. Галава высока ўзнята. Ён не прыходзіць, ён з'яўляецца. Відаць,
так будзе з'яўляцца народу Ісус Хрыстос у другое прышэсце. Вось
толькі твар малога выражае нешта дзіўнае. І не зразумець адра-
зу — ці то ён цяпер святы, ці то ён чокнуты. Вочы пустыя, чужыя,
тоўсты язык не змяшчаецца ў роце. Усе неяк благагавейна гля-
дзяць, як малы надыходзіць да стала.

Мама. Ты... не разбіўся?!
Сын (*неяк вяла*). Не, не разбіўся.
Мама. У цябе нічога не баліць?
Сын. Не, мама.
Тата. Ты цэлы, сыноч?
Сын. Цэлы, тата.
Дзед (*дзівіцца*). І сіняка няма?
Сын. Няма, дзядуля.
Дачка. І не страшна было?
Сын. Не, сястра.

Паўза.

Мама. Ну, добра, сыноч, сядай, сш.
Сын. Добра, мама.

Усе зноў рассаджваюцца за сталом.

Тата. Накладвай, накладвай.
Сын. Добра, тата.
Дзед. А цяпер кусай і жуй, жуй, жуй, упучак.
Сын. Добра, дзядуля.
Дачка. Ну... ну... Глытай, глытай жа...
Сын. Добра, сястрычка.
Тата. Накладвай яшчэ, накладвай і жуй.
Сын. Добра, тата.
Мама. Жуй, жуй і глытай.
Сын. Дзякую, мама.

Дачка (*са здзіўленнем*). Тата! Мама! Ён нейкі!..
Нейкі не такі... Што з ім? Ён не такі!

Тата. А мы зараз яму тэлевізар уключым. Якраз прыйшоў час палітычнага каментатара. Так, сыноч? Дачушка!

Тата ківае галавой на тэлевізар. Дачка ўсё зразумела і хуценька ўключае яго.

Каментатар. З Парыжа паведамляюць: сюды прыехалі прадстаўнікі дваццаці трох краін для агалашэння міжнароднай лігі барацьбы ў абарону міні-юбкі...

Мама. Не трэба...

Мама выключае тэлевізар.

Усе назіраюць за рэакцыяй малога. Сын абьякавы.

Дачка. Трэба! Трэба..

Дачка ўключае тэлевізар.

Каментатар. Ватыкан. Папа рымскі Павел VI зноў нацвердзіў, што каталіцкім свяшчэннікам забаронена

жашіца. Гэта быў адказ папы на катэгарычнае патрабаванне галацкіх свяшчэннікаў на чале з епіскапам...

Мама выключае тэлевізар.

Мама. Не трывожце!..

Дачка. Мама! Што ты разумеш?! (Уключае.)

Каментатар. У выніку нападу партызан на амерыканскую базу забіта дваццаць дзевяць амерыканцаў і семдзсят...

Мама зноў выключае тэлевізар.

Мама. Яму нецікава.

Дачка. Мама!

Сын (абыякава). А можа, фўтбол, тата? Праўда, мама?

Паўза.

Усе не вераць сваім вушам.

Дачка (раптам адкрыла). Ды ён жа ідыётам стаў! Тата! Мама!..

Сын (успамінае). Ідыёт... Дыпламат... Пакт... Недзе чуў... Не помню... Забыў...

Дачка (са слязамі). Ну так, ну так, ён ідыё-ёт... А ён так хацеў, так хацеў стаць прэзідэнтам... ці прэм'ер-міністрам. І стаў бы. А цяпер...

Дзед. Во цяпер-то ён напэўна стане. Толькі такія і становяцца...

Дачка. Ды ён жа ідыёт! Ну праўда, праўда, ён жа ідыёт!

Тата (адварочваецца). А можа, гэта і лепш?..

Дзед. Вам?.. Вам — лепш.

Мама. Ды і яму.

Дачка (узбунтавалася). Гэта?! Гэта — лепш?!

Дзед. Спадзяюся, ты не выскачыш праз акно?

Дачка. Я? Ну, не! Я на касцёр! На эшафот! На крыж пайду, каб не стаць такой, як ён!

Сын. Ты заўсёды такая. Вы ўсе заўсёды такія.

Сын бярэ тоўстую кнігу і павольна, вельмі павольна ўзнімаецца на лесачках на самы верх.

Заслона.

ТРЫБУНАЛ

ТРАГІКАМЕДЫЯ

Народны лубок

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Цярэшка Калабок — стараста.
Паліна — яго жонка, мажняя жанчына.
Галя — іх старэйшая дачка, салдатка.
Зіна — іх малодшая дачка, таксама салдатка.
Надзея — нявестка, салдатка.
Валодзька — сын, падлетак.
Сырадоеў — начальнік раённай паліцыі.
Камендант — немец у гадах.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Гэта здарылася ў горкія дні нямецка-фашысцкай акупацыі нашай роднай Беларусі. У тыя дні злы, раз'юшаны, бязлітасны вораг стаяў аж пад сцепамі Масквы. У тыя халодныя зімовыя дні бялюткія заснежаныя прасторы нашай зямлі шчодро паліваліся гарачай крывёю яе сыноў і пякучымі слязамі іх матак, сяцёр, жо-нак. На акупіраванай тэрыторыі вайна рабіла людзям жорсткую праверку. Звычайная сялянская хата. Небагатая абстапоўка: лавы, стол, тапчан — самаробныя. Толькі ложка жалезны, двухспальны, шырокі, з нікеліраванымі шарыкамі. Ложак тут у павазе і пашане — засланы вышываным пакрывалам, з горкай падушак з вышыванымі навалачкамі. Не памылюся, калі скажу, што гэта самае шапоўнае месца ў хаце.

П а л і п а лапіць мужавы штаны. Лапікі вялізныя і здалёк прыкметныя, бо з другога матэрыялу.

Н а д з е й к а перад люстэркам расчэсвае доўгія, як у русалкі, валасы, потым заплятае касу. Яна спявае. Хораша спявае, душэўна. Песня старадаўняя, народная. І спявае Надзейка на-народнаму, на-старадаўняму, як кажуць, на-вясковаму. І ўсё характэрна, уся глыбіня паэзіі песні раскрываецца ў гэтай манеры. Паліпа шые моўчкі. Толькі часам падсобіць нявестцы баском (тады, калі ў голасе Надзеі заценькае сляза), а потым зноўку маўчыць. Ды ў яе як быццам у самой сляза. Пэўна, яна таму і адварнулася, каб крадком змахнуць яе.

Н а д з е я. Ой, чаго ж я сохну?
Ой, чаго ж я вяну?
Прыйдзе вечарочак,—
На каго ж гляну?
Гляну на калечка —
Забаліць сардэчка,
Гляну на другое —
Забаліць, заное.
Ой, паехаў мілы
З туркам ваяваць,
А мяне пакінуў

Гора гараваць.
Кончылісь паходы —
Ўсе з вайны ідуць...
А майго мілога
Кошкіка вядуць...

Паліна (*укалоўшыся іголкай*). Каб цябе так пад бакі калола! Каб табе на вочы такія бельмы, як у майго мужа на с... лапкі (*лаецца, але не з той першанапачатковай лютасцю, а неяк звычайна, нібы паўтарае гэта штодня*). Гад ты паласаты! Ні крамы, ні крамнішы... «Вызвальцель»! Пазачынялі ўсё. Каб табе заўтра дамавіну зачыпілі!

Надзея. Ай, перастацьце, мама. Ад вашых праклёнаў яму горай не стане.

Паліна. І весялей не будзе.

Надзея. Толькі трывожыце сябе, злуяцесья. А кажуць, зло сэрца пераядае.

Паліна. Ай, Надзейка ты мая, малінка ты мая, ягадка-сушчкіца. Я ж таму і лаюся. Як набаліць на душы, як набіраецца тае злосці, я яе са злымі словамі вон, каб сэрца не пераядала.

Надзея. Дзівачка вы.

Надзея не-не дыі выгляне ў акенца з трывогаю, нібы чакае каго ці баіцца пекага.

Паліна. А чаго ета там мужыкоў сагналі? Каб хача не пазабівалі іх там ці не пагналі куды ў Нямеччыну.

Надзея. Наехала іх там — штук дзесяць пемцаў і сам камендант раённы, штук дваццаць паліцаяў і начальнік іхні, Сырадоеў.

Паліна. Гэта той самы, што да цябе заляцаўся? Што потым за панажоўшчыну ў турму сеў? Бандзюк той?

Надзея. Ды гэты самы! Кажуць, нібыта прыехалі старасту назначыць. Каго толькі?

Паліна. Ды знойдуць якога-небудзь сабаку. Добры ж чалавек не пойдзе.

Надзея. На Валодзьку на нашага глядзець — проста сэрца баліць. Нейкі сам не свой. Месца сабе не знаходзіць.

Паліна. Дружка яго закадычнага загубілі, Косціка... Спалілі, гады... Вот і перажывае...

Надзея. Не толькі за Косціка ён, мама... Сястра Косціка Волечка — гэта ж... Любіў ён яе. Хоць і таіўся,

пават сама яна, відаць, не знала... За Волечку, за ластавачку сваю пакутуе... Згарэла, бедшэнькая...

Паліна. Сыноч мой! Гора якое звалілася на яго. А ён жа маладзенькі яшчэ. Не зламаўся б... Храшчык ён яшчэ, це на плячах яму гора такое.

Надзея зноў выглянула ў акно.

Надзея. Пастаіць, пастаіць, потым ірванецца некуды і раптам зноў спыніцца як укопаны.

Паліна таксама падышла да акна. Разам з павесткай пазірае за сынам.

Паліна. Адзін... Увесь час адзін... Людзей стаў цурацца. Нядобра ета. Клікні яго. Работу трэба якую-небудзь яму або ўжо да людзей хай, з людзьмі трэба. І гора — паўгора, калі з людзьмі разам.

Накінуўшы на галаву хустку, Надзея выходзіць на двор.

Дружка не вернеш ужо... Во так у маленстве зваліцца на дзіця што-небудзь такое, а потым рукамі разводзяць — ад чаго гарбаты ці касы, злы ды сярдзіты... Тут у пажылога розум раскірэчыцца можа.

Уваходзіць Валодзька. Ён нейкі сам не свой.

Валодзька. Ну, чаго?

Паліна. Ты чаго ета на двары сланяешся як перыкаяны? Рукі няма к чаму прыкласці? Вунь — дровы ўпарадчыў бы. А то пакалоць пакалолі, ды так і кінулі. Складзі іх пад сцяной акуратненька.

Валодзька. Ай, мама! Дровы, дровы... Якія тут дровы?..

Паліна. Снегам замяце, потым выкалупвай іх на палену.

Валодзька. Не да дроў мне, мама.

Паліна. Як ета не да дроў? (*І раптам асеклася, не ханіла ў яе суровасці.*) Сыноч мой! Ну што ж ты? Не трэба так, не вернеш іх. Рукі не падкладзеш, не паднімеш... Бяда яна і ёсць бяда! Аднаму з ёй пельга аставацца. Да людзей ідзі, з людзьмі ўсё лягчэй ці песьні пець, ці бацьку пабіць. А бяду-пуду сваю — на сухі лес. Ідзі, к людзям ідзі, сыноч!

Уваходзіць Надзея.

Надзея. Насцю сустрэла. У слязах, бедная, уся.

Паліна. А ёй чаго? Тыдзень як муж вярнуўся з па-

лону. Хай пешыцца. Худзюшчы толькі. Дык адкарміць можна.

Надзея. Памрэ, відаць, чалавек яе.

Паліна. Ад чаго ета раптам?

Надзея. Нагу параненую адмарозіў ён. А цяпер нібыта антонаў агонь прыкінуўся.

Валодзька. Заражэнне крыві!

Валодзька выходзіць.

Паліна. Ну во — пацешылася баба. *(Уздыхнула.)* Ай-яй-яй-яй-яй!..

Надзея *(глянуўшы ў акно)*. Нешта наш бацька лапаціць, нібы за ім хто гоніцца...

І праўда, у хату ўваходзіць, задыхаўшыся, Цярэшка — мужычок за пяцьдзесят год, невялікага расточку, вяртлявы, шустры і крыкун. На галаве — шапка-вушапка з засчай шкурашышкі: адно вуха абвісла, а другое тырчком стаіць. За поясам — рукавіцы. На нагах — валёнкі ў бахілах. Прытупнуў, абтрасаючы снег з ног, нібы станцаваў каленца з «Гапака».

Цярэшка *(пераступіўшы цераз парог)*. Паліна! Полюшка-Поля! Дзе ты тут-а? А-а, вось яна дзе-е! Полюшка! Хуценька салаціну, нясі яйкі, нясі гурочки-галубочки, капустачку кісленькую.

Паліна. З якой жа ета радасці? Нешта раптам загарэлася табе, прыспічыла?

Цярэшка. Частаваць будзем.

Паліна. Каго?

Цярэшка. Начальства! Мяне!

Паліна *(Паліна і Надзейка пасміхаюцца і пераглядваюцца)*. Такого начальства да Масквы ракам не пераставіш.

Надзея. А якое ж вы такое начальства?

Цярэшка. Мяне толькі што прызначылі старастам.

Паўза.

Паліна. Старастам?

Цярэшка. Старастам.

Паліна. Цябе?

Цярэшка. Мяне.

Паліна. Няўжо ета праўда?

Надзея смяецца.

Цярэшка. А ты чаго зубы скаліш? Думаеш — я ўжо такі негадзяшчы?

Паліна. А мой ты Цярэшка! А мой ты калабочак!

Я гляджу — чаго эта левае вока свярбіць? Ажно яно во к чаму! Радасць якая! Ці не злавіў ты залатую рыбку?

Ця рэшка. А што! Лічы, што злавіў.

Паліна. Во дзякуй табе! Во спасібачка табе! Цяпер і я нахаджу важнай паняі! Не ўсё ж іншым. А?

Ця рэшка. А што? Канечне!

Паліна. І нос чэшацца. Гэта да вышійкі.

Ця рэшка. Усё верна. Я і кажу: нясі на стол!

Паліна. Пачакай. Не так скоро. Значыцца, я — старасціха?

Ця рэшка. Старасціха, старасціха.

Паліна. Толькі ж адзежа ў мяне такая, што...

Ця рэшка. Справім. Будзе адзежа!

Паліна. Хустка гарусавая, квяцістая! А?

Ця рэшка. Будзе! І квяцістая і ягадзістая.

Паліна. Плацце такое — шаўковае, каб і нятак не відаць было.

Ця рэшка. І нятак не будзе відаць.

Паліна. На кірмаш паядем... А? Парку вараных завядзём...

Надзея. Чаму парку? Тройку вараных!..

У гэтым доме, відаць, любяць жартаваць. Паліна ўпэўнена, што Цярэшка для жарту падкінуў сваё прызначэнне на пасаду старасты. Жонка падхапіла жарт, ахвотна падыгрывае мужу, не падазраючы нават, што ніякі гэта не жарт.

Паліна. На кірмаш!.. На тройцы!..

Цярэшка. Можна, і пяшэчкам.

Паліна. Можна і прайсціся. Па вуліцы... *(Заспявала.)* «Вдоль по улице метелица метет, за метелицей мой миленький идет. Ты стой, стой, красавица моя!..»

Цярэшка. Стой, стой, пачакай! Я ж сур'ёзна.

Паліна. Хату новую наставім. Не хату — палаты!

Надзея. Спачатку карыта трэба новае.

Паліна. Правільна! Карыта. Абавязкова карыта! Эта яму, самому, старасту. З талеркі яго не пакорміш. Карыта наставім. А як жа!

Цярэшка. Ну, во што, хопіць! Я сур'ёзна...

Паліна *(працягвае жарт)*. Ён будзе есці з карыта, а я для анетыту яму над пузам буду шкрабаць. А ён етак ласкава: рох-рох-рох... рох-рох-рох... А калі адкармлю яго, у нарыхтоўку немцам здам. А сама ў сталбавыя дваранкі падамся...

Цярэшка *(падганяе)*. Ну-ну, баба, даволі дурькі строіць! Давай, давай, давай, я дзела гавару. Зараз прый-

дуць сюды начальнік раённай паліцыі і камісар — пемец з раёна. Хутчэй, яешню на стол! Чуеш ты?

Паліна *(здзівілася)*. Дык эта ім я буду яешню смажыць?

Цярэшка. Ім... і мне.

Паліна. А скуля ім не хацелася? А трасцы ім не хацелася? А хваробы ім не хацелася?!

Надзея. Што гэта вы гаворыце, тата?!

Цярэшка. Дзела гавару, нявестачка. Яны... толькі што... вывелі мяне... у начальства! Першы раз у жыцці начальнікам стаў. Ну і адналілі штуку! А? А ці хто ждаў, а ці хто сніў? Аж калені трымцяць... Во халера — трымцяць! *(Прысеў на лаву.)* Няўжо эта ў кожнага, каго, ну... на пасаду садзяць, ну... начальнікам над людзьмі ставяць, дык у яго трымцяць калені? А ў мяне... *(ён і радуецца, і смяецца, і здзіўляецца)* трымцяць, халера на іх! Ну, гэта, уначатку, гэта... з непрывычкі. А потым... а потым... А потым — кандзібоберам буду хадзіць! Во! Ну, чулі, што я загадаў?

Паліна. Надзейка! Памацай-ка ў яго галаву. Пента ён языком лапці падплятае.

Цярэшка. Ну, баба, баба, баба! Хутчэй варушыся! Дзе трышожка? Я на комінку цянельца раскладу. Ды хутчэй, вы-ы! Яны во-во ў хату ўваляцца.

Паліна. Што эта ты? Ці жартуеш так? Ці мо і праўда — захварэў?! Таго бандзіта карміць? Ён жа людзей сваіх страляў. Ён жа спаліў двор Свірыдавых і дзяцей не пашкадаваў.

Цярэшка *(хмуры)*. А мяне старастам прызначыў.

Паліна. Каго?!

Цярэшка. Мяне.

Паліна. Што-о-о?! *(Яна ўжо сумняваецца, што ён жартуе.)*

Надзея. Старастам?!

Цярэшка. Старастам. *(Ён радуецца, як дзіця.)*
А як вы думалі?

Паліна *(з жахам)*. Цябе?!

Цярэшка. Мяне!

Паліна *(пытаецца ў Надзеі)*. Ён што? Пры сваім?

Надзея. Відаць, не пры сваім.

Цярэшка. Пры сваім, пры сваім, не турбуйцеся.

Паліна. Ах ты, ахламон! Не турбуйцеся, кажаш? Ах ты, брыдзюк!.. Паскуда ты! Аполак ты нягодны! Ды ты сам цяміш, што гаворыш? Чаму ты радуешся?

Ця рэшка. Ну во — баба і ёсць баба. Ёй адно — абы насуперак...

Паліна (*раптам спагадліва, жаласліва*). Цярэшка! Можка, цябе стукнуў хто? Ці, можка, пакаўзнуўся? Ну, устань, прайдзіся... Ты кажаш, пожкі твае трымцяць? А? (*Мацае яго галаву, стукае костачкай пальца, як па гаршку.*)

Цярэшка (*крычыць*). Паліна! Я не пакаўзнуўся! І ніхто мяне не стукнуў! Я табе рускім языком сказаў — за мяне не турбуйцеся!

Паліна. Паглядзіце на яго! Ён жа яшчэ крычыць на нас!.. (*Пляснула ў далоні.*) Ну, не дзіва? (*Во цяпер яна наверыла, што Цярэшка не жартуе.*)

Надзея. Як жа гэта — не турбуйцеся? Ваш сыноч, мой муж, недзе з цемцамі ваюе, а вы цемцам будзеце служыць? Га? Проціў сына?!

Паліна. У цябе тры сыны на фронце, у цябе два зяці недзе на вайне! А ты... Ах ты... такую тваю распра- такую!.. Надзейка! Вуць там, пад лаўкай, цяг ляжыць. Нясі-тка яго мне. (*Мужу, з болем.*) А ты ідзі сюды, любы! Ну, каму я кажу?! Быстра-а!!!

Цярэшка ўсё-такі пасоўваецца далей ад жонкі. Ён глянуў, як нявестка ўзяла пад лаўкай цяг, перавёў погляд на жонку. Яна — сур'ёзная, сярдзітая. Цярэшка збаяўся. Дзіва што! Паліна — баба мажная, разы ў паўтары вышэй за яго і ў плячах шырэй, не кажучы ўжо пра ўсё астатняе.

Цярэшка (*грозна*). Полюшка-а! Ты сваёй сілай не выхваляйся! А то!..

Паліна (*ласкава*). Што — а то? Ідзі сам! Сам! І сунь галаву паміж ног. (*Яна і расставіла ногі так, каб Цярэшка прасунуў сваю галаву.*) Чуеш? Каму я кажу? Зараз я цябе пачастую!

Цярэшка (*петушыца*). Паліна! Не ўздумай!..

Паліна. Я табе дабром казалала!..

Паліна схаліла Цярэшку за каўнер, рыўком наставіла на калені і лоўка зашчаміла галаву між каленяў.

Надзейка! Дай цяг! Я яму накажу начальства!

Надзея падае ёй цяг.

Цярэшка. Паліна! Полюшка-а-а! Не ўздумай! Будзе грэх! Паліна! Пана!..

Цярэшка хоча грызнуць Паліну за лыткі, але жонка моцна заціснула яго галаву: ні ўкусіць, ні выкруціцца.

Паліна. Старастам, кажаш? *(Здзекліва.)* Вось табе, пане стараста!..

Паліна хвастанула Цярэшку разок па азадку, ды не праняло: штаны на ім ватцы.

Надзейка! Ану, сцягни з яго штаны гэтыя! Ватпікі! А то не прыліпае цяг!

Цярэшка. Надзея! Нявестка! Не аскаромся!

Надзея. Не, мама, без мяне вы... як-небудзь самі.

Паліна. Не бойся. Вылузні яму азадак! Вылузні!

Надзея засаромелася, адварнулася да акна.

Надзея *(глянуўшы ў акно)*. Ой! Ідуць! Яны ідуць!

Цярэшка. Пусці! Паліна! Пусці, не саром перад людзьмі! Паша!.. Поля-а!!!

Паліна. Якімі людзьмі? Перад тымі гадамі? Я і іх вось так пастаўлю!

Цярэшка. Яны цябе прыстрэляць! Паша! Пусці! Пусці хутчэй, а то бяда будзе! Яны прыстрэляць цябе за тое, што ты між ног заціснула нямецкую ўладу! Пры спаўненні служэбных абавязкаў. Чуеш?!

Надзея. Пусціце, мама, а то і праўда...

Паліна. Ладна. Пагуляй пакуль. Я потым да цябе дабяруся.

Паліна адпускае Цярэшку.

Цярэшка *(чапурьца)*. Ну, пачакай жа!.. Вушы нацёрла, халера, як хамутом. Ну і ножкі! А? Такімі пожкамi табе абады гнуць... І жаласці няма... Во баба!

Уваходзячы ў хату, начальнік паліцыі Сырадоеў па хвілінку затрымліваецца на парозе, азіраецца налева, направа, а потым ужо прапускае ў хату немца — каменданта. Усё гэта дзеля бяспекі пана каменданта.

Камендант. Добры дзень, каспадзін староста! Добры дзень, ффрау, ффройляйн.

Сырадоеў. Дзень добры ў хату!

Доўгая паўза.

Вы што гэта маўчыце, калі з вамі вітаюцца?

Цярэшка. Панямелі са страху. Языкi праглынулі. Сядайце, калі ласка! Прашу!

Цярэшка падстаўляе зэдлік, выцірае рукавом адзін услон, другі. Прашу, прашу!

Але камендант і начальнік паліцыі не садзяцца. Яны глядзяць на жанок і чакаюць, пакуль тыя павітаюцца. Цярэшка з-за спіны начальніка паліцыі падміргвае ды строга так падае знакi, каб жапчыны павіталіся. Першай павіталася Надзейка.

Надзея. Добры дзень.

Паліна (*хмура*). Дзень добры.

Сырадоеў. То-та ж! Бескультур'е!..

Цярэшка. Ну што ты хочаш? Цемната!

Сырадоеў. Не ты, а вы! Ясна!

Цярэшка. Ну, канечне, вы. А то як жа! Толькі вы!

Сырадоеў. Я думаў, што ў цябе ўжо ўсё на сталае.

А ты... не вельмі і стараўся.

Цярэшка. Ды гэта ж ведаецце, таварыш... Цьфу ты, чорт!.. пай начальнік, яны віпаваты. Не паверылі. Не вераць, і ўсё тут. Каб мяне ды начальнікам, старастам, на ўсю вёску! Не вераць.

Паліна. Такого смарчка ды начальнікам? Старастам?! Хто ж яго будзе слухаць?

Цярэшка (*горача*). Як гэта хто? Усе! Усе мяне будуць слухаць! Я, брат!... Ты не глядзі, што я... А калі вазьмуся, дык... Ого-го! Яшчэ танцаваць будуць перада мной.

Паліна. Ай-яй-яй-яй, страхоцце якое! Божухна мой! Спасі і памілуй! Ой-ёй-ёй-ёй!..

Цярэшка. Ты мне кінь дурыкі строіць!

Паліна (*Сырадоеву*). Ды ў яго ж ні выгляду, ні погляду, ні фігуры, ні голасу! Ён жа пастухом быў, і выгляд яго такі. Яго ж нават авечкі не баяліся. Аплэвухам быў і астаўся такім. Які ж з яго стараста? Вы толькі паглядзіце на яго! Ну што гэта? Пудзіла на вераб'ёў. Вераб'і і тыя хіхікаць будуць. Асабліва калі штаны етыя падзенне. (*Паказвае на штаны, на каторыя толькі што прышыла лапікі.*) Вось дык улада будзе ў такіх штанах. Ды за ім жа цяляты будуць хадзіць і смяяцца. Усім статкам хадзіць будуць. Ахламон! А ба-аціохны, во знайшлі старасту! Цьфу!

Сырадоеў. Быў ахламон, а цяпер ён тут — цар! І цару такой улады не давалі, як яму. Захоча — пакарае, а захоча — памілуе. Калі я яму дазволю памілаваць. Караць можа сваёй уладай, калі хто супроць новага парадку. Так што, старая, слухаць будуць! Гэта вам не пры Саветах. Ён тут цар! А штаны... Штаны зпойдзем. Здымам з каго трэба, а на яго надзешем.

Паліна. Знайшлі старасту — курам на смех. Трэба было другога каго-небудзь. Які ён стараста, калі нават я, баба, магу ў надол яго — і на сметнік.

Цярэшка. Ну? Ты наслухай толькі яе!..

Паліна. Ну і стараста! Адкуль ён узяўся такі па свет божы? Хто яго прыдумаў такога? Толькі хіба баран на дзікай казе і то — цёмнай поччу.

Сырадоеў. Ты, баба, прыкусі язык. Як мужа ты яго можаш пад прыпечкам трымаць, а як старасту — паважай! Ён цяпер — улада! Ясна?

Паліна (*ідзе на ўступку*). Пад прыпечкам дык пад прыпечкам. А што? Самае якраз месца...

Цярэшка (*спалохаўся*). Ты кінь! Ты кінь! Ты не жартуй!

Сырадоеў. Стаў на стол. Частуй!

Цярэшка. Паліна! Надзейка!..

Цярэшка адводзіць убок жонку і шэпча ёй.

Частуй, дурніца, а то карову звядзе са двара! Чуеш! Тут цяпер, як на сабачым вяселлі, — хто дужэйшы, той і загрызе. Ну! Надзея! Стаў трыножку! Раскладвай на камінку! Паша! У склеп! Сальца, капустачку, гурочки! А я дрэвак накалю, трэсак... (*Надзейцы — шэптам.*) Скажы ёй, бо звядуць са двара карову. А то і горшае могуць прыдумаць. (*Голасна.*) Хуценька!

Надзея адводзіць убок Паліну і пешта шэпча ёй.

Паліна выходзіць з хаты. Надзея рыхтуецца развесці агонь на камінку.

Камендант (*ён увесь гэты час разглядаў фатаграфіі на сцяне*). Што есць это? Твой фамілія? Да?

Цярэшка (*горда*). Так, пан камендант, гэта ўся мая фамілія!

Камендант. Алес кіндэр ты... твой...

Цярэшка. Так, усе кіндэры мае. Сам, сам стараўся. На кіндэраў я, брат, бальшой спецыяліст. Двапаццаць штук «настругаў».

Камендант. Потшему так много?

Цярэшка. Ну, як тут сказаць? (*Смяецца.*) Работа няцяжкая, ды і карасіну малавата было — рапа спаць лажыліся. Зімой жа, вядома, — зябка, а коўдра вузкая... Ну, во... А баба мая такая — толькі дакраніся да яе, а яна ўжо і гатова — пухне. І вот — несправядлівая ўсё ж ткі савецкая ўласць была. Бабе, жонцы, значыцца, ордэн далі! А мне — дулю.

Сырадоеў. Ордэн? Чаму ж ты мне не сказаў?

Камендант. Ордэн? Он імсет ордэн?

Цярэшка. Не, не я. Жана, значыцца, кабета. Фрау мая. Маці-гераіня! Значыцца, за двапаццаць дзяцей.

Сырадоеў. А-а... (Смяецца. Тлумачыць каменданту.) Гэта не страшны ордэн. Не палітычны. Гэта бабе яго, фрау за цвельф кіндэр далі значок мутэр-герой. Яго фрау — інкубатар.

Камендант (рагоча). О-о! Фрау-інкубатар! Большой смех на Еўропу! Много кіндэр ордэн? Да-а? А-а!

Сырадоеў (таксама смяецца). Крыўдуе на савецкую ўладу, што ордэн далі фрау, а не яму.

Цярэшка (падыгрывае). Ну, а як жа — стараўся з усіх сіл, а за старанне — дулю пад нос.

Камендант. Што есць «дулю»?

Цярэшка ахвотна паказвае пемцу кукіш.

Цярэшка. Вось яна!

Сырадоеў б'е Цярэшку па руцэ.

Сырадоеў. Дурань! Ты глядзі ў мяне! Другі раз так — па локаць руку адцяпаю.

Камендант. Ты есць дзікі, швіня, і патаму многа кіндэр. Патаму такой... маленькі рост.

Сырадоеў. У корань пайшоў. (Смяецца.)

Цярэшка. Мал, ды ўдал. Як на што, канечне... Задумаўся я — колькі ж баба можа нарадзіць за свой век. І вось — дагнаў да дванаццаці. Гнаў бы і далей, каб не вайна. Але нічога. Перачакаем вайну, а там і яшчэ будзем. Да рэкорда. Мы са сваёй Пашай рашылі — хоць кроў з носа, а рэкорд паставім.

Камендант і Сырадоеў рагочуць.

Камендант (паказвае на Надзейку). Кто есць она? Доч?

Цярэшка. Не, нявестка. Сынава жонка. Ну, значыць, яна і ёсць нявестка.

Камендант. У мяне есць желаніе...

Камендант шэпча Калабку на вуха.

Цярэшка. А-а-а-а, гэта ў нас на дварэ! Ідзём!..

Калабок выводзіць пемца.

Сырадоеў падыходзіць да Надзейкі, павёў вокам зверху ўніз.

Сырадоеў. Ну, як, Надзя? Дзе ж твой каханак? Мужакёк?

Надзея (непрыязна). Ваюе! На фронце!

Сырадоеў. Пры такім адступленні мог да жонкі вярнуцца. Ну, скажы, не дурань?

Надзея. Як скончыцца вайна, ты яму і скажаш.

Сырадо е ў. Калі верпецца.

Надзея. Верпецца!

Сырадо е ў. А найшла б за мяне, то цяпер бы жыла як у бога за назухай.

Надзея. Я, можа б, і найшла, дык жа цябе ажанілі... На колькі? Гады на чатыры?

Сырадо е ў. На чатыры гады і шэсць месяцаў! Шу, ды нічога. Я не дарма твайго свёкра старастам прызначыў. Будзе прычына часцей да цябе заглядваць. А я не праміну.

Надзея. Дарэмна.

Сырадо е ў. Там набачым.

Надзея. Я клятву дала, зарок.

Сырадо е ў. Бабскі зарок... Заракаўся збан на ваду хадзіць...

Уваходзяць Цярэшка і камендант.

Цярэшка, а ты ведаеш, што я ўхажорам быў у твае нявесткі? Ды твай Мішка перайшоў мне дарогу.

Цярэшка. О, мой Мішка такі! Хват! Ён каго хочаш абскача. Зух быў. І на песні мастак, і на танец, і на трактары, як на скрыпцы.

Уваходзіць Паліна з салам пад пахай і з міскай капусты і гуркоў.

Сырадо е ў. Можа, рукі памыем?

Камендант. О, да! Об'язацельно.

Цярэшка. Калі ласка. А я вам на рукі палю.

Цярэшка выхапіў з шафы чысценькі ручнік, пакінуў яго на плячо. Прашу!

Паліна моўчкі, але непрыязна для гасцей рыхтуе стол. Не кладзе, а шпурляе буханку хлеба, відэльцы, лыжкі. Адным словам, грыміць.

Камендант. Ты імел очшэнь много дзеці. А што дзеці кушаль?

Цярэшка. А, што папала.

Паліна *(не стрывала)*. Як гэта — што папала? Такіх асілкаў выгадаваў. Што людзі елі, тое і яны.

Цярэшка *(крычыць на жонку)*. А ты не лезь са сваім языком! Сам ведаю, што сказаць! А то падхваціш у мяне! Знай сваё дзела!

Паліна паслухмяна змоўкла. І, нібы збаяўшыся мужа, стуліўшы плечы, адышла да камінка, дзе смажыцца яшнія.

Камендант. Такой большой баба баіцца такой маленькі мужык. *(Смяецца.)* А?

Паліна. Ад прыроды ўжо так — заўсёды мужыкоў
верх...

Паліна ставіць на стол яшнію.

Камендант. Што, што яна сказала?

Сырадоёў (*паясняе*). Ад бога, кажа, заведзена,
гот, гот, што мужык... Менш, менш, юбер, ну... зверху на-
вінен. Так сказаць — і... юбер алес.

Камендант (*смяецца*). О, я, я, я!

Надзейка кладзе на стол відэльцы, нож, лыжкі.

Цярэшка. Дык сядайце, калі ласка. Прашу!

Камендант (*строга*). Это нужно горячий-горячий
вода... как это? Кіп'яток. Дэзінфекцыя. Да, да! Долго,
долго поболтать вода. Ферштеен?

Сырадоёў (*тлумачыць*). Папаласкаць у кіпятку
трэба, каб ён сам бачыў. Ён у нас чысцюля.

Камендант. Што ёсць «чысцюля»?

Сырадоёў. Гэта калі чалавек любіць усё чыстае,
чыстае, чыстае. Шык-бляск...

Камендант. О, да, да! А ты, староста, какой дол-
жностъ імел от большэвікі?

Цярэшка. Я? Пастух. Пастухом быў колькі год.
З пугай хадзіў. З такой доўгай пугай, што страляла. (*Жэ-
стал наказвае, як гэта ён страляў пугай.*) Свіней, кароў
насвіў. Маладзеішы быў, за свіннямі хадзіў. А потым
за кароўкамі. А дзеці, як падраслі, — адзі на тракта-
ры, другі шоферам, трэці ў горад надаўся. А каторыя
дома памагалі. Не скажу, што лёгка было. Але неяк
мадзелі.

Камендант. Ты страляў швінні, карова. Ты ёсць
мяснік?

Паліна. Ну і абух.

Камендант. Што ёсць «абух»?

Цярэшка. Гэта яна мяне так — ласкава, далікат-
на. А я не мяснік. Пастух я. Ну растлумач яму, гаспа-
дзін начальнік.

Сырадоёў. Ты накажы яму сваю пугу. Ёсць у ця-
бе? (*Паліне ціха.*) А ты, бязмозгая баба, яшчэ хоць
толькі раз лянінеш такое, то... так язык надсяку, пры са-
мым корні.

Паліна. Асцярожна, ты! А то бачыш, у руках ска-
вародка з гарачым салам. Пенарокам можа пераку-
ліцца...

Сырадоеў *(адступае)*. Не-е, бабка, трэба цябе прапачунаць!

Камендант. Што есць «прапачунаць»?

Сырадоеў рацтам засмяўся, не ведаючы, як растлумачыць гэты тэрмін. Камендант таксама засмяўся, па-свойму зразумеўшы паліцай. Цярэшка ахвотна шукае пугу. Залез над ложкак, знайшоў яе. Стаў у позу і паспрабаваў лягнуць.

Цярэшка. Не, у хаце не палучыцца. На дварэ трэба.

Камендант. Ты есць дзікі чалавек. Ты есць джунглі чалавек.

Цярэшка. Абы чалавек, а ета ўсё... хай сабе і дзікі.

Камендант. Ты цяпер таксама есць настух. Толькі не швінні, каровы, а людзі. На рускі людзі ты есць настух. Можаш пугаць, можаш страляць. Ты дзікі бог, цар! Але — нарадак есць нарадак. Новы! Новы нарадак дзелаць цябя — цар дзярэўні, бог дзярэўні. Дзікі людзі, дзікі бог, дзікі цар.

Паліца. І дзікі нарадак. Які стараста, такі і нарадак.

Камендант *(гатоў быў раззлавацца)*. Ты, стараста, дольжен вучыць сваю бабу гэтой штука *(паказвае на пугу)*. Карашо вучыць на тоўсты зад.

Цярэшка. Гэта ўжо не сумнявайцеся! Будзе!!! *(Па жонку.)* Ну, ты, кыш адсюль! Калі што — пазаву. Пайшла вон!

Надзея, ашпарыўшы кінятком нажы, відэльцы, лыжкі, падае іх на стол. Немец, паліцай і Цярэшка сядваюць.

Сырадоеў. Ну, дык палівай, ці што...

Цярэшка. Дык вы ж самі, будзьце гаспадаром, таварыш начальнік.

Сырадоеў. Я табе дам «таварыш»! Рыла сукошнае!

Цярэшка. Цьфу, цьфу, цьфу! Забываю, гаспадзін начальнік. Ну, даруйце, уелася...

Камендант. Ну, будзь здароў. Верна пада сюжкіць германскі армія. Ферштесен?

І вышлі. Спачатку Цярэшка. Потым і камендант. А Сырадоеў дык проста выліў гарэлку ў глотку, як у халяву.

Цярэшка. Канечне, ферштесен! А то як жа! От скажы ты, а! Сёння ўранні я адзін быў чалавек, а зараз — другі. І нібы той жа, а ўсё ж — другі. Вот паставілі вы мяне старастам, іду я па вуліцы, і што ты думаеш? Нічога не здарылася? Не-е, брат! І вуліца стала вузейшая, і хаты сталі ніжэйшыя, і сам я нібы ў два разы падрас. А? Во,

брат, што значыць улады пюхнуць! А людзі як да мяне? І людзі другія сталі, і калі населі пранюхаць? А? Выйшаў на вуліцу і — адны ўжо... хі-хі-хі — кепачку ламаюць, а другія — касавурацца. Ад зайздрасці.

Сырадоеў. Думаеш — ад зайздрасці! Можна, савецкім духам прапітаны і таму касавурацца?

Цярэшка. Не, я сваіх ведаю. Ад зайздрасці. Тут не адзін я ахвотнік быць старастам. Толькі — кукіш ім! Я яшчэ ні членам ніякім, ні дэпутатам, ні дэлегатам не быў. Толькі пастухом. Эх! Цяпнем яшчэ на чарцы! Шапдарахнем за мяне, за старасту! Толькі, гаспадзін начальнік, глядзіце, тут другія, можна, ад зайздрасці паспрабуюць спіхнуць мяне, дык вы ўжо не пакідайце мяне без падпоркі. А я, я ўжо буду старацца. Эхма! Шапдарахнем! (Ш'е.) Шапдарахнем па маленькай!

Сырадоеў. Ну, добра, добра! Будзь здароў.

Цярэшка. Ну а ці думаў хто, ці сніў, што я, такі (жэст дзвюма рукамі ўніз — нікчэмны быццам) Цярэшка-пастух і выб'юся ў начальства? Ну ўжо і пагуляю! Э-э-эх і пап'ю я цяпер на дурніцу! А што? Можна?

Сырадоеў. Пі, ды галаву не згубі. Э-э, як ты расклеіўся!

Цярэшка. Наадварот! Склеіўся. Спаяўся! Ды так спаяўся, што...

Камендант. Оп што? Ёсць п'яны?

Цярэшка. Я ёсць не п'яны. Я ёсць вясёлы, я ёсць горды... Як арол! Я — стараста! Гвозд! Не! Я навінен сказаць вам даклад! Прамову! Лекцыю (сам здзіўляецца). Пацягнула мяне на прамову.

Камендант. Оп? Лекцыю? О-о, давай, давай! Будзет весело. Большой смех будзет!

Сырадоеў. Ну-ну, цікава. Што ў цвярозага ў галаве...

Цярэшка. Во-во! Што ў п'янага на языку, то... то... — слова не верабей. Ета — точно! Так... Прашу слова для даклада. Хто такі ёсць я? Ну? Хто? Народ! Раз пайшла вайна народная, — значыць, народ і ёсць галоўны гвозд! Значыць, куды я хітнуся, там і поўная перамога. Таму, як я сваёй мазолістай рукой!!! Апора, падпорка, адным словам, — гвозд і п'якіх гваздоў. Калі я з начальствам заадно... калі я за свайго кіраўніка гатоў і галаву пакласці, то ўжо будзь здароў! І не чыхай! І калі я слова даў, то — гроб-магіла! Я — такі! О-о, вы яшчэ мала ведаеце мяне...

К а м е н д а н т. Он што говориць? Он есць дурны, глупый?

С ы р а д о е ў. Як калі. Ну, Цярэх, давай, давай, я нешта не зразумеў.

Ц я р э ш к а. Такого, як я, гаспадзін начальнік, ацаніць трэба. За мяне ўжо будзь спакойны. Будзь спок!!! Я ад свайго слова не адступлюся! Не сумнявайся, дарагі мой начальнік! Мы з табой спаяліся, склешчыліся, да поўнай перамогі! Так ці не? Так, і патаму — унярод! За маю *(стукае сябе ў грудзі)* уладу!!! *(Раптам заспяваў.)* «Броня крепка, и танки наши быстры, и наши люди мужества полны!..»

С ы р а д о е ў. Сто-оп!!! Ты што запеў, гад? А?..

Сырадоеў ускочыў і з размаху так тусануў старасту па твары, што той з усіх капытоў зваліўся на падлогу.

К а м е н д а н т. Он што? Нехорошо сказалъ?

С ы р а д о е ў *(лагодненька)*. Не. Гэта я яго вучу песні пець. *(Да Цярэшкі.)* Ну? Замоўк?

Ц я р э ш к а. Ды... ды я... Ды не. Ды... Душа песні напрасіла... Гаспадзін начальнік!

С ы р а д о е ў. Ну і давай! Давай песню.

Цярэшка спачатку лыпае вачыма, глядзіць на начальніка паліцыі і не разумее — ці той усур'ёз просіць песню, ці здэкуецца. Але ўсё ж адважыўся запець.

Ц я р э ш к а *(спявае)*.

Чаму ж мне не пець?

Чаму ж не гудзець?

Калі ў маёй хатачцы

Парадак ідзець.

С ы р а д о е ў *(рагоча)*. Новы парадак! Чуеш? Новы парадак!

К а м е н д а н т. Он не будзет делаль компрометація новыі порядок і германскі адміністрацыя?

С ы р а д о е ў. Не! Ён кемлівы! А калі што — пад ногаць! Чуеш, стараста?

К а м е н д а н т. Што есць «пад ногаць»? *(Успомніў тлумачэнні.)* А-а! Да! Так? *(Паказвае.)* Я, я! Он долъжен это знать!

Ц я р э ш к а. Дарэмна вы мяне, канечне, гаспадзін начальнік. Але я... Я — такі, злосці не пашу. Вып'ем за германскую ўласць! За новы парадак! Вып'ем да дна!

С ы р а д о е ў. Хайль Гітлер! Во як трэба — хайль Гітлер!!!

К а м е н д а н т. Хайль Гітлер!

Ц я р э ш к а. Хай і Гітлер.

Уваходзіць Валодзька. Спыніўся ля парога. Маўчыць — ваўчком глядзіць.

К а м е н д а н т. Кто есць это?

Ц я р э ш к а. Это ёсць мой сын. Мой кіндэр.

К а м е н д а н т. О, большой кіндэр! Он уже есць зольдат. Он ідзёт сюжыць поліцаі?

Ц я р э ш к а. Ды ён жа яшчэ малады. Падлетак. Дурны яшчэ. А падрасце — дык чаго ж? Гады праз тры, калі што, дык чаго ж. Сам прывяду на службу. Арол будзе!

В а л о д з ь к а. Мяне весці не трэба. Я сам прыйду. І не праз тры гады. Я раней прыйду. Можаче не сумнявацца, пане начальнік. *(Прыветліва пасміхаецца.)* Я абавязкова прыйду да вас.

К а м е н д а н т. О-о! Он правільна есць арол! Гут! Гут! Карашо!

Уваходзяць Паліна і Надзея. Яны, відаць, падслухоўвалі размову.

П а л і н а. Ды ён жа дзіця горкае! Куды яму ў паліцыю?

С ы р а д о е ў. Колькі яму?

Ц я р э ш к а. Шаснаццаць.

С ы р а д о е ў. А ў каго ён удаўся такі? На цябе ён не падобны... *(Устае з-за стала, падыходзіць да Валодзі, пальцам наварочвае за бараду галаву юнака то ўправа, то ўлева. Валодзя маўчыць, але відаць, што душа ў яго кіпіць.)* Ні на кога з вашага роду ён не падобны. Цётка Паліна! З кім ты яго прыдбала? А? Ну, прызнайся па-чэснаму.

П а л і н а. Як табе не сорамна такое пры дзіцёнку гаварыць? А то во як храсну чым-небудзь паміж вачэй... Зусім ты адзічэў ужо, нічога ў цябе чалавечага не асталася, калі ты з пажылой жанчынай так размаўляеш. А яшчэ начальнік!..

С ы р а д о е ў *(рагоча)*. А ты, Цярэшка, дапытайся ў яе. Тут не ўсё чыста. Не можа быць, каб такая баба адным табой была сытая. *(Заліваецца ад смеху.)*

Валодзька, пэўна, кінуўся б на пахабніка, каб абараніць гонар маці, але Надзейка ў час заўважыла, як гарыць душа ў хлопца. Яна моцна трымае яго руку.

К а м е н д а н т *(вылазіць з-за стала)*. Ну, спасіба, каснадзіп староста. Я імею вам жэланіе крэпка стаяць свой пост, ісполняць свой дольжніосць!

Ц я р э ш к а. Пастараюся.

К а м е н д а н т. Хайль!

С ы р а д о е ў. Хайль!

Ц я р э ш к а. Хайль!

К а м е н д а н т *(праходзячы каля Надзеі)*. Ты есць дзікі каза. І глаза ты імеш дзікі. Красівы, абер дзікі.

К а м е н д а н т выходзіць.

С ы р а д о е ў затрымліваецца каля Надзеі.

С ы р а д о е ў. «Я ж тэбэ, мілая, аж до хатыпчкі сам на руках віднэсу». Да набачэння, сінявокая! *(На парозе пытае ў Цярэшкі.)* Як яна, у каноплі не бегас?

Ц я р э ш к а. А мы канпель не сеялі.

С ы р а д о е ў *(рагоча)*. Нічога, я табе іх пасею. *(Узяўся ўжо за клямку, ды зноў затрымаўся на парозе.)* Слухай, Цярэшка! Сёння я — твой госць. Прыїду вячэраць, падрыхтуйся. Чуеш? Вячэраць буду ў цябе. *(Надзеі, ласкава.)* Тады і пагутарым. Час будзе.

С ы р а д о е ў выходзіць.

Цярэшка наважыўся праводзіць начальніка паліцыі, але адкуль узялася жонка і — цап яго за каўнер.

П а л і н а. А ты, галубок, астанься!

Ц я р э ш к а. Я іх толькі правяду.

П а л і н а. Нічога, самі знойдуць дарогу, не сляныя.

В а л о д з ь к а. Надзя! Што гэта паліцай пра цябе і пра каноплі нешта пытаўся? Якія каноплі?

Н а д з е я. Табе рапа яшчэ пра тыя каноплі ведаць.

В а л о д з ь к а. Калі пра тыя, леташнія, што каля сажалкі, калгасныя, дык гэта я туды бегаю. Там я хаваю гранаты, чатыры процітанкавыя міны і дзве вінтоўкі з патронамі.

П а л і н а. А божачка мой, божа! А што ж ты такое гаворыш? А калі хто ўбачыў ці наднільнаваў? Гэта ж і табе канец і нам усім! Вось гэты ж самы гад — Сырадосёў у Зарачанскім пасёлку спаліў усю сям'ю ў хаце. Знайшлі там кулямёт ці яшчэ нейкую трасцу. Пад страхой знайшлі.

В а л о д з ь к а. Гэта ў Свірыдавых пад страхой... А ў Зарачанскім пасёлку партызанскага камісара хавалі. Паранепага.

Ц я р э ш к а. Камандзіра. Самога... Арлоўскага.

Валодзька. А ты адкуль ведасш? Можка, і сам руку прыклаў?

Цярэшка. Яшчэ чаго? Сырадоеў хваліўся. Шкадаваў, што камандзіра партызанскага не схапіў. Спазніўся, а той сышоў некуды. Таму і спаліў усіх, са зла.

Валодзька. Можка, ён табе сказаў — хто данёс? (Лагодна.) Можка, пахваліўся?

Паліна. Сыночак мой! А як жа цяпер са зброяй той? А галубочак мой! А?.. Сышуля?

Валодзька. А чаго мне цяпер баяцца? У мяне цяпер бацька — стараста! Нямецкі халуй! Застуіцца.

Паліна. Ды ён першы цябе прадасць!

Валодзька. Каму?

Паліна. Гестапаўцам.

Цярэшка. Не мялі чапухі!

Валодзька. А я гестапаўцам прызнаюся, што тую зброю мы з бацькам разам хавалі.

Цярэшка. Ну і дурань! А зброю заўтра я забяру і каноплі спалю.

Валодзька. Забяры, забяры. Я замініраваў і каноплі, і зброю. Зачэпіш, дык так трахне, што і ў Берліне ікнецца.

Паліна. Ай-яй-яй-яй... За адзін дзень столькі бед звалілася на маю галаву... Валодзька! Збегай і пазаві Галю і Зіну. Без дзяцей хай прыйдуць. Зараз жа. Адна нага там, другая — тут. І сам вяртайся. Суровая размова будзе. Судзіць будзем паганца!

Валодзька выходзіць з хаты.

Цярэшка. Каго? Мяне?

Паліна. Цябе, і па ўсёй форме!

Цярэшка. За што? Пры Саветах я ў пастухах хадзіў. А цяпер...

Паліна. Ты яшчэ на савецкую ўладу цяўкаеш? Кожны год савецкая ўлада на дзяцей тысячы адвальвала, дык табе яшчэ мала! Табе мулка было пры савецкай уладзе? Га?! Ах ты, бізун! Табе ж калгас, праўленне ў прэмію ложкак які — нікеліраваны з шарыкамі, матрац спрунжынавы далі! Каб не мулка было. А ты!..

Цярэшка. Гэта каб табе не мулка было. А мне з табой...

Паліна. Маўчы, а то як урэжу між вачэй!..

Цярэшка. А цяпер хоць у прэзідыумах пакарасуюся.

П а л і н а. Якіх прэзідыумах? Пры пемцах? Бацюхны! Век з ім пражыла, а не ведала, што ён можа во так... Ай-яй-яй-яй!.. Што з ім сталася?!

Ц я р э ш к а. Што? Чалавекам стаў! Не, не чалавекам, а богам! Хай сабе дзікім богам, але ж богам! Чула? Над усімі вамі я — цар, бог і воінскі начальнік! Хачу — караю, хачу — мілую! А?

П а л і н а. Вы паглядзіце на яго, паглядзіце! Ну? Ці чулі? Чурка ты дзеравяная!.. толькі з вачамі. Цябе ж за-капаць у зямлю, дык... дык...

Ц я р э ш к а. Што? Што дык?

П а л і н а. Дык свінні будуць чухацца аб цябе. Зады чухаць.

Ц я р э ш к а. Ты, баба, за такія словы можаш галавой паплаціцца! Я табе не абы-хто! Я табе — стараста! Я табе — улада!

П а л і н а. У мяне адна ўлада — савецкая!

Ц я р э ш к а. Дзе яна? Дзе? Няма!

П а л і н а. Не каркай, гад! За яе сыны мае ваююць! Зяці мае ваююць! Прыйдзе яна, вернецца. А калі трэба, я і сама яшчэ паваюю!

Ц я р э ш к а. Ну, трымайся цяпер, Гітлер! Трапяшчы! Мая Паліна «грядет» па цябе!

П а л і н а. Ах ты!..

Паліна лупцуе Цярэшку па чым папала.

Н а д з е я (да Цярэшкі). Як гэта вы дадумаліся прывесці яго ў хату? Вы чулі, што ён сказаў? Га? Сырадоеў гэты.

П а л і н а. Пачакай, Надзейка. Прыйдуць дочки, тады мы ў яго пра ўсё і запытаем. Ды яшчэ так запытаем, што млося яму стане!

Ц я р э ш к а. Што ты мяне пужаеш? Што пужаеш?

Цярэшка ўстае з лаўкі, хоча падысці да каміна, але Паліна схопіла качалку.

П а л і н а. Ану, сядзь! І не рухайся!

Ц я р э ш к а. Не бойся. Я толькі вугалёк вазьму, прыкуруць.

Цярэшка не асмельваецца падысці да каміна.

П а л і н а. Я табе пакажу вугалёк. Во як шарахну між вачэй, дык ад тых іскраў і прыкуруш.

Ц я р э ш к а. Што гэта ты, баба, сёння? Чорт які па цябе ўсеў, ці што? Павіншавала б ды чарку паставіла

б... А ты з качалкай на мужа, у такі таржэсцвенны дзень. Не хочаш ты, дык я сам... (*Палівае сабе самагону ў гра-нёную шклянку.*) А такая ласкавая была... Што з табой сёння? Ідзі-тка я цябе пацалую.

Паліна. Пацалуй свінні над хвост! Ці вунь таму немцу... туды ж... (*Адбірае ў Цярэшкі гарэлку.*) Ты сваё выпіў! Усё выпіў!..

Паліна адштурхнула Цярэшку ад стала.

Цяпер пахмяляцца будзеш! Гэта ж трэба?! То начамі прападаў, кажа, у карты гуляў, у козыры, у падкіднога... А яно во... Дакаціўся, дагуляўся! Карцёжнік! Гуляка!..

Вяртаецца Валодзя. Ён прыводзіць з сабою замужніх дачок
Калабка Галю і Зіну.

Галя. Ты звала нас, мама?

Паліна. Ну, ці чулі вы, дочки? Пра бацьку ваша-га?

Зіна. Чулі. Людзі сказалі.

Галя. Ды такое сказалі, што...

Паліна. І што ж цяпер рабіць будзем?

Галя. Сорамна па вуліцы прайсці.

Зіна. Гэта цяпер, пры немцах. А як нашы прыйдуць? Як тады людзям у вочы глядзець?

Паліна. Ну, што маўчыш? Адкажы! Парай!

Галя. Мой Піліп з немцамі ваюе...

Зіна. І мой Хведзька...

Паліна. Ды тры сыны. Твае сыны з немцамі ваююць!

Галя. А бацька немцам памагае. Ну, не дзіва?!

Валодзька. Здраднік! Маўчыш?!

Цярэшка (*ласкава*). А знаеце што, дзеванькі? Ідзіце-тка к чорту лысаму. Сабраліся тут... Яйкі курьцу не вучаць! Паглядзіце на іх, людзі добрыя. Дочки, нявестка, сын ды жонка ўчынілі мне допыт!

Паліна. Не допыт, а суд. Трыбунал! Гад ты!..

Цярэшка. Ану, разьдзіцеся! Разьдзісь!

Цярэшка хацеў расніхаць жанчын, але тыя дружна ўзялі старога ў акружэньне і хутка прыціснулі яго да сценкі. Пасадзілі на лаўку.

Паліна. Ну, што з ім, праклятым, зрабіць?

Цярэшка (*злуе*). Старастам стаў я, а вам якая справа? Кожны адказвае за сябе! Не ваша дзела да майго стараства. Ваша справа тут — з носа кан, а ў рот хан. І ўсё тут!

Валодзька. Як гэта з носа кан, а ў рот хан? Вось я буду паступаць у камсамол, дадуць мне анкету, што я там напішу? Бацька быў старастам? Пямецкім халуём! І мяне прымуць? Вучыцца пасля вайны захачу — стара-ставаму сыну ўсе дзверы пасцеж? А? Як змыць такую пляму?

Паліна. А меншанькія надрастуць, Паўлуша, Сцёпка, Грышка, Лёнька. Як ім? Ты ж усім ім жыццё скамечыў, гад ты паласаты! Увесь род анаганіў!

Галля. Ды яго ж павесіць мала!

Зіна. Гэта ж падумаць толькі! Тата! Што ж ты на-рабіў!

Валодзька. Заўтра пайду партызанаў шукаць!

Паліна. Куды ты пойдзеш? *(Плача.)* Дзе ты іх знойдзеш? А знойдзеш, дык прыстрэляць яшчэ праз яго. *(Мужу.)* Ідзі зараз жа і адмаўляйся ад стараства! А то прыдушым, як гніду!

Цярэшка. Нікуды я не пайду. *(Весела.)* Дарваўся да ўлады і раптам самому адмовіцца? Ну, не-с! Так не пайдзёць! Хоць год, хоць месяц, ды пакарасуюся!

Паліна. Ну што ж, тады трэба памагаць сынам: на аднаго гада меней будзе... Дочкі, нясіце сюды вяроўку!.. Мы яго зараз у мяшок ды ў пельку. У сажалку, дзе каноплі мачылі.

Цярэшка *(весела)*. Ну-ну, а я пагляджу, як гэта дочкі бацьку роднага — ды ў пельку.

Паўза.

Усе пераглядваюцца. Ніхто не кратаецца.

Зіна. Ды яго тут жа пемцы хопяцца!

Валодзька. А хопяцца пемцы, скажам, што яго партызаны ўхапілі. Прыйшлі поччу і ўхапілі. Партызаны здраднікаў хапаюць і — пад корч.

Галля. Ну, што, бацька, скажаш?

Цярэшка. Нешта ж вельмі скоры і кароткі суд.

Валодзька. Не суд, а трыбунал! Ваенны час! І прыгавор партызанскі!

Паліна. Валодзька! Нясі мяшок. Дочкі, валіце яго і вяжыце. А будзе крычаць — ганчурку ў рот. *(Сама бярэ вяроўку.)*

Цярэшка. Вы ета... Вы кіньце!.. А то я вам... Ану!.. Брысь! Ану!!!

Цярэшка рвануўся да баб. Намерыўся ўдзячы, ды Паліна з дочкамі сцапалі яго, павалілі, звязалі яму вяроўкай рукі і ногі. І зрабілі яны ўсё гэта неяк завельмі паспешліва, рашуча, дынамічна.

Ця рэшка (сметучыся). Ды вы што? Ачмурэлі?
Звар'яцелі?

А цяпер жанчыны з дапамогай Валодзькі запіхваюць Калабка ў мех. Ён не даецца, але Валодзька злаўчыўся і нацягнуў мех на ногі, а потым і да шыі.

Паліна. Валодзька! А цяпер пад прыпечкам пашукай цагліні штук пяць-шэсць.

З меха тырчыць толькі галава Калабка. Вось цяпер ён зразумеў, што могуць усур'ёз утапіць яго. Спалохаўся. Паўза. Доўгая паўза.
Стаміўшыся, усе цяжка дыхаюць.

Ця рэшка. Буду крычаць! Прыбягуць людзі, дык ведаеце, што вам будзе за такое? Утапіць бацьку? Такого яшчэ не бывала! Стараству ўтапіць? Уладу ўтапіць? Роднага бацьку! Падумаць толькі!

Зноў паўза.

Зіна, шкадуючы бацьку, пусціла слязу. Бацька, заўважыўшы гэта, узрадаваўся. Валодзька, заклаўшы рукі за спіну, ходзіць па хаце.

Валодзька. Мы не бацьку, а нямецкага прыслужніка!

Паліна. Ты цяпер уцяміў, што ты найпершы вораг сваім дзецям? А? Уцяміў?

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Той жа пакой.

Той жа час.

Тая ж мізансцэна.

Тыя ж людзі.

Паліна (паўтарае). Дык цяпер ты ўцяміў, што ты і ёсць найпершы вораг сваім дзецям? А? Уцяміў?

Ця рэшка (нясмела, але крычыць). Людзі-і! Памажыце! Ратуйце-е! Яшчэ крычаць? Людзі-і! Памажыце-е!

Паліна спрабуе заткнуць мужу ляпу фартухом.

Паліна. Замаўчы, гад! Усё роўна — адзін канец!.. Ах, дык ты кусацца?! Надзя! Нясі якую-небудзь анучу! Валодзя!.. Валодзя! Бяры анучу! Затыкай яму ляпу!

Сын бярэ ашучу, спрабуе заткнуць бацьку рот, ды Калабок не даеца, выкручваецца, стараецца ўкусіць сына за руку.

Валодзька. Дык ён кусаецца!

Паліна. А ты зашчамі яго галаву між ног, а потым зацісні яму нос...

Паліна тлумачыць снакойна, петаронка, як бы навучае сына на якую-небудзь звычайную гаспадарчую справу.

А рот ён і сам разявіць. Вось тады і затыкай.

Валодзька так і робіць, як маці навучыла. Але справіцца з вёрткім Калабком не так і проста.

Цярэшка. Пачакайце! Пачакайце! Я нешта скажу!

Надзея. Ой! Начальнік паліцыі. Сырадосё!..

Паліна. Дзе?

Надзея. У хату ідзе.

Паліна. Накіньце на яго (*паказвае на мех, у якім сядзіць Калабок*) якую-небудзь хламіду. А ты, Церах, толькі заікніся — тады ўсё! Валодзька, Надзея! Як толькі ён пікне — абухом па цемю. А я з дочкамі тады таго паліцай.

Галя ханае з печы стары кажух і пакрывае Цярэшку.

Надзея. Не, лепей я абухом па цемю таго, а вы гэтага... Гэтага — я не магу...

Па парозе з'явіўся Сырадосёў, якраз тады, калі на Калабка пакінулі стары кажух.

Сырадосёў. А дзе Калабок? Дзе мой стараста?

Паліна. А хто яго ведае. Ён жа ўскорасці і пайшоў следам за вамі. Можа, зайшоў да каго?

Сырадосёў. А ну-ка, пацан, бяжы пашукай. І скажы, хай у школу ідзе. Мы там паліцэйскі гарнізон думаем размясціць.

Паліна. Бяжы, сыпок, пашукай. Мы яго прышлём да вас.

Валодзя бяжыць з хаты.

Сырадосёў. А што гэта вы патапырыліся ўсе? (*Падыходзіць да Падзі.*) І ты таксама?

Надзея. Не падыходзь.

Сырадосёў. Ух ты якая строгая!

Надзея. Адыдзі!

Сырадосёў. Ах ты, мілая, ах ты, сарамлівая. Ах ты, Надзя. Ох ты, Надзя! Я люблю цябе не глядзя.

У мяшку чыхае Калабок, і, каб паяк замаскіраваць гэты чых, тут жа скеміла Паліна: раз за разам чыхнула цэлай абоймай.

П а л і н а. Грып, халера на яго. А можа, тыфус які? Каб не заразіўся ты, начальнік...

С ы р а д о е ў. Будзь здарова, старая, і не чыхай. Знойдзеца Калабок — пасылайце ў школу. Можа, заніў ужо?

Н а ч а л ь н і к п а л і ц ы і в ы х о д з і ц ь.
Галя, Зіна і Надзея глядзяць у вокны.

Г а л я. Пайшоў.

З і н а. За варотамі ўжо.

Паліна скідае з Калабка кажух.

П а л і н а. Дык ты, халера, чыхаць уздумаў? Мо наўмысна? Каб таму знак падаць?

Ц я р э ш к а. Якое там наўмысна? Рукі звязаны, не чым было пераносіцу пацерці. Ну, выпускайце.

П а л і н а. Што-о?

Ц я р э ш к а. Ну, напужалі трохкі, і хопіць, выпускайце. Я ж вас пашкадаваў, не крыкпуў, калі Сырадоеў прыйшоў. А то б вам усім крышка была. Ну, развяжыце! Чуеце?

П а л і н а. Не ўжо! Трыбунал так прыгаварыў!

Ц я р э ш к а. Паліна! Поля! Ну, чуеш ты?

П а л і н а. Што?

Ц я р э ш к а. Вуха дай. Ну... Дай вуха, халера. Ну, прашу цябе.

П а л і н а. Печага табе прасіць...

Аднак Паліна схіляецца да мужа. Цярэшка шэпча нешта ёй на вуха.

У-у, наскуда!

Цярэшка зноў нешта шэпча Паліне.

Пайшоў вон, гад! Цярпі!..

Паліна смяецца. Па-злому смяецца.

Я цябе ведаю, выкруціцца хочаш?

Цярэшка і сапраўды звываецца ў мяху.

Г а л я. Дык што ён? Так і будзе тырчаць тут, як бяльмо на воку?

З і н а. І праўда, мама, можа, яшчэ хто прыйдзе, ці той жа самы Сырадоеў. Можа, выпусцім яго з меха да вечара?

П а л і н а. Не. Ён уцячэ. Закацім яго зараз пад ложак. Хай там паляжыць, пакуль сціямне. А тады — у сажалку.

Ця рэшка. Як гэта проста ў вас — жывога чалавека і ў сажалку. За што?

Паліна. Маўчы, гад. *(Плача.)* А што мне з табой рабіць? Напладзіў дзяцей цэлую шлоўму, а цяпер сіротамі астануцца!..

Ця рэшка. Дык развяжы, не глумі чалавека, тады і сіротамі не астануцца.

Паліна. А калі цябе не ўтаніць, ім яшчэ горай будзе. Горш, як сіротам. Дочкі, каціце яго над ложкак!

Паслухмяныя дочкі коцяць бацьку пад ложкак.
Вяртаецца Валодзя.

Ця рэшка. Пачакайце, гадаўкі! І хто вас такіх выкарміў, выгадаваў? Сам па сваю ж галаву. Паліна! Поля! Я табе пешта скажу.

Паліна. Што ты мне скажаш?

Ця рэшка. Прамову. Ізпоў — прамову хачу. Цягне мяне на прамовы. Вот — дасталася мне ўлада. А для чаго яна мне? Чаго мне ад яе хацець? Ад пасады маёй? Ад улады ў руках маіх? Ну, што я магу мець ад яе? Есці да сыта з чужога катла і смачнае магу? Магу! Піць па дармавінку магу? Магу! А што яшчэ? Ну... Паздзекавацца з каго-небудзь, хто мне не па носе... Магу? Магу! Дык няўжо людзі... некаторыя... каторыя рвуцца да ўлады, яны толькі гэтага і хочуць? А некаторыя так ірвуцца, так локцямі штурхаюцца, адзін другога грызучь, кусаюць, ліжучь, плююць, апырскваюць духамі і абліваюць гразёю... Дзеля чаго? Каб быць... Абы толькі быў сыты, п'яны і пад носам — табакерка... Пачакайце, не спяшайцеся! Яшчэ паспееце ўтаніць. Дайце паспавядацца... Ціха! Ша! Вот, а мне для чаго ўлада? Вот сёння! Я і не ведаю. Сёння яна мне не трэба. А чаму я ўсё-такі захапіў яе — уладу гэтую. Для чаго? На ўсякі выпадак! А раптам ды заўтра яна спатрэбіцца. А? На ўсякі выпадак, хай будзе ў маіх руках. А яна, халера, так пячэцца... Ну, развяжыце мне рукі, памлелі, змярцвелі, здрапцвелі... Некаторыя, канечне, з высокіх помыслаў бяруць уладу: каб такое запустіць, такое... Ну... Каб усе ахнулі і сказалі — вот ста да-а! А мы такога і не думалі. Во, чорт, зноў заклініла башку, заблытаўся. Дый п'яны я. Ды вызвальце вы парэшце! Я перахапіў уладу, адабраў яе — на ўсякі выпадак. Хай будзе ў сваёй хаце!

Галя. Ну, выказаўся! Паспавядаўся!

Валодзька. Дык табе ўлада так, на ўсякі вына-

дак, без помыслаў? Абы толькі выніць-закусіць на дурніцу?

Цярэшка. А я думаў — вы разумныя. А вы... Нічагусенькі вы... А-яй-яй! А савецкая ўлада столькі на вас сродкаў патраціла, вучыла, настаўнікаў прысылала адусюль... Розныя замежныя мовы вам, фізіку вам, хімію вам... Гастрономію! А вы? Што ў вас у галаве? Пакульце ў вас у галаве.

Галля. Ну, ці чулі вы? Ён нас так? І яшчэ савецкую ўладу памінае?

Паліна. Ціха! Тут нешта... Кажы прама! Што?

Цярэшка. Ну, во! Табе, відаць, педарма ордэн далі. Макацёр пачынае нешта варыць. *(Крычыць.)* Ану, развязаць! Асвабадзіце! Ну! Каму я кажу!

Паліна. Ты пакуль што не крычы! Ты пакуль што намаўчы!

Цярэшка. Не магу я маўчаць! Вы чалавека загубіце!

Паліна. Які ты чалавек?

Цярэшка. Ды не мяне. Яшчэ аднаго. Ну выйдзіце з хаты, я нешта маці хачу сказаць. Во папаўся ў перат — ні ўзад ні ўперад.

Паліна. Ну, выйдзіце, хай скажа. Ідзіце, дзяўчаткі.

Усе выходзяць.

У хаце астаюцца толькі Цярэшка і яго жонка.

Цярэшка. Падыдзі бліжэй. Не бойся. Я звязаны.

Паліна. Гавары!

Цярэшка. Ну, падыдзі бліжэй! Не хачу я, каб дзеці чулі!

Паліна. Слухай, ты! Я цябе наскрозь бачу! Ты хочаш усё ў жартачкі перакруціць? Не падзейся!

Цярэшка. Якія тут, к чорту, жартачкі, калі ні ног ні рук не чую? Што з табой сталася, баба? Муж я табе ці не муж? Хоць трохкі аслабані.

Паліна. Дык ты гэта мне хацеў сказаць? А?

Цярэшка. Ну добра, добра!..

Паўза.

Калі ўжо ты рашыла са мной расправіцца... так бязлітасна, то напаследак скажы мне: дзе, калі і з кім я табе здрадзіў? Было такое ці не?

Паліна *(падумаўшы)*. Баяўся.

Цярэшка. Эх ты-ы. *(Скрозь слёзы.)* Любіў я цябе,

а не баяўся. Жалеў я цябе... І ты мяне... любіла. Я ж ведаю... Жалела...

Паліна. Любіла... *(Рот у яе крывіцца, вось-вось заплача.)*

Цярэшка. Дык чаму ж ты цяпер сваімі рукамі хочаш са свету звесці мяне? Га?

Паліна. Ты ж ненармальны! Цябе ж, пэўна, шалёны сабака ўкусіў. Гэта ж трэба — старастам найшоў!

Цярэшка. Ну дык што?

Паліна *(крычыць)*. Як што?! Як што?!

Цярэшка. Ну, ціха, ціха ты! Колькі год з табой жыву, а не ведаў цябе... А ты во якая!..

Паліна *(шморгае носам)*. Не разжаліш, халера!

Цярэшка. Ну, скажы, ну, прызнайся — за ўсё жыццё няўжо ў цябе ніякіх сакрэтаў ад мяне не было? Ну што ты маўчыш? Прызнавайся! Ёсць? Ну! Поля! Былі?

Паліна. Ёсць.

Цярэшка. Якія?

Паліна. Не скажу.

Цярэшка. Во, бачыш? Ну, добра. Я і не дапытваюся. Але не дапытвайся і ты ў мяне. У мяне таксама ёсць свае сакрэты.

Паліна. Якія?

Цярэшка. Сказаў — не дапытвайся.

Паліна. Ну і нясі свае сакрэты ў пельку? Усё!

Цярэшка. Не, не ўсё. Чакай! Куды ты! Дай вуха. Ну, ласачка! Ну, павачка! Ну, золатка! Дай вуха, не ўкушу.

Паліна нахіляецца да мужа, выслабаніўшы з-пад хусткі вуха.
Ён пеніта шэпча ёй.

Паліна. Ды ну?

Цярэшка. Ну. *(Зноў падзвае яе і шэпча на вуха.)*

Паліна *(не верыць)*. Ну-у!..

Цярэшка. Праўду кажу. *(Зноў шэпча ёй на вуха.)*

Паліна. Не! Ой, брэшаш!

Цярэшка. Чэснае слова! Дурніца!

Паліна. Перахрысеціся!

Цярэшка. Як жа я перахрышчуся, калі ў мяне рукі звязаны. Развяжы.

Паліна. Пабажыся.

Цярэшка. Ідзі ты к чорту. Я ў бога не веру.

Паліна. А дзе?

Цярэшка. Дзецям скажаш?

П а л і н а. Чэснае слова — не скажу.

Ц я р э ш к а. Развяжы.

П а л і н а (*круціць галавой*). Не шукай дурнейшых за сябе. Дзе?

Ц я р э ш к а. Дай вуха.

Паліна падстаўляе вуха. Цярэшка ізноў пешта шэпча. Паліна не верыць. Цярэшка зноў шэпча: доўга, настойліва.

Скажы: стараста прыслаў. Ясна? Прыслаў стараста. Козыры бубны. Чуеш?..

Паліна заве дзяцей.

П а л і н а. Дзеці! Хадзіце сюды!

Ц я р э ш к а. Паліна! Не смей! Ты ж чэснае слова дала!

П а л і н а. Дык гэта ты, значыцца, у карты так гуляеш? Цэлымі начамі... (*Адчыняе дзверы і кліча дзяцей.*)
Дзеці, сюды!

Ц я р э ш к а. Калі скажаш, Паліна, заб'ю!

Уваходзяць Г а л я, З і н а, Н а д з е я, В а л о д з ь к а.

В а л о д з ь к а. Ну, вы чулі? Ён яшчэ маме грозіць.

Г а л я. Што ты ад яго хочаш? Фашыст!

П а л і н а. Сцеражыце яго. Я скоро прыйду. Не выпускайце. Дзе меншыя дзеці?

Г а л я. Коўзаюцца каля маёй хаты.

П а л і н а пайшла з хаты.

Ц я р э ш к а. Падайце вады. Зіна, дачушка!

Усе паглядаюць адзін на аднаго.

В а л о д з ь к а (*сурова*). Вады можна. Вады нават ворагу даюць.

Ц я р э ш к а. Дзякуй, сыноч. Паспагадаў.

Зіна падала вады, напайла бацьку.

Г а л я. Во, дажыўся.

Ц я р э ш к а. Ну і дзякуй вам. Век помніць буду.

В а л о д з ь к а. Кароткі век.

Ц я р э ш к а. Зінка! Там каля цябе, на акне, ляжыць недакураная цыгарэтка. Падай яе мне ды дай прыпа-ліць.

В а л о д з ь к а. Не давай!

Г а л я. Хай нааследак.

Зіна падае недакурак. Надзея падносіць запалку. Цярэшка з аса-лодаю курыць.

Паўза.

Цярэшка. Зіна! Папраў. Пячэ.

Зіна падбягае да Цярэшкі.

Зіна. А ты выплюнь.

Цярэшка. Шкада. Яшчэ не дакурыў.

Галя (*зайсважыўшы праз акно*). Ой! Зноў гад еты, паліцай!

Надзея (*спалохалася больш за іншых*). Ой! А маткі няма.

Галя зноў накінула на Калабка кажух і засланіла яго сабой.
Урываецца Сырадоеў — раз'юшаны, крыклівы.

Сырадоеў. Дзе Калабок? Дзе стараста? Чаму не выканалі майго загаду? Чаму не знайшлі яго?

Надзея (*готова выбегчы*). Я зараз... Я знайду... Я сама...

Сырадоеў. Пачакай! Ану, ты, ты і ты! З-пад зямлі дастаць мне старога. І скажыце: у школе гарнізон будзе. Пасцелі мабілізаваць трэба. Каб за гадзіну мабілізаваў дваццаць падушак для маіх арлоў! Бы-ыстра-а! Ану!!! Марш!!! Каму я сказаў?!

Галя, Зіна і Валодзька пераглянуліся і выйшлі за дзверы.

Надзея. Дык я зараз... свае... во — дзве падушкі занясу.

Сырадоеў (*мякка*). Пачакай. Свае знадобяцца яшчэ сабе. Знойдзем, акрамя тваіх... (*Юрліва агледзеў Надзею з ног да галавы.*)

Ну, ясачка... Павачка...

Сырадоеў скідае з сябе паўшубак, шапку.

Надзея. Не смей! Не падыходзь!..

Сырадоеў. Ну чаго ты ламаешся? Не дзяўчышка ўжо, а баба.

Расшніліў рэмень на штанах.

Надзея. Не думай! Не мылься! Брыцца не будзем!

Сырадоеў. Ды што ты, дзівачка, дурпенькая... Ах ты, ласкавая... Ах ты, пызанькая... Ах ты, ягадка... Ах ты, цыпачка...

Ён набліжаецца да Надзеі. Яна адступае. Ён расставіў рукі, быццам курыцу ловіць, і заходзіць так, каб Надзея адступала да пасцелі. Нарэшце коршунам кідаецца на яе, ханасе ў абярэмак, валіць на ложак. Пачынаецца адчайная барацьба. Ляцяць падушкі, мільгаюць аголеныя ногі Надзеі, ляцяць пух і пер'е з падушак. Сапуць. Рычаць. Страсці разгарэліся да канца. Але Надзея... Надзея малайчына — на справе даказвае, што адзін на адзін мужчына бяссільны

«ўзяць» жапчыну, калі яна таго не схоча. Парэшце яна вырвалася з рук Сырадоева, адбегла да стала, сханіла там вялізны кухонны нож і дэманструе гатоўнасць адбіць любую атаку. Лбое цяжка сапуць.

Надзея. Не падыходзь! Ідзі ад граху! А то яй-богу!.. Чэснае слова!.. У руках пацясеш!.. *(Вертанула нажом.)*

Сырадоеў. Пачакай, пачакай!.. Не, дарагая... Не, галубка!.. Ад мяне ты не вылузнешся... так... Я ўжо... будзь спакойна... Распаліла мяне, то ўжо...

Надзея. Сораму ў цябе няма! Дзе твае вочы! Не падыходзь!

Сырадоеў. Ой! Нехта ідзе!

Ён паказаў на акно, і Надзея, паверыўшы, азірнулася. А Сырадоеў тым часам напаў на яе, крутнуў руку ёй, і пож вышаў. Схапіўшы ў абярэмак, панёс яе да ложка. І зноў пачалася валтузпя. Нешта за-трашчала.

Надзея. Што ты робіш, гад? Што ты робіш? Крычаць буду.

Цярэшка *(з межа)*. Я іду! Іду!

Сырадоеў усхапіўся з пасцелі, азіраецца.

Надзея. Свёкар ідзе!

Надзея ўстае з пасцелі, папраўляе на сабе плацце, прычоску.

Паразіт ты! Бессаромны!.. Гвалтаўшнік! Бандыт!

Сырадоеў. Но-но! Прыкусі язык!..

Аднак і Сырадоеў прыводзіць сябе ў парадак: сарочку запраўляе ў штаны, зацягвае рэмень.

Надзея. Што? Не сорамна?

Сырадоеў. Пачакай! Гэта яшчэ не ўсё... У пасшчэ будуць мілыя сустрэчы!.. У каноплях... Сходзім у ка-ноплі...

У пакой уваходзяць Галя, Зіна, Валодзька — хто з чым: хто з качалкай, хто з сякерай.

А вы чаго?

Галя. Стараста там... У школе. Ідзіце...

Сырадоеў апранае свой кажух, шапку і, пасміхаючыся, выходзіць.

Надзея *(плача)*. Чаму ж вы пакінулі мяне адну?

Зіна. Мы не пакінулі. Мы пад дзвярыма стаялі. Мы надрыхтаваліся...

Галя. А калі сцішыліся, я падумала: няўжо дабраўся ён да цябе і — сюды! Во гад! А? Ну, каб...

Цярэшка галавой скідае з сябе кажух.

Ця рэшка. І я ўвапрэў... Во халера!..

Надзея *(плача)*. Што вы парабілі? Павошта вы яго прывялі ў хату? Вы чулі, што ён сказаў? *(Хліпае.)* У капоплі хадзіць... бегаць... І вас ён старастам паставіў, каб прычына была... хадзіць сюды... ка мне...

Валодзька. Не будзе ён хадзіць сюды.

Надзея. Будзе! Ён такі! Яму плюіі у вочы, а ён... Вячэраць, кажа, прыйду...

Галя. А ты сёння ў мяне напачуеш. Ці к сваім ідзі напач.

Ця рэшка *(сур'ёзна)*. Ён і без мяне прыйшоў бы... вячэраць.

Надзея *(злосна)*. Але павошта вы яго прывялі? Чаму?

Ця рэшка. Развяжыце мяне нарэшце, чорт вас ва-зьмі ўсіх! Ногі, рукі замлелі, змярцвелі. Няёмка!

Зіна памкнулася да бацькі, але строгі вокрык Валодзькі спыніў яе.

Валодзька. Не падыходзь! А тым дзецям, Свіры-давым, ёмка было, калі іх палілі фашысты?

Зіна. Не ён жа паліў.

Валодзька. Такія, як ён!

Зіна. Ён за тых не адказвае.

Валодзька. Адзін — за ўсіх, і ўсе — за аднаго! Ён пайшоў службыць уладзе, якая такое дазваляе. А ўладу такую трэба ліквідаваць! Значыць, і яго ліквідаваць! Ён з фашыстамі заадно. А фашысты мучаюць людзей. Ну, то хай і ён паспытае таго ж.

Ця рэшка. Ну дык вот што. Бачу я, што канец мне прыйшоў. Хачу з вамі ўсімі перад смерцю папрашчацца. Толькі па адным. Выйдзіце ўсе. Галя, астанься. Ты старэйшая.

Усе моўчкі выходзяць. Зразумелі сур'эзнасць моманту.

Галя. Ну і што ты мне скажаш папаследак?

Паўза.

Ця рэшка доўга з замілаваннем разглядае дачку.

Ця рэшка. Галя — галінка ты мая!.. А помніш? *(Спявае.)* Галінка-калінка-малінка мая, у садзе ягадка калінка, малінка мая... А? Ці даўно было? На каленях у мяне тапцавала... А цяпер? Двух упукаў мне ўжо парадзіла. Жапчына! Баба! Малая ты — ласкавая была. А падрасла...

Галя. Дык ты мяне папругай... Дарослую дзеўку ўжо, пявесту... А?

Ця рэшка. Даруй мне, дачка. Што было, тое было. Я цябе крыўдзіў, відаць, болей, як каго. І лупцаваў. *(Упэўнены ў сваёй праваце.)* Ну, за дзела. Рана ты любіцца пачала са сваім Пілінком. Не даспадобы быў ён мне. Шаланутны быў. Ты ж панесла ад яго ў дзеўках. А? Думаш — не балела ў мяне душа?

Галля. Ну і што? А я яму верыла. Верыла, што ажэніцца, возьме мяце.

Ця рэшка. Верна. Мая памылка выйшла. Але — шаланут ён!

Галля. Ён — шаланут, а з фашыстамі ваюе. А ты найшоў да іх у памагатыя. Дык хто цяпер шаланут? Ці не той, хто фашыстам служыць? Яны дзяцей страляюць. Восемдзсят дзіцёнкаў яўрэйскіх на такім марозе голымі пакідалі ў машыны... сэрца заходзілася ад жаху!.. А яны на такім марозе, голенькіх... вывезлі ў роў і настралялі. Яны хаты паляць! Людзей страляюць! Усё руйнуюць. А ты? Пайшоў запалкі ім падносіць? Карасінам абліваць? Га? Мяне лупцаваў, вучыў, а сам? Вочы мае не глядзелі б на цябе! *(Плача.)*

Ця рэшка. Ну, добра, пу... Падсадзі хоць мяне на лаўку, а то... карчом во так сядзець... Ну, чуеш?

Галіна памагае бацьку падняцца і сесці на лаўку. Але з меха яго не вызваляе.

Галля. Во і сядзі, як лялька.

Ця рэшка. Як дазнаюцца немцы ці паліцаі, што ты была камсамолкай, дык... Я чаму старастам стаў? Глядзіш — і выручыў бы.

Галля. Як дазнаюцца, што я была камсамолкай, дык яны і цябе — старасту — на варотах павесяць.

Ця рэшка. Развяжы, дачка, выпусці.

Галля. Не магу.

Ця рэшка. А што тут — не магу? Вузел развязаць не можаш?

Галля. Без мамы — не ма-гу!

Ця рэшка. А калі мама прыйдзе, ты мне не снатрэбішся. Ідзі, ідзі і назаві Валодзьку. А цябе ўсё-такі не-дарма біў.

Галля выходзіць.

Уваходзіць Валодзька.

Валодзька. Ну?

Ця рэшка. Развяжы! Ты ж сын мой!

Валодзька. Забудзь!

Ця рэшка. Як гэта забудзь?

Валодзька. А так!

Ця рэшка. Бацька я табе ці не бацька?

Валодзька (*адводзіць вочы ўбок*). Не бацька!

Ця рэшка. Як не бацька? (*Успомніў.*) А-а... Той гад паліцай сказаў, а ты і наверыў? А можа, ён і праўду сказаў, калі ты так? А?

Валодзька. Маўчы! Чуеш? Той гад маму абразіў, а цяпер ты?! Я не пагляджу, што ты...

Ця рэшка (*здаволены*). Ну, цяпер бачу — сын ты мне.

Валодзька. Не сын! І ты мне не бацька!

Ця рэшка. А хто ж я тады?

Валодзька. Здраднік! І падумаць толькі — хто! Мой бацька!.. Як жа мне цяпер таварышам у вочы глядзець? Як жа мне цяпер на вуліцу выйсці? Другіх жа хоць пад прымусам, сілаю ставілі старастам, а ты... Добра-ахвотна, сам напасіўся, пры людзях! Я ледзь не згарэў ад сораму.

Ця рэшка. А і не згарэў. Цэлы астаўся.

Валодзька (*аж застагнаў*). І гэта ў той час, калі лепшыя людзі, яго ж сыны, жыцця не шкадуюць, кроў сваю праліваюць, да апошняга дыхання... схапіліся з ворагам. А ты ў гэтую цяжкую хвіліну памагаеш не сынам, а ворагу! Якая ж кара павінна пасці на тваю галаву?

Ця рэшка. Бацюхны! Камісар! Ну чысты камісар! Такіх я толькі ў кіно бачыў. Чапай! Жывы Чапай! А я і не ведаў, што жыву побач з такім героем! А?

Валодзька. А-а, дык ты яшчэ насміхаешся? На, на, стараста, чытай!..

Валодзя вымае са свае кішэні лістоўку і суче бацьку пад нос.

На, чытай!..

Валодзя чытае сам. Па памяці.

«Радзіма наша, акрываўленая Бацькаўшчына наша заве цябе на подзвігі! Бі ворага! Бі немца! Ратуй Бацькаўшчыну! Памагай братам сваім знішчаць прышэльцаў! Радзіма кліча сваіх верных сыноў. Адгукніся стрэлам на ворагу!»

Чуў? Я сёння іх сорак штук перапісаў. Ноч сядзеў. Во. Бачыш? На! «Смерць нямецкім захопнікам!» А цяпер дапішу: «І іхнім халуям!»

Ця рэшка. Ціш-ш! Вар'ят! Чаго гарлапіш? Ачму-рэў? Жыць табе надакучыла? Крый бог, пачуе хто...

Валодзька. Хай чуюць! Хай ведаюць, які ў старасты сын! Дагэтуль таіўся, а цяпер не буду! Хай усе ведаюць, што я ненавіджу фашыстаў, што яны — мае заклятых ворагі!

Цярэшка. Дурненькі! Ціха! Пачакай! Малады ты...

Валодзька *(не слухае бацькі)*. Як мне жыць?.. *(На вачах у юнака слёзы. Валодзя стараецца стрымаць сябе, не паказаць сваю слабасць.)* Не! Я змыю гэту пляму з пашай сям'і. Я піянерам быў. Я клятву даваў! *(Успамінае.)* Піянер! Да барацьбы за дзела Леніна-Сталіна будзь гатоў! І я адказваў: «Заўсёды гатоў!» Ты зразумеў, бацька? Я заўсёды гатоў!

Цярэшка. Як гэта ты змыеш? Пляму.

Валодзька. Як? А вось так. Абвяжу сябе гранатамі, возьму яшчэ процітанкавую міну, у абоі загарну. І пайду к фашысцкаму каменданту і гэтаму начальніку паліцыі... Падыду і... ірвану чаку. Мне капец, але і яны падохнуць. Вось як! Не будзе ён хадзіць да Надзейкі! І плямы на пашай сям'і не будзе!

Цярэшка *(перапужайся)*. Сыноч! Сыноч! Ты што? Здурэў? Пачакай, пакуль мама прыйдзе.

Валодзька выходзіць з хаты.

Зіна! Галя! Надзея! Затрымайце яго! Не пускайце яго! Развяжыце мяне! Дзяржыце яго, пакуль маці прыйдзе! Зіна! Зіна!

Уваходзіць Зіна.

Зіна. Ды ён нікуды і не пайшоў. Сядзіць вуць у хаце.

Цярэшка. А то ён такі, і да бяды педалёка. Ну, дачушка! Ты ж такая была ласкавая, такая была добрая і далікатная. Ну, пашкадуй свайго бацьку. У мяне ж і ногі і рукі памлелі, дзеравянымі сталі. Ты ж такая была жаласлівая. А? Ну? Развяжы.

Зіна. А татулечка мой ро-о-дненькі!... *(Галосіць.)* А галовачка твая бе-едненькая-я-я! А ручкі-пожкі твае няшчасненькія!

Зіна абдымае бацьку, цалуе яго, сама слязамі заліваецца, але ж... не развязвае.

Цярэшка. Ну, ну... Ну развяжы... Выпусці!.. Ну пашкадуй!

Зіна. А што ж ты нарабіў? А што ж ты патварыў?

Цярэшка. Нічога я не нарабіў яшчэ. Дачушка, лю-

бая, ну развяжы. У цябе ж такая добрая душа! Ты ж сярод усіх маіх дзяцей самая жаласлівая. Ну? Ну, помніш? Во нядаўна ж верабейку ты прынесла са двара, замёрз ён, закачанеў... Як ты хукала... як мы ўдваіх хукалі на яго, накуль ён ажыў?.. А? Верабейку нашкадавала, а бацьку... Зінка ты мая, слязінка.

Зіна (скрозь слёзы). Дык жа верабей не быў старастам...

Цярэшка. І я ж не быў яшчэ старастам. Я ж не быў яшчэ? Не быў. Які ж я стараста? Толькі-толькі прызначылі. Ну, развяжы! А? Дачушка! Зінка-слязінка! А? Прыадчыняюцца дзверы, у шчэлку прасоўваецца галава Валодзькі.

Валодзька. Толькі пасмей!.. (Знікае.)

Цярэшка. Дачушка мая. Няўжо ты забыла? Ты ж мая любіміца. Я ж заўсёды лепшую цукерачку — табе. Прыгажэйшую хусцінку — табе. Якое ж табе вяселле я справіў? А? Нікому ж я так не спрыяў, як табе. Маленькую яшчэ на кірмаш вазіў, на ярмарку. А завушнічкі табе гэта ж я купіў.

Цярэшка і сам разжаліўся, хлінае носам. А Зіна заліваецца слязамі. Яна адварнулася ад бацькі, а рукі яе, супраць волі, неяк самі сцягваюць з Калабка мех, вызваляюць Цярэшку. Добрыя, жаласлівыя рукі дачкі.

Зіна. Мы самі пойдзем. І я з табою... Мы самі ў пельку. Без іх. Удваіх у пельку.

Цярэшка. Ух ты, ласкавая мая! Жаласлівая мая! Хорошая мая! Пенаглядная мая! Зорачка ясная! Зінка мая, слязінка мая...

Цярэшка заліваецца слязамі. На парозе з'яўляецца Паліна.

Паліна. А родненькі мой! А гаротнік ты мой цячасны! А ён усё яшчэ ў мянкі сядзіць. І звязаны!..

Паліна падбягае да мужа, намагае Зіне вызваліць яго з меха. Дочки!!! Дзе вы! Сюды!.. А што ж гэта за дзеці? Га? Так здэкавацца з бацькі роднага!..

У хату ўбягаюць Галя, Падзея і Валодзька.

Ах, каб вас халера наханала. Во і гадуі іх! Кармі іх! А яны потым во як... Дочки! Памажыце яму ўстаць!..

Дочки развязваюць вяроўку, спрабуюць наставіць Цярэшку на ногі, але ён не стаіць. Ногі падкопваюцца. Пэўна памярцвелі.

Зіна. Што з табой, тата?

Цярэшка. Здраццвелі ногі. Яшчэ трохі і — каюк.

Паліна. Разатрыце яму ногі! Памахайце, паківайце імі, калі ён сам не можа.

Цярэшка. Ну? Што?

Паліна. А дурненькі ты! А ці ж я цябе мала біла? А ці ж я цябе яшчэ не навучыла?

Цярэшка *(крычыць)*. Што-о, я пытаю?!

Паліна *(спалохана)*. Што — што?.. Маўчы, і ўсё!

Цярэшка. А-а! То-та жа!

Паліна. А Калабочак ты мой, а Цярэшачка! Можка, табе чарку даць? Каб адышоў хутчэй!.. *(Кідаецца да стала, налівае чарку гарэлкі, падае Цярэшку. Ён п'е.)*

Ну, і кусні гурочка салёненькага...

Цярэшка *(пражаваўшы)*. Ну? Што? *(Грозна.)* Стараста я вам ці не стараста?

Паліна. Стараста! Стараста!..

Цярэшка. А-а-а...

Ён лікуе, як пераможца. У гэтым яго «а-а-а» цэлая гама пачуццёў, лікаванне і пагроза, насмешка і дараванне віны, пачуццё ўласнай перавагі і зларадства.

Валодзька. Мама! Што з табой? Ён жа здраднік! Здрадзіў Радзіме.

Паліна. Радзіме?.. Ты вот што... Я цябе радзіла, я табе і радзіма. А ён, ніякі ён не здраднік мне.

Валодзька. Савецкай уладзе здраднік!

Паліна *(крычыць)*. Я — твая савецкая ўлада!

Паўза.

Усе здзіўлена паглядаюць на маці.

Цярэшка. А калі так — ану, кыш адсюль!

Паліна. Кыш! кыш! *(Вымахвае дачок з хаты.)* Ідзіце, ідзіце. Бацьку трэба слухаць.

Ніхто з дачок нічога не разумее. Выходзяць з хаты.

Цярэшка. Ну? Як там было?

Паліна. Прышла я, пастукала, як ты сказаў.

Цярэшка *(заціскае ёй далонню рот)*. Ціха ты!

Паліна *(паўшэптам)*. Ён адкінуў запор. Увайшла. Гляджу — сакратар райкома. Пага перавязаная. А ён спалохаўся. За цябе. Адразу: што з ім? З кім, пытаю. З Калабком, кажа. Сядзіць, тлумачу, у мяшку. Расказала. Смяецца. Ідзі, кажа, выпускай!.. Я і пазад. Ах ты, гад паласаценькі! Ад мяне таіўся. *(Строга.)* Выпускай! Табе задамне кажа, такос... Ду-урыла ты!

Цярэшка. Ну! Цыц! *(Палец на губы.)* І каб — маўчок! А то вуць у Зарэчанскім пасёлку Сырадоеў усю

сям'ю спаліў. У іх хаваўся наш партызан, камандзір. І ніхто, апроч сваіх, не ведаў. Значыць, са сваіх і прагаварыўся, пахваліўся. І ўся сям'я загінула. Дык глядзі ж! Каб маўчок! Ні дзецім, ні каму... А то — ты мяне знаеш! Ану заві дзяцей! І аддай загад, каб на валасішцы хадзілі! Чуеш? (*Усміхнуўся.*) Ну, брат, і патрыётаў выгадаваў. Самога б задушылі за савецкую ўладу! На сабе адчуў. А?

П а л і п а. Дык ты правяраў? Не верыў? Дурань!

Ц я р э ш к а (*апраўдваецца*). Я верыў, але ж... Не мог я... Не меў права... Канспірацыя. Чула такое слова? Не павінен быў нікому, ні пры якіх макарах раскрываць тайну. Не мая ета тайна была. Прысягу я даваў, клятву — ні-ні, ні гу-гу нікому! Ясна табе? Тайна — для ўсіх тайна! А цяпер перад дзецьмі выкручвайся сама.

П а л і п а. Дзеці! Ану ўсе сюды! Быстра!

Уваходзяць Г а л я, З і н а, Н а д з е й к а.

Дык вось, каб свайго бацьку шанавалі як трэба! І ва ўсім слухаліся! Ягонае слова — закон! Чулі?

З і н а. Чулі!

Н а д з е я. Чулі.

Г а л я. А як жа?..

Ц я р э ш к а. І ніякіх пытанняў! Ясна?

П а л і п а. І ніякіх пытанняў! Ясна?

Цярэшка заўважыў, што сына няма.

Ц я р э ш к а (*устрывожана*). А Валодзька дзе? Дзе сын?!

З і п а. Няма яго.

Н а д з е я. Пайшоў.

Ц я р э ш к а. Куды пайшоў?

Г а л я. Не сказаў. Хмуры пайшоў.

Ц я р э ш к а (*крычыць*). Я сказаў — не пускаць! Я сказаў ці не? Знайсці! Дагнаць! Вярнуць!

Н а д з е я. Ён па вуліцы пайшоў. Туды, да школы...

Ц я р э ш к а (*як вар'ят*). Вярні-і-це-е!!!

П а л і п а. Што з табой?

Раптам аглушальны выбух скалапуў усё наваколле. Зазвінелі шыбы. І наступіла ціша.
На ўсёй планеце ціша.

Ц я р э ш к а. Сын! Сы-ын мо-й! Ва-а-лодзька-а-ах-ах-ах-ах-ах!!!

Заслона.

КАМЕНТАРЫІ

Збор твораў Андрэя Макаёнка выдаецца ўпершыню. Гэта най-больш поўнае выданне яго драматургічнай, пражайчнай, публіцыстычнай, літаратурна-крытычнай і эпістэлярнай спадчыны. У параўнанні з самым змястоўным прыжыццёвым выданнем — двухтомнымі «Выбранымі творамі» — у Збор уключаны раннія п'есы, якія пазней не друкаваліся, апошняя камедыя «Дыхайце эканомна», сцэнарыі кінафільмаў, аповяданні, гумарэскі, артыкулы, пісьмы. Творы ў кожным томе размешчаны па жанрава-храпалагічным прынцыпе. За асноўны тэкст іх узятая апошняя прыжыццёвая выданне.

НА ДОСВІТКУ (с. 21—76)

Драма напісана ў 1951 годзе. Упершыню апублікавана ў часопісе «Полымя» (1951, № 6). У перакладзе на рускую мову друкавалася ў газеце «Сталинская молодежь» (1951, 5, 8, 10 жніўня) і альманаху «Советская Отчизна» (1952, № 5, пераклад Б. Бур'яна).

Задума п'есы абумоўлена характарам міжнароднай палітычнай абстаноўкі, якая склалася да канца 40-х гадоў у Еўропе. У выніку разгрому фашысцкай Германіі аўтарытэт нашай краіны невымерна вырас. Ваіна паглядна паказала перавагі, жыццёвую магучасць сацыялістычнай грамадскай фармацыі, што не магло не выклікаць росту папулярнасці сярод працоўных еўрапейскіх краін камуністычнай ідэалогіі. Усё гэта прывяло да абвастрэння класавых сутычак у многіх капіталістычных краінах Захаду.

Дзея драмы «На досвітку» адбываецца ў пасляваеннай Францыі, дзе рабочы і сацыялістычны рух набыў асаблівы размах. «На досвітку» — палітычная драма. Яна створана ў тым жа публіцыстычным ключы, як і «Русский вопрос» К. Сіманова, «Европейская хроника» Л. Арбузава і іншыя савецкія п'есы пачатку 50-х гадоў, прысвечаныя міжнароднай праблематыцы.

Пастаноўку п'есы на сцэне тэатра імя Янкі Купалы ажыццявіў народны артыст БССР рэжысёр К. Сашнікаў. Асноўныя ролі выконвалі: народны артыст СССР Г. Глебаў (П'ер Грэнье), заслужаны артыст БССР Б. Кудраўцаў (Апры Леду), народны артыст БССР У. Дзядзюшка (Фларымон) і Л. Рахлепка (Эжэп Дзюрвіль), заслужаныя артысткі БССР С. Станюта (Жазефіна) і Л. Шырко (Агнеса).

Спектакль атрымаў прыхільную ацэнку ў друку. «Тэма міру, — пісаў, напрыклад, Ул. Няфёд, — высакародная тэма для напісання

мастацкіх твораў. Вось чаму з'яўленне п'есы А. Макаёнка «На досвітку», якая прысвечана барацьбе за мір, і пастаноўка яе ў тэатры імя Янкі Купалы выклікалі вялікую цікавасць гледача...

Пастаноўшчык К. Сашнікаў, рэжысёр Ус. Кухта і выканаўцы шмат намаганняў прыклалі да таго, каб стварыць яркі, палітычна востры і мастацка цікавы спектакль. Многасе ім удалося. Рад сцэні пастаўлен і выконваецца з вялікім уздымам» («Чырвоная змена», 1952, 12 лютага).

У цэлым станоўча ацаніў п'есу і спектакль на ёй у тэатры імя Янкі Купалы А. Маўзон («Тэма і яе ўвасабленне» — «Літаратура і мастацтва», 1952, 2 лютага). Разам з тым ён зрабіў некалькі крытычных заўваг, з якімі рэзка не пагадзіўся Б. Бур'ян. «Аднак наўрад ці дапамагаюць гэтаму (развіццю беларускай савецкай драматургіі і тэатра.— С. Л.),— пісаў ён,— абразлівыя наскокі на драматурга, нахталт рэцэнзіі А. Маўзона.. Зыходзячы з таго, што п'еса «На досвітку» напісана чалавекам, які не быў ва Францыі і не ўдзельнічаў у апісаных ім жа падзеях, рэцэнзент закрасліў першааснову спектакля — п'есу. Зразумела, такі падыход няправільны. Нікому ж не прыйдзе ў галаву ставіць пад сумненне п'есу таго ж А. Маўзона «Канстанцін Заслонаў» толькі таму, што ён сам не быў відавочцам гераічнай барацьбы заслонаўцаў. Газета «Літаратура і мастацтва» дапусціла памылку, надрукаваўшы такі аглабельны водгук на п'есу маладога аўтара і на спектакль тэатра імя Я. Купалы («Две Францыі» — «Сталинская молодежь», 1952, 6 лютага).

Свосасаблівым пасрэднікам у спрэчцы выступіў народны артыст БССР Д. Арлоў. У артыкуле «Пра дзве рэцэнзіі» («Літаратура і мастацтва», 1952, 9 лютага) ён ухвальна адазваўся пра п'есу і спектакль. Галоўнай заслугай тэатра Д. Арлоў лічыў тое, што ён адкрыў новага таленавітага драматурга. Аўтар артыкула напярэць А. Маўзона за «іранічна-апякуцкі тон» яго рэцэнзіі. Разам з тым, Д. Арлоў не прыняў манеры палемікі Б. Бур'яна.

Прыхільныя словы ў адрас п'есы «На досвітку» былі выказаны на старонках газет і часопісаў М. Блісцінавым, Э. Герасімовіч, А. Атрошчанкам, Н. Пашкевічам, Г. Шчарбатавым і іншымі. Сам жа драматург вельмі самакрытычна паставіўся да свайго твора. Пазней, успамінаючы гісторыю яго стварэння, ён зазначаў: «З майго боку гэта, шчыра кажучы, было пахабствам. За аснову я узяў асяроддзе, жыццё людзей, абсалютна мне незнаёмых: напісаў п'есу аб барацьбе французскага пралетарыяту за свае жыццёвыя правы. Патуральна, у ёй было мноства агрэхаў, але, пастаўленая тэатрам імя Янкі Купалы, яна раскрыла для мяне сакрэты драматычнага жанру, стала неабходным практычным урокам творчасці для тэатра» («Літаратурная газета», 1972, 17 мая). А вучаць з А. Макаёнка атрымаўся надзвычай здольны. Не, спачатку ён, напрыклад, не вельмі ўсведамляў, нават крыўдаваў на таго ж Г. Глебава, які ў самых, здавалася б, драматычных сітуацыях пераключаўся раптам на гумарыстычны «рэгістр». Аднак вельмі хутка малады драматург зразумеў, што рабіў гэта акцёр не з-за жадання сапсаваць сур'ёзны спектакль, а з-за імкнення ажывіць адпастайную плынь дзеі. Сяброўскія гутаркі з К. Сашнікавым, Г. Глебавым, У. Дзядзюшкам умацавалі ў ім перакананне, што да гледача трэба ісці з асабіста вышактаваным, надзённым матэрыялам. І, самае важнае, матэрыял гэты павінен мець відовішчна яркую, выразную форму.

Камедыя завершана у 1953 годзе. Упершыню цалкам апублікавана ў часопісе «Полымя» (1953, № 7). Трэці акт п'есы друкаваўся ў газетах «Літаратура і мастацтва» (6 чэрвеня 1953 года) і «Сталинская молодежь» (канец верасня таго ж года). На рускую мову перакладзена Г. Штайнам. Тагачасны рэдактар часопіса «Театр» М. Пагодзін, азнаёміўшыся з рукапісам п'есы, распарадзіўся зняць адзін з матэрыялаў ужо цалкам зварстанага дзесятага нумара (за 1953 год) і з паметкай: «У друк. Тэрмінова!» аддаў яе ў набор. У рускім перакладзе камедыя называлася «Камни в печени». Пазней п'еса перакладалася на многія мовы народаў СССР, друкавалася ў перыёдыцы, выходзіла асобнымі выдацямі. Першымі асобна выдалі п'есу ўкраінцы (кн. «Макаёнок А. «Выбачайце, коли ласка». Сатирична комедія на 4 акти. Авторизований переклад з білоруськоі В. Нагорного. Київ, 1954). У перакладзе Ф. Чэца публікавалася ў 1956 годзе на чэшскай мове ў Празе... Значэнне «Выбачайце, калі ласка» ў развіцці савецкай камедыяграфіі падкрэслена ўкладальнікамі шасцітомнага выдання «Пьесы советских писателей», М., 1972, якія гэтай п'есай адкрылі першую кнігу.

Задума гэтай камедыі ўзнікла задоўга да яе напісанця. Працуючы памочнікам сакратара райкома партыі, будучаму драматургу даводзілася сутыкацца з такімі фактамі, якія выклікалі пачуцці гневу, пратэсту. Многія з іх, на прызнанню самога аўтара, безасаблівай пераапрацоўкі ляглі ў аснову гэтай п'есы. Да іх ён не мог не звярнуцца. «Але, прызнаюся, першы штуршок у гэтым напрамку зрабілі словы А. М. Горкага ў артыкуле «Аб сацыялістычным рэалізме»: «Для таго, каб атрутная, катаржная мязотнасць мінулага была добра асветлена і зразумета, неабходна развіць у сабе ўменне глядзець на яго з вышні дасягненняў сучаснага, з вышні вялікіх мэт будучага. Гэты высокі пункт погляду павінен і будзе ўзбуджаць той горды, радасны пафас, які надасць нашай літаратуры новы тон, дапаможа ёй стварыць новыя формы, створыць неабходны нам новы напрамак — сацыялістычны рэалізм»... Прачытаўшы іх, я на-новаму праглядзеў у памяці бачанае і вырашыў напісаць пра гэта сатыру. Наказам для мяне служыў заклік Маякоўскага: «Мы всех зовем, чтобы в лоб, а не пятась критика дрянь косила,— и это лучшее из доказательств нашей чистоты и силы».

І я, як здолеў, так і напісаў. «У лоб!» (З запіснай кніжкі драматурга). Публікацыя п'есы выклікала ажыўленую дыскусію. Здзіўляе апэратыўнасць, з якой усссаюзны перыядычны друк адгукнуўся на выхад «Выбачайце, калі ласка». Пачынаючы з кастрычніка 1953 года бадай ні адзін аглядны артыкул, прысвечаны праблемам драматургіі, не абходзіўся без зацікаўленага разбору сатырычнай камедыі А. Макаёнка. Выказвалася шмат думак і меркаванняў — крытычных і ўхвальных, стрыманых і захопленых, аднак усе пагаджаліся, што твор атрымаўся вострым, надзённым, патрэбным. «У новай сатырычнай камедыі маладога беларускага драматурга Андрэя Макаёнка,— сцвярджала П. Ігнацьева,— прываблівае перш за ўсё пільная назіральнасць пісьменніка, які ўбачыў у жыцці сельскага раёна і калгаса тыя тыповыя недахопы, якія заслугоўваюць асмяяння, выкрыццё».

П'еса на-сапраўднаму надзённая. Высмейваючы бюракратаў і галавацянаў, людзей, якія насаджаюць у калгасах метады адміністравання, аўтар выступае супраць з'яў, што перанакладваюць раз-

віццю сельскай гаспадаркі. Аднак камедыя А. Макаёнка — зусім не абьякавая ілюстрацыя, не проста каментарый да падзей сённяшняга дня. Малады аўтар не толькі дакладна вызначыў прадмет сатырычнага выяўлення, даказаўшы сваю здольнасць смела ўрывацца ў жыццё, але і змог думку п'есы раскрыць у сутыкненні жыццёва верагодных характараў. «Літаратурная газета», 1953, 11 кастр.

Гэтак жа цёпла адгукнулася на выхад новага твора А. Макаёнка і беларуская прэса. На палымянскую яго публікацыю з'явілася некалькі водгукаў. У адным з іх, напрыклад, гаварылася: «П'еса «Выбачайце, калі ласка» сведчыць аб значных здольнасцях А. Макаёнка. Леншыя вобразы твора па сваёй сатырычнай і камедыйнай сіле ўзнімаюцца да запамінаючыхся персанажаў камедыі Кандрата Крапівы «Хто смяецца апошнім» і «Пяюць жаваранкі», Аляксандра Карнейчука «У стэпах Украіны» і другіх савецкіх камедыі» (Калгасная праўда, 1953, 3 лістапада). У. Калеснік адзначаў майстэрства моўнай характарыстыкі герояў камедыі. «Наогул моўная характарыстыка персанажаў удалася аўтару. У гутарках, спрэчках, рэпліках сабрапа ўся соль камедыі, якая атрымалася не столькі смяшлівай, колькі калючай. Макаёнку так лёгка даецца вострае слова, што ён надзяляе здольнасцю дапякаць многіх...» (Савецкая Радзіма, 1953, 18 кастрычніка).

Сваёй сатырычнай камедыяй А. Макаёнак напёс адчувальны ўдар па тэорыі бесканфліктнасці. Ён яскрава, пераканаўча даказаў, што дрэнь неабходна выпякаць без жалю, без кампрамісаў — у лоб, што «дазіроўка» крытычнасці ў мастацкім творы — справа няплённая. Крытыка можа быць самая вострая, важная толькі, каб вялася яна з назіцый здаровага сэнсу, сацыялістычнай ідэйнасці. Тады творчасць не апусціцца да папылага крытыкаства. Менавіта гэты грэх заўважыў аглядальнік «Літаратурной газеты». У артыкуле «О конфликтах подлинных и мнимых» ён зазначыў, што ў канцы 1953 — пачатку 1954 гадоў у савецкай драматургіі з'явілася нямала крытычных п'ес. Аднак не ўсе аўтары здолелі дасягнуць творчых вышынь. Некаторыя з іх пагналіся за тапшай сенсацыйнасцю выкрыцця прыватных педахопаў, таму замест грамадзянскага адмаўлення апусціліся да дробязнага бурчання. Пазіцыі такіх аўтараў аказаліся негрунтоўнымі, бо знаходзіліся на зыбкай купіне неакрэсленага светапогляду, якая мала ўзвышаецца над узроўнем мяшчанскага балота — аб'ектам крытычнага выкрыцця. Гэта прыводзіць да скажэння перспектывы. Як прыклад па-мастацку ўдалага выкрыцця сацыяльных педахопаў аўтар артыкула прыводзіць камедыю «Выбачайце, калі ласка».

«У аснове гэтай п'есы ляжыць сапраўдны канфлікт, і прытым — канфлікт напружаны, які пагражае спакою і дабрабыту тых харошых людзей, якіх мы бачым на сцэне і якія (перш за ўсё калгасніца Гапна Чыхнюк) рэальна *дзеінічаюць* (курсіў аўтара артыкула.— С. Л.) у п'есе. Гэты канфлікт узяты з жыцця, пачэрпнуты ў сапраўднай барацьбе, якую вядуць наша грамадства і наша сацыялістычная дзяржава супраць шкодных з'яў, што існуюць у рэчаіснасці. Капечне, не усё ўдалося маладому драматургу — схематычны фігуры пракурора і яго нявесты Наташы, у камедыі ёсць лішнія, «неабавязковыя» сцэны. Але ў цэлым гэта добрая п'еса, якая валодае элементамі вострай сатыры. У ёй дакладная расстаноўка сіл, дакладна перададзена здаровая атмасфера жыцця нашага грамадства, якая садзейнічае распазнаванню і рашучаму выкараненню хваробатворных з'яў.

Вернасць праўдзе жыцця і неспрытворная страпасць у сцвярджэнні лепшага і ў выкрыцці ўсяго кепскага, што перашкаджае нашаму росту,— іншымі словамі, сапраўднае веданне нашага жыцця і разам з тым шчырая любоў да гэтага жыцця,— параджаюць творчую смеласць і глыбіню абагульненняў, дазваляюць драматургу знайсці надзённы канфлікт і стварыць патрэбны, хвалюючы твор» («Літаратурная газета», 1954, 10 чэрвеня).

У інтэрв'ю карэспандэнту БЕЛТА (красавік 1977 года) драматург успамінаў, што лёс «Выбачайце, калі ласка» «спачатку складваўся п'явесела». Сапраўды, нягледзячы на тое, што мастацкі савет тэатра імя Янкі Купалы, дзе меркавалася першая пастапоўка п'есы, рашуча настойваў на ўключэнні яе ў рэпертуар, нічога з гэтага не атрымалася. Недальнабачны чыпоўнік, ад якога залежала рэпертуарная палітыка, «проста спалохаўся. «Ты, Макаёпак, на каго працуеш? Хочаш, каб нашы суседзі (справа была перад гастролімі на Украіне) падумалі, пібыта ў беларусаў чорт ведае што робіцца?!» (Неман, 1979, № 2, с. 165). Пэўны час камедыю тэатры дружна ігнаравалі. На шчасце, яе аўтара неўзабаве запрасілі на параду маладых драматургаў, якая праходзіла ў Рызе. Тут п'еса была ўспрыята з сенсацыйнай зацікаўленасцю. Высокая адэнка «Выбачайце, калі ласка» прагучала ў справаздачах з нарады па Усесаюзнаму радыё і ў газеце «Правда». Пасля гэтага, натуральна, адносіны да камедыі рэзка змяніліся. Прыпамсі, ніхто не прычыў супраць уключэння яе ў рэпертуар тэатраў. Яшчэ ў 1953 годзе са спектаклямі па п'есе «Выбачайце, калі ласка» паспелі выйсці да гледачоў калектывы Варашылаўскага гарадскога драматычнага, Вінніцкага, Жытомірскага і Цярнопальскага ўкраінскіх абласных музыкальна-драматычных і Усурыйскага драматычнага тэатраў. Але першым быў усё ж тэатр імя Якуба Коласа. Спектакль коласаўцаў атрымаўся яркім, эмацыянальным і выклікаў жывейшую зацікаўленасць гледачоў. Удаляя акцёрскія вобразы стварылі М. Звездачотаў (Калібераў), А. Ільінскі (Моцкін), І. Матусевіч (Гарошка), М. Бялінская (Чыхнюк) і іншыя. «Рэжысёр А. Скібнеўскі і акцёры,— пісаў крытык С. Дзмітрыеў,— вынаходліва выкарысталі магчымасці, закладзеныя ў п'есе Макаёнка, і стварылі па-сапраўднаму сатырычны спектакль. Пастапоўцы ўласціва насычаныя дзеяннем, напружаныя ў адносінах паміж героямі, якой іншы раз так не хапала спектаклям на сучасныя тэмы» (Советская культура, 1954, 13 красавіка).

Адной з самых удалых атрымалася сцэнічная інтэрпрэтацыя камедыі ў тэатры імя Янкі Купалы. Рэжысёр К. Сапнікаў у плённай садружнасці з лепшымі акцёрскімі сіламі калектыву (Б. Платонаў — Калібераў, Г. Глебаў — Гарошка, У. Дзядзюшка — Моцкін, Л. Ржэцкая — Гапна Чыхнюк, Г. Макарава — жонка Гарошкі, Л. Шышко — жонка Каліберавы і інш.) здолелі стварыць відовішча яркі, сэнсава змястоўны, псіхалагічна глыбокі спектакль, які ўсхваляваў гледачоў палымянасцю грамадзянскага адмаўлення сацыяльных педахопаў, праўдзівасцю паказу жыццёвых супярэчнасцей.

«Гадзіны, у якія змясціўся першы паказ гэтага спектакля,— пісаў Максім Лужанін,— можна назваць вечарам таленту. На сцэне прысутнічаў той дабратворны дух таленавітасці, калі хочацца гаварыць аб рабоце і гаворыцца лёгка, калі кожная ўдача ўспрымаецца як асабістая радасць...

За вострым выкрыццём, за вясёлым смехам, за камедыйнасцю палажэнняў і сутычак у спектаклі адчувалася большае. У гэтым

большым адзінымі былі і аўтар, і артысты, і гледачы. Гэта была рушнасьць, і хваляванне за лёс галоўнага героя п'есы — той жывой справы, якую на вачах ганьбілі і правальвалі педарэкі і круцэлі» («Літаратура і мастацтва», 1954, 20 лютага).

З іншых настановак п'есы крытыка вылучыла спектакль Цэнтральнага тэатра Савецкай Арміі. Буйны савецкі тэатразнавец А. Караганаў, аналізуючы спэцыфічную работу гэтага калектыву, адзначаў шэраг удалых творчых рашэньняў. У прыватнасці, яму спадабалася праца большасці актэраў над сваімі ролямі. Прычыну поспеху спектакля, разам з тым, крытык бачыў у мастацкіх вартасцях камедыі. Ён не хаваў сваёй радасці, свайго задавальнення, што малады драматург здолеў сказаць пра «агідныя з'явы ў жыцці магутнай мовай высокага мастацтва».

«За апошні час, — згадваў А. Караганаў, — у рэдакцыях часопісаў, у тэатрах, у рэпертуарным аддзеле часта з'яўляюцца шаблонныя п'есы з прэтэнзіямі на сатыру. Знешне ў іх шмат падабенства з камедыямі, што атрымалі прызнанне гледача, на сутнасці ж справы яны зніжаюць, здрабняюць важныя тэмы і матывы, якімі былі навеяны іх задумы. Нічога не тлумачачы, яны проста фіксуюць выродствы і брыдотнасці, якія ёсць у жыцці, не раскрываючы вытокаў і сутнасць зла, яны не выкрываюць, а рэгіструюць зло.

П'еса беларускага драматурга А. Макаёнка «Извините, пожалуйста» («Камні в печені»), пастаўленая цэнтральным тэатрам Савецкай Арміі (рэжысёры А. Папоў, Д. Тункель), адрозніваецца ад такога роду твораў яснасцю ідэі, добрым веданнем жыцця, разуменнем палітычнай сутнасці паказваемага зла» (Советская культура, 1954, 24 красавіка).

Камедыя адыграла ў творчым лёсе драматурга падзвычайную ролю: раскрыла творчае прызвание, дала накірунак усёй далейшай працы.

КАБ ЛЮДЗІ НЕ ЖУРЫЛІСЯ (с. 141—206)

Камедыя напісана ў 1957 годзе. Упершыню апублікавана ў часопісе «Полымя» (1958, № 2). На рускай мове друкавалася пад назвай «Сами с усами». Пераклад аўтара: пачынаючы з «Каб людзі не журыліся», А. Макаёнак на парадзе М. Пагодзіна ўсе свае творы на рускую мову перакладаў сам.

Камедыя рыхтавалася да настаноўкі ў тэатры імя Япкі Купалы. Адначасова вялася праца ў Брэсцкім і іншых драмтэатрах рэспублікі. П'есай зацікавіліся таксама за межамі Беларусі. А потым — і за межамі СССР. Аднак апошні факт аказаўся не на карысць п'есе. Орган беларускіх буржуазных нацыяналістаў, якія акапаліся на Захадзе, — газета «Бацькаўшчына» надрукавала першы, яшчэ не зусім дапрацаваны варыянт камедыі з правакацыйна-тэндэнцыйным каментаарыем. Драматург рэзка адмежаваўся ад гэтай бруднай акцыі, выступіўшы ў газеце «За вяртанне на Радзіму» (зараз яна называецца «Голас Радзімы», 1959, № 40) з гнеўнай воднаведзю. «Было б яшчэ паўбяды ад таго, — пісаў А. Макаёнак, — што рэдакцыя надрукавала п'есу, над якой аўтар сумесна з тэатрам працягваў працаваць, каб палепшыць твор. Мяне абурыла не гэта. Мяне абурылі тыя камментарыі, якія былі выказаны ў некаторых артыкулах газеты. Як у крывым лютэрку, там скажваюць мас ідэйных творчых пазіцыі і, несумнеўна, вырываючы рэплікі з п'есы, адвольна, па-свойму, тэндэнцыйна тлумачаць яе, ні слова не ска-

заўшы пра галоўнае ў камедыі — пра яе партыйную накіраванасць, дэмакратычны характар, ідэйны пафас — душу твора...

У разважаннях рэдакцыі «Бацькаўшчына» аб п'есе перш за ўсё кідаецца ў вочы прафесійная бездапаможнасць, неспісьменнасць яе супрацоўнікаў як літаратараў. Мастацкі твор яны чамусьці разглядаюць як фактаграфічны, як дакументальны. Гэта на меншай меры бязглуздна, асабліва ў дачыненні да камедыі, дзе проста немагчыма абысціся без гіпербалізацыі, без камедыйнага пераўвельчэння. Яны нават не ведаюць элементарнай ісціны, што тэатр — гэта не проста люстэрка, а павелічальнае шкло. І калі ў камедыі ўскрываюцца нейкія педахоны з жыцця, то аўтар карыстаецца прыёмам даследчыка-медыка. Калі завёўся нейкі шкодны мікроб, яго выяўляюць пры дапамозе мікраскопа, павялічваючы ў сотні разоў, каб заўважыць яго, а потым весці з ім барацьбу. Так робіць і камедыёграф-сатырык. Ён паўмысна перабольшвае адмоўныя з'явы, каб прыцягнуць увагу грамадскасці і мабілізаваць людзей на барацьбу з гэтай з'явай. Гэтым жа прыёмам карыстаўся і я ў рабоце над сваёй камедыяй».

Вылазка пацыяналістаў не засмуціла: сабакі брэшучь, а караван ідзе. Засмуціла тое, што і ў асяроддзі паплечнікаў па творчасці не ўсе па-сапраўднаму зразумелі сэнс аўтарскай задумы. Знайшліся і такія, хто быў не супраць перастрахавацца: як бы чаго не выйшла. Тым больш што п'еса і сапраўды была вельмі вострай. У выніку цалкам падрыхтаваны купалаўцамі спектакль святла рампы ў 1958 годзе не ўбачыў. Пачаліся шматлікія ўдакладненні, абмеркаванні. Прыёмка спектакля праходзіла вельмі бурна.

Максім Лужанін успамінае: «На прыёме спектакля думкі надзяліліся, і пазаўтра было прызначана яшчэ адно абмеркаванне на больш высокім узроўні...

На пасяджэнні адразу стала відаць, што лёс спектакля загадзя вырашаны: тыя, хто да нябёс падымаў пастаноўку ўчора, зараз рэзка крутнуліся на восі і не шкадавалі слоў асуджэння, а то і ганьбы» («Мой сусед Макаёпак», артыкул напісаны для зборніка ўспамінаў пра драматурга). У рэшце рэшт у пачатку 1959 года спектакль прынялі. Ролі выконвалі: Б. Платонаў — Кавальчук, Г. Глебаў — Самасееў, С. Бірыла — Гудзееў, У. Дзядзюшка — Церах, З. Стома — Сенька-заіка, В. Тарасаў — Грачоў, Л. Шышко — Аксінья, П. Пекур — Ліхтароў, А. Бараноўскі — дзед і іншыя. Спектакль запомніўся цікавымі акцёрскімі работамі. Асабліва — Б. Платонава, Г. Глебава, У. Дзядзюшкі.

У творчым плане камедыя «Каб людзі не журыліся» цікавая тым, што яна засведчыла імкненне драматурга да на магчымасці больш поўнага раскрыцця характару не толькі галоўных, але і другарадных персанажаў. Засведчыла п'еса і яшчэ адно: узбагачэнне аўтарскай моўнай «узброенасці».

ЛЯВОНІХА ПА АРБІЦЕ (с. 207—256)

Камедыя завершапа ў 1960 годзе. Упершыню апублікавана ў часопісе «Полымя» (1961, № 1), урывак з яе змяшчаўся таксама ў газеце «Літаратура і мастацтва» (1961, 13 студзеня). Перакладзена на многія мовы народаў СССР і заганічча. П'еса часта публікавалася ў перыядычным друку, рэпертуарных зборніках, выходзіла асобнымі выданнямі. Упершыню на рускай мове: часопіс «Тэатр» (1961, № 4); на ўкраінскай (пераклад В. Казачэнікі. Кіюў, 1965).

На латышскую мову пераклад зрабіў А. Бауга, на славацкую (пад назвай «Мая жонка, я і карова») — І. Ізаковіч, на балгарскую — І. Байджыеў і інш.

Пра камедыю шмат пісалі ў друку. «Гэтым жа наглыбленым раскрыццём важнейшага канфлікта сучаснасці — барацьбы з кар'эрызмам, несумленнасцю, надманам народа — цікавая і новая камедыя беларускага драматурга А. Макаёнка «Лявоніха на арбіце», адзначаў тэатразнаўца У. Піменаў. — Яна ўся ў ключы сённяшніх нашых думак, планаў і клопатаў. Драматург запомніўся гледачам ужо даўно, калі выступіў са сваёй камедыяй «Выбачайце, калі ласка». Побач з сапраўдным камедыйным дараваннем літаратара, які ўмее смяшыць павучальна і выхоўваць з гумарам, у н'есе «Выбачайце, калі ласка» падкупляла асабліва пісьменніцкая прапінкінасць Макаёнка. Таленавіты драматург здолеў ужо некалькі год назад сказаць пра страшную язву ашуканства і пра тое, што толькі тады, калі калгаснікі адчуваюць сябе поўнымі, ініцыятыўнымі гаспадарамі, разумеюць, што кожны з іх асабіста адказны за ўсё, што адбываецца на калгаснай зямлі, толькі тады сыдуць з іх дарогі прытасаванцы, спекулянты, ашуканцы.

У новай камедыі Макаёнак змагаецца горача і па-грамадзянску палымяна з дробнымі ўласнікамі, з неіхалогіяй наканяльшчыцтва, з рабскай залежнасцю ад сваёй і індывідуальнай гаспадаркі» («Дружба народов», 1961, № 4, с. 226).

Большасць даследчыкаў далучала «Лявоніху на арбіце» да прынцыповых удач савецкай камедыяграфіі, адзначала актуальнасць яе праблематыкі, дакладнасць сатырычнага абстрэлу сацыяльных недахопаў, майстэрства неіхалагічнай характарыстыкі вобразаў. «Вобраз Глуздакова, — пісаў у артыкуле «Удачы і пралікі» А. Сімукоў, — з'яўляецца прынцыповай удачай А. Макаёнка. Ён напісаны кідка, сатырычна дакладна. Гэта менавіта вобраз, г. зн. мастацкае абагачэнне рысаў, якія яшчэ сустракаюцца ў нашым жыцці. Сцэпа сустрэчы Глуздакова з сакратаром абкома, калі Глуздакоў спрабуе здагадацца, чаго ж хоча пачальства, не толькі высокакамедыйна, яна амаль трагічная — і гэта вельмі правільна. З кожным днём усё цяжэй і цяжэй робіцца існаванне глуздаковых у нашым грамадстве, хаця яны працягваюць наносіць нам немалую шкоду.

Сацыяльная небяспека глуздаковых надкрэслена фігурай яго памочніка Цесакова. Мы бачым, што глуздаковы ствараюць да сябе падобных, што іх наспяхова пераймаюць» («Советская культура», 1961, 26 верасня).

Блізкай да У. Піменава і А. Сімукова была пазіцыя крытыка Д. Старыкава, які ў аспоўным вельмі прыхільна выказаўся пра мастацкія вартасці «Лявоніхі на арбіце». Аднак яму не ва ўсім спадабалася аўтарская пазіцыя пры адлюстраванні падзённых праблем сучаснасці. Гэта, па думку крытыка, прывяло да некаторых творчых перакосаў.

«Умоўнасць, дакладней, небезумоўнасць, псабавязковасць адносін паміж зместам п'есы і капкрэтнай яе формай, у якой яна выступае ў п'есе, адбілася адпаведна і на характарах — яны таксама выглядаюць ацнягнена, некапкрэтна, алегарычна. Закапамернасць сённяшняга руху да будучага спасцігнута толькі ў агульных рысах — так тлумачыцца парадаксальнае суаднясенне таго, што канфлікт будучага выглядае ў камедыі А. Макаёнка хутчэй як мінулае.

Думаецца, што з гэтым карэнным недахопам звязаны і сам жапр камедыі «Лявоніха на арбіце»: адцягненасць, недастатковая індывідуальнасць характараў як бы матывуецца ўмоўнай камедыйнасцю персанажаў-масак; драматург прыкрывае прарэкі і стракатамі, яркімі ланікамі народнага фарсу імкнення забавіць гледача то прадстаўленнем сватаўства, то іграй вакол выкрыцця, то заляцаннямі каварнай суседкі-ўдовушкі і звязанымі з гэтым непаразуменнямі... («Театр», 1961, № 10, с. 74).

Папракаючы драматурга за абстрактнасць, «небезумоўнасць» перадачы мастацкімі сродкамі жыццёвых рэалій, крытык і сам міжвольна зафальшывіў неканкрэтнасцю. Прынамсі, большасць яго напрокаў не знаходзілі абгрунтавання ў непасрэдным змесце п'есы. Пра вытокі яго незадавальнення можна, вядома, здагадацца, хаця ў артыкуле аб гэтым гаворыцца цьмяна, думка з цяжкасцю выкараскваецца з-пад слоўных напластаванняў. Больш канкрэтна сфармулявала свае прэтэнзіі крытык Н. Ігнацьева: «Выступаючы з дакладнай і плённай ідэяй барацьбы з прыватнай уласнасцю, з фетышызацыяй «свайго дома», «сваёй сядзібы», «сваёй гаспадаркі», драматург вуснамі станоўчых персанажаў развівае паўрад ці яшчэ паўсюдна ажыццявімую праграму. Справядлівы пратэст супраць дробнаўласніцтва выліваецца ў патрабаванні цалкам ліквідаваць прысядзібныя ўчасткі, абагульніць усіх кароў. Магчыма, што калгас, пра які ідзе гаворка ў п'есе, гатовы да такіх мерапрыемстваў. Аднак жыццё паказвае, што ў шырокім маштабе яшчэ рана гаварыць пра гэта, яшчэ не прыйшоў час для падобных пераўтварэнняў» («Вопросы литературы», 1962, № 4, с. 13).

Не цяжка заўважыць, што непаразуменні паміж драматургам і крытыкамі абумоўлены жаданнем апошніх залішне наўпрост вывараць верагоднасцю абгрунтаванасць мастацкага твора, а таксама сацыяльную плённасць аўтарскай пазіцыі жыццёвай праўдаі, канкрэтнымі праблемамі актуальнай рэчаіснасці. Самае цікавае, што менавіта такой праверкі п'есы А. Макаёнка не баяцца, бо ўсе без выключэння напісаны па непасрэднаму грамадскаму заказу часу, заўсёды вызначаліся паслядоўнай праўдзівасцю адлюстравання праблем сучаснасці. Іншая справа, што драматург звяртаўся да канкрэтнага матэрыялу як мастак, а не газетчык-храпікёр, таму яго аналістам варта было ацэньваць «Лявоніху на арбіце» на мастацкіх законах. Зрэшты, некаторыя напрокі адпалі б самі на сабе, калі б крытыкі не абміпулі ўвагай аўтарскае ўказанне аб часе дзеі: у суседзяў — учора, у нас — сёння, у вас — заўтра.

Больш роўныя адносіны склаліся да «Лявоніхі на арбіце» ў беларускіх літаратурнаразнаўстве і крытыцы. Праўда, рэзка разышліся думкі ў вытлумачэнні вобраза Лявона. А. Сабалеўскі рашуча адмоўна наставіўся да жыццёвай пазіцыі героя, убачыўшы ў ім закаранелага ўласніка, эгаіста, які дбае толькі пра асабістую выгаду. З падобнай трактоўкай не згаджаўся В. Каваленка, справядліва адзначаючы працавітасць героя, рацыяналістычнасць яго поглядаў на жыццё і г. д.

Сам драматург у гутарцы з аўтарам гэтых радкоў гаварыў: «Не ведаю, ці правамерны ў адносінах да Лявона безацеляцыйны прыгавор: адмоўны, станоўчы. Адно магу сказаць: пісаў яго са сваёй маці, а яна жыццё ведала і многія сельскія праблемы разумела падзіва глыбока». Прывядзём яшчэ адно аўтарскае прызнанне.

«Я думаю, што камедыёграфы навінны любіць сваіх адмоўных персанажаў. Парадокс? Як гэта — любіць хабарнікаў, любіць кан-

серватараў?.. І тым не менш толькі так і можна напісаць аб'ёмны, жывы сатырычны вобраз...

У гэтым сэнсе я сам прайшоў нялёгка творчы шлях. Даўно, калі працаваў над камедыяй «Выбачайце, калі ласка», яшчэ не думалася пра гэта: Калібраў быў кепскі, і толькі. Я не спачуваў яму, я не любіў яго, я любіў іншых у гэтай п'есе — калгаснікаў, затурканных з-за тупога самавольства ашуканцаў. І, як відаць, гэта наўпывала на самую мастацкую якасць п'есы. Некаторыя яе характары, у прыватнасці характар Каліберова, аказаліся дастаткова плоскімі, цесна звязанымі з часам, які ўкладваўся ў гэты час амаль без астатку...

І пагэтану іншыя мае п'есы, пачынаючы хоць бы з «Лявоніхі на арбіце», былі для мяне пэўнай школай не аднаго гнэву, але і любові. Паражаючы Лявона «грознымі» стрэламі сваіх выкрыццяў, я ў той жа час імкнуўся яму на дапамогу, ранячы яго ўласнай рукою, я ўласнай жа рукою выціраў кроў з яго ран» («Літературное обозрение», 1979, № 1, с. 90).

Сцэнічны лёс камедыі быў шчаслівы з самага пачатку. Многія тэатры Савецкага Саюза амаль адначасова пачалі працу над яе пастаноўкай. Прэм'ера ў тэатры імя Янкі Купалы (рэжысёр Б. Эрш) супала з палётам Ю. Гагарына ў космас (гл. прадмову да гэтага Збору твораў), і гэта выклікала ў глядачоў дадатковыя радасныя асацыяцыі. Рэцэнзент так выразіў настроі публікі: «На афішах з'явіліся паведамленні аб прэм'еры. Шырокія масы глядача сустрэлі «Лявоніху на арбіце» прыязна, скажам больш — бурна. «Спектакль выйшаў на арбіту» («Звезда», 1961, 30 мая).

Спектакль купалаўцаў атрымаў прызнанне не толькі ў глядача, але і ў крытыкі, якая вылучыла Б. Платонава ў ролі Лявона, Г. Глебава — Максіма, П. Малчанава — Глуздакова, У. Кудрэвіча — Цесакова, Л. Рахленкі — Мікалая Сяргеевіча і інш. Асаблівы поспех вышаў на долю выканаўцы ролі Лявоніхі — зараз народнай артысткі СССР Г. Макаравай. «У яе выкананні, — пісаў У. Пімепаў, — ярка загучала вялікая праўда жыцця, на сцэне жыве наша сучасніца, захопленая вялікімі грамадскімі інтарэсамі, чалавек вялікай прывабнасці, сапраўднай народнай прастаты» («Правда», 1961, 27 лістапада).

Шмат цікавых пастаповак «Лявоніхі на арбіце» рэалізавана на сцэнах тэатраў братніх рэспублік (гл. А. Соболевский «Белорусская драматургия в театрах народов СССР». Мн., 1972, с. 257—317). Напрыклад, крытыка адзначала як значнае дасягненне спектакль ЦТСА з Л. Добржанскай і П. Вішняковым у галоўных ролях. Праўда, крытык Н. Эльш (гл. «Труд», 1962, 7 студзеня) і часткова К. Шчарбакоў («Театральная жизнь», 1962, № 3) не пагадзіліся з трактоўкай вобраза Лявона акцёрам П. Вішняковым і рэжысёрам Б. Львовым. Разам з тым яны выказалі некаторыя папрокі ў адрас самой камедыі накшталт тых, якія рабілі крытыкі Д. Старыкаў і Н. Ігнацьева. З імі не пагадзілася тэатразнаўца І. Вішнеўская. Яна справядліва лічыць, што да камедыі А. Макаёнка патрэбен іншы падыход. Перш-наперш, іх трэба разумець.

«І разумець п'есы Макаёнка — гэта значыць разумець не толькі іх сюжэт, не толькі іх ідэі, але яшчэ і той нябачны, як бы разліты ў самой атмасферы камедыі іранізм, тую лёгкую насмешку, якія адрозніваюць сам талент гэтага пісьменніка. Чытаць камедыі Макаёнка, не вычитваючы ў іх гарэзлівасці, не заўважаючы хітраватай усмешкі аўтара, — значыць многае губляць у гэтых каме-

дзях, пераводзіць іх у іншую, абсалютна бытавую плоскасць. А пярэдка менавіта так і адбываецца, калі ставяцца камедыі Макаёнка, калі пішудца на іх рэцэнзіі...

Так можна звесці на нішто любую іронію, так лёгка з гарэзлівай, хітравата-іранічнай камедыі зрабіць нудную, сярэднестатычную п'есу. І добра, што сам Макаёнак не так ужо сур'ёзна прыслухоўваўся да падобных рэкамендацый, ён ішоў сваім шляхам, прарываючыся да гратэску, да фантазмагорыі, да народнага лубка, да буфоннага народнага відовішча» (И. Вишневецкая. «Комедия на орбите». М., 1979, с. 156—157).

Вельмі шырока «Лявоніха на арбіце» ставілася і ставіцца самадзейнымі тэатральнымі калектывамі.

ЗАЦЮКАНЫ АПОСТАЛ (с. 257—310)

Камедыя завершана ў 1969 годзе. Упершыню апублікавана ў часопісе «Полымя» (1969, № 10). У перакладзе на рускую мову спачатку друкавалася ў часопісе «Театр» (1971, № 3), потым выходзіла асобнымі выданнямі, у зборніках. Шырока публікавалася на мовах народаў СССР і за мяжой.

Задума падобнай п'есы турбавала драматурга яшчэ з канца 50-х гадоў. Але прайшло звыш дзесяцігоддзя, пакуль яна акрэслілася ў стройную сістэму сюжэтных узаемадачыненняў, матэрыялізавалася ў канкрэтных мастацкіх вобразах. «Зацюканы апостал» — вышкі вялізнай мэтанакіраванай працы, плён пераадолення творчых традыцый, уласпага папярэдняга вопыту. Аб успрыняцці п'есы спецыялістамі ўспамінае І. Вішнеўская. На ўсесаюзным семінары драматургаў у Ялце праводзілася звычайнае знаёмства з новымі п'есамі. Паслухаць А. Макаёнка прыйшлі В. Розаў, Л. Зорын, А. Анастасьеў і аўтар успамінаў. Усё выглядала будзённа, прывычна.

«Аднак незвычайнае пачалося адразу ж, як толькі Макаёнак прачытаў назву: «Зацюканы апостал». Апостал — раптам зацюканы. Побач паўсталі народнае слоўца і высокае рамантычнае вызначэнне. Успомніліся і «Паэма пра сякеру» і «Аптымістычная трагедыя» — назвы, якія сталі новым словам у эстэтыцы, загалюўкі, якія вызначылі новыя жанравыя ўтварэнні ў савецкай драматургіі.

Незвычайнае працягвалася і далей. Макаёнак, той самы Макаёнак, які толькі што расказваў забаўныя гісторыі з беларускага побыту, чытаў п'есу высокага філасофскага накалу, п'есу буйных светапоглядных абагульненняў. І яшчэ раней, чым да нас дайшоў сэнс таго, што задумаў сатырык Макаёнак, усе мы ўразіліся таму, колькі ж прачытаў ён, у якой напружанай інтэлектуальнай атмасферы жыў, як цесна судакрануўся з інтэрнацыянальнай праблема-тыкай, як не пабаяўся за тварам чалавека разгледзець твар чалавецтва.

Незвычайнае ў гэтым «ялцінскім» чытанні заключалася і ў тым, што мы прысутнічалі пры звычайна п'ябачным пераломе, калі пісьменнік, які авалодаў у дасканаласці аднымі мастацкімі сродкамі, п'як крута пераходзіць да другіх, мяняе мастацкі курс, набірае творчую вышыню. Макаёнак чытаў, а ў гэты час адбывалася нешта значнае — савецкі тэатр абагачаўся новым тыпам камедыі...» (И. Вишневецкая. Комедия на орбите, с. 179—180).

Сапраўды, савецкая драматургія папоўнілася наватарскім творами. Паспеху драматург дасягнуў перш за ўсё таму, што адмовіў-

ся ад прывычных творчых канонаў. Яго п'еса ўзнікла на сумежжы строгага рэалізму і неўтаймаванай фантазіі, парубежжы камедыі і трагедыі. Гэтае спалучэнне дало выдатны плён, што выразна выяўляецца пры параўнанні «Зацюканага апостала» і «На досвітку». Прысвечаны яны адной тэматыцы, і там і тут рэзка крытыкуецца буржуазны лад жыцця, пракламуецца непазбежнасць ломкі капіталістычных сацыяльных узасмаадносін. Аднак у пазнейшай п'есе драматург адмаўляецца ад плоскаснай публіцыстыкі, яго выяўленчая палітра напчат багацейшая. Памфлетную бескампраміснасць ён падзвычай латва падсвечваў лятучай іроніяй, сур'ёзнейшыя філасофскія пасажы прыкрываў вэлюмам гумарыстычнай адноснасці. Напчат багацейшым стаў дыялог — афарыстычны, ёмісты, насычаны падтэкстам.

Зусім заканамерна, што ў нашай крытыцы п'еса заслужыла аднадушна станоўчую ацэнку. «Зацюканы апостал», — пісаў Я. Усікаў, — вынік плённых пошукаў драматурга, якому ўдалося стварыць такую неардынарную, сапраўды паватарскую п'есу, у якой вельмі ўдала спалучыліся элементы публіцыстычнай, філасофскай, палітычнай камедыі» (Я. Усікаў. Андрэй Макаёнак. Парыс жыцця і творчасці. Мн.: 1984, с. 89). Многа ўхвальных слоў у адрас камедыі выказана ў працах А. Сабалеўскага, М. Шаўлоўскай, Л. Зарэмбы і іншых даследчыкаў. Усе яны вельмі дружна адзначалі высокі мастацкі ўзровень трагікамедыі, паватарскую смеласць яе аўтара, падкрэслівалі сацыяльную важкасць, ідэйна-палітычную актуальнасць твора.

«Зацюканы апостал», — пісаў Ю. Пшыркоў, — цікавая спроба стварэння камедыі філасофскага плана. Дзеючыя асобы Тата, Мама, Сын, Дачка, Дзед — гэта вобразы-алегорыі. У іх поглядах і жыццёвых уяўленнях увасоблены філасофія і мараль сучаснага буржуазнага мяшчанскага быту. Драматург выкрывае цынізм і бесчалавечнасць духоўных асноў капіталістычнага ладу» («Звязда», 1970, 12 лістапада).

Высокую ацэнку далі п'есе многія калегі А. Макаёнка. Асабліва катэгарычна выказаўся М. Матукоўскі:

«Бясспрэчна, вяршыняй усяго зробленага ім з'яўляецца «Зацюканы апостал».

Адкрываю наўгад першую старонку і адразу ж трапляю ў макаёнкаўскую стыхію: «Вы ад мяне патрабуеце праўды. А мне ад вас? Нельга? Мне таксама патрэбна праўда. Мне яна больш патрэбна! Больш, як вам ад мяне! Я — маленькі, і мая хлусня маленькая. А вы вялікія. І ваша хлусня — аграмадная!..»

Вось у гэтым увесць Макаёнак — уздыблены, разгневаны, з расхрыстанай душой, з акрываўленым сэрцам» («Літаратура і мастацтва», 1980, 14 лістапада).

Праўда, асабліва на самым пачатку, да новага твора А. Макаёнка ў асяроддзі тэатральных працаўнікоў склалася пэўная апатыя. Ацэньваючы камедыю «Зацюканы апостал» традыцыйнымі крытэрыямі, апаненты проста многае не зразумелі ў п'есе. Напрыклад, паглядзеўшы не вельмі дасканалую сцэнічную інтэрпрэтацыю трагікамедыі ў Харкаўскім рускім драматычным тэатры імя А. Пушкіна, рэжысёр А. Скібнеўскі з расчараваннем пісаў:

«Спектакль навёў мяне на думку, магчыма, спрэчную і ерэтычную, калі ўлічыць папулярнасць гэтай п'есы і рэпутацыю А. Макаёнка. Але я мушу выказаць яе ўголас. Разам з тэатрам адказнасць за няпоўны поспех нясе і драматург, якога я вельмі шабую.

На жаль, мне не давялося паглядзець «Зацюканага апостала» на сценах іншых тэатраў. Як рэжысёр я не адзін раз перачытаў п'есу і не знайшоў у ёй сапраўды макеёнкаўскіх карэшняў, заглыбленых у рэальнае жыццё. А гэта ж заўсёды жывіць і вызначае магістральны кірунак яго творчасці. І сюжэт, і характары здаюцца штучна зададзенымі ў гэтай п'есе. Ці не пагнаўся ў дадзеным выпадку А. Макаёнак за модай, якая часам ставіць за мэту эпаціраваць гледача, хаваю за падтэкстам розныя памёкі і прэтэнзіі на філасафічную глыбіню?» («Літаратура і мастацтва», 1971, 24 снежня).

Не цяжка зразумець вытокі непрыняцця п'есы. А. Скібнеўскі, які добра ведаў творчасць А. Макаёнка, пры знаёмстве з новай яго камедыяй чакаў сустрэць нешта накшталт «Выбачайце, калі ласка» або «Лявоніхі на арбіце». Расчараваўшыся ў сваіх чакаваннях, расчараваўся і ў самім творы. Як жа, драматург адышоў ад свайго магістральнага кірунку творчасці! Прыкладна так разважалі і нашы беларускія рэжысёры, якія доўга не рашаліся на пастапоўку «непрывычнай» п'есы А. Макаёнка. Давялося драматургу прапанаваць яе маскоўскім тэатрам. Прэм'ера ў Маскоўскім тэатры сатыры адбылася 9 снежня 1970 года. Рэжысёр Я. Радамысленскі стварыў яркі палітычны спектакль, спектакль-памфлет, які бязлітасна выкрываў бесчалавечнасць капіталістычнай маралі, буржуазнага ладу жыцця. Разам з тым сатырычная скіраванасць спектакля была шырэйшай: у ім прачытвалася рэзкая крытыка мяшчанства ўвогуле, праглядвалася паслядоўнае непрыняцце прыстасавальніцтва, філісцёрства, згодніцтва. Выдатнае ўвасабленне вобраза Сына ўдалося маладому акцёру А. Лявінскаму. Тэатральная крытыка адзначала як несумненныя акцёрскія ўдачы выкапанне роляў Мамы З. Зялінскай, Дачкі — Т. Мурынай, Таты — З. Высакоўскім. Пра «Зацюканага апостала» ў Тэатры сатыры пісалі шмат і заўсёды ўхвальна. Працу калектыву пазывалі творчай перамогай. Поўнай, безумоўнай, нават сенсацыйнай.

«Пра важныя пытанні часу, — пісала І. Вішнеўская, — гаворыць і другі спектакль Тэатра сатыры — «Зацюканы апостал» А. Макаёнка (рэжысёр Я. Радамысленскі). Аб страшным гіпнозе мілітарызму, які не раптам распазнаецца ў дурманячых лозунгах нібыта мірнай палітыкі сучаснага капіталізму, і аб тым, што чалавецтва прайшло ўжо ўсе стадыі захаплення рознымі кумірамі, яно больш не верыць кумірам, хоча цвярозай рэальнасці міру і асабістай бяспекі. Спектакль гэты складаны і філасофскі папоўнены («Театр», 1971, № 10, с. 23).

Крытык Абалкін убачыў у новай працы тэатра вялікія творчыя перспектывы.

«Тэатральная крытыка неяк рэдка ўспамінае пра наступальную прыроду нашай драматургіі. А ў дадзеным выпадку аб гэтым нельга не сказаць. Андрэй Макаёнак у сваёй трагікамедыі налымяна, таленавіта і разумна выкрывае бесперспектыўнасць ладу жыцця праславутага «свабоднага свету...».

Сустрэча з мастаком такой актыўнай творчасці не можа, як здаецца, застацца бяследнай у жыцці Тэатра сатыры. Яна адкрывае перад яго творчым калектывам магчымасці больш вострай, наступальнай накіраванасці рэпертуару, больш пастойлівага з'яднання вакол тэатра баявых нашых сатырыкаў. Сатыра — зброя сур'ёзная, і варта знаходзіць мэты, дастойныя яго прымянення.

Узяўшыся за пастапоўку «Зацюканага апостала», рэжысёр Яўген Радамысленскі дастаткова дакладна ўяўляў сабе характар і

эпс, стыловыя асаблівасці ўвасаблення гэтай п'есы» (П. Абалкин. Театральная хроніка. М., 1975, с. 284).

«Зацюканы апостал» надоўга затрымаўся ў рэпертуары Маскоўскага тэатра сатыры. У ліпені 1985 года адбыўся 600-ты спектакль. Толькі славыты «Клон» У. Маякоўскага даўжэй за яго знаходзіцца на афішах гэтага праслаўленага савецкага тэатра.

15 сакавіка 1971 года адбылася парэшыце прэм'ера і ў тэатры імя Янкі Купалы. Да яе старанна, а таму доўга рыхтаваліся. І гэта дало свае вынікі: настаноўка «Зацюканага апостала» ў тэатры імя Янкі Купалы вылілася ў сапраўдны трыумф, у выдатную падзею тэатральнага жыцця рэспублікі. Малады рэжысёр Б. Луцэнка, артысты А. Мазлоўскі (Сын), І. Данкоўская (Дачка), А. Мілаванаў (Тата), З. Браварская (Мама), С. Бірыла (Дзед) здолелі глыбока прапікнуць у мастацкую сутнасць твора, зразумець адметнейшыя нюансы аўтарскай задумы. А п'еса была падзвычай складанай. «У параўнанні са стылістыкай ранейшых твораў Макаёнка, — сцвярджаў крытык Г. Колас, — да каптэксту тут — абвостраная ўвага. Тут важна не толькі тое, што сказана і як. Тут важна — чаму сказана, дзеля чаго».

Гэта якасць п'есы не засталася па-за ўвагай рэжысёра Б. Луцэнка. Разам з мастаком Б. Герлаванам у цэнтр падзей ён уводзіць фігуру радэнаўскага Мысліцеля. Разам з кампазітарам А. Япчанкам кладзе на ўвесь спектакль дакладна распісаную партытуру з напышліва-пустых «абноскаў» салонных тапа, з нейкіх панаўжывальных рыкаў-прыдыханняў са з'едлівага посвісту, а пад усім гэтым — жалобны епк празрыстай мелодыі — лейтматывы вундэркінда. Разам з выканаўцамі ператварае адказ на рэпліку па ходзе дзеяння ў філасафічную выснову, маналог — у светапоглядную споведзь...

З наступальнай прыцыповасцю стваральнікі спектакля даюць рапучы бой панаўцывілізацыі — панаўдзікунству буржуазнага грамадства з яго хлуснёй і культам сілы, з голадам і войнамі, з «амаль свабоднай» і «амаль што дэмакратыяй» («Літаратура і мастацтва», 1971, 14 мая).

Настаноўкі «Зацюканага апостала» рэжысёрамі Я. Радамысленскім і Б. Луцэнкам бадай што самыя ўдалыя, хоць ставілі п'есу вельмі шырока, у тым ліку і за мяжой: у Англіі, Іспаніі, ФРГ і інш.

Напісаннем «Зацюканага апостала» пачаўся новы этап у творчасці А. Макаёнка. Яго выяўленчая «палітра» ўзбагацілася прыцыпова новымі мастацкімі сродкамі, узмацнеў мысліцельны аспект у сюжэтна-фабульнай аснове п'есы.

ТРЫБУНАЛ (с. 311—349)

Трагікамедыя напісана ў 1970 годзе. Упершыню надрукавана ў газеце «Звязда» (1970, 10, 11, 15, 16, 17 верасня, друкавалася таксама ў часопісе «Полымя» (1970, № 10). Неаднаразова публікавалася на рускай мове, але спачатку — у часопісе «Неман» (1971, № 6).

Пра гісторыю стварэння «Трыбунала» драматург расказваў наступнае: «Мяне доўгі час стрымлівала праблема жанру. Хацелася захаваць у п'есе гераічны, суровы пафас Вялікай Айчыннай вайны і адначасова застацца верным камедыйнаму жанру. Не здраджваць яму. Доўга не знаходзіў матэрыялу для сюжэта. Памятаю, заканчваў працу над «Зацюканым апосталам», рабіў апошнія ўдакладненні. І, як заўсёды, наступіў момант задавальнення — калі ўсё

выплюнуў, што хвалявала, што прыводзіла ў азарт. Было гэта зімою, калі і почы доўгія, а дні кароткія, па дварэ — сцюжка, вый-сці няма куды... І вось тады прыйшоў на памяць эпізод ваяннага часу. Беларуская партызаны ў адной вёсцы ў час акупацыі вырашылі паставіць старапам свайго чалавека — патрэбна была сувязь з падполлем райцэнтра. Знайшлі старога, да якога адносіліся з даверам. Угаварылі. Укаранілі... А праз двое сутак з'яўляецца ён да партызан і просіць: «Браткі, больш туды не пайду. Збілі мяне дома жонка і дочка. Прымушаюць ісці і адмовіцца ад пасады». Выпадак гэты ўспомніўся мне таму, што там быў элемент гумару: новаспечанага старапаму свае ж, родныя, жонка і дзеці, збілі, а стары не мог адкрыць свайго задання, таму што справа патрабавала строгай канспірацыі. Але ў гэтай жа сітуацыі закладзен і трагічны пачатак: сумленны чалавек можа загінуць ад рук сваіх жа грамадзян, якія не ведаюць тайну, ён рызыкуе жыццём. Так набыла кантуры спалучэнне трагічнага і камічнага — трагікамедыйнае аснова будучай п'есы. Хацеў запісаць гэты эпізод для памяці, а працаваў да рапіцы» («Театральная жизнь», 1982, № 4, с. 21).

А наогул гэту п'есу драматург пачаў напісаць за рэкордна кароткі тэрмін — за тры сутак. Потым былі, вядома, многія ўдакладненні, папраўкі, аднак датычыліся яны толькі нейкіх прыватных момантаў. Асноўныя ж калізіі, мастацкія рашэнні аўтар абараняў заўзята, нават зацята. Цікава, што «Трыбунал», які сёння на праву адносіцца да самых папулярных твораў савецкай драматургіі, спачатку ўспрыняты быў надзіва холадна. Многія даследчыкі палічылі эстэтычна неапраўданым перапляценне аўтарам гераічных і камічных пачаткаў. Толькі праз тры-чатыры гады пачалі з'яўляцца артыкулы, у якіх «Трыбунал» аналізаваўся з аднаведным разуменнем і грунтоўнасцю. Выказана нямала цікавых меркаванняў і вывадаў.

«У п'есе Андрэя Макаёнка «Трыбунал», — пісаў крытык Л. Смірноў, — злучаны абедзве разнавіднасці трагікамедыі. З аднаго боку, гэта традыцыйны фарс на фальклорна-этнаграфічнай аснове, з грубым, «зямным» гумарам, з вострахарактарнымі народнымі персанажамі. З другога — гэта трагедыя канкрэтнай гістарычнай падзеі: фашысцкая акупацыя Беларусі. Два віды сплаўляюцца ў цалкам арганічны вобраз: пакуль народ смяецца, ён не толькі жывы, але і не пераможаны, — так можна вытлумачваць агульны сэнс трагікамедыі» («Театр», 1972, № 6, с. 42).

Літаратуразнаўца Якуб Усікаў спрабуе вызначыць жаправую прыналежнасць п'есы: «Цяжка, надзвычай складана сродкамі камедыйнага мастацтва стварыць гераічны характар. Да гонару Андрэя Макаёнка, ён паспяхова справіўся з найскладанейшай, шмат у чым рызыкоўнай задачай: гераічны характар у камедыі «Трыбунал» атрымаўся, і вынісаны ён з бляскам. Такое ў беларускай камедыяграфіі мы бачым упершыню. Вось чаму ёсць усе падставы назваць «Трыбунал» Андрэя Макаёнка першай у Беларусі гераічнай камедыяй» («Літаратура і мастацтва», 1973, 7 снежня).

Прыкладна такія ж погляды на «Трыбунал» выявіла крытык Л. Дубінская:

«Вайна. Немцы занялі вёску. Па-звярынаму распраўляюцца з людзьмі... Здавалася б, адкуль тут узяцца смеху? Але ўспомнім неўтаймоўнага Васіля Цёркіна, хлёткія народныя частушкі і карыкатуры на фашыстаў. Гумар, уменне завязаць гора вярочкай, жыццялюбства — грунтоўныя рысы характару савецкага чалавека.

Лпы дапамаглі народу выстаяць у самыя цяжкія дні. Уражальныя кантрасты драматычнага і камедыйнага, зненне сменнага і сапраўды гераічнага ў «Трыбунале». Усё гэта стварае вялікае эмацыянальнае напружанне, кідкую, вострую выразнасць» («Гудок», 1973, 28 кастрычніка).

Шмат крытычных коў'яў было зламана вакол пытання аб верагоднасці, жыццёвасці асноўнай калізіі твора. Знаходзілася ня мала скептыкаў, якія сумняваліся ў рэальнасці, нават гіпатэтычнай магчымасці надобнага трыбунала. Аднак ім нярэчылі канкрэтныя факты мінулай вайны. Аднакласнік драматурга У. Сцепаўка згадваў: «Звяртаючыся да «Трыбунала», я не магу не прыгадаць спрэчку, якую пачуў аднойчы пасля спектакля па гэтай п'есе. Адзін малады чалавек горача даводзіў сваім таварышам, што неверагодна, каб сям'я самасудам магла прыгаварыць роднага бацьку да пакарання смерцю. Спрэчка была настолькі заўзятая, што прыцягнула не толькі маю ўвагу. Да маладых людзей падышоў чалавек на пратэзе і з ціхай усмешкай сказаў: «Гэта было ў нашай вёсцы». Мы разгаварыліся. Не, не гэта, а такое было ў іх вёсцы. А. Макаёнак дакладна вызначыў месца дзеяння — Гомельшчына, а мой суседнік родам быў з Полаччыны. Але факт здаўся мне вельмі паказальным: гераізм савецкага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны быў паўсюдным, і драматург зрабіў добрую справу, напісаўшы п'есу пра тое, што не павінна забыцца» («Звязда», 1973, 25 кастрычніка).

Драматург ісадноўчы ўспамінаў, што завяршаў «Трыбунал» у поўнай перакананасці, што сцэнічны яго лёс будзе шчаслівым. У канчатковым выніку так яно і сталася, аднак напачатку ўзнікла німат непаразуменняў. Прынамсі, прайшло ня мала часу, пакуль знайшоўся рэжысёр, які рызыкнуў бы паставіць п'есу. Прычым паўтарылася гісторыя з «Зацюканым апосталам»: да беларускага гледача «Трыбунал» ішоў праз Маскву. Праўда, паралельна з Маскоўскім тэатрам на Малой Броннай, дзе ўпершыню пастаўлена трагікамедыя, рэпетыцыі вяліся Магілёўскім абласным тэатрам драмы і камедыі ў Бабруйску, аднак здача спектакля бабруйчанамі па розных прычынах некалькі разоў адкладвалася. Паспех прэм'ерных спектакляў у Маскве садзейнічаў павышэнню цікавасці да «Трыбунала». За адпосна невялікі тэрмін п'есу беларускага драматурга ўключылі ў свой рэпертуар звыш 160 тэатраў, не лічачы самадзейных калектываў.

Спектакль Маскоўскага тэатра на Малой Броннай (рэжысёр А. Дунаеў) крытыка аднесла да сур'ёзных творчых удач сезона. Асабліва вылучалася работа Л. Дурава над вобразам Цярэшкі Калабка. «З выкапаўцаў вясёлую, жыццядрадасную стыхію народнага лубка, своеасаблівае яго трапнай рэалістычнасці пайбоўш жыва і тонка адчуў артыст Дураў у ролі калгаснага пастуха Цярэшкі. На сцэне жыве абаяльны народны характар, які захаван у надзвычай драматычных абставінах цалкам натуральную хітравата-свавольную нязмушанасць паводзін. У акцёра ёсць тая сіла перакананасці, якая не дае ні малейшых падстаў сумнявацца ў жыццёвасці, а разам з тым і ў мастацкай праўдзівасці характару...» (Н. Абалкин. Театральная хроніка, с. 286).

Шмат цікавых спектакляў па «Трыбуналу» ажыццявілі беларускія тэатральныя калектывы. Адным з першых — тэатр імя Якуба Коласа (рэжысёр С. Казіміроўскі). Надзвычай арганічна праўдзіва ўвасабляў вобраз Цярэшкі народны артыст БССР І. Мату-

севіч. На добрым прафесійным узроўні выконвалі свае ролі З. Кананелька (Паліна), Я. Буракоў (камендант), Г. Бальчэўская (Надзя), Л. Трушко (Сырадоеў) і іншыя. І хоць спектакль кола саўдаў меў некаторыя мастацкія недахопы (залішняя акцэнтацыя на фарсавых момантах, спрашчэнне паасобных псіхалагічных хаддоў), аднак поспехам у гледачоў ён карыстаўся поўным, бясспрэчным. Яшчэ большы поспех выпаў на долю «Трыбунала» ў тэатры імя Янкі Купалы. Калектыў тэатра (рэжысёр В. Раеўскі, артысты Г. Макарава — Паліна, Г. Аўсяннікаў — Цярэшка Калабок, Л. Давідовіч — Галя, В. Белыхвосцік — Сырадоеў, П. Піскарова — Надзя, П. Дубаньскі — Камендант, А. Мазлоўскі — Валодзька, З. Зубкова — Зіна і іншыя ўдзельнікі спектакля) з вялікай адказнасцю паставіліся да працы над п'есай. У выніку гэтага пастаноўка «Трыбунала» купалаўцамі аказалася ці не самай удалай. Крытыка надзвычай ухвальна пісала пра яе, звычайна вылучаючы Г. Макараву і Г. Аўсяннікава ў галоўных ролях.

«Спектакль карыстаецца вялікім поспехам, — запачаў рэжысёр Беларускага радыё І. Ліспеўскі. — Яго вызначае і драматургія, і рэжысёрская вырашэнне, і дэкарацыйны фой з музыкай. Але часцей за ўсё зала апладзіруе двум выканаўцам: Генадзію Аўсяннікаву і Галіпе Макаравай. Яны дэманструюць арганічнае і апраўданае ўнутраным жыццём персанажаў майстэрства высокага класа.

Каб пераканацца ў гэтым, спытайцеся ў саміх сябе: ці не здавалася вам, што іншымі Паліну і Цярэшку амаль немагчыма ўявіць сабе, што гэтыя ролі выглядаюць напісанымі спецыяльна для гэтых выканаўцаў. А калі такое адчуванне ў гледача з'яўляецца, гэта азначае выдатную творчую перамогу артыстаў рэалістычнага сцэнічнага мастацтва» («Літаратура і мастацтва», 1974, 15 лістапада).

Спектакль купалаўцаў высока ацэнены і ва ўсесаюзным перыядычным друку. У многіх рэцэнзіях і артыкулах падкрэслівалася сувязь п'есы з народнай філасофіяй, этыкай, указвалася на яе яркія нацыянальныя каларыты.

«Беларускі дзяржаўны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы, — пісала крытык Н. Барысава, — паказаў на гастролях у Маскве п'есу Беларускага драматурга Андрэя Макаёнка «Трыбунал»...

Жыццёва верагодны характары герояў А. Макаёнка, надзеленыя невычэрпнай воляй да жыцця, аптымізмам, задушэўнасцю і прастатой. Тэатр выказаў гэту блізкасць да народных, нацыянальных крыніц і ў трактоўцы вобразаў, і ў стылёвым вырашэнні, ва ўсім эмацыянальным гучанні спектакля...» («Комсомольская правда», 1972, 3 верасня).

Ёсць звесткі аб паспяховых сцэнічных увасабленнях трагікамедыі тэатральнымі калектывамі замежных краін. Так, напрыклад, яшчэ ў 1973 годзе настапоўку «Трыбунала» ажыццявіў Дзяржаўны драматычны тэатр імя А. Вянгеркі ў Беластоку. Польскі друк высока ацаніў настапоўку беластоцкіх артыстаў.

Трагікамедыя «Трыбунал» уключана ў школьныя праграмы, яна па-рацейшаму шырока ставіцца прафесійнымі і самадзейнымі тэатральнымі калектывамі. У 1974 годзе яна адзначана Дзяржаўнай прэміяй БССР імя Якуба Коласа.

Сцяпан Лаўшук

З М Е С Т

Сцяпан Лайшук. З верай у дабрыню 5

П'ЕСЫ

<i>На досвітку. Драма ў чатырох дзеях, шасці карцінах . . . . .</i>	21
<i>Выбачайце, калі ласка. Камедыя ў чатырох дзеях</i>	77
<i>Каб людзі не журыміся. Камедыя ў чатырох дзеях, пяці карцінах . . . . .</i>	141
<i>Лявоніха на арбіце. Камедыя ў трох дзеях, чатырох карцінах . . . . .</i>	207
<i>Зацюканы апостал. Трагікамедыя ў дзвюх дзеях</i>	257
<i>Трыбунал. Трагікамедыя. Народны лубок . . .</i>	311
<i>К а м е н т а р ы і . . . . .</i>	350

Макаёнак А.

М 15 Збор твораў. У 5-ці т. Т. 1. П'есы./Прадм., укладацне і камент. С. С. Жаўнука.— Мн.: Маст. літ., 1987.— 367 с., 4 л. іл., 1 л. парт.

Імя народнага пісьменніка Беларусі Андрэя Ягоравіча Макаёнка (1920—1983) шырока вядома, як вядома і яго драматургія: зладзэнная, дынамічная, вострасюжэтная, з сакавітым па-народнаму гумарам. У Збор твораў уключана багатая літаратурная спадчына пісьменніка. Змест першага тома складаюць п'есы «На досвітку», «Выбачайце, калі ласка», «Каб людзі не журыліся», «Лівоніха на арбіце», «Зацюканы апостал», «Трыбунал».

М $\frac{4702120200-020}{M302(05)-87}$ 107—86

ББК 84Бел7

Андрей Егорович Макаенок

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В ПЯТИ ТОМАХ
Т о м 1

Мінск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Рэдактар П. З. Шаўцоў. Мастак Ю. М. Цюрэн. Мастацкі рэдактар Л. Я. Прагін. Тэхнічны рэдактар Т. М. Сокал. Карэктар Т. В. Трубач.

ІБ № 2468

Зладзена ў набор 11.02.86. Падп. да друку 12.11.86. АТ 00705. Фармат 84×108¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная новая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 19,32+0,53 укл. Ум. фарб.-адб. 20,27. Ул.-выд. арк. 21,21. Тыраж 7000 экз. Зак. 2196. Цана 1 р. 60 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220600, Мінск, праспект Маншэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкампінат МВПА імя Я. Коласа, 220005, Мінск, Чырвоная, 23.